

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ali Ekber Yıldırım

YENİ TARIM DÜZENİ

Pandemi - İklim Krizi ve Gıda Egemenliği

4.
BASIM

Ali Ekber Yıldırım

Tunceli’de doğdu. Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu (İletişim Fakültesi) Gazetecilik Bölümü’nden 1987’de mezun oldu. Okul yıllarında çeşitli dergilere röportajlar yaptı. Gazeteciliğe ANKA Haber Ajansı’nda başladı. *Dünya* gazetesinde 1988 yılından bu yana muhabir, haber müdürü ve İzmir Temsilcisi olarak görev yaptı. Gazetenin kurucusu Nezih Demirkent’in yönlendirmesi ile 1996’dan beri tarım yazıları yazarak bu alanda uzmanlaştı. TRT’de 22 yıl aralıksız yayınlanan “Bu Toprağın Sesi” programına danışmanlık yaptı. Mezun olduğu Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde “Gazete Haberciliği” ve “Haber Değerlendirme” dersleri verdi. İzmir Gazeteciler Cemiyeti’nde 4 yıl başkan yardımcılığı yaptı.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından 2010 yılında Haber ve Ekonomi dalında Yılın Gazetecisi seçildi. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Nezih Demirkent Özel Ödülü, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Hasan Tahsin Ödülü, Ziraat Mühendisleri Odası Basın ödülünün yanı sıra, ekonomi gazeteciliği ile tarım yazılarından dolayı aldığı çok sayıda ödülü var.

Dünya gazetesinde tarım yazarı olarak köşe yazısı, haber ve araştırma yazıları yazıyor. 2007 yılından bu yana www.tarimdunyasi.net blogunu yönetiyor ve yazılarını yayımlıyor.

Kitapları

- *RTE’nin Öfkesi / Ananı da Al Git*
- *Aytaç’ın Balçova’sı*
- *Üretme Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kıskaçında Tarım (Sia Kitap 2020)*

Sia Kitap: 160

Güncel: 15

Yeni Tarım Düzeni / Pandemi - İklim Krizi ve Gıda Egemenliği
Ali Ekber Yıldırım

© Ali Ekber Yıldırım, 2022

© Sia Kitap, 2022

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: Şubat 2022

2. Basım: Şubat 2022

3. Basım: Mart 2022

4. Basım: Nisan 2022

ISBN 978-625-7266-93-2

Yayıncı Sertifika No: 45101

Genel Yayın Yönetmeni: *İlknur Özdemir*

Yayına Hazırlayan: *İlknur Özdemir*

Son Okuma: *Hasan Basri Başkaya*

Kapak Tasarımı: *Yeşim Ercan Aydın*

Grafik Tasarımı ve Uygulama: *Yeşim Ercan Aydın*

Baskı ve Cilt:

Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 39295

Tel: 0(212) 463 71 25 Küçükçekmece - İstanbul

Sertifika No: 41707

*Sia Kitap, Güneşli Yayıncılık İletişim Ltd. Şti.'nin
tescilli bir markasıdır.*

SİA KİTAP

Feneryolu Mah. Bağdat Cad. No: 115/2

C Blok D: 2 Kadıköy - İstanbul 34724

Tel: 0(216) 550 1881 Faks: 0(216) 337 81 81

www.siakitap.com.tr | bilgi@siakitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://raney.org>

Ali Ekber Yıldırım

YENİ TARIM DÜZENİ

Pandemi - İklim Krizi ve Gıda Egemenliği

*Anneme, babama ve tüm zorluklara,
engellemelere rağmen üreten çiftçilere...*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
TARIM NEDEN ÖNEMLİ	17
Fabrikayı kapatırsınız, ineğin memesini kapatamazsınız.....	21
Fransız Bakan'ın çiftçilere ve tarım işçilerine mektubu.....	22
Çiftçiye “ucuz” mazot ve gübre hayal mi?	24
Dünya gübreye nasıl destek verdi?	31
Gıda fiyatları nasıl düşer?	32
Politikasızlık tarımı ve gıdayı çıkmaza sürükledi	33
KORONAVİRÜS VE YENİ TARIM DÜZENİ	39
Koronavirüs salgınının tarıma etkileri.....	41
Avrupa'nın yapamadığı üretimi Türkiye yaptı	45
Dondurulmuş gıdada büyük potansiyel var	48
Değişen tüketim alışkanlıkları	49
Sorgulayan tüketici, üretime de katılmak istiyor.....	51
Kendine yeterlilik palavra değilmiş	52
TARIM VE GIDADA YENİ TRENDLER.....	53
Geleceğin gıdası bakliyat ürünleri	55
Bakliyatta çok büyük fırsatlar var	58
Sorunlar ve çözümler.....	67
Anuga Gıda Fuarı ve Yeni Gelişmeler.....	70
<i>Evensel bir sorun, yüksek gıda fiyatları.....</i>	<i>70</i>
<i>Kırmızı ete alternatif bitki bazlı ürünler yaygınlaşıyor.....</i>	<i>71</i>
<i>Vegan ürünlere ve organik ürünlere yönelme artıyor.....</i>	<i>71</i>
<i>Tarım, gıda, çevre ve dönüşüm</i>	<i>72</i>
<i>Gıda piyasasını ve endüstrisini İtalya yönlendiriyor</i>	<i>73</i>
<i>Yenilikçi ürünler; alkolsüz şarap, yeşil domatesten ketçap</i>	<i>73</i>
<i>Türkiye potansiyelini değerlendiremiyor</i>	<i>74</i>
Kritik ürünler	76
Tarım ürünlerinde alım garantisinin önemi	79
Tarımsal üretim ve verimlilikte mekanizasyonun önemi	82

TARIMI PLANLAMAK VE YÖNETMEK	85
“Tarımın kurtuluş reçetesi” – TARBİL	90
Havza bazlı üretim, destekleme ve yönetime geçilmeli	94
 TARIMSAL DÖNÜŞÜM.....	103
TÜSİAD, 20 yıllık dönemde tarım için ne yaptı?	105
Tarımsal dönüşümü doğru yönetmek / Salihli Örneği.....	110
Bağları bekleyen son nesil.....	117
Ceviz yetiştiriciliğinde nelere dikkat edilmeli?	120
Bölgesel Kalkınma Modeli olarak Süttaş'ın Bingöl yatırımı.....	125
Efes Tarlası Yaşam Köyü.....	129
Meyve ve sebze de dünyanın bahçıvanı olabilir miyiz?	133
Kış sebzesinde büyük potansiyel var	138
Afyon Sandıklı, jeotermal kaynağını seracılıkla zenginliğe dönüştürdü	141
Seracılıkta doğru yatırım için nelere dikkat edilmeli	143
Kooperatifçilikte başarılı ve öncü bir örnek; Bademli Fidancılık Kooperatifi	146
Bizi toprak kurtaracak!.....	151
Ekvator'a en uzak muz üreticisi; Türkiye	159
Muz yetiştiriciliğinde nelere dikkat edilmeli?	162
Türkiye Avrupa'nın tek yaş çay üreticisi	165
Kavun üretiminde ikinci, ihracatta 18. sıradayız.....	174
Delice zeytinden yağ çıkarmak.....	177
Türkiye'de aç kalmak zor	178
Tarımsal desteklere güvenerek tarım yapılır mı?	188
Hayvancılık destekleri	192
 HAYVANCILIKTA DÖNÜŞÜM.....	195
Hayvancılığı ithalat değil, Güner Özer'ler kurtaracak	199
Hayvancılıkta kaba yem sorunu nasıl çözülür	205
Süt sığircılığı yapacaklar için öneriler	210
Tüketiciyi üretimin hikâyesine ortak eden model.....	219
En önemli zenginlik peynir çeşitliliği.....	233
Anadolu'nun öksüz çocukları; geleneksel peynirler.....	238
Gençleri tarıma nasıl kazandıracağız?	248
Doğu Anadolu'da çiftçinin kaderini değiştiren Organik Nazmi.....	255

HAZİNE ARAZİLERİNDE TARIM	267
Hobi bahçeleri tarıma dost mu düşman mı?.....	281
DEĞERLENDİRİLEMİYEN ZENGİNLİK, COĞRAFİ İŞARET ...	293
İKLİM VE TARIM.....	301
İklim krizi ve Türkiye	303
İklim değişikliğinden etkilenmeyen ürün ve bölge yok	307
Tarımda iklim krizine karşı alınması gereken önlemler	312
İklim değişikliğini dikkate almadan tarım olmaz.....	316
İklim değişikliği ve hayvancılığın geleceği.....	321
BAŞKA ÜLKELERDE TARIM YAPILMALI MI?	327
Devlet eliyle başka ülkelerde tarım	329
Nijer’de yem üretme hayali.....	333
Kıtlık çeken Madagaskar’dan börülce ithalatı	339
Ülkenin koşullarına uygun tarım politikası	342
Un ve makarna ihracatı Rus buğdayı ile değil yerli buğdayla sürdürülebilir	349
İtalyan makarnası 1400, Türk makarnası 500 dolar	351
TÜRKİYE’NİN ORMAN ZENGİNLİĞİ	355
SONSÖZ.....	364

ÖNSÖZ

“Zengin toprakların fakir insanları olmayı hak etmiyoruz.
Karamsar değil, umutluyuz. Umudumuz,
tarımda sahip olduğumuz zenginlik ve insanlarımızdır.”

Üretim Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kıskaçında Tarım kitabımı bu sözlerle bitirmiştım. Çok etkili oldu. Kitapla ilgili yapılan haberlerin konusu oldu. Televizyon programlarında, kitapla ilgili röportajlarda bana en çok bu sözler soruldu.

Her yazdığı ilgiyle okunan, toplumun güvendiği ekonomist Dr. Mahfi Eğilmez kitaba ilişkin değerlendirmesinde şöyle yazdı: “Kitabın sonunda belki de bütün kitabı özetleyen tokat gibi bir cümle var: ‘Zengin toprakların fakir insanları olmayı hak etmiyoruz.’ Türkiye’nin sorunlarına kafa yoran herkese bu kitabı okumasını öneriyorum.”

Birçok okurumuz gerçekten Türkiye’nin bu kadar zengin toprakları, tarımda zenginlik üretecek potansiyeli var mı? diye sormaya başladı. Yazdığım o sözlerin içini doldurmam gerekiyordu.

Türkiye’nin tarımdaki zenginliğini, harekete geçirilmeyi bekleyen potansiyelini bazı örneklerle bu kitapta anlatmaya çalıştım. Yaşanan zorluklara, engellemelere rağmen tarımdaki potansiyelimizi değerlendirerek zenginlik üreten çiftçilere, kooperatif, birlik, şirket, il, ilçe, bölge ve ülke düzeyinde başarılı çalışmalara yer vermeye çalıştım. Elbette çok azına yer verebildim.

Ayrıca, şu sorulara yanıt bulmaya çalıştım. Zengin toprakların fakir insanları olmamak için ne yapmalıyız? Nereden başlamalıyız? Kiminle ve nasıl yapabiliriz?

Mustafa Kemal Atatürk’ün yaklaşık 100 yıl önce yaptığı gibi bozkırın ortasında bir yer alarak tarımsal üretimin nasıl yapıldığını, teknolojinin nasıl kullanıldığını yeni baştan göstermek mi gerekiyor?

Buna gerek yok. Onun gösterdiği yolda, bilimin ışığında, ülkenin gerçeklerine uygun politika ve çağdaş tekniklerle tarımsal potansiyelimizi değerlendirebiliriz. Bunun için ata topraklarına, ata tohumlarına sahip çıkmak ve bugünün teknolojisinden yararlanarak potansiyelimizi değerlendirecek çağdaş tarım yapmak hedefimiz olmalı.

Modern, çağdaş tarım demek; zengin iş insanlarının, şirketlerin en son teknolojiyi alarak büyük ölçekli tarım yapması demek değildir. Çağdaş tarım eşittir endüstriyel tarım demek de değildir. Küçük bir parselde, bahçede de çağdaş tarım yapabilirsiniz.

Çağdaş tarım, binlerce yıllık birikimin üzerine çevreyle dost, doğayla barışık, akılla, bilimle, bilgiyle, sağlıklı ve güvenilir üretim yapmaktır.

Dünya gazetesinde yazdığım yazılarımdan birisine okurumdan gelen kısa bir mesaj aynen şöyleydi: “Bu yazının çoğunu okumadım ama 2019’dan sonra iyi ki çiftçiliği bırakmışım. Bu kadar.”

Bu, tarım konusunda çiftçilerin ne kadar umutsuz olduğunun ve umutlarının kırıldığının yorumuydu aslında. Öylesine zor günlerden geçiyoruz ki, çiftçi; “iyi ki tarımı bıraktım” demeye başladı. Bu gerçekten üzücü ve endişe verici bir durum. Üretmezsek, tükeniriz.

Tam da bunun için zengin toprakların yoksul insanları olmayacağız, dememiz gerekiyor. Oysa, “İyi ki çiftçiyim, üretiyorum, dünyanın en eski mesleklerinden birini icra ediyorum. İnsanlara yiyecek, gıda sağlıyorum. Onları ben besliyorum,” diye düşünen köylülerimiz, çiftçilerimiz, üreticilerimiz olduğunda biz tarımda zenginliğimizi değerlendirmiş oluruz.

Zihniyet değişimine ihtiyaç var. Tarımda ülke potansiyelinin değerlendirilmesi, katma değer artışının en üst düzeyde sağlanması için öncelikle zihniyet değişimine ihtiyaç var. Tarımı, çiftçiyi, köylüyü, üretene yok sayan, ithalat destekçisi anlayıştan kurtulmak gerekiyor.

Çağın zenginliği su ve toprak varlığıdır. Bu varlığa sahip olmak yetmiyor, korumak, iyi yönetmek gerekiyor.

Tarım konusunda iki farklı uçta iki farklı görüş var. İkisi de “tarım köylülere bırakılmayacak kadar önemlidir” tezini savunuyor.

Şirket tarımını savunanlar, daha fazla üretim daha fazla kâr elde etmek ve her şeyi metalaştırmak isteyen kapitalist sistemde kimi girişimciler, işadamları tarımın gelişmesinin önünde köylülüğü bir engel olarak görüyor. Köylüleri “bilinçsiz, üretim yapmayı bilmeyen tembel insanlar” olarak itham ederler. Bu nedenle “tarımı köylülerden kurtarmak gerekir” diye düşünürler. Onlar için tarım, köylülere bırakılmayacak kadar önemlidir.

Yine onlara göre tarımı içine düştüğü darboğazdan küçük aile çiftçiliği değil, çok geniş alanlarda üretim yapacak şirketler kurtaracak. Bunun için tarımsal üretim yapılan parseller birleştirilmeli, şirketlere verilmeli. Devasa makinelerle, genetiği değiştirilmiş tohumlarla üretim, verimlilik artırılacak ve şirketler para kazanacak. Onlara göre köylüler en fazla bu şirketlerde işçi olabilir.

Bir başka anlayışa göre ise, tarımsal üretim, gıda üretimi o kadar önemli ki, tüketici bu işe el koymalı. Tüketici köyüne dönmeli ve tarım yapmalı. Kimyasal ilaç, gübre kullanmadan, en azından kendi ihtiyacı olan gıdaları kendisi üretmeli. Ya da üreticiyi kontrol etmeli. Onlara göre, “Tarımı sadece köylülere bırakırsanız kullandığı kimyasallarla zehirli gıdalar üretir, sağlığımız tehlikeye girer.”

Her iki anlayışta da köylüler “suçlu” ilan ediliyor. En eski meslek olan çiftçilik yok sayılıyor. Binlerce yıllık birikimle tarımsal üretimi, kültürü günümüze taşıyan, kadim bilgiye sahip köylüler sistemin dışına itilmeye çalışılıyor. Oysa en büyük zenginliğimiz kadim bilgiyle üretim yapan atalarımız, çiftçilerimiz. Sandığında sakladığı tohumu binlerce yıl öteden bugüne taşıyan analarımız. Bu bizim en büyük zenginliğimiz. Köylülerden, çiftçilerden kurtulmak değil, onların birikimini gelecek kuşaklara taşımak önceliğimiz olmalı.

Bu kitabı yazmak kolay olmadı. Yazmaya başladığım günlerde koronavirüs salgını başladı. Kapanma günleri. Okullar tatil edildi. Henüz bir tek vaka görülmüşken bile alınan önlemler yaşamımızı büyük oranda kısıtladı. Kapıdan çıkınca virüs bizi bekliyormuş gibi hiçbir yere dokunmadan, asansöre binerken, arabamızın kapısını açarken bile dezenfektan, kolonya ile adeta ellerimizi yıkadığımız günler.

Eve dönerken kıyafetlerimizi tümüyle değiştirdiğimiz, duş alırsak virüsün bulaşmayacağını sandığımız günler. Manavdan, marketten aldığımız poşetleri balkonda saatlerce beklettiğimiz, poşetleri, hatta kimilerinin meyve, sebzeyi sabunla yıkadığı günlerdi. O zor şartlarda minik bir okula dönüşen evimizde yazmaya çalıştım.

Ülkenin her yerinden çiftçilerin telefon veya mesajla “Kısıtlama nedeniyle tarlaya, bağa, bahçeye çıkamıyoruz. Üretim yapmazsak, markette, manavda ürün bulamazsınız. Millet aç kalır. Bu konuda bir şeyler yazın,” dediği günler. Gazeteye yazdığım yazıların hemen hepsi koronavirüsle ilgili yazılar olmaya başladı.

Doktorlar, uzmanlar o günlerde iki konuya dikkat çekiyordu. Birincisi, sağlığınıza dikkat edin, kendinizi virüsten koruyun. Maske, mesafe, temizlik gibi bir dizi önlemi sıralıyorlardı. Hatırlarsanız maske bulmak millî mesele olmuştu. Hükümetin 5 adet maskeyi dağıtmakta zorlandığı günlerdi.

İkincisi de, gıdanıza dikkat edin, bağışıklık sisteminizi güçlendirin önerileriydi. Bazı ülkelerde marketler yağmalanmış, raflar boşalmıştı. Gazeteler, televizyonlar bu yağma haberleriyle dolup taşıyordu.

Türkiye’de kıtlık olur mu?

Koronavirüs salgınının başladığı günlerde en çok sorulan sorulardan birisiydi. Herkesin kafasını karıştıracak, farklı yanıtlar verilecek bir soru.

Türkiye gibi tarımsal potansiyeli çok yüksek bir ülkede normal şartlarda kıtlık da olmaz, açlık da olmazdı. Sorulan sorulara hep böyle yanıt verdim. Fakat pandemi döneminde yaşananları, tarımı yok sayma anlayışını, ithalat politikasının devam ettiğini görünce, üretmezsek açlık da olur, kıtlık da olur demek zorunda kaldım. Gıda fiyatlarındaki aşırı yükselme, halkın alım gücünün düşmesiyle konunun bir başka boyutuna dikkat çekmek gerekti: Raflarda istediğiniz kadar ürün olsun, eğer tüketicinin onu alacak parası yoksa, gücü yoksa bu da kıtlıktır. Kıtlık sadece ürünün olmaması değildir. Tam olarak yaşanan buydu.

Bu süreçte insanlar tarımın, gıdanın önemini hatırladı. Medya tarımla daha fazla ilgilenmeye başladı. Cep telefonundan, bilgisayardan zoom toplantıları başladı. Bazı günler 4-5 toplantı veya yayına katıl-

dığım oldu. Böyle bir yoğunlukta kitap yazımını ertelemek zorunda kaldım. Bu nedenle zorlandım. Araya zaman girdikçe yazdıklarımı güncellemem gerekti.

Başından beri bu kitapta tarımdaki zenginliğimizi, potansiyelimizi anlatmayı bazı örneklerle bu potansiyeli nasıl zenginliğe dönüştüreceğimizi yazmayı hedefledim. Fakat, koronavirüs, artan gıda fiyatları, çiftçinin üretmek için kullandığı girdilerin fiyatlarındaki hızlı artış herkes gibi beni de endişelendirdi. Gübrenin tonu 15 bin lirayı, mazotun litresinin 14 lirayı gördüğü bir dönemde, tarım destekleri enflasyonun üçte biri oranında bile artırılmazken çiftçilere veya tarım yapmak isteyenlere “Bizim zengin topraklarımız var, üretim yapın, tarım yapın,” demek kolay değildi.

Ürettiği ürünü elinde kalan, satamayan çiftçiye üretim yapın demek ne kadar doğru?

Taşıma maliyetleri, navlun, sigorta bedelleri birkaç kat artmışken ihracatçıya daha fazla ihracat yapın, demek mümkün mü?

Yılların biriktirdiği sorunları çözmek yerine yenilerini ekleyen bir tarım politikasıyla, her şeyi ithal eden bir anlayışla tarımdaki bu zengin potansiyel nasıl değerlendirilecekti?

Bu soruları düşündükçe kitabı yazmaktan vazgeçtiğim anlar bile oldu. Fakat bu günler de gelip geçecekti. Tüm zorluklara rağmen umudun, çıkış yolunun tarımda olduğuna inandığım için zengin toprakların fakir insanları olmayacağız diyerek kitabı yazdım.

En azından ülkenin zengin potansiyelini ortaya koyarak, bu konuda örnek çalışmalar yapanları anlatarak toplumda tarım konusunda bir duyarlılık oluşturabileceğime inandım. Tarıma bakışı değiştirebileceğimiz, bakışını değiştirmeyen yönetim anlayışını değiştirebileceğimiz günler için elimizde bir yol haritası olmasını istedim.

Bu kitabı okumasını istediğim iki değerli dost, Nazmi Ilıcalı (Organik Nazmi) ve Doç. Dr. Ömer Tömek ne yazık ki kitabı göremeden 2021 yılında yaşama veda ettiler. Saygıyla anıyorum.

Her fırsatta dile getirdiğim üzere, tarım konusunda uzmanlaşmamı sağlayan *Dünya* gazetesinin kurucusu rahmetli Nezih Demirkent'i ve tarım gazeteciliğinde ustam rahmetli Sadullah Usumi'yi saygı ve özlemle anıyorum.

Koronavirüs salgınının en zor günlerinde online derslerle eğitimlerini sürdürürken kitap yazmam ve her gün birkaç canlı yayın ve zoom toplantısına katılmam için gösterdikleri sabır ve destek için sevgili eşim Gamze, kızlarım Ekin ve Doğa'ya çok teşekkür ederim.

Kitabı bitirmem için sürekli destek ve moral veren, yazdıktan sonra hazırlanmasında, yayınlanmasında büyük bir titizlik ve özveriyle çalışan, SİA Kitap Genel Yayın Yönetmeni ve editörüm İlknur Özdemir'e, Salih Yavuz ve SİA Kitap'ın tüm çalışanlarına sonsuz teşekkür ederim.

Yazılarıma, televizyon konuşmalarıma, sosyal medya paylaşımlarıma, *Üretim Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kışkacında Tarım* kitabıma gösterdiğiniz yoğun ilgi için siz okurlarıma çok teşekkür ederim. Aynı ilgiyi bu kitabımdan da esirgemeyeceğinizden kuşum yok. İyi okumalar.

Ocak 2022 / İzmir

TÜRK KÖYLÜSÜ

Topraktan öğrenip
kitapsız bilendir.
Hoca Nasreddin gibi ağlayan
Bayburtlu Zihni gibi gülendir.
Ferhad'dır
Kerem'dir
ve Keloğlan'dır.

*Nazım Hikmet*¹

1 *Kuvâyi Milliye*, Dört Hapisaneden, YKY, 5. Baskı, 2005

TARIM NEDEN ÖNEMLİ

Gezegeni esir alan koronavirüs insanları evlere hapsederek dünyayı büyük bir hapishaneye çevirince tarım ve gıdanın ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşıldı.

Tarımı değersizleştirmek, yok saymak için “10 TIR domates bir telefon etmiyor” diyerek tarımı küçümseyenler, telefonun yenmediğini de görmüş oldu.

Tarımsal potansiyeli çok yüksek ülkelerden birisi olmasına rağmen bunu yeterince değerlendiremeyenlerden biridir Türkiye. Pandemi sürecinde bu fırsat bir kez daha kapımıza geldi. Yine değerlendiremedik.

Kendi parası ile arazi alıp çiftçiliği destekleyen, halkına tarımı sevdiren ve “bu ülkenin gerçek sahibi, hakiki üretici olan köylüdür”, yani “Köylü milletin efendisidir” diyen Mustafa Kemal Atatürk’ün vizyonuna sahip çıkılmadığı için bu ülkede yıllar sonra köylüye “Ananı da al git” denildi. Bu anlayış devam ediyor. Çiftçi, tarım yok sayılıyor. Pandemi şartlarında bile yok sayıldı. Birçok destek paketi açıldı. Çiftçiye destek çıkmadı.

Eve hapsoldüğümüz günlerde, raflarda, pazarlarda, manavlarda her türlü gıda ürününü bulabildiysek bunu çiftçilerimize, üretenlere borçluyuz.

Doktorlar, uzmanlar koronavirüse karşı korunma önlemlerini açıklarken ne demişlerdi: “Evde kalın, sokağa çıkmayın.” Sonra da, “Beslenmenize dikkat edin, sebze, meyve tüketin, bağışıklık sisteminizi güçlendirin,” dediler. Beslenmemize dikkat etmemiz için çiftçinin sebze, meyve ve tarım ürünlerini üretmesi gerekiyor. Çiftçiler, mazot, tohum, ilaç, gübre, elektrik gibi girdilerdeki yüksek fiyat artışlarına rağmen, hayvancılıkta yem fiyatları sürekli zamlanmasına rağmen üretimi sürdürmeye çalışıyor.

Ancak, koronavirüs sürecinde çiftçilerimiz gerçekten çok zor günler yaşadı. Kırsalda yaşayanlar unutuldu. Alınan önlemler çoğunlukla şehirde yaşayanlar içindi.

İlk vakanın yaşandığı ve sonrasında tam kapanmanın, yani sokağa çıkma yasağının uygulandığı günleri hatırlayın. Şehirde yaşayanları evde tutmanın zor olduğu günlerdi. Evden çıkıldığında virüsün

ölümcül riski ile karşı karşıya kalınıyordu. Aşı yoktu. Tedavi konusunda deneyim kazanılan günlerdi. Kırsalda yaşayanlar ise dışarıya, tarlaya çıkamasaydı kıtlık riski ile karşı karşıya kalınabilirdi. O dönem sebze başta olmak üzere birçok ürün için ekim zamanıydı. Market raflarında, pazarda, manavda ürünlerde kıtlık olmaması için çiftçinin tarlasına gitmesi gerekiyordu.

Üretmeden tüketiyoruz. Markete gidince her şeyi alıp tüketeceğimiz dönem değil artık. Üretmezsek tüketemeyiz. Bazıları zannediyor ki, markete her gittiğinde raflar dolu olacak. Bu ürünler marketlerde, alışveriş merkezlerinde yetişmiyor. Bunları üreten çiftçiler var. Çiftçiler tarlaya girmezse raflara koyacak ürün de olmaz.

Bu nedenle gerekli önlemlerin alınarak çiftçinin üretim yapması önemliydi. Başlangıçta yaşanan bazı aksaklıklardan sonra çiftçi tarlasına, bağına, bahçesine gitmeye başlayınca üretimde önemli bir aksama olmadı. O günlerde virüse karşı canı pahasına mücadele eden olağanüstü çaba gösteren doktor ve tüm sağlık mensuplarına teşekkür etmek için akşam saat 9'da balkonlara çıkıp onları alkışlıyorduk. Alkışlamamız gereken bir kesim daha vardı. Tarım ve gıda ürünlerini üreten çiftçiler. O ürünleri işleyerek tüketiciye ulaştıran işçiler. Çiftçileri, işçileri sadece pandemi döneminde değil her zaman ayakta alkışlamamız gerekiyor.

Pandemi döneminde bir kez daha görüldü ki, tarlada, ahırda, bağda, bahçede işler fabrikadaki gibi yürümüyor. Üretimin iklime, toprağa ve ekolojiye bağlı bir süreci var. Her işin yapılması gereken bir zamanı var. Tohum ekim zamanını, gübre zamanını, budama zamanını, kaçırsanız üretim takvimi değişir, ürün alamazsınız, verim düşer. Ayrıca, iklim koşullarına bağlı olarak iki ürün, üç ürün alınan topraklarımız var. Birinci ürünü ekemezsek, yani domatesi, biberi, hıyaryarı zamanında ekemezsek ya da gecikme olursa bu ürünlerin yerine ekilecek ikinci ürün de bundan olumsuz etkilenir. Çiftçi bu nedenle sürekli zamanla yarışıyor.

Bu nedenle pandeminin o ilk günlerinde çiftçiler çok endişeliydi. Sadece sağlıkları için değil, ürünleri için de. Tarlaya gitmek zorunda olduklarını ama gidemediklerini söyleyen de vardı, çocukları evde bırakıp tarlaya gittiğini söyleyen de.

Eskiden olduğu gibi herkes kendi tohumu ile üretim yapmıyor, yapmıyor. Birbirini etkileyen işler var. Bir çiftçi domates üretip satmak istiyorsa iki ay öncesinden fideciyle anlaşıyor. Sipariş veriyor. Fideci tohumu ekiyor, ortalama 30-35 günde fideyi yetiştiriyor ve çiftçiye veriyor. Çiftçi onu seraya, tarlaya dikeyor. Birçok sebze de durum aynı.

Sadece üretim süreci değil hasat, pazarlama, taşıma, lojistik ve daha birçok halkası var bu zincirin. İhracata çalışan bir üretici pandemi nedeniyle ihracat yapamazsa, yani çiftçi ürünü satamazsa yeni ürün ekmesi çok zor.

Bitkisel üretimdeki bir aksama hayvancılığı da olumsuz etkiler. Mısırı, arpayı ve yem bitkilerini zamanında ekmezseniz verim azalır. Hayvanlara verecek yem bulunamaz. Türkiye, yılda ortalama 6 milyon tonun üzerinde mısır üretiyor. Yetmiyor, yıllara göre değişmekle birlikte ortalama 2-3 milyon ton ithalat yapıyor. Dünyada mısır fiyatları yükseldi. Dövizi nereden bulacağız, bulduk diyelim, mısırı nereden alacağız? Her ülke kendi derdine düştü. İthalat kolay ve ucuz değil.

Rusya tahıl ihracatını durdurdu. Türkiye, 2019’da 10 milyon ton buğday aldı. Yüzde 80’i Rusya’dan. Şimdi paramız olsa bile Rusya “satmam” diyor. Ne yapacağız? Buğday olmazsa un olmaz, ekmek olmaz. Olsa da çok pahalı olur.

Fabrikayı kapatırsınız, ineğin memesini kapatamazsınız

Kırsalda yaşayanlar için hayvancılık vazgeçilmez bir faaliyet. Hayvanlar da insanlar gibidir. Süt, et, ve yumurta üretimi için hayvanlar öncelikle sağlıklı olmalı. Bunun için iyi beslenmesi, bakımının iyi yapılması, hastalıklardan korunması gerekiyor. İneğin günde en az iki kez sağılması gerekir. Fabrika gibi kapıya kilidi vurup üretime ara veremezsiniz. İneğin memesini kapatamazsınız. Sağmak zorundasınız. Sağılan sütün zaman yitirilmeden soğuk zincire girmesi, bunun için de çiftçinin ineğini sağdıktan sonra sütünü, köye gelen kooperatif veya süt alıcısına teslim etmesi gerekiyor. Ancak, bu işler pandemi sürecinde zora girdi. Alıcılar süt alımını azalttı. Çiftçi sütü satamazsa hayvan-

larına yem alamaz, kendi geçimini sağlayamaz. Şehirde yaşayanlar ise içme sütü, yoğurt, peynir, ayran, tereyağı bulamaz.

Koronavirüs nedeniyle insanlar eve kapanınca sadece nohut, mercimek, fasulye, makarna stoklamadı, et satışlarında da ciddi artışlar oldu. Kurban Bayramı döneminden daha fazla et alındı. Ekonomik durumu iyi olanlar et stokladı. Bu nedenle karkas etin fiyatı 32 liradan 39 liraya kadar çıktı.

Tavuk etinde de satışlar ilk hafta patladı. Sonra bıçak gibi kesildi. Toplu tüketim yerleri, restoranlar, kurum yemekhaneleri kapanınca satışlar durdu. Satışlar marketler üzerinden sürdü.

Üreticinin, yetiştiricinin et, süt, yumurta üretmesi için gerekli desteğin sağlanması şart. Markette, mandırada, bakkalda süt, yoğurt, peynir, tereyağı, et ve et ürünlerinin olması için hayvancılığa yönelik özel önlemlerin alınması, bunun için Tarım ve Orman Bakanlığı'nın harekete geçmesi, gerekli önlemleri alması gerekiyordu. Ancak, üreticiye destek olacak bir adım atılmadı.

Fransız Bakan'ın çiftçilere ve tarım işçilerine mektubu

Koronavirüs ortaya çıkınca Çin, Amerika ve Avrupa hem insanların sağlığı için hem de beslenmesi, yani tarım ve gıdada üretimin devamlılığı için önlemler aldı. Açıklanan destek paketlerinde tarım ön sıralardaydı. Bizde açıklanan hiçbir pakette tarım desteği yoktu. Sadece bir pakette 2 aylık, Mayıs-Haziran 2020 dönemine ait düşük faizli kredi borçları 6 ay ötelendi.

Koronavirüsün çıktığı günlerde, Fransa Tarım ve Gıda Bakanı Didier Guillaume, çiftçilere ve tarım işçilerine mektup yazdı. Önce yaptıkları iş için, ürettikleri için ülke adına teşekkür etti. "Siz olmazsanız biz yaşayamayız, bu zor günleri aşamayız. Üretime devam edin, devlet olarak yanınızdayız. Size güveniyorum," dedi.

İtalya Tarımsal Politikalar Bakanı Teresa Bellanova, krizin başlamasıyla hemen Avrupa Konseyi'ne başvurarak çiftçilere desteklerin artırılmasını istedi. Tarımsal üretimin devam etmesi için Avrupa'yı harekete geçirdi.

İngiltere’de Çevre, Gıda ve Köyişleri Bakanı George Eustice, tarımda işlerin yürütülebilmesi ve mevsimlik işçi açığının kapatılması için İngiliz vatandaşlarının meyve-sebze hasadına yardım etmelerini istedi. Dışarıdan işçi getirilemeyeceği için önlem aldılar.

Almanya Tarım Bakanı Julia Klöckner, gıda arzında sorun olmayacağını, bunun için her türlü desteği sağlayacaklarını ve gerekli önlemleri aldıklarını kamuoyuna açıkladı.

Tarım Bakanı Bekir Pakdemirli, hiçbir üründe sıkıntımız olmaz diye genel bir şeyler söyledi. “Buğday stoklarımız yeterli. İlerde sorun olmaması için Cumhurbaşkanımıza ithalat yetkisi için gerekli başvuruyu yaptık,” dedi. Et ve Süt Kurumu’nun depolarının ağzına kadar etle dolu olduğunu söyledi, ama ihtiyaç olursa “ithalat yaparız” dedi. Yani diğer ülkeler üretim için, çiftçiye destek olmak için seferber olurken, bizim bakan ithalat için seferber oldu. Daha önce de “paramız var ki ithal ediyoruz” demişti. Şimdi paramız olsa bile ithalat yapamayacağımızın farkında değil.

Pandemi başladığında sınırlar kapatıldı. Her ülke kendi vatandaşının gıdasını sağlamaya öncelik verdi. Bu nedenle ihracata engeller konuldu.

Türkiye, henüz vaka görülmeden, 7 Ocak 2020’de soğan ve patates ihracatını ön izne bağladı. 19 Temmuz 2020’de bu uygulamadan vazgeçti. Limonda ise 7 Nisan’da ihracat ön izne bağlanarak fiili olarak yasaklandı. Yasak 4 ay sürdü.

Rusya tahıl ihracatını durdurdu. Buna benzer birçok önlem alındı. Yani paranız olsa da tarım, gıda ürünlerini ithal etmek zorlaştı. Bu nedenle, üretmek zorundayız. Bunun için tohumdan başlayarak kendi üretimimizi kendimiz yapmalıyız.

Her fırsatta dile getirdiğimiz gibi; dünyada açlık, gıda sıkıntısı yaşayacak en son ülke Türkiye’dir. O kadar büyük bir potansiyele sahibiz ki, hem kendi ihtiyacımızı, hem de dünyanın önemli bir nüfusunun bazı ürünlerdeki ihtiyacını rahatlıkla karşılayabiliriz. Fakat, tarımı, kırsalı yok sayarsanız, üretmezseniz, bu potansiyeli değerlendirmezseniz açlık da olur, kıtlık da. Raflarınızda ürün olur ama insanların alım gücü yoksa o da bir kıtlıktır. Bu nedenle, salgınla mücadele kadar, tarım ve gıda üretimi de çok çok önemlidir.

Çiftçiye “ucuz” mazot ve gübre hayal mi?

İzmir Balıklıova’dan Çeşme-Ildırı yoluna döndükten sonra dağın yamacına doğru sol tarafta yaşlı bir kadın çok lezzetli dağ inciri satıyordu. Yoldan geçenlere incir satmak için akşama kadar orada beklerdi. Tek müşterisi oradan arabayla geçen yazlıkçılardı.

İncirleri çok lezzetliydi. Konuşmayı çok sevmezdi. Çok kısa sohbetlerimiz oldu. Bir seferinde gazeteci ve tarım yazarı olduğumu öğrendince aramızda şu diyalog geçmişti:

— Madem gazetecisin, mazotu yaz. Mazot çok pahalı.

— Teyze, senin mazotla ne işin var? İncirleri dağdan toplayıp burada satıyorsun. Mazot kullanmıyorsun, nereden biliyorsun pahalı olduğunu?

— Köylüler öyle diyor. Bütün paralarını mazota veriyorlarmış, yine yetmiyor. Mazot ucuz olsa her şey daha ucuz olurmuş. Çiftçinin belini büktü.

Ayrılırken, “mazotu unutma” diye bir daha tembih etti.

Kırsalda kiminle konuşsanız incir satan kadın gibi mazotla ilgisi olmayanlar bile şikâyetçi. Çiftçi, mazottan, gübreden, enerjiden, girdi fiyatlarının çok pahalı olmasından yakınır. Türkiye’de tarımsal üretimin önündeki en büyük engellerden biri, girdi fiyatlarının çok yüksek olması. Çiftçinin üretim maliyetlerini çok artırıyor. Ürün fiyatları aynı oranda artmadığı için çiftçi çoğu zaman zarar ediyor, para kazanamıyor. Girdi fiyatlarının yüksek olmasının temel nedeni ise dışa bağımlılık. Bitkisel üretimde kullanılan mazot, gübre, zirai ilaçların büyük bölümü ve tohumun da bir bölümü ithal ediliyor.

Hayvancılıkta en temel girdi olan fabrika yeminde kullanılan hammaddelerin yaklaşık yüzde 60’ı ithalatla sağlanıyor. İthalat ucuz değil. Ayrıca dövizdeki her artış girdi fiyatlarını artırıyor.

Girdilerde dışa bağımlılığın azaltılması gerekiyor. Bu, kısa ve orta vadede zor görünüyor. Örneğin kimyasal gübrenin hammaddesi olan doğalgaz, fosfat kayası ve diğer hammaddeler Türkiye’de yok. Petrol yok. Mazotun içerden sağlanması mümkün değil. Sadece hayvancılıkta kullanılan yem hammaddelerinin bir bölümü içeride üretilir. Bu dışa bağımlılık uzun vadede çözülecek bir sorun. O zaman kısa ve orta

vadede girdi fiyatlarını ucuzlatacak bazı önlemlerin alınması gerekiyor. Girdiler üzerindeki vergilerin düşürülmesi veya sıfırlanması; girdi desteklerinin artırılması; üreticiye ucuz mazot, ucuz gübre sağlanması gibi önlemler alınabilir.

Girdi fiyatlarında yapılacak iyileştirmelerle tarımsal üretimi, gıda üretimini artırmak mümkün. Tüketicinin gıda ürünlerini daha uygun fiyata alması sağlanabilir. İhracatta rekabet şansı artar. İthalat azalacağı için ülkenin döviz dışarıya çıkmamış olur. Bu yönüyle sadece mazotun değil, gübre, tohum, ilaç ve hayvancılıkta yem maliyetinin düşürülmesi, tarımsal üretimin sürdürülebilmesi ve gıda güvencesinin sağlanması çok büyük önem taşıyor.

Tarımda girdi maliyetleri düşürülmezse büyük zorluklarla üretim yapan özellikle küçük aile çiftçiliği büyük ölçüde yok olur. Üretim yerine ithalata dayalı tarım ve gıda politikası egemen olur. Her ay başında gıda ürünlerinin enflasyona neden olduğu tartışması artarak devam eder. Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ihracatı ile ithalatı arasındaki makas ithalat lehine açılır.

Aslında çiftçiye mazot ve gübre desteği sağlanıyor. Fakat çok yetersiz. Özellikle 2021 yılının son aylarında üst üste yapılan zamlarla mazot ve gübredeki fiyat artışı üretimi engelleyecek boyuta geldi. Bu satırların yazıldığı 2021'in son günlerinde mazotun litresi 11 liranın üzerindeydi.

Hükümetin, 2017 yılından bu yana “mazotun yarısı bizden” diyerek çiftçiye verdiği destek bırakın mazotun yarısını üçte birini bile karşılamaya yetmiyor.

Cumhurbaşkanlığı'nın 11 Kasım 2021 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan “2021 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar”ına göre, 2021 ürünü buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale için dekar başına mazot desteği 22 lira. Pamuk ve çeltikte dekara 68 lira, nohut, kuru fasulye ve mercimek üretiminde 24 lira, patates ve soya üreticilerine 30 lira, yağlık ayçiçeğinde dekara 29 lira mazot desteği ödenecek. Dane mısırdaki mazot desteği dekara 27 lira, kanola ve aspirde 20 lira, kuru soğan ve yem bitkilerinde 19 lira, yaş çay ve fındıkta dekara 18 lira, zeytin de dahil diğer ürünlerde dekara 17 lira mazot desteği ödeniyor. Nadasa bırakılan tarım arazileri için 8 lira mazot desteği var.

Verilen destek ve mazot fiyatlarına bakıldığında, üreticinin 2-3 litre mazotu ancak alabildiği görülüyor. Mazotun en çok kullanıldığı ve desteğin de en yüksek olduğu pamuk ve çeltikte verilen dekar başına 68 lira destekle 2021 sonunda 6 litre civarında mazot alınabiliyor. Bu destekle çiftçinin üretim yapması çok zor.

Bunun yerine çiftçinin kullandığı mazottan alınan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) kaldırılrsa, Katma Değer Vergisi (KDV) oranı düşürülse gerçekten önemli bir destek olur. Çünkü mazottaki yüksek fiyatın en önemli nedeni vergilerdir.

Türkiye’de çiftçiye “ucuz mazot” konusu uzun yıllar tartışıldı. Çiftçiye “ucuz mazot”, “renkli mazot” vaadinde bulunan siyasetçiler oldu.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002 seçimlerine girerken kırsala yönelik en önemli vaatlerinden birisi ucuz mazottu. Recep Tayyip Erdoğan o günlerde her seçim mitinginde “mazotu ucuzlatacağız” diyordu. Kırsalın oyunu almasında bu vaat önemli rol oynadı. Çiftçiye mazot desteğini de ilk kez AKP Hükümeti başlattı. 2003 yılında başlatılan mazot desteği başlangıçta hangi ürünü ekerse eksin dekar başına sabit bir destek olarak başladı. O yıllarda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın dayatması ile Doğrudan Gelir Desteği uygulanıyordu. Çiftçi üretsin veya üretmesin dekar başına bir destek ödeniyordu.

2003 yılında uygulama başlatıldığında kriter doğrudan gelir desteği oldu. Bu desteği alan çiftçilere mazot desteği ödemesi de yapılacaktı. *Resmî Gazete*’de yayınlanan destekleme kararnamesi de bu doğrultuda çıktı. O zaman henüz paradan 3 sıfır atılmamıştı. Dekar başına 3 milyon 900 bin lira mazot desteği ödenecekti. Yani bugünkü parayla dekar başına 3 lira 90 kuruş. Destek ödemesi iki taksitte yapıldı. Üstelik, mazot kullanmayanlar bile bu destekten yararlandı. Çünkü, mazot desteği, üretim yapsın veya yapmasın tapusu olan herkese ödenen doğrudan gelir desteği kayıtları esas alınarak yapıldı. Daha sonra tepkiler üzerine ödemelerde farklılaşmaya gidildi. Mazotun daha çok kullanıldığı endüstri bitkilerine daha çok, mazotun az kullanıldığı sebze ve meyvelere daha az destek verildi. Fakat, bu destek yine tapuya bağlı olarak verildi. Bu nedenle mazot desteğinden yararlananların bir kısmı gerçekte mazot almadı, görmedi, kullanmadı. Mazotu kullanan üretici ile hiç üretim yapmayan çiftçi aynı parayı aldı.

Daha da tuhaf olanı mazot desteğinin çiftçi parası ile yapılmasıydı. Mazot desteği için bütçeye kaynak konulmamıştı. Üreticiye ödemesi gereken doğrudan gelir desteğinden kesinti yapılarak üreticiye mazot desteği diye verildi. Mazot desteği ilk olarak üreticiye 2002 seçiminden 2 yıl sonra 2004'te ödenebildi. Verilen destek üreticiyi memnun etmediği gibi amacına uygun verilmediği için tam anlamıyla kaynak israfı oldu. Balıkçılık, denizcilik, yat sektörü ve uluslararası taşımacılıkta mazot desteği yerine vergi istisnası getirildiği için bu sektörler gerçekten ucuz mazot kullanıyor. Fakat çiftçiye aynı uygulama getirilmedi.

Çiftçiye ödenen mazot desteğinde birçok kez değişiklik yapıldı. 2015 yılına kadar mazot ve gübre desteği ayrı ayrı ödenirken, 2016 destekleme kararnamesinde mazot ve gübre desteği tek kalemde birleştirildi. 2017'de ise gübre desteği sabitlenirken, mazot desteği tekrar ürün bazında farklılaştırıldı.

Daha önceki yıllarda ürün grupları bazında farklı oranlarda verilen gübre ve mazot desteği 2016 yılında birleştirilerek tek kalemde verilmeye başlandı. Bunun sonucunda çiftçinin aldığı destek azaldı.

2017 üretim yılı için mazot desteği bir kez daha değiştirildi. Bu kez mazot desteği ürüne göre farklılaştırılırken, gübre desteği sabitlendi.

Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, 14 Ekim 2016'da İzmir Ödemiş'te "Milli Tarım Projesi"ni açıklarken "çiftçinin kullandığı mazotun yarısı bizden" demişti. O tarihte mazotun litresi 3 lira 70 kuruştı. Hükümet, 2017 üretim yılı tarım desteklerini 18 Ağustos 2017'de ancak açıklayabildi. Verilecek destek 2017 yılı başlarındaki mazot fiyatı baz alınarak hesaplandı.

Mazotta en yüksek desteğin pamuk ve çeltik üreticilerine yapılması kararlaştırıldı. Çiftçilere dekar başına 36 lira mazot ve 4 lira gübre desteği verilmesi uygun görüldü. Mazot desteği artırılırken, gübre desteği hem düşürüldü hem de bütün ürünler için sabitlendi.

Mazot konusunda yazdıklarımız üç aşağı beş yukarı gübre, tohum, yem ve diğer tüm girdiler için geçerli bir uygulama. Kaldı ki bu girdilerin neredeyse tamamında ithalat bağımlılığı var. Dövizdeki her bir sentlik artış fiyata yansıyor, fiyat artınca da çiftçinin üretim maliyeti artıyor.

Mazotla ilgili yazdıklarımızın benzeri gübrede de yaşanıyor. 2021’de gübrede uluslararası düzeyde yaşanan kriz ve Türkiye’ye yansısıyla, dövizdeki oynaklık gübre fiyatlarını inanılmaz oranda artırdı. Bazı gübre çeşitlerindeki fiyat artışı yüzde 400’ü geçti. Bazı çiftçiler gübre alamadığı için ekim yapamadı. Bazıları gübre kullanımını azalttı. Bütün bu gelişmeler olurken hükümet, Tarım ve Orman Bakanlığı ne yaptı?

Gübre sektöründeki kriz ve zamlar sadece Türkiye’de değil, pek çok ülkede yaşandı. Özellikle Avrupa’da doğalgaza olan talebin artmasına bağlı olarak fiyatlar yükseldi. Avrupa’da amonyak üretiminde büyük bir krize neden oldu. Bazı ülkelerde amonyak tesisleri kapatıldı.

Hammaddesi doğalgaz olan amonyak, büyük oranda gübre üretiminde kullanılıyor. Amonyak üretim tesisleri doğalgazı hem hammadde olarak hem de üretimde enerji olarak kullanıyor. Bu nedenle doğalgaz maliyetindeki yüksek artış amonyak tesislerinin kapanmasına veya üretimin azalmasına yol açtı. Bu da gübre üretiminin azalmasına ve gübre fiyatlarının yükselmesine neden oldu, tarım ve gıdanın geleceğini tehdit eder noktaya geldi.

Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de amonyak kullanılan nitrathlı ve azotlu gübrelerde sık sık yapılan zamlar çiftçinin gübre maliyetini ciddi olarak artırdı. Gübre için, hammadde için fiyat verilemeyen dönemler oldu. Gübreye erişim bile zorlaştı.

Türkiye, gübre ve gübre hammadde bakımından yüzde 95 dışa bağımlı. Bu nedenle dünyada yaşanan doğalgaz ve buna bağlı amonyak krizi ile dövizdeki artışa bağlı olarak ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı.

Uluslararası Gübre Derneği (International Fertilizer Association) pandemi nedeniyle 2020’de yapamadığı “Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru” konferansını 27-29 Eylül 2021 tarihlerinde Portekiz, Lizbon’da gerçekleştirdi. Tarım ve gıdanın geleceğinin ele alındığı konferansa dünyada yaşanan doğalgaz krizi ve buna bağlı amonyak sorunu damgasını vurdu, yaşanan hammadde krizinin ve gübredeki sorunun dünya gıda üretimini tehdit ettiği ifade edildi.

Gübre konusundaki kriz iyi yönetilemedi. Birçok ülke, çiftçisine gübre desteğini artırırken, Türkiye’de 2021’de sadece 5 üründe gübre

desteği yüzde 25 artırıldı. Diğer ürünlerde destek artırılmadı. Reel olarak ise gübreye verilen destek azaldı.

Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli'nin o dönemde yaptığı açıklamalar çiftçinin kafasını karıştırdı. Pakdemirli, tarımsal ürünlerde ve girdilerde küresel bazda çok büyük artışlar olduğuna işaret ederek, uluslararası boyutta yaşanan gelişmeleri de yakından takip ettiklerinin altını çizdi. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın destekleriyle 2021 başında gübre desteklerini yüzde 100 artırdıklarını açıkladı. Pakdemirli, bu yıl hasat edilen buğday, arpa, çavdar, yulaf ve tritikale için desteği yüzde 25 artırarak ödeyeceklerini belirttikten sonra; "2022 üretim yılı için de hububat dahil tüm ürünlerde gübre desteklerini yüzde 100 artırarak ödeyeceğiz. Buğday, arpa, çavdar, tritikale ve yulaf için 16 lira olan gübre desteğini 2021 yılı üretimi için dekara 20 lira, 2022 üretim yılı için de dekara 32 lira olarak ödüyor olacağız. Diğer ürünlerde ise gübre desteklerini 2021 üretim yılı için dekara 8 lira, 2022 üretim yılı için de dekara 16 lira olarak ödeyeceğiz," dedi.

Gübre desteğiyle ilgili gelişmeleri özetlersek; 5 Mart 2021 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 2020 yılı gübre desteğinde yüzde 100 artış yapıldı. *Resmî Gazete*'de "2020 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" olarak yayınlandı. Karar ile buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale için dekar başına 8 lira olan gübre desteği 16 liraya çıkarıldı. Diğer ürünlerde ise dekar başına 4 lira olan destek 8 liraya çıkarıldı. Bu destekler 2021 bütçesinden ödendi.

Buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale için 2020 yılında dekar başına 16 liraya çıkarılan gübre desteği 2021 üretim yılı için yüzde 25 artışla 20 liraya çıkarıldı. Diğer ürünlerde ise herhangi bir artış yapılmadı. Çeltik, kütlü pamuk, nohut, kuru fasulye, mercimek, patates, yağlık ayçiçeği, soya, dane mısır, kuru soğan, kanola, aspir, yaş çay, fındık, yem bitkileri, zeytin ve diğer tüm ürünlerde 2020'de olduğu gibi 2021'de de dekar başına 8 lira gübre desteği ödenecek. Bu ödemeler 2022 yılı bütçesinden yapılacak. Gübre fiyatının yüzde 400'ün üzerinde arttığı bir dönemde zaten çok komik olan dekar başına gübre desteğinin sadece 5 üründe yüzde 25 artırılması kabul edilebilir bir durum değil.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin 1 Aralık 2021 itibarıyla yayınladığı verilere göre, Kasım 2020 sonundan Kasım 2021 sonuna kadar olan 1 yıllık dönemde amonyum sülfat gübresinde yüzde 441, üre gübresinde yüzde 394, amonyum nitrat gübresinde yüzde 373, DAP gübresinde yüzde 259 ve 20.20.0 kompoze gübresinde yüzde 236'lık bir artış yaşandı. Bu açıklamadan sonra da gübre fiyatlarına yeni zamlar geldi. Bu kadar yüksek zamlar olurken desteği artırmamak, çiftçiye "üretim yapma" demektir. "Destekleri yüzde 100 artırıyoruz" söylemiyle kamuoyunda bir algı yaratılıyor. Verilen destek o kadar az ki, yüzde bin artırılrsa bile yeterli olmayacak.

2022 ürünü için belirlenen desteğin ödemeleri 2023 yılı bütçesinden yapılacak olsa da sanki yarın ödenecekmiş gibi sunuldu. Çiftçinin en fazla ihtiyaç duyduğu dönemde destek yapılması gerekirken 2023 bütçesinden ödeme yapılması en kibar söylemle çiftçiyle dalga geçmektir. Böyle bir dönemde destek olmak yerine iki yıl sonra destek olacağınızı ilan ediyorsunuz. O zamana kadar kaç çiftçi tarımdan çekilecek? Kaç çiftçi gübre alamadığı için ürünü azalacak, zarar edecek?

Cumhurbaşkanlığı 2022 Yıllık Programı, 25 Ekim 2021 tarihli *Resmî Gazete*'nin mükerrer sayısında yayınlandı. Programa göre, 2022 yılında tarımsal destekleme bütçesi 2021 yılına göre yüzde 12,5 artış ile 22 milyar 970 milyon liradan 25 milyar 834 milyon liraya çıkarılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de Tarım ve Orman Bakanlığı bütçesi bu yönde kabul edildi.

Programa göre, alan bazlı desteklerden mazot desteği artırılırken gübre desteğinde binde 6 oranında düşüş öngörülüyor. Mazot için çiftçilere 2020 yılında 2 milyar 901 milyon lira destek ödemesi yapılırken, 2021'de yüzde 6,1 düşüşle 2 milyar 724 milyon lira ödeme yapıldı. 2022 yılında ise 3 milyar 107 milyon liralık mazot desteği ödemesi yapılması öngörülüyor.

Gübrede ise aynı dönemde destek artışı olmayacak. 2021 yılında 1 milyar 601 milyon lira olan gübre desteğinin 2022 yılında binde 1 oranında düşüşle 1 milyar 599 milyon lira olması bekleniyor.

Gübre fiyatlarındaki artışı durdurmak için gübre ihracatı 21 Ekim 2021'den itibaren tümüyle yasaklandı. Ancak, sektör temsilcilerinin tepkileri ve çabaları sonucunda kısa sürede yasağın kapsamı daraltıldı.

Organik, suda çözünebilir özel gübreler ihracat yasağı kapsamının dışına çıkarıldı. Yapılan düzenlemeyle yaygın olarak kullanılan ve piyasada fiyatı en çok yükselen DAP, üre, nitratlı gübrelerde ihracat yasağı devam ederken, daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelerin üreterek ihraç ettiği organik gübrelerin, suda çözünebilir, borlu, leonardit ve benzeri özel gübrelerin ihracat yasağı kaldırıldı.

Toptan her şeyi yasaklamak zaten doğru değildi. Organik gübreler, suda çözünebilir, özel gübrelerde Türkiye, özellikle Almanya, Hollanda, İspanya'da pazar hâkimiyetine sahip.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı Bitkisel Üretim 2. Tahmini'ne göre, buğdayda son 14 yılın, arpada son 32 yılın en düşük üretimi bekleniyor. Buğday üretimi 17 milyon 650 bin ton olarak tahmin ediliyor, bu Türkiye tüketiminin oldukça altında. Arpa üretimi ise 5 milyon 750 bin ton seviyesine indi. Koronavirüs pandemisinin etkileri devam edecek gibi görünüyor. İklim değişikliğine bağlı olarak kuraklık, ani hava değişiklikleri, felaketler yine devam edecektir. Bütün bunlara ilave olarak 2022'de yüksek girdi fiyatları nedeniyle üretimden kaçış, verim kayıpları, üretim düşüşü daha büyük olabilir.

Dünya gübreye nasıl destek verdi?

Gübre krizi sırasında yaşanan fiyat artışlarına karşılık olarak ülkeler bazı önlemleri devreye soktu. Bunlar genellikle çiftçiyi koruyan, üretimin sürdürülebilirliği açısından önemli adımlardı. Gübre fiyatları dünyada da çok hızlı artarken tarımsal üretimin devam etmesi, verimliliğin düşmemesi için bazı ülkeler çiftçilerine önemli destekler sağladı.

Hindistan, Ekim 2021'de ikinci kez gübre desteğini arttırdı. Daha önce 780 milyon dolar civarında olan gübre desteği 3,8 milyar dolara çıkarıldı. Hindistan hükümeti gübre şirketleri üzerinden çiftçilere ciddi destek sağlıyor. 2020'de Hindistan'da DAP gübresinin çuvalı için 500 rupi olan destek Mayıs ayında 1200 rupiye, Ekim ayında 1650 rupiye çıkarıldı, bu da 203 liraya denk geliyor.

Rusya Federasyonu gübrenin hammaddesi olan doğalgazda Temmuz-Aralık döneminde fiyatları sabitleyerek çiftçiyi fiyat artışlarına

karşı korumaya aldı. Çin, gübre ihracatına kısıtlama getirerek üreticisine destek oldu.

Artan gübre fiyatları karşısında Türkiye’de dekar başına verilen destek çok yetersiz kalıyor. Hükümet, Tarım ve Orman Bakanlığı gübre kullanımının azalmasıyla tarımda yaşanacak verim kaybının ya farkında değil ya da bilinçli olarak bunu görmezden geliyor. Gübre desteğinin diğer ülkelerde olduğu gibi mutlaka arttırılması ve bu dönemde ödenmesi gerekiyordu. Ekim döneminde yeterli gübre kullanılmadığında üretimin azalmasına ve daha büyük bir krize neden olacağı çok açık. Göz göre göre gelen krize önlem almamak ülkenin gıda güvencesini tehlikeye sokabilir.

Günün sonunda, çiftçinin en pahalı girdilerle en ucuz ürünü üretmesini ve devlet destekli gümrüksüz ithal ürünlerle rekabet etmesini, fiyatların da düşmesini beklemek aklımızla alay etmektir. Bu gidişatın sonu iflastır. **Türkiye, tarımda var olmak istiyorsa hızla üretime dönmek zorunda.** Çiftçinin kullandığı girdilerde fiyat artışları dikkate alınarak bir destek sisteminin uygulanması gerekir. Özellikle mazot için Avrupa’da tarıma yönelik kullanılan ucuz renkli mazot modeli benimsenebilir.

Gıda fiyatları nasıl düşer?

Aslında başlık belki de “gıda fiyatları nasıl düşmez?” olmalıydı. Ülkenin değişmez gündem konularından birisi yüksek gıda fiyatları. Koronavirüs nedeniyle birçok üründe uygulanan kısıtlamalar, Çin başta olmak üzere ülkelerin her zamankinden daha yüksek oranlı tarımsal hammadde veya gıda ürünleri talebinin dünyada fiyatları artıracığı çok açık olarak görülüyordu. Nitekim, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) her ay gıda fiyat endeksini yayınladığında fiyat artışını son 5 yılın, son 6 yılın, son 7 yılın, hatta son 10 yılın en yüksek artışları diye yayınladı.

Dünyada ve Türkiye’de gıda fiyatları yükseldi. 2008 yılında olduğu gibi bir gıda krizinden söz edilmeye başlandı.

Ayçiçeği, buğday, bakliyat ürünleri, bitkisel yağ, hayvancılık, yem

başta olmak üzere birçok kalemdede üretim yapmayan ülkelerin zorlanacağını bilmeyen kalmadı. Koronavirüsle birlikte iklime bağılı olarak değışen hava şartlarının da etkisiyle söylediklerimizin, yazdıklarımızın hepsi gerekleştii.

Hükümet, Tarım ve Orman Bakanlığı, dış ticaret politikalarından sorumlu Ticaret Bakanlığı, ekonomiden, finansmandan sorumlu Hazine ve Maliye Bakanlığı bu gelişmeler karşısında gerekli önlemleri almadı. Pembe tablolarla “uçuyoruz, şahlanıyoruz, rekor kırıyoruz” sözleriyle sürekli algı yaratarak gerçekleri gizlemeye çalıştı. Fakat, gizlenen o gerçek, gıda fiyatları ile patladı.

Tarım ve Orman Bakanlığı “pandemi sürecinde alınan 106 tedbirle sorun yaşamadık” diye açıklamalarla algı yaratmaya çalıştı. Bırakın 106 tedbiri, doğıru dürüst 3-5 tedbir alınsaydı bugün çiftçi, gıda sektörü bu kadar büyük sorunlarla karşı karşıya kalmazdı.

Politikasızlık tarımı ve gıdayı çıkmaza sürükledi

Tarım politikaları konusunda yapılan yanlışları birkaç sayfaya değıl, kitaba sığdırmak çok zor. *Üretme Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kısacında Tarım* kitabımda bunu bütün ayrıntılarıyla yazdım.

Gıda fiyatlarını düşürmeye yönelik atılan adımları, bu adımların tarım ve gıda sektörünü nasıl etkilediğini satırbaşlarıyla aktarmaya çalışalım.

Et fiyatını düşürmek için 11 yıl aralıksız ithalat yapıldı: Çok eskiye gitmeye gerek yok. Hatırlarsanız 2007-2008 yıllarında çok büyük kuraklık oldu. Sadece Türkiye’de değıl, pek çok ülkede üretim azaldı, gıda fiyatları fırladı. İthalat çok pahalı hale geldi. Birçok ülke tarım desteklerini artırarak, çiftçiye, gıda sektörüne destekler sağlayarak bu gıda krizini atlarmaya çalıştı. Türkiye’de 2008 yılında tarımsal destekleme modeli değıştii. Destekler azaltıldı. Çiftçi kaderiyle baş başa bırakıldı. Hayvancılıkta yem fiyatları yüzde 100 artarken çiğ süt fiyatı yüzde 50 oranında düştü. Çaresiz kalan çiftçi süt ineklerini kesti. Bir yıl sonra 2009’da et krizi patladı. Kırmızı et fiyatları yükseldi. are olarak 2010’da canlı hayvan ve et ithalatı yapılarak et fiyatları düşürölmeye

çalışıldı. Aradan 11 yıl geçti, milyarca dolar ödendi, canlı hayvan ve et ithalatı, fiyatları düşürmeye yetmedi. Devlet eliyle et ithal edilerek 3 market zincirine ucuza verildi. Yerli besici yok edildi.

Çiftçi sayısında ciddi düşüş oldu. Erzurum'da, Kars'ta hayvancılık yapanların bile bir bölümü hayvancılığı bıraktı, bazıları ihracatçıyken ithalatçı oldu. Bir bölümü de inadına üretime devam ediyor.

Hal Yasası çıkarıldı: Yaş meyve-sebze fiyatlarını düşürebilmek için 2010 yılında kapsamlı bir Hal Yasası çıkarıldı, Yasa, 2012'de yürürlüğe girdi. Dönemin Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı, yasayı anlatırken “yaş meyve ve sebze en az yüzde 25 ucuzlayacak” diye başlıyordu söze. Ucuzluk olmadı, birkaç yıldır bu yasanın işe yaramadığı anlaşıldı, yeni bir Hal Yasası çıkarılmaya çalışılıyor.

Gıda Komitesi kuruldu: 2014 yılına gelindiğinde yine en önemli sorun gıda fiyatlarıydı. Çözüm bulmak için kısa adıyla Gıda Komitesi olarak bilinen Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi kuruldu. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun imzası ile 9 Aralık 2014 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanan genelgeyle Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında, Ekonomi, Gümrük ve Ticaret, Kalkınma, Maliye Bakanlığı Müsteşarları, Hazine Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanı'ndan oluşan komite, çalışmalarını Ekonomi Koordinasyon Kurulu'na sunacaktı.

Gıda Komitesi, müsteşarlar düzeyinde gıda fiyatlarına çözüm bulamadı. Binali Yıldırım'ın Başbakanlığı döneminde 20 Eylül 2016'da yapılan Ekonomi Koordinasyon Kurulu'nda Gıda Komitesi'nin yapısının değiştirilmesine karar verildi. Başbakan tarafından yayınlanan genelgeyle bu kez Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı'nın başkanlığında; Ekonomi, Tarım, Gümrük ve Ticaret, Kalkınma ve Maliye Bakanlarının katılımıyla komite yeniden oluşturuldu. Sekreteryası da Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan alınarak Merkez Bankası'na verildi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilince bakanlıkların adı değişti, bazıları tamamen kaldırıldı, bazıları birleştirildi. Gıda Komitesi'nde bakan sayısı 3'e düştü. Hazine ve Maliye Bakanı Başkanlığında, Tarım ve Orman Bakanı, Ticaret Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı ile diğer ilgili bürokratların katıldığı bir komite oldu.

Erken uyarı sistemi: Bu süreçte Gıda Komitesi toplantılarında iki konu öne çıktı: Erken uyarı sistemi ve ithalat kararları. Erken uyarı sistemiyle ilgili sunumlar yapıldı, ürün bazında çalışma grupları oluşturuldu. Dönemin Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek, 21 Şubat 2017 tarihli toplantıdan sonra erken uyarı sisteminden alınan sinyallerin değerlendirildiğini, ürün bazında bazı önlemlerin devreye gireceğini söyledi. Ocak 2021 sonunda yapılan Gıda Komitesi toplantısı sonrasında erken uyarı sistemi ile ilgili sunum yapıldığı ve bu sistemin kurulacağı açıklandı. Hani 2017’de erken uyarı sisteminden sinyaller alınmaya başlanmıştı?

Bakan değiştikçe yeni bir erken uyarı sistemi mi kuruluyor? Yoksa, bazı bürokratların elinde erken uyarı sistemi sunumu mu var, her gelen bakana, bakanlara bunu sunuyor ve çalışmalar yeniden mi başlıyor?

İthalatta altın dönem yaşandı: Gıda Komitesi tarımsal üretimle fazla ilgilenmedi. Aldığı kararlar genellikle ithalatı destekleyen, artıran kararlar oldu. Hükümetin 27 Haziran 2017 tarihinde, yani tam hasat yapılırken buğday, arpa, mısır ithalatında gümrük vergilerini düşürmesi çiftçiye en büyük darbeyi indirdi. Bu konuda Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ile Tarım Bakanı Faruk Çelik arasında sert tartışmalar yaşandı.

Bu dönemde ithalatta altın çağ yaşandı. Hangi ürünün fiyatı artarsa hemen vergiler sıfırlandı veya düşürüldü, ithalat kapıları sonuna kadar açıldı. Yapılan her ithalat çiftçiye tarımdan, üretimden biraz daha uzaklaştırdı. Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar, yem, saman, soğan, patates ve daha birçok üründe vergiler düşürülerek veya sıfırlanarak ithalat yapıldı. Toprak Mahsulleri Ofisi, hububat ve bakliyat, Et ve Süt Kurumu et ve canlı hayvanda, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü damızlık hayvan ithalatında görevlendirilerek ithalat ofisi gibi çalıştırıldı.

Sadece insanların değil, hayvanların gıdasını oluşturan yemde fiyatları düşürmek için ilk kez 2012’de, sonra 2015’te ve 2017’de, daha sonra da az da olsa saman ithalatı yapıldı.

Tanzim satışlar kuruldu: 2019 seçimleri öncesinde Ankara, İstanbul ağırlıklı olmak üzere çadırlarda tanzim satış mağazaları kuruldu. Halk ucuz meyve, sebze alabilmek için uzun kuyruklar oluşturdu. Yerel seçim geçince kapatıldı.

Depo baskınları: Soğan ve patates fiyatları 2018 sonu-2019 başında çok yükselince depolara baskınlar yapılarak soğan ve patatesçiler “terörist” ilan edildi.

Rekabet Kurumu devrede: Gıda fiyatlarını düşürmek için Rekabet Kurumu çalıştırıldı. Ülke genelinde faaliyet gösteren 23 market zincirine, piliç eti üreten 19 firmaya ve Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği’ne, gübre üreticisi 6 firmaya, son olarak da 34 un fabrikası ve un sanayici derneklerine soruşturmalar açıldı, milyonlarca lira ceza kesildi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan zincir marketleri fahiş fiyat uygulamakla suçlayınca Rekabet Kurumu 5 zincir markete toplam 2,7 milyar lira ceza verdi.

İhracat engellendi: Belli dönemlerde ihracat engellenerek fiyatlar düşürülmeye çalışıldı. Soğan, patates ve limonda ihracat belli dönemler ön izne bağlanarak fiili olarak yasaklandı. 2019’da domateste, 2021 başında portakalda analiz bahanesiyle ihracat yavaşlatıldı, engellendi.

Enflasyonla Mücadele Programı: Enflasyonu ve gıda fiyatlarını düşürmek için Sera AŞ kuruldu. Hal Yasası üzerinde çalışıldı.

Süt fiyatı sabit tutuldu: Gıda Komitesi, enflasyon artmasın, peynir, tereyağı, yoğurt, ayran fiyatı artmasın diye çiğ süt fiyatlarını 13 ay sabit tuttu, artırmadı. Süt ürünleri fiyatı düşmedi. Çiftçi ineklerini kesmek zorunda kaldı.

Ette tavan fiyat uygulandı: Faruk Çelik’in Tarım Bakanlığı döneminde kırmızı ette tavan fiyat uygulandı. Fiyatlar yine düşürülemedi.

Sözleşmeli üretim: Fiyatları düşürmek için Tarım Kredi Kooperatifleri, Sera AŞ ve Türk Şeker, üreticilere sözleşmeli üretim yaptırdı. Fiyatlar üreticide baskı altında tutuldu ama tüketicide artış engellenemedi.

DİTAP kuruldu: Normal pazarlarda, marketlerde fiyatlar kontrol edilemeyince dijital pazar kuruldu. Tarım Bakanlığı, Dijital Tarım Pazarı’nı (DİTAP) kurdu. Orada da fiyatlar kontrol edilemedi.

Gıda fiyatlarını düşürmek için birçok şey yapıldı. Yapılanların hiçbirisi gıda fiyatlarını kontrol etmeye yetmedi. Çünkü, işin temeline inilmedi. Tarımda üretim planlaması yapılmadı. Tarım alanları daraltıldı. Meralar talan edildi. Çiftçinin üretim yapmasını engelleyen yüksek

girdi fiyatlarına çözüm bulunamadı. Tarladan sofraya kadar olan süreç yönetilemedi. Çiftçi yok sayıldı. Üretici fiyatı ile tüketici fiyatı arasındaki uçuruma çözüm bulunamadı. Üreten çiftçi tüketici oldu. Köylere kadar giren zincir marketlerle ithal ürünler çiftçinin sofrasına kadar ulaştı. Dünyada yüksek gıda fiyatlarından en son şikâyetçi olması gereken ülke, dünyada gıda enflasyonu en yüksek ülkelerden biri haline getirildi. Tarımdan zenginlik üretmek yerine, ithalata dayalı politika uygulandı. Üretim olmadan, üretimden tüketime kadar olan süreç iyi yönetilmeden gıda fiyatlarını daha çooooook konuşuruz.

KORONAVİRÜS VE YENİ TARIM DÜZENİ

Koronavirüs salgınının tarıma etkileri

Dünyayı sarsan koronavirüs pandemisi, insanların yaşamını yitirmesine, sağlığının bozulmasına neden olurken, birçok alanı olduğu gibi tarım ve gıda sektörünü de derinden etkiliyor. Pandemi süreci, önemi çok daha iyi anlaşılan tarım ve gıdada yeni bir dönemin de başlangıcı oldu. Bu dönem, “tarım ve gıdada yeni dünya düzeni” olarak da adlandırılıyor. Ulusal politikalar, korumacılık, gıda milliyetçiliği gibi kavramlar öne çıktı.

Tarımsal potansiyeli yüksek, iklimi, su kaynakları, biyoçeşitliliği zengin ve bunu değerlendirebilen ülkeler bu yeni dönemin en avantajlı ve yıldızı parlayan ülkeleri olarak görülüyor. Petrol zengini ülkelerin yerini gıda zengini ülkeler alacak.

Yeni tarım düzeninin temel politikalarına biraz daha yakından bakalım.

Kendine yeterlilik: Tarımda kendine yeterlilik temel ilkelerden biri oldu. Her ülke, öncelikle tarımsal potansiyelini değerlendirmek için bütün olanaklarını şeferber ediyor. Sahip olduğu iklime, coğrafyaya, ürün desenine göre maksimum üretimi sağlayacak bir tarım politikası uygulayacak. İhtiyacı olan ürünleri öncelikle kendi topraklarında üretecek. Üretemediği ürünleri ithalatla karşılayacak. Artık biliniyor ki, ithalat kolay ve ucuz olmayacak.

Korumacılık: Koronavirüs sürecinde tarımda korumacılık çok ön plana çıktı. Belirsizlikler nedeniyle, açlık, gıda ürünlerine istediği zaman ulaşamama korkusu stok yapmaya itiyor. Hem ülkeler hem de insanlar bireysel ihtiyacından daha fazlasını talep ediyor. Ürünü alıp stokluyor. Bulamama endişesi, sokağa çıkma yasağı ve benzeri kısıtlamalar nedeniyle evde yedek kalsın diye alınıyor bunlar. Ülkeler bazında da aynı endişeler var. Türkiye bu süreçte limon, soğan ve patates ihracatını ön izne bağladı. Yeterli miktarda ürün vardı, yine de ihracata kısıtlama getirildi. Nitekim, 2021’de depoda çürümeye başlayan soğan ve patatesler Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından alınarak dar gelirli yurttaşlara ücretsiz olarak dağıtıldı.

Birçok üründe üretim düşüşü olmamasına rağmen bu yaklaşım nedeniyle gıda fiyatları yükseldi. 2020-2021 yılları küresel düzeyde gıda fiyatlarının en yüksek seyrettiği yıllar oldu. İthalat çok pahalı hale geldi.

Koronavirüsün hızla yayılmaya başladığı 2020 yılı başlarından itibaren ülkelerin birçoğu ilk önlem olarak sağlık ve gıda ürünleri ihracatında kısıtlamaya, ithalatında ise koruma bariyerlerini kaldırmaya yöneldi.

Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar korumacılığın ticareti olumsuz etkileyeceğini öne sürseler bile, devletler daha korumacı bir tarım politikasıyla yerli üretimi desteklemeye yöneldi, bu eğilim artarak devam ediyor. Bunun ilk uygulamaları koronavirüs salgınının en yaygın seviyeye ulaştığı Mart-Nisan 2020 döneminde yaşandı.

Amerika Birleşik Devletleri tarıma 19 milyar dolarlık ek destek paketi açıkladı. Japonya 5 milyar dolarlık destek paketini uygulamaya koydu. Avrupa Birliği, tarımsal destek ödemelerini erkene çekti. Ülkeler bazında birçok destek paketiyle tarım ve gıda üretiminin devam etmesi sağlanmaya çalışıldı.

Rusya'nın başını çektiği Avrasya Ekonomi Birliği, 25'ten fazla ürüne ihracat yasağı getirdi. Rusya buğday ihracatını önce yasakladı, sonra kotaya bağladı.

Bulgaristan, kendi çiftçisini korumak için Bakanlar Kurulu kararıyla marketlerde yerel ürünlerin satışını zorunlu hale getirdi. Satışı zorunlu ürünler arasında süt ve süt ürünleri, balık ve balık ürünleri, taze et, yumurta, arı balı, taze meyve ve sebzeler yer aldı. Yerel üretici seralarından alım yapan perakende gıda ticaret şirketlerine domates için ton başına 600 leva, salatalık için 400 leva ve biber için 800 leva ödeme yaptı.

Buna benzer daha birçok örnek var. Ülkeler üretime daha çok destek vererek çiftçisini korumaya çalışıyor. Üretimin sürdürülebilirliği açısından bu çok önemseniyor.

Kısıtlamalar: Salgının yayılmasıyla ülkeler ihracata yönelik önemli kısıtlamalar uygularken, bu sürecin uzaması endişesiyle stok oluşturmaya başladılar. Kısıtlama uygulayan ülke sayısı 100'ü aştı. Ko-

ronavirüs salgınının üretimi, ticareti olumsuz etkileyebileceği düşünülmüş olarak elindeki koruma güdüsü ön plana çıktı. Virüsün ilk ortaya çıktığı Çin ile virüsün en çok etkili olduğu Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin yanı sıra, Kanada, İngiltere, Japonya, Brezilya, Ukrayna'nın da aralarında olduğu Dünya Ticaret Örgütü üyesi 24 ülke tarımda ticaret kısıtlamalarının ve aşırı stok yapmanın gıda güvenliğini tehdit edeceği uyarısında bulundu.

Tarım ve tarımsal gıda ürünleri ihracatının yüzde 63'ünü, ithalatının ise yüzde 55'ini kontrol eden bu ülkeler arasında aynı zamanda kısıtlamalara en çok başvuran ülkelerdi. Yeni tarım düzeninde tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde kısıtlamaların çok sıklıkla uygulanacağı görülüyor.

Tarım ve gıdada ticaret kısıtlamaları en çok yoksul ve gıdaya erişimi zor olan ülkeleri, insanları olumsuz etkiliyor. Ayrıca kısıtlamalar nedeniyle fiyatların arttığı ve yoksulların gıdaya erişiminin daha da zorlaşacağı bir dönem yaşanıyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), salgının açlık krizine dönüşebileceğine dair ciddi uyarılarda bulunuyor. Gıda krizinin yaşanabileceği en az 55 ülke olduğu iddia ediliyor. Koronavirüs öncesinde olduğu gibi yeni tarım düzeninde de yoksullar gıdaya erişimde sıkıntı yaşayacak.

Gıda milliyetçiliği: Küresel salgın gıda milliyetçiliğini hiç olmadığı kadar yükseltti. Yeni tarım ve gıda düzeninde gıda milliyetçiliğinin artarak devam edeceğinin güçlü sinyalleri veriliyor. Bu süreçte, birçok ülke salgının tehlikelerini görerek “önce kendi yurttaşının gıda güvenliği” diyerek gıda milliyetçiliği yaptı. Avrupa Birliği'nin, 1950'lerde gündemine aldığı ve ilk olarak tahılda yaşama geçirdiği ortak piyasa düzeni yaklaşık 60 yıl sonra delindi. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ulusal düzeyde çiftçilerini, üretimlerini koruma ve kendi yurttaşının gıda ihtiyacını karşılamak için ortak tarım politikasını adeta gözden çıkarmış görünüyor. Bu ülkelerde “yerli malı tüket” kampanyaları yapılıyor.

Buna karşın, henüz çok genç bir oluşum olan ve başını Rusya'nın çektiği Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Belarus'tan oluşan Avrasya Ekonomi Birliği ülkeleri daha çok kenetlenmiş durumdadır ve

birlikte hareket ediyorlar. Bu ülkeler başka ülkelere yaptırım uygulamakla birbirlerine karşı yaptırımlardan kaçınıyorlar.

Toprak ve suyun önemi: Toprak ve su kaynakları her dönem çok önemli bir güç olarak görüldü. Ancak, salgınla birlikte gündeme gelen yeni tarım düzeninde toprak ve suyun önemi çok daha öne çıktı. Buna bağlı olarak tarımsal üretimde söz sahibi olan ülkeler rekabette avantajlı konuma geçiyor.

Uzun zamandır dillendirilen “tarım ve gıdada söz sahibi olmak, güçlü ülke olmanın önemli şartlarından birisi olacak” görüşünün doğrulandığı bir dönem yaşanıyor.

Bu nedenle tohumdan sofraya kadar olan süreçte her ülke kendi gıda egemenliğini sağlamaya çalışacak. Bireysel bazda da toprağa sahip olmak, üretim yapmak, kent tarımı, dikey tarım, kent bahçeciliği, toplum destekli tarım kavramlarını ve uygulamalarını daha çok duyacağımız bir dönem bu.

Teknoloji ve yapay zekâ: Koronavirüs nedeniyle insan hareketlerinin kısıtlanması, işgücü olanaklarının daralması teknolojiye olan talebi artırdı. Zirai ilaçlama, ekim, hasat başta olmak üzere birçok alanda teknoloji yoğun üretim gündemde. Yaşamın her alanındaki dijitalleşme tarımda da artıyor. Drone teknolojisi, sensörler, uzaktan algılama sistemleri, yapay zekâ tarım dünyasında daha da yaygınlaşıyor.

Yeni tarım düzeninde teknoloji kullanımı yaygınlaştıkça, gençlerin bu sektöre olan ilgisi artıyor. Tarımı bilmeseler de teknoloji konusundaki birikimleriyle gençler tarım için çözümler üreterek önemli katkılar sağlıyor.

Türkiye, nerede konumlanıyor?

Yeni tarım düzeninde, yaşanan gelişmeler ve yeni trendler değerlendirildiğinde, üretim odaklı, ülke potansiyelini doğru değerlendiren bir politika ile Türkiye, yıldızı parlayacak ülkelerden birisi olabilir.

Yıllardan bu yana ithalata dayalı tarım politikası ile üretici fiyatları baskı altında tutuluyor. Girdi fiyatları artarken çiftçinin ürettiği ürünün fiyatı baskılanıyor. Çiftçi üretimden vazgeçmek zorunda kalınca üretim azaldığı için fiyat yükseliyor. Fiyatı artan her ürün ithal edilerek

bu fiyat artışı önlenmeye çalışılıyor. **Üretim yerine ithalat destekleniyor.** Bu anlayış devam ederse Türkiye, yeni dönemde de sahip olduğu potansiyeli değerlendiremeyen ülkelerden biri olur.

İklimi, biyoçeşitliliği, tarım alanları, ürün deseni ile büyük zenginliğe sahip olan Türkiye, hem kendi ihtiyacını üretebilir hem de bu ürünlerde ciddi anlamda ihracat yapma potansiyelini yakalayabilir. Bunun için tarımsal girdilerin temininde, tarımsal desteklemelerde, araştırma, geliştirme, teknoloji kullanımında üretimi ve çiftçiyi destekleyici politikalar uygulanması gerekir.

Avrupa'nın yapamadığı üretimi Türkiye yaptı

Koronavirüs ile birlikte Türkiye, tarımda çok önemli bir fırsat yakaladı. Üretim odaklı politika ile sahip olduğu potansiyeli değerlendirebilirse tarımda yeni dönemin güçlü ülkelerinden birisi olur. Bunu kanıtlayacak birçok örnek var.

Üretim maliyetlerindeki yüksek artış, koronavirüs nedeniyle lojistik konusunda yaşanan sıkıntılara rağmen Türkiye, yaş meyve ve sebze ihracatını ciddi oranda artırdı. Salgın döneminde, özellikle 2020 yılının ikinci yarısı ve 2021 yılının ilk aylarında Avrupa'daki üreticiler üçüncü dünya ülkelerinden tarım işçisi getiremedikleri için bazı ürünlerde üretim yapmakta zorlandılar. Yaş meyve ve sebze Avrupa'yı besleyen İspanya, İtalya, Yunanistan, Polonya gibi ülkeler meyve ağaçlarının bakımını yeterince yapamadı. Budama yapılamadı. İklimin de etkisiyle ürünlerde sıkıntı yaşandı.

Bir yandan da insanlar koronavirüsten korunmak, bağışıklık sistemini güçlendirmek için daha fazla sebze ve meyve tükettiler. Üretim azalırken, talep arttı. Talep artışıyla ortaya çıkan arz açığını Türkiye kapattı.

Türkiye'de işsizliğin artması ve salgın sürecinde büyük kentlerde yaşayanların kırsala taşınmasıyla birlikte, restoran, otel ve benzeri hizmet sektöründe çalışanların en azından bir bölümü yaşamlarını sürdürebilmek için kırsala geri döndü. Suriyeli göçmenlerin tarımda yoğun olarak çalıştırılması nedeniyle mevsimlik işçi sıkıntısı olmadı.

Özellikle çilek, pırasa, karnabahar, arpacık soğanı, patates başta olmak üzere yaş sebze ve meyvede –üretim sorunu yaşanan portakal hariç–, hemen hemen tüm ürünlerin ihracatında çok büyük artış sağlandı.

Akdeniz Yaş Meyve ve Sebze İhracatçıları Birliği'nin verilerine göre, 2021 yılının ilk 3 aylık döneminde 2020 yılının aynı dönemine göre yaş meyve ve sebze ihracatı miktar olarak yüzde 21, değer olarak yüzde 22 oranında arttı. Toplamda 1 milyon 52 bin ton olan ihracat 1 milyon 276 bin tona yükseldi. Bu ihracattan elde edilen döviz ise 636 milyon 616 bin dolardan 774 milyon 584 bin dolara yükseldi.

Bazı ürünlerin ihracatında rekor denilecek seviyede artışlar oldu. 2021'in ilk 3 aylık döneminde soğan şalot (arpacık soğanı) ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre miktar olarak yüzde 440, değer olarak yüzde 451 oranında artış gösterdi. 2020'de ilk 3 aylık dönemde, 7 bin 195 ton olan ihracat, 2021'de 38 bin 870 tona yükseldi. İhracat geliri 1 milyon 294 bin dolardan, 7 milyon 135 bin dolara çıktı.

Aynı dönemde pırasa ihracatı miktar bazında yüzde 366, değer olarak yüzde 378 oranında artış kaydetti. Bu dönemde ihracat miktarı 2 bin ton iken, 2021'in aynı döneminde 9 bin 578 tona ulaştı. Döviz olarak ise 1 milyon dolar olan gelir 5 milyon 185 bin dolara çıktı.

İhracatı en çok artan bir başka ürün karnabahar. 2020'de üç aylık dönemde 2 bin 740 tonluk ihracat 2021'in aynı döneminde yüzde 182 artarak 7 bin 736 ton oldu. Elde edilen döviz ise 1 milyon 65 bin dolardan 4 milyon 438 dolara çıktı. İhracat değerindeki artış yüzde 316. Bunun anlamı daha yüksek fiyata ihraç edildiği.

Patateste 7 Ocak 2020'den 19 Temmuz 2020 tarihine kadar ihracat ön izne bağlanmış, yani kısıtlanmıştı. Bu nedenle yeterince yapılamadı. 2020 yılının ilk 3 aylık döneminde ihracat 24 bin 690 ton olurken 2021 yılının aynı döneminde yüzde 227 artışla 80 bin 776 ton olarak gerçekleşti. Değer artışı daha da yüksek. Aynı dönemde patates ihracatından 3 milyon 399 dolar elde edilirken, 2021'de 3 ayda yüzde 327 artışla 14 milyon 531 bin dolar döviz girdisi sağlandı.

Çilek ihracatında miktar olarak yüzde 400, değer olarak yüzde 335 artış sağlandı. Üzüm ihracatında miktar olarak yüzde 284, değer olarak yüzde 296 artış oldu. Erik ihracatının geçen yıla göre yüzde 5

azalmasına rağmen değer olarak yüzde 273 oranında artması dikkat çekti.

Yaş meyve ihracatının en çok yapıldığı ülkelere bakıldığında Avrupa ön plana çıkıyor. Avrupa pazarının yaş meyve ve sebze tedarikçisi konumunda olan İspanya'ya meyve ihracatı yüzde 285 arttı. Değer olarak ise yüzde 309 artış kaydedildi. Bir başka Avrupa ülkesi Avusturya'ya ihracat miktar olarak yüzde 160, değer olarak yüzde 180 arttı. İtalya'ya olan yaş meyve ihracatı 2021'in ilk 3 ayında geçen yılın aynı dönemine göre miktar bazında yüzde 127, değer olarak yüzde 176 arttı.

Amerika Birleşik Devletleri'ne ise aynı dönemde miktar olarak yüzde 133, değer olarak yüzde 140 artış gerçekleşti.

Türkiye'nin en büyük pazarı konumundaki Rusya Federasyonu'na meyve ihracatında 2020 yılına göre miktarda yüzde 54, değer olarak yüzde 37 artış sağlandı. Almanya'ya da meyve ihracatı aynı dönemde miktar olarak yüzde 38, değer olarak yüzde 68 arttı.

Yaş sebze ihracatında yılın ilk 3 aylık döneminde geçen yıla göre yüzde 52 artış sağlandı. Öne çıkan ülkeler Azerbaycan, Suriye, İngiltere ve Polonya oldu. Azerbaycan Nahçıvan'a ihracat yüzde 411 arttı. Döviz bazında ise yüzde 146 artış sağlandı. Aynı dönemde Suriye'ye ihracatta miktar olarak yüzde 254, değer olarak yüzde 452 artış oldu. Rusya'dan sonra miktar olarak en fazla ihracat Suriye'ye yapıldı.

Yaş sebze ihracatında dikkat çekici gelişme ise Avrupa'nın tedarikçisi konumundaki Polonya'ya ihracatın yılın ilk 3 aylık döneminde yüzde 103 artış kaydetmesi oldu. Polonya'ya 2020'nin Ocak-Mart döneminde 7 bin 810 ton olan yaş sebze ihracatı 2021'in aynı döneminde 15 bin 869 ton oldu. Döviz geliri de 7,3 milyon dolardan 14,2 milyon dolara çıktı. Artış yüzde 94.

Birleşik Krallık'a ihracat aynı dönemde miktar bazında yüzde 118 ve değer bakımından da yüzde 116 arttı. Aynı dönemde Almanya'ya olan yaş sebze ihracatında miktar olarak yüzde 32, değer olarak yüzde 24 artış sağlanırken, ihracatta ilk sıradaki Rusya Federasyonu'na yaş sebze ihracatı miktar olarak yüzde 22, değer olarak yüzde 13 arttı.

Dondurulmuş gıdada büyük potansiyel var

Sadece yaş değil, dondurulmuş meyve ve sebzeye de, özellikle son dönemde brokoli ve karnabahara Rusya ve Amerika gibi iki büyük pazardan ciddi talep var.

Dondurulmuş Gıda Sanayii Derneği Kurucu Başkanı Murat Bayizit'in verdiği bilgilere göre, dondurulmuş brokoli ve karnabaharda Rusya ve Amerika pazarı Türkiye için çok büyük fırsat. Rusya, geçmişte bu ürünleri Avrupa'dan alıyordu. Avrupa Birliği'nin ambargosundan sonra Mısır devreye girdi. Bu yıl Mısır'da da üretim sıkıntısı yaşanması nedeniyle Rus alıcılar Türkiye'ye yöneldi. Endüstri bu ürünleri çekmeye başladı.

Amerika Birleşik Devletleri özellikle organik brokoli talep ediyor. Hem Rusya hem de Amerika gibi iki büyük tüketici kanalının açılması Türkiye için çok büyük bir avantaj ve fırsat oldu. Murat Bayizit'in şu tespiti çok önemli: "Bizim tarla boyutunda başarı elde etmemiz, üretimi artırmamız için üstteki yapıyı oluşturmamız gerekiyor. Yani pazarı bulduğunuz zaman tarla boyutundaki başarı çok daha yüksek ve anlamlı oluyor. Eğer politik nedenlerle sorunlar yaşanmazsa, yani engeller çıkmazsa, Amerika ve Rusya pazarları Türkiye için çok büyük bir fırsat olarak devam eder. Brokolide organik ürüne talep çok fazla. Üretebilirsek sorunsuz bir şekilde satabiliriz."

Pırasa daha çok İngiltere tarafından talep ediliyor. Orada tüketim yüksek.

Polonya, Ukrayna'dan işçi getiremediği için birçok kalemde istenen üretimi yapamadı. Polonya Avrupa'yı besleyen bir ülke. Onların yapamadığını Türkiye yaparak boşluğu anında doldurabiliyor. İtalya'da domatesten benzer sorunlar yaşandı ve bunun Türkiye'ye pozitif yansımaları oldu.

İzmir Ticaret Odası Gıda İmalat Meslek Komitesi Başkanı Cemil Gökçen, sebze ve meyvede Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeli değerlendirmek için Tarım ve Orman Bakanlığı'nın özel destek sağlaması gerektiğini söylüyor. Koronavirüs nedeniyle Avrupa'nın yapmadığı üretimi her şeye rağmen Türkiye'nin gerçekleştirdiğine dikkat çeken Cemil Gökçen'in yaptığı tespit ve öneriler çok yerinde:

“Taze meyve ve sebzede, dondurulmuş ürünlerde Türkiye’nin çok büyük potansiyeli var. Rusya’dan kök sebzelerle ilgili ciddi talep var. Hem Rusya’nın hem de diğer ülkelerin taleplerini karşılamak için üretimin desteklenmesi, lojistikle ilgili sorunların çözülmesi çok önemli. Ürünleri işleyerek, katma değerli ihraç etmek ülkemize büyük zenginlik katacaktır. Pandemi dönemi ciddi fırsatlar doğurdu. İspanya, Kaliforniya biberini yapamadı, Türkiye devreye girdi. İtalya domatesi yapamadı, biz devreye girdik. Yunanistan konserve şeftalide sıkıntı yaşadı. Türkiye devreye girdi. Her alanda önemli bir potansiyelimiz var. Bunu değerlendirmemiz gerekiyor.”

Yıllardır, Türkiye’nin büyük bir tarımsal potansiyele sahip olduğunu, doğru politikalarla bu potansiyelin büyük bir zenginliğe dönüşebileceğini anlatıyoruz. Bu süreci fırsata çevirebileceğini yazıyoruz, dile getiriyoruz. Koronavirüs ve salgın süreci ne kadar haklı olduğumuzu gösterdi.

Avrupa’nın yaşlı nüfusu ve üçüncü ülkelerden tarım işçilerini getirmesiyle ilgili sıkıntılar yaşadığını, İspanya, İtalya, Polonya’nın üretimde sıkıntı yaşadığını, bu açığı kapatabileceğimizi ısrarla yazdık. Gereken desteğin sağlanamaması, girdi maliyetlerinin artmasına rağmen çiftçinin çabası, ihracatçıların özverili çalışmalarıyla Türkiye ihracatta büyük sıçrama yaptı. Potansiyelin çok küçük bölümüyle bu başarı sağlanıyorsa, çiftçiye, sanayiciye, ihracatçıya gerekli destek sağlandığında neler olabileceğini tahmin etmek zor değil. **Bir kez daha tekrarlamakta yarar var: Türkiye, tarımda zenginlik üretecek üretim ve ihracat politikasına odaklanmalı.**

Değişen tüketim alışkanlıkları

Yeni yaşam biçimi yeni alışkanlıkları da beraberinde getirdi. Koronavirüsün önemli etkilerinden birisi de özellikle gıda ürünlerindeki tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi oldu. İnsanlar eve kapanınca yaşam biçimleri, tüketim alışkanlıkları ve tercihleri değişti. Koronavirüs sonrası normal yaşama geçilse bile bu alışkanlıkların en azından bir bölümünün sürdürüleceği tahmin ediliyor. Tarım ve gıda üretimi bu

yeni alışkanlıklara uygun şekilleniyor. Alışveriş biçimleri de değişti. Bu değişiklikleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Evden sipariş, online alışveriş: Koronavirüsün bizi eve hapsedmesiyle evden sipariş-online alışveriş çok yaygınlaştı. Bazıları için zorunlu hale geldi. Normal hayata dönüş olsa bile bu alışkanlık belli oranda devam edecek. Ürünlerin evine kadar gelmesi tüketici için pratik ve zaman kazandıran bir yöntem olarak görülüyor. Sadece gıda ürünleri değil, birçok ürün artık online siparişle alınıyor.

2- Donuk ve konserve ürünlere talep arttı: Raf ömrü uzun, donuk, dondurulmuş veya konserve ürünlerine yönelik talepte büyük artış oldu. Bunun en somut örneği balıkta yaşandı. Koronavirüs günlerinde balık mezatları uzun süre kapalı kalınca tüketici balığa ulaşmakta, balıkçı balığını satmakta zorlandı. Fakat konserve balık çeşitleri, füme, paketli ürünler adeta yok sattı.

3- Ev yapımı ürünler ve yemekler yeniden keşfedildi: Son yıllarda endüstriyel ürünlere tepki olarak evde yoğurt yapımı yaygınlaştı. Koronavirüs ile birlikte ekmek çeşitleri, pide ve diğer unlu mamuller de evde yapılmaya başlandı. Hızlı tüketimin yaygınlaşması, dışarıda yemek-kahvaltı alışkanlığı ile adeta unutulmuş geleneksel ev yemekleri bu dönemde yeniden değer kazandı.

4- Dökme yerine paketli ürün: Birçok gıda ürününde dökme ürün yerini paketli ürünlere bırakıyor. Kuru gıdaların yanı sıra sebze ve meyvede de paketli ürünlere yönelme oldu. Domates, elma, portakal veya diğer meyve ve sebzeler, hatta soğan ve patates bile ambalajlı olarak satılmaya başlandı.

Özellikle salgının başlangıcında dokunmanın en tehlikeli sayıldığı günlerde tüketici gıda ürünlerini elle seçerek almak yerine gözle seçmeye, internetten seçmeye zorlanıyordu. Bu nedenle birçok üründe yarım kilo, bir veya iki kiloluk ambalajlarda ürün sunumu ön plana çıktı. Bu hem iç piyasada hem de ihracatta önem kazandı.

5- Bakliyat ürünlere yönelme sürüyor: Son yıllarda nohut, mercimek, kuru fasulye, börülce, bakla gibi ürünlere olan talep koronavirüsle birlikte daha çok arttı. Lifli gıda olarak bilinen ve besleyiciliği, uzun raf ömrü nedeniyle stoklanmaya uygun olması bakliyat ürünlerinin tüketimini bu dönem daha da artırdı.

Türkiye’de son yıllarda nohutun olduğu gibi mercimek, fasulye ve bakla üretiminin de artırılması hem iç tüketim hem ihracat açısından önemli avantajlar sağlayacaktır.

6- Meyve ve sebze tüketimi arttı: Uzmanların özellikle C vitamini içeren meyve ve sebzelerin koronavirüse karşı bağışıklık sistemini güçlendirdiğine yönelik açıklamaları portakal, limon, sarımsak, brokoli ve benzeri ürünlerin tüketimini artırdı.

Meyve ve sebze tüketimi özellikle Avrupa’da geçmişe oranla çok fazlaştı. Bu nedenle yaş meyve ve sebze ihracatı için yeni fırsatlar doğdu. Kalıntısız, sağlık sertifikası olan ürünlerin ihracat şansı arttı. Türkiye’nin son yıllarda meyve üretimine yönelmesi önemli bir avantaj. Ancak, aynı zamanda tek tip meyveler yerine çeşitliliği koruyarak üretimin yönlendirilmesi çok önemli.

Sorgulayan tüketici, üretime de katılmak istiyor

Bu dönemde tarım ve gıda konusunda bir farkındalık oluştu. Açlık korkusu, gıdaya erişimde sorun yaşanır mı endişesiyle tüketici ülkenin tarımsal üretimini, uygulanan politikaları, dolayısıyla yediğini, içtiğini sorgulamaya başladı. Tarımsal üretimin artırılması, üretim planlaması, çiftçinin para kazanması, gıda güvenliği ve benzeri konularda tüketici bazında duyarlılıklar arttı. Tüketicinin üretime katılma isteği arttı.

Güvenli gıdaya erişimde aile çiftçiliğinin, küçük üreticiliğin bu dönemde daha çok öne çıkması bekleniyor. Koronavirüsün ve benzer salgınların doğanın, çevrenin tahrip edilmesi, endüstriyel üretimlerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıktığı fikri yaygınlaşıyor. Bu nedenle şirket tarımı yerine, doğa ile dost aile çiftçiliğinin önemi artıyor. Kooperatifçiliğin değeri anlaşıyor. Tüketici üretim süreçlerini yakından izlemeye ve bu üretime katılmaya çalışıyor.

Aynı zamanda kendi ihtiyacı olan ürünleri üretme arayışı hızlandı. Balkonunda, evinin önündeki küçük alanlarda bazı bitkileri, sebzeleri yetiştirme hevesi ve isteği canlandı. Tarıma, toprağa ilgi arttı. Bu nedenle tarım toprağı her zamankinden daha değerli hale geldi. Toprağına sahip olma, elindekini koruma bilinci gelişti.

Kendine yeterlilik palavra değilmiş

Yıllardan beri tarımda kendine yeterliliğin ne kadar önemli olduğunu, Türkiye'nin sahip olduğu tarımsal potansiyelin ulusal politikalarla değerlendirmesi gerektiğini ısrarla yazıyoruz, anlatmaya çalışıyoruz. Biz kendine yeterliliğin önemini yazdıkça bu ülkenin tarım politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasına söz sahibi olanlar, bakanlık yapanlar; "Global dünyada kendine yeterlilik diye bir şey olmaz. Kendine yeterlilik palavra" diye açıklamalar yaptı. Dünyayı adeta esir alan koronavirüs salgını kendine yeterliliğin palavra değil zorunluluk olduğunu gösterdi. Birçok ülke tarım ve gıda ürünleri ihracatını yasaklıyor. İhtiyacı olan ürünleri alabilmek için gümrük vergilerini sıfırlıyor. Her ülke "önce benim yurttaşım" diyor. Paranız olsa bile ithalat yapamıyorsunuz. Herkesin bundan ders çıkarması gerekir. Çözüm ülkenin potansiyelini değerlendirecek üretim politikalarına geçmektir.

TARIM VE GIDADA YENİ TRENDLER

Geleceğin gıdası bakliyat ürünleri

Et yerine bakliyat ürünlerinin yoğun olarak tüketileceği bir dönem geliyor. Geçmişte yoksulların yiyeceği olan bakliyat ürünleri şimdilerde sağlıklı beslenmek isteyen, parası olan herkesin yemeğine dönüşüyor. Dünyada bakliyat ürünlerine olan talep hızla artıyor. Son 10 yıldaki talep artışı pandemi sürecinde daha da hızlandı.

Türkiye, önemi her geçen gün artan bakliyat ürünlerinde sektöre bakışını “Kanada’dan mercimek ithal ediyoruz” tartışmasının çok ötesine taşımak zorunda. Mercimek, nohut, fasulye, bezelye üretimini artırmak, bugün dünden çok daha önemli. Ama üretimi artırmanın da tek başına yeterli olmadığı bir süreç yaşanıyor. Üretimi artırmanın yanı sıra bu alanda yapılacak araştırma-geliştirme çalışmaları, teknoloji yatırımlarıyla bakliyat ürünlerini bitki besin maddelerine dönüştürmek gerekiyor. Bakliyat ürünleri toz haline getirilip adeta ilaç gibi kullanıldığında çok büyük katma değer yaratılıyor.

Küresel Bakliyat Konvansiyonu (GPC) Başkanı Cindy Brown’un, 10 Şubat 2021 Dünya Bakliyat Günü’nde “Bakliyat Hayattır” başlığı altında yayınladığı yazı bakliyatın gelecekteki önemini ayrıntılı olarak ortaya koyuyor.

Pandemi sürecinde bakliyatla ilgili tüketici alışkanlıklarında önemli değişiklikler yaşandı. Cindy Brown’un dikkat çekici değerlendirmelerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Pandemi döneminde bir yıl boyunca dünya bakliyat tüketiminde yaklaşık yüzde 9’luk bir artış yaşandı. Birleşmiş Milletler, 2016’yı Uluslararası Bakliyat Yılı ilan ettiğinde önemli tanıtımlar ve çalışmalar sonucunda tüketim yüzde 4 artmıştı. Pandemi dönemindeki tüketim artışı 2016’daki artışın iki katından fazla.

2- Geçtiğimiz yıl bazı önemli değişikliklerin gerçekleştiğini gördük. Tüketiciler, bakliyat gibi uzun ömürlü, rafta stabil gıdalara daha fazla odaklandı. Ayrıca evde daha çok yemek yapılıyor, dışarıda daha az yemek yeniyor. Tüketicilerin çoğu bakliyatla yapılan yeni bitki bazlı ürünleri denemeye başladı. Pandemi aynı zamanda birçok tüketici

için daha yüksek fiyat hassasiyetine yol açtı. Birçok gıda tüketicisi ekonomik beklentileri konusunda endişeli ve sonuç olarak kilerlerini dolduruyor, isteğe bağlı ürünlere daha az para harcıyor.

3- Sağlık sorunları tüketici davranışlarında değişikliklere neden oluyor. Tüketiciler sağlıklarını korumaya daha fazla önem veriyor; sonuç olarak bağışıklık sistemlerini güçlendirmek için daha sağlıklı yiyeceklere odaklanıyorlar, bu da bakliyat sektörü için iyi bir haber.

4- Ulusal gıda güvenliği politikalarının bir parçası olarak bakliyat üretimini ve tüketimini teşvik edin. Yaşam boyu vejetaryen olan Mahatma Gandhi, yiyeceklerle ilgili deneyleri ve yiyeceklerin sağlık için önemi üzerine yorumlarıyla ünlüydü. Gandhi, Sağlığın Anahtarı (*Key to Health*) adlı kitabında, “İnsanın hava ve su olmadan yaşayamayacağı doğru olsa da, bedeni besleyen şey besindir. Bu nedenle, yemek hayattır,” der. Gandhi haklıydı. Yemek hayattır! Sağlıklı bir tarım ve gıda sektörü, bir ülkenin genel gelişimini ve ilerlemesini iyileştirir. Dünyanın dört bir yanındaki birçok çiftçi için bakliyat üretimi, tarım alanlarının sürdürülebilirliğine önemli katkıda bulunur ve yaşam standartlarını olumlu yönde etkiler. Ek olarak, bakliyat, gelir ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak için mahsulü üretmeye güvenen, çoğu zaman kadınlar olan birçok küçük çiftçi için gıda güvenliği sağlamaya yardımcı olur.

5- Bakliyatın faydaları konusunda daha fazla tüketici bilinci oluşturun. 2500 yıldan fazla bir süre önce Hipokrat şöyle demişti: “Bırakın yiyecekler ilacınız, ilaç sizin yemeğiniz olsun.” Gıdaların veya yiyeceklerin bir kısmının beslenmenin yanı sıra tıbbi veya sağlık yararları da sağlayabileceği fikri tüketiciler için önemli bir mesajdır.

6- Değişen beslenme kalıplarını ve tüketici davranışlarını pekiştirin ve geliştirin. Bundan 25 yıl önce, çok az tüketici gıda tercihleri ile sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi düşünürdü. Artık durum böyle değil. Sürdürülebilirlik, özellikle günümüzün Z kuşağı için satın alma ve tüketim kararlarında önemli bir faktördür.

7- Hem üreticilere hem de tüketicilere fayda sağlayan eşitlikçi bakliyat ticaretini mümkün kılın. Pandemi sırasında, gıda kıtlığını veya gıda enflasyonunu önlemek için, birçok hükümet belirli gıdaların satışını ve ihracatını kısıtladı. Bazıları, yerli gıda üreticilerini korumak

için kota veya tarifeler koydu. Bu eylemler piyasada bozulmalara neden oldu. Bazı pazarlar, hane halkı talebinin arttığı bir dönemde perakende tedariklerinde geçici kıtlıklar yaşadı ve bu da bakliyat gibi temel gıda maddelerinde fiyat dalgalanmasına yol açtı.

8- Küresel bir ekonomide, üreticilerin (her boyutta) rekabetçi olması için açık pazarlar ve öngörülebilir bir ticaret politikası kesinlikle kritiktir. Bakliyat değer zincirindeki tüm katılımcıların, özellikle de küçük çiftçilerin pazarlara ve fırsatlara erişebilmeleri için engellerin kaldırılması ve çok yönlü ticaretin sağlanması önemlidir.

9- Sonuç olarak, Covid-19 devrimci, sistematik değişikliklere ve zorluklara neden olma açısından olağanüstü bir dönüştürücü olmuştur. Pandemi aynı zamanda daha iyi sağlık sonuçları ve daha az gıda israfıyla daha sürdürülebilir diyetlere ve gıda sistemlerine doğru çok daha hızlı hareket etme ihtiyacını net bir şekilde ortaya koydu.

Küresel Bakliyat Konvansiyonu Başkanı Cindy Brown'un dikkat çektiği gelişmeler önümüzdeki dönemde dünya bakliyat sektörünün yeniden şekilleneceğini gösteriyor. Pandemi sürecinden önce başlayan ve bu süreçte hızlanan trendleri ise şöyle değerlendirebiliriz:

Öncelikle dünyanın pek çok ülkesinde bakliyat ürünleri daha çok önemseniyor. Gelişen pazardan pay alabilmek için ülkeler üretimlerini ve ihracatı artırmak için yoğun çaba gösteriyor.

Hububat üretiminde ciddi bir atılım içerisinde olan Rusya, Ukrayna, Kazakistan gibi Karadeniz ülkeleri bakliyat ürünlerinde de üretimi ve ihracatı artırmak için olağanüstü bir çaba içindeler. Bu ülkeler geçmişte bakliyat ürünlerini pek bilmezlerdi.

Bakliyat ürünlerinden elde edilen bitki bazlı proteinlerin, bitkisel protein tozlarının üretimi ve kullanımı hızla artıyor. Sadece bu ürünler için 2 milyon ton ürün kullanıldığı tahmin ediliyor. Gelecek 20 yılda bunun 10 kat artarak 20 milyon tona çıkması bekleniyor.

Akdeniz Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri İhracatçıları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Hüseyin Arslan bakliyat piyasasını en iyi bilenlerden birisidir. Hüseyin Arslan, bu konuda dünyada çok hızlı gelişmeler yaşandığını Türkiye'nin geri kalmaması, hem teknolojik olarak hem de üretim açısından gerekli yatırımları yapması gerektiğini vurguluyor.

Bu işe teknolojik yatırım yapanlar 200 dolarlık bezelyeden 7 bin dolar değerinde bakliyat proteini üretiyor. Dünyada bakliyat proteini için kullanılan bakliyat miktarı Türkiye'nin üretiminden fazla. Sağlıklı beslenmek isteyenlere bu proteinler öneriliyor. Dünyaca ünlü diyetisyenler diyetlerine bakliyat yemekleri ekliyor.

Dünyadaki gelişmeler Türkiye için çok büyük fırsatlar sağlıyor. Türkiye'nin iklimi, toprakları ve geçmişten gelen kültürü bakliyat üretimi için ideal bir ortama sahip. Ancak, üretim istenilen seviyede değil. 1980'li yıllarda 2 milyon tonun üzerinde olan bakliyat üretimi 2020 verileriyle 1,3 milyon ton seviyesinde. Doğru politikalarla Türkiye bakliyatı çok önemli bir avantaj yakalayabilir.

Bakliyatı çok büyük fırsatlar var

Çocukluğunda elle nohut, mercimek hasadı yapan bir çiftçi çocuğu olarak tarımda en üzüldüğüm konulardan birisi bakliyatı durumumuz. Mercimek, nohut, bezelye ve baklada dünyanın gen merkezi olan Türkiye, tüketim merkezlerine olan yakınlığı, işleme tesisleri, sanayisi, çiftçisi, bilgi birikimiyle çok büyük avantaja ve fırsatlara sahip. Geçmişten gelen bilgi birikimi, üretimdeki ve ihracattaki başarısı ortadayken bugün bakliyatı dışı bağımlılığı kabul etmek gerçekten acizlikten başka bir şey değil.

Gazeteciliğe yeni başladığım 1980'li yılların ortalarında Türkiye'nin en avantajlı olduğu ürünlerin başında nohut, mercimek gibi bakliyat ürünleri vardı. O yıllarda üretimde de ihracatta da dünyada söz sahibi olmanın gururunu yaşıyorduk. 1988 yılında nohut üretimi-miz 778 bin tondur, ihracatımız 527 bin tonla rekor kırmıştı. 1990'da nohut üretimi 890 bin tona ulaştı.

Benzer bir tablo mercimekte vardı. 1990 yılında Türkiye'nin mercimek üretimi 846 bin ton, ihracatı 241 bin tondur.

Bir düşünün, 1990'da 846 bin ton mercimek, 860 bin ton nohut, 210 bin ton kuru fasulye ve bezelye, barbunya ve diğer ürünleri ekleyince 2 milyon tondan fazla bakliyat üretimimiz var. Bugün 1 milyon tondan az. Yeniden o üretim oranlarına, o büyük başarıları

ulaşabilir miyiz? Kesinlikle ulaşabilir ve daha fazlasını üretip ihraç edebiliriz.

Mercimek, nohut, bezelye, bakla gibi bakliyat ürünlerinin gen merkezi olan Türkiye’nin hemen her bölgesinde yetişen bu ürünler, yakın zamana kadar yoksulların besin kaynağı olarak kabul edilirdi. Et alamayanlar için en önemli protein kaynağı kuru fasulyeydi. “Et alamıyorsan kuru fasulye tüket,” denilirdi. Nohut, mercimek ve diğer baklagiller de en önemli protein ve sağlıklı besin kaynağı.

Bugünlerde bakliyat ürünleri de zengin yemeği oldu. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bakliyat ürünlerinin sağlıklı besin kaynağı olması nedeniyle diyetlerde en çok önerilen yemeklerden.

Baklagillerin retimi ve ihracatı konusunda Türkiye çok büyük bir potansiyele ve üretim kültürüne sahip. Kanada’nın dünya mercimek üretiminde ve ihracatında söz sahibi olmasının temelinde de Türkiye’den götürülen mercimek tohumu ve uzun vadeli politikalarla üretimin yönlendirilmesi ve desteklenmesi var.

Mercimek tohumunu Türkiye’den temin eden Kanada, dünya üretiminin yüzde 40’ını, ihracatının ise yüzde 55’ini tek başına karşılıyor. Türkiye de mercimek ithalatının yüzde 80’ini Kanada’dan yapıyor. Bu nedenle Kanada’nın mercimek ve bakliyat politikası çok iyi irdelenmeli.

Baklagillerle ilgili Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü’nün düzenli olarak yayınladığu raporlarda, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü’nün “Baklagiller Sektör Politika Belgesi 2019-2023” ve Toprak Mahsulleri Ofisi’nin 2020 ürün raporlarının hepsinde baklagillerin ülke için önemi vurgulanıyor. Türkiye’nin sahip olduğu potansiyeli yeterince değerlendiremediğu, üretim alanlarının daraldığu, bundaki en önemli nedenin yüksek girdi maliyetleri olduğu ifade ediliyor. Bu kaynaklardan yararlanarak yazdığım bu bölümde aslında baklagillerin ülke için nasıl büyük bir fırsat olduğunu ancak bunun değerlendirilemediğini de çok net görüyoruz.

Baklagiller, ekim nöbetine kolayca girebilmesi, nadas alanlarının azaltılmasında etkili olması, besin değerı yönünden zengin olması nedeniyle üretimi ve tüketiminin mutlaka artırılması gereken ürünlerin

başında gelir. Toprağın korunması, onarılması ve tarımda üretimin sürdürülmesi açısından da çok büyük öneme sahip olan bu ürünler çevreyi korumada da önemli rol oynar.

Dönem dönem nadas alanlarının değerlendirilmesi için bakliyat ürünlerinin ekimi ön plana çıkarılsa da üretimde istenen başarıya ulaşamadı. Dışa bağımlılık özellikle mercimekte kırılmadı.

Türkiye'nin 1990'da toplam mercimek üretimi 846 bin ton. 2020 yılı kırmızı mercimek üretimi 328 bin ton. Kuraklık nedeniyle 2021 tahmini üretimi 150 bin ton. Yeşil mercimek üretimi 1990'da 216 bin tondur. 2016'da 20 bin tonun altına düştü. Son yıllarda destekleme ve artan taleple 2021'de 42 bin ton olacağı tahmin ediliyor.

Mercimek ithalatı 1994'te 4 bin ton ile başladı. 2000 yılında 141 bin ton, 2010'da 210 bin ton, 2014'te 303 bin ton oldu, 2020'de 535 bin 700 tona yükseldi. Oysa ki Türkiye, dünyanın en büyük mercimek ihracatçısıdır. 1988'de 606 bin ton ihracatla rekor kırmıştı.

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Kanada'nın 1981 yılına kadar mercimek ihracatı sıfır. 1982'de 34 bin tonla ihracata başladı. Türkiye, 1988'de 606 bin ton mercimek ihraç ettiğinde Kanada'nın ihracatı 126 bin tondur. 2009'da 1 milyon tonu, 2014'te 2 milyon tonu geçti. 2019 ihracatı 2,1 milyon ton. Türkiye'nin ihracatı ise 2020'de 324 bin ton, ithalatı 535 bin 700 ton oldu.

Türkiye, net ihracatçı ülke iken, net ithalatçı oldu. Denilebilir ki, "Kanada'da araziler çok büyük, Türkiye'de araziler parçalı ve çok küçük. Verimli üretim yapılamıyor." Doğrudur. Fakat, sorun sadece arazinin büyüklüğü, küçüklüğü değil. Asıl sorun tarıma bakış açısı. Planlama. Destekleme. Hedef belirleyerek o doğrultuda politika üretme ve uygulama. Kanada'nın yaptığı, Türkiye'nin yapamadığı bu.

Türkiye'de tarımla ilgili birçok çalışma bölüm pörçük yapıyor. Genellikle de bir sorun çıkınca ona çözüm bulmaya çalışılıyor. Önceden planlama, hedefler belirleme ve buna uygun politikalar geliştirip uygulamak pek olmuyor. Bu anlayışla alınan sonuçlar da bölüm pörçük oluyor.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1941 yılından başlayarak 1994 yılına kadar, kırmızı ve yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye alımı konusunda zaman zaman görevlendirildi.

Tansu Çiller'in Başbakanlığı döneminde 5 Nisan 1994'te alınan ekonomik kararlar doğrultusunda bakliyat ürünleri destekleme kapsamından çıkarıldı. Ekonomik krizden çıkmak için tarımsal üretimin desteklenmesi gerekirken destekler kaldırıldı. Öyle olunca bakliyat üretimi çöktü.

24 Ekim 2018 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan 192 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 25 yıl aradan sonra Toprak Mahsulleri Ofisi, yeniden bakliyat, kuru fasulye, nohut ve mercimek alımı ile görevlendirildi.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 2018 yılından itibaren bakliyat ürünleri alımlarında görevlendirilmesi, üreticiye ürün alım garantisi verilmesi, alternatif ürünlerde para kazanamayan çiftçiye özellikle nohut ekimine yönlendirdi. Türkiye nohut üretiminde kendine yeterli hale geldi. İhracatını artırdı, ithalatı azalttı. Destekleme politikası istikrarlı uygulansa çok daha büyük başarılar elde edilirdi. Fakat, nohuta verilen fiyat desteği 2019'dan 2020 yılına geçerken adeta tırpanlandı. Çiftçi tam para kazanacakken önü kesildi. Nohut üretiminde kendimize yetecek kadar üretim oldu, artık desteklemeye, üretimi artırmaya gerek yok denildi.

Toprak Mahsulleri Ofisi 2019 yılında ton başına 3 bin 300 lira olan alım fiyatını 2020'de sadece 50 lira artırarak 3 bin 350 lira olarak açıkladı. 2021 yılında ise nohut alım fiyatı ton başına 4 bin 50 lira oldu. Kuraklık nedeniyle 2021'de ürün azaldı. Serbest piyasada fiyatlar yükseldi. Fiyat yüksek ama ürün yok.

Oysa, 2015 yılından sonra nohut üretimine yönelme olmuş ve 2018'de üretim ciddi miktarda artarak 630 bin tona yükselmişti. Bu nasıl oldu?

Türkiye'nin buğday ambarı olarak bilinen İç Anadolu Bölgesi'nde 2015 yılından sonra buğday üretiminden kaçan çiftçiler büyük oranda nohut üretimine yöneldi. Bu yönelme hükümetin planladığı, öngördüğü bir durum değildi. Buğday fiyatının düşük, nohut fiyatının yüksek seyretmesi nedeniyle nohut ekimi çiftçiye daha cazip geldi. Ayrıca, o dönemde nohut, mercimek ve kuru fasulye desteklerinin artması da etkili oldu.

Bakliyat ürünleri 2008 yılında destekleme kapsamına alındı. O yıl mercimek, nohut ve kuru fasulyeye kilo başına 10 kuruş destekleme

primi ödenmesine karar verildi. Çünkü, 2007 ve 2008’de yaşanan kuraklığın da etkisiyle Türkiye’nin nohut, mercimek, kuru fasulye, bakla üretiminde ciddi gerileme olmuştu. Fiyatlar çok yükseldi ve ithalat için kapılar açıldı. Ancak dışarıdan gelen ürün de çok pahalıydı. Üretimi teşvik etmek için üç ürün destekleme kapsamına alındı. Fakat, hükümet 2008’den 2015 yılına kadar 7 yıl boyunca desteği 1 kuruş bile artırmadı. Kilo başına 10 kuruş olarak uyguladı. Bu kadarlık destek üretimde istenen artışı sağlayamadı.

Destekler 2015 yılından artırıldı. Üç üründe de prim, 2015’te 20 kuruşa, 2016’da 30 kuruşa çıkarıldı. 2017’de yine 30 kuruş olarak uygulandıktan sonra 2018 ve 2019’da 50 kuruş oldu. Bu artış ve buğdaydan kaçış nohut üretimini 450 bin tondan 630 bin tona çıkardı.

Nohut üretimindeki artış, ithalatı azaltırken ihracatı artırdı. Nohut ithalatı 2018 yılında 93 bin ton, ihracatı ise 117,4 bin ton olarak gerçekleşmişti. 2019 yılında ithalatı yüzde 86 oranında azalarak 13,2 bin tona geriledi. Buna karşılık ihracat 127 bin 500 tona ulaştı. 2020 yılında nohut ihracatı 134 bin 500 tona yükselirken ithalat 19 bin ton olarak gerçekleşti. 2021 yılının ilk 6 aylık döneminde nohut ihracatı 100 bin ton olurken ithalat 3,8 bin tonda kaldı.

Üretim ve ihracatındaki artışın sürdürülebilir hale gelmesi, ithalatın yeniden artmaması için üretimi destekleyici politikaların uygulanması ve çiftçinin para kazanması gerekiyor. Üretim artışına bağlı olarak çiftçinin elindeki nohutun fiyatı düştüğünde, telafi edecek destekleme mekanizması devreye sokulmalı. Ayrıca, üreticiden ucuza alınan nohutun tüketiciye pahalıya satılması da mutlaka önlenmeli. Fiyatın yapay olarak artırılması ithalatı yeniden gündeme getirecektir.

Nohut üretimindeki artış ve ithalatındaki düşüş bize, tarım politikalarında neler yapılması gerektiği konusunda önemli ipuçları veriyor. Bilinçli olarak yapılacak üretim planlamasıyla Türkiye, nohutta olduğu gibi, diğer birçok üründe üretim artışları sağlayabilir ve ithalat sarmalından kurtulabilir.

Dünyada bakliyat ürünleri üretimine bakıldığında 2020 yılında kuru fasulye üretimi 2019 yılına göre yüzde 6 artışla yaklaşık 24 milyon ton, nohut üretimi yüzde 7 artışla 15,2 milyon ton, mercimek üretimi ise yüzde 13 artışla yaklaşık 7 milyon ton olarak gerçekleşti.

Mercimek:

2020 verileriyle 7 milyon ton seviyesindeki dünya mercimek üretiminin yüzde 40'ı Kanada, yüzde 16'sı Hindistan, yüzde 9'u Avustralya, yüzde 4'ü Türkiye, yüzde 4'ü Amerika Birleşik Devletleri'ne ait. Türkiye mercimek üretiminde dünyada 4. sırada.

Mercimek ihracatında da yüzde 55'lik payla Kanada ilk sırada yer alıyor. 2019 verilerine göre Kanada'nın mercimek ihracatı 2,1 milyon ton. İkinci sırada 515 bin ton ile Avustralya yer alırken, 262 bin tonla Amerika Birleşik Devletleri üçüncü ve 253 bin ton ihracatla Türkiye dördüncü sırada.

Mercimek üreticisi ülkeler arasında Hindistan ve Türkiye aynı zamanda önemli ithalatçı iki ülke. Hindistan, 2019 yılı verilerine göre 822 bin tonla en çok mercimek ithal eden ülke oldu. Bangladeş 490 bin tonla ikinci, Türkiye ise 340 bin ton ile üçüncü sırada yer aldı. Diğer ithalatçı ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Sri Lanka ve Pakistan.

Türkiye, üretimde ve ihracatta birinci olmalı. 1980'lerin sonu ve 1990'lı yılların başında böyleydi.

Kırmızı mercimek üretiminin yüzde 32'si Şanlıurfa, yüzde 30'u Diyarbakır, yüzde 10'u Mardin, yüzde 9'u Batman ve yüzde 2'si Gaziantep'te; toplam üretimin yüzde 83'ü bu 5 ilde gerçekleştiriliyor. Kırmızı mercimek üretiminde doğal bir havza oluşmuş. Bu havzanın daha verimli ve istikrarlı bir üretim için ilave desteklerin sağlanması üretimi ciddi olarak artıracaktır.

Kırmızı mercimekte yurtiçi kullanım yıllık 430 bin ton civarında. Kişi başı yıllık tüketim miktarı ise 4,6 kilo.

Kırmızı mercimek ithalatı 2018'de 332 bin ton, 2019'da 312 bin ton, 2020'de 504 bin ton olarak gerçekleşti. İhracat ise 2018'de 290 bin ton, 2019'da 238 bin ton, 2020'de 324 bin ton oldu.

İthalatın yapıldığı ülkelere bakıldığında Türkiye 2020 yılında Kanada'dan yaklaşık 415 bin ton mercimek ithalatı yaptı ve bunun karşılığında bu ülkeye 204 milyon dolar ödedi. Kazakistan'dan 53 bin ton, Avustralya'dan 9 bin 762 ton, savaştaki Suriye'den bile 8 bin 482 ton kırmızı mercimek ithal edildi. 2020'de toplam 504 bin ton kırmızı mercimek ithalatı için 240 milyon 674 bin dolar döviz ödendi.

Kırmızı mercimek ihracatı ise 324 bin ton ve elde edilen döviz 252 milyon dolar. Kırmızı mercimek ihracatının büyük bölümü Ortadoğu ülkelerine gerçekleştiriliyor. En büyük pazar Irak, Sudan, Mısır ve Suriye. Suudi Arabistan, Almanya, İtalya ve Cezayir ihracat yapılan diğer ülkeler.

İthalat ve ihracat verilerinden de görüleceği üzere, Türkiye mercimeği ithal ediyor ve bir bölümünü işleyerek ihraç ediyor.

Denilebilir ki ihracat ile ithalat geliri neredeyse başa baş, hatta 10 milyon dolarlık fazla var. Üretmeye gerek var mı?

Kanada'dan, Kazakistan'dan, dünyanın öbür ucundaki Avustralya'dan mercimek ithal etmek yerine ülkenin boş arazilerini değerlendirerek üretim yapmak çok büyük katma değer sağlayacaktır. Türkiye'de daha çok çiftçi bu işten kazanç sağlayabilir. Üretimle istihdam artar, lojistik, taşımacılık, ilaç, tohum, gübre ve daha birçok sektöre ek gelir sağlanır. Katma değer Türkiye'de kalır. Ayrıca, koronavirüs döneminde olduğu gibi ithalatta sorun yaşandığında, üretici ülkelerin kısıtlamaları, lojistik maliyetinin aşırı artışı gibi nedenlerle ithalat çok pahalı hale gelebilir. İthalat bağımlılığı yerine yerli üretim bu sektördeki işlemecilerin, sanayicilerin de rekabet gücünü artırır.

Artan taşıma, lojistik fiyatlarına rağmen dünyanın öbür ucundaki Kanada'da üretilen mercimek Türkiye'ye daha ucuza geliyor. "Kanada'dan mercimek ithal ediyoruz" diye herkes yakınıyor. Ama kimse, biz neden Kanada'dan daha ucuza mercimek üretemiyoruz? sorusunu sormuyor. Kanada ucuza üretiyorsa biz neden üretemiyoruz?

Son yıllarda Kanada'ya alternatif olarak gösterilen Kazakistan'da da kuraklığın etkisiyle 2021 yılında 300 bin ton olması beklenen kırmızı mercimek üretiminin, 100-150 bin ton olacağı tahmin ediliyor. Kanada'nın üretimi 3 milyon ton. Türkiye'nin 2021 üretimi kuraklık nedeniyle 150 bin ton.

İçerde üretimin azalması, Kazakistan'da da üretimin az olması, mercimek ithalatında Kanada bağımlılığının daha da artması demek.

Yeşil mercimek:

Türkiye, 1990 yılında 216 bin ton yeşil mercimek üretirken 2016 yılında üretim 20 bin tona kadar geriledi. Son yıllarda destekle ve artan taleple üretim yeniden 40 bin tonun üzerine çıktı. Türkiye İstatistik

Kurumu verilerine göre, 2020 yılı üretimi 42 bin 163 ton. Türkiye'nin kullandığı yeşil mercimek miktarı ise 55 bin 535 ton.

Türkiye'de yeşil mercimeğin yüzde 40'ı Yozgat'ta, yüzde 23'ü Konya'da, yüzde 13'ü Kırşehir'de, yüzde 8'i Çorum'da üretiliyor. Üretimin yüzde 84'ü bu dört ilde gerçekleştiriliyor.

Kırmızı mercimekte olduğu gibi yeşil mercimekte de doğal bir üretim havzası oluşmuş. Birçok ülke bu tür havzaların oluşumu için ciddi çaba gösterirken bizde hem kırmızı hem de yeşil mercimek üretiminde doğal bir havza var. Bu iki havzada üretimin desteklenerek artırılması, bu iki havzamanın aynı zamanda mercimekte ihracat üssü olmaları sağlanabilir.

Türkiye'nin 2020 yılı yeşil mercimek ithalatı 32 bin ton. Bunun yaklaşık 12 bin tonu Kazakistan'dan, 11 bin 816 tonu Kanada'dan, 4 bin 766 tonu Rusya Federasyonu'ndan, 2 bin 809 tonu Amerika Birleşik Devletleri'nden yapıldı. Yeşil mercimek ithalatına 2020 yılında ödenen döviz 15,3 milyon dolar. Klasik bir deyimle bu dövizin yarısı çiftçiye verilse Türkiye ihtiyacından çok daha fazlasını üretir ve ihracatçı bir ülke olurdu. Geçmişte bunu başardı. Yeşil mercimek ihracatı 2020 yılında 3 bin 704 ton oldu. İhracattan 4 milyon 192 bin dolar döviz girdisi sağlandı.

Kuru Fasulye:

Dünyada ekimi en çok yapılan bakliyat ürünü kuru fasulyedir. 2020 üretimi 23 milyon 543 bin ton. Dekara verim dünya ortalaması 81 kilo. Dünyadaki en önemli üretici ülkeler yüzde 20 pay ile Myanmar, yüzde 14 ile Brezilya ve yüzde 7 üretim payı ile Amerika Birleşik Devletleri. Meksika ve Çin diğer önemli üretici ülkeler. Türkiye'nin üretimdeki payı yüzde 1.

Üretimde olduğu gibi ihracatta da yüzde 25 pay ve 1 milyon ton kuru fasulye ihracatıyla Myanmar ilk sırada. Arjantin, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Kanada dünya kuru fasulye ihracatının yüzde 65'ini gerçekleştiriyor. En çok ithalat yapan ülke ise 636 bin ton ve yüzde 16 pay ile Hindistan. Diğer ithalatçı ülkeler Brezilya, Meksika ve Kenya.

Türkiye'nin yıllık kuru fasulye üretimi ortalama 235 bin ton. 2020 yılı üretimi 280 bin ton civarında. Üretim, büyük oranda ihtiyacı kar-

şılıyor. 2019 verileriyle kişi başına kuru fasulye tüketimi 3.3 kilogram. Kuru fasulye üretiminin yüzde 75'i İç Anadolu'da. En çok üretim yapılan iller, Konya, Niğde, Bitlis, Nevşehir ve Karaman.

Kuru fasulye ithalatı; 2018'de 39 bin ton, 2019'da 28 bin ton, 2020'de 21 bin ton olarak gerçekleşti. Kuru fasulye ithalatının yüzde 16'sı Kanada'dan yapıldı. İthalat yapılan diğer ülkeler Arjantin, Amerika, Kırgızistan. Kuru fasulye ithalatına 2020 yılında ödenen döviz 23,5 milyon dolar. İhracat ise Suriye, Irak ve Almanya ağırlıklı olmak üzere 2020 yılında 7 bin 760 ton oldu. Elde edilen döviz geliri yaklaşık 12 milyon dolar. İthalat ödemesi ile ihracat geliri arasındaki fark 11,5 milyon dolar.

Nohut:

Dünyada yetiştirilen baklagiller arasında nohut, üretim miktarı olarak fasulyeden sonra ikinci sırada. 2020 yılı üretimi 15,2 milyon ton. Dekara verim 1032 kilo. Dünya nohut üretiminin yüzde 70-80'ini Hindistan tek başına gerçekleştiriyor. Türkiye yüzde 4 pay ile 3. sırada. Diğer üretici ülkeler, Amerika, Kanada, Avustralya ve Meksika.

Dünya nohut ihracatında 2017 yılında 147 bin tonla 4. sırada yer alan Rusya, 2019 yılında 467 bin tonla ilk sıraya yerleşti. Avustralya ise aynı dönemde 1.8 milyon ton ihracatla 2019'da 422 bin tona gerileyerek ikinci oldu. Diğer ihracatçı ülkeler ABD, Meksika, Kanada ve Türkiye. 2017'de, sadece 23 bin ton ihracat yapan Türkiye 2019'da 127 bin tonla 6. sırada.

İthalatta ise Pakistan 377 bin ton ile ilk sırada, Hindistan 372 bin tonla ikinci sırada. Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir diğer önemli ithalatçılar.

Türkiye'de üretim miktarı bakımından en fazla üretilen bakliyat ürünü nohut. 2015 yılından sonra üretimde başlayan artış trendiyle, 2018, 2019 ve 2020'de yıllık 630 bin tonluk üretim gerçekleştirildi. Ancak, 2021 yılında kuraklığın etkisiyle üretim üçte iki oranında azaldı. Türkiye'nin toplam tüketimi 550 bin ton civarında. Üretimin yaygın olduğu illerin başında, Ankara, Yozgat, Kırşehir, Konya, Adıyaman ve Kırıkkale geliyor. Son yıllarda İç Anadolu daha ön plana çıkarken, üretimin de yüzde 60'ı bu bölgede gerçekleştiriliyor.

Türkiye'nin nohut ithalatı 2017 ve 2018'de 90 bin ton olurken, 2020'de 19 bin tona kadar geriledi. Üretim artınca ithalat azaldı, ihracat arttı. Nohut ithalatının yaklaşık yarısı Meksika'dan yapılıyor. Rusya, Hindistan, Özbekistan ve Etiyopya ithalat yapılan diğer ülkeler.

2020 yılı verileriyle nohut ihracatı yaklaşık 135 bin ton. En fazla ihracat yapılan ülkeler Pakistan, İtalya, İsrail, Suriye, Lübnan. İhracat geliri ise 77,6 milyon dolar.

Sorunlar ve çözümler

Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü "Baklagiller Sektör Politika Belgesi 2019-2023" adıyla önemli bir çalışma yaptı. Bu çalışmada baklagillerde yaşanan sorunlar şöyle ifade ediliyor:

"Baklagiller sektörüne ilişkin temel sorun alanları incelendiğinde, özellikle üretim odaklı sorunların sektörün ağırlıklı olarak ithalata yönelmesine neden olduğunu göstermektedir. Ayrıca alternatif veya ikame ürünlere uygulanan tarımsal destekleme politikaları ekim alanlarındaki azalmalara neden olmuş ve üretimi de azaltmıştır. Bakliyat üretimindeki ciddi azalışlarla üretimin iç talebe cevap vermemesi, ithalatta önemli artış yaratmıştır ve baklagil sektöründe net ithalatçı konumuna geçilmiştir. İthalatın artması, bakliyat fiyatlarını yurtdışı gelişmelere karşı son derece duyarlı hale getirmiştir. Yurtdışı piyasalardaki fiyat yükselişleri, iç piyasadaki fiyatlar üzerinde belirleyici etki yapmaya başlamıştır. Dünya fiyatlarındaki yükselme nedeniyle, ülkemizdeki fiyatlar da artmıştır. Gerek iç talebin karşılanması, gerekse dünya bakliyat ticaretinde önemli bir aktör olan ülkemiz bakliyat sektörünün ihtiyacını karşılamak amacıyla artan ithalat nedeniyle ülkemiz, dünya baklagil ithalatında üst sıralara gelmiştir.

Bu nedenle başta üretim olmak üzere sektörün daha da kuvvetli hale gelmesi, fiyat istikrarının sağlanması, kayıt dışılığın önlenmesi, tam rekabet koşullarının oluşturulması, fiyat ve kalitede istikrarın sağlanması yoluyla tüketici refahının yükseltilmesi, üreticilerin emeğinin karşılığını alması, üreticilerin iç ve dış pazarda taleplere uygun ürün

yetiştirebilmesiyle mümkün olacaktır. Bakliyat rnlerinin sınıflan-
dırılmasında geçerli olacak standartların belirlenmesi, ihracatçıların
mızın ve sanayicilerimizin ürün tedarikinde karşılaştıkları sorunların
asgari düzeye indirilmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye yukarıda verilen bilgiler ışığında i tüketim ve ihracat pa-
zarlarının ihtiyaını karşılamak amacıyla önemli miktarlarda ithalat
yapmaktadır. Özellikle kırmızı mercimek ithalatı DİR (Dahilde İşleme
Rejimi) kapsamında geekleştirilmektedir. DİR ihraç ürünlerimize
dünya piyasalarında rekabet gücü kazandırmak ve ihraç ürünlerimizi
eşitlendirmek amacıyla, dünya piyasa fiyatlarından gümrük muafiyetli
olarak, ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın, ihraç ürünün üre-
timi için gerekli olan ve fiyat ve/veya kalite bakımından yurtiçi piyasa-
lardan temin edilemeyen, hammadde, yardımcı madde ve ambalaj mal-
zemeleri ithalatına imkn veren, ekonomik etkili bir gümrük rejimidir.

Türkiye dünyada önemli bir baklagil ithalatçısı ülke konumunda
olmakla birlikte, yoğun olarak yapılan ithal baklagil ürünlerini sahip
olduğu altyapı ve işleme tesisleri ile DİR çerçevesinde dış pazarlara
ihraç etmektedir.”

Sektör Belgesi’nde bakliyat konusunda yapılması gerekenler de
şöyle sıralanıyor:

- Sertifikalı baklagil tohumlarının üretimi arttırılmalı ve kullanımı
yaygınlaştırılmalıdır.
- Uygun yetiştirme tekniklerinin bilinirliği ve kullanımı yaygınlaş-
tırılmalıdır.
- Özellikle kuru tarım alanlarında baklagillerde münavebe ile ilgili
düzenleyici tedbirler alınmalıdır.
- Nadas alanlarında baklagil üretimine destek verilmelidir.
- GAP bölgesinde sulamaya açılan alanlarda mercimeğin diğer
rnlerle rekabet edebilmesi için destekleme çalışmaları yapıl-
malıdır. Ayrıca Orta Anadolu Bölgesi’nde kışlık kırmızı / yeşil
mercimek teşvik edilmelidir.
- Etkin bir örgütlenme yapısı oluşturulması için çalışmalar yapıl-
malıdır.
- Tarımsal sigorta uygulaması yaygınlaştırılmalı, baklagillerde
hastalık ve zararlılar sigorta kapsamına alınmalıdır.

- Baklagil ürünlerine özgün alet-ekipmanlar geliştirilmeli ve kullanımı artırılmalıdır.
- İyi tarım uygulamaları, organik tarım vb. üretim sistemleri baklagil yetiştiriciliğinde yaygınlaştırılmalı, sektörün rekabet üstünlüğünü sağlayıcı, girdi maliyetlerini azaltıcı çalışmalar yapılmalıdır.
- Ülkemizin baklagil tüketiminin yaygın olduğu ülkelere stratejik konum olarak yakın olması nedeniyle, bu ülkelerin tüketim tercihleri doğrultusunda çeşit geliştirme çalışmalarına yön verilmelidir.
- Bakla, bezelye, börülce gibi ekim alanları daha düşük düzeyde kalan baklagil bitkilerinin de münavebe sistemine alınması ve yerel çeşit zenginliğine sahip bu türlerin üretime girerek yok olmasının sağlanması sektör ile ilgili doğru ve sürekli verilerin sağlanmasına yönelik çalışmaların düzenli periyodik olarak ortaya konmasına ve iç piyasayı etkileyebilecek yurtiçi ve yurtdışı tüketici eğilimlerini izlemeye yönelik altyapı oluşturulmalıdır.

Sorunlar da çözümler de belli. Peki bunlar neden yapılmıyor? Yukarıda sıralanan çalışmalar yapılırsa Türkiye, baklagil üretiminde ve ihracatında ilk sırada yer alır. Çözüm belli. Ama bunu uygulayacak irade yok. O iradenin yönetime gelmesi gerekiyor.

Türkiye’de kişi başına yıllık 5,8 kilo nohut, 5 kilo kırmızı mercimek, 600 gram yeşil mercimek ve 3,3 kilo kuru fasulye tüketiliyor. Dünyadaki eğilime paralel olarak önümüzdeki yıllarda tüketim artacaktır. Bunun için üretimin artırılması gerekiyor. Elbette yapılacak çok iş var.

Bakliyat üretiminde mutlaka üreticiye alım garantisi sağlayan, destekleyen politikalar uygulanmalı. Ovacık Belediye Başkanlığı döneminde Mehmet Fatih Maçoğlu’nun Hazine arazilerinde, belediyeye ait arazilerde nohut ekimi yaptırması, kurulan kooperatifin bölgede üretilen nohut için alım garantisi vermesi üretimi artırmış önemli bir örnektir. Maçoğlu, bu projede sadece yöredeki çiftçileri, halkı değil kentte yaşayan gençleri de işe katarak bir farkındalık yarattı. Bölgede baklagil üretimi ciddi olarak arttı. Çünkü alıcısı var. Çiftçinin elinde kalmıyor.

Anuga Gıda Fuarı ve Yeni Gelişmeler

Koronavirüs pandemisi nedeniyle 2020 yılında birçok fuar organizasyonu yapılamadı. Aşının bulunması ve özellikle zengin ülkelerin yoğun aşılama çalışmalarından sonra bu etkinliklere başlandı.

Dünyanın en büyük gıda fuarı olarak bilinen Anuga Gıda ve İçecek Fuarı 7-11 Ekim 2021 arasında Köln’de yapıldı. İlk kez koronavirüs şartlarında düzenlenen Fuar’da yeni döneme ilişkin çalışmalar, gıdada değişen tüketim alışkanlıkları; geleceğe ilişkin trendler ve Türkiye’nin bu yeni dönemde kendisine nasıl bir yer bulabileceğini gözlemlemek ve bilgilenmek adına çok önemliydi.

İki yılda bir yapılan fuar, Almanya ve Fransa arasındaki anlaşmaya göre bir yıl Almanya’da Anuga adıyla, ertesini yıl Fransa’da Sial Gıda Fuarı adıyla düzenleniyor. Türkiye’de ise aynı tarihte iki gıda fuarı yapılacak: WorldFood İstanbul Fuarı 1-4 Eylül 2022’de, CNR Gıda Fuarı 31 Ağustos-3 Eylül 2022’de. Bu örnek bile tarım ve gıdaya bakışımızdaki kısır çekişmeyi gösteriyor.

2019’da yapılan Anuga Fuarı’na da gittiğim için pandemi öncesi ve sonrası iki fuarı karşılaştırmak zor olmadı. İki yıl arayla yapılan fuarlar arasında öncelikle alan düzenlemesi, katılımcı ve ziyaretçi sayısı bakımından büyük fark vardı.

Fuar alanı pandemi koşullarına göre tasarlanmıştı. Katılımcı sayısında da kısıtlama vardı. 2019 yılında 8 bin civarında olan katılımcı firma sayısı 2021’deki fuarda neredeyse yarıya inmişti: 4 bin 600 kadar firma katıldı.

İstanbul Ticaret Odası’nın millî organizasyonuyla Türkiye’den yaklaşık 300 firma katılırken, Almanya’da faaliyet gösteren ve bağımsız olarak katılan Türk firmalarının da fuarda yer aldığını belirtmekte yarar var.

Gözlemlerim, fuarda konuştuğum yetkililer, uzmanlara göre gıdada yeni gelişmeler ve trendler şöyle:

Evrensel bir sorun, yüksek gıda fiyatları

Fuarda hemen herkesin dile getirdiğı en önemli sorun, pandemiyle birlikte çok hızlı artan hammadde fiyatları ve navlun ve taşıma ücretlerindeki büyük artışın gıda fiyatlarına yansımasıydı. İklim değişikliğine bağılı üretim sorunları, kuraklık da dile getirilen konular arasındaydı.

Geçmiş fuarlarda bu konular bu kadar çok konuşulmazdı. Yüksek fiyat artışına rağmen talep yüksek. Ancak, bu fiyat artışları özellikle yoksulların gıdaya erişimini daha da zorlaştırıyor.

Yüksek fiyatın en çok görüldüğü ürünler arasında tahıllar, et, süt, şeker ve bitkisel yağlar var. Ayçiçeği yağı, fiyatı en çok konuşulan ürünlerdendi. Fiyatların yüksek olmasında üretici ülkelerin pandemi-yi fırsat olarak değerlendirmesinin payı var. Talep yüksek ama üretim aynı oranda artmadığı için fiyatlar yükseliyor.

Kırmızı ete alternatif bitki bazlı ürünler yaygınlaşıyor

İki yıl önceki fuarda da, etsiz, bitkisel ürünlerden elde edilen hamburger, köfte ve benzeri ürünler vardı. Ancak, Anuga 2021’de bu ürünlerde hem üretici firma bazında hem de ürün çeşitliliği bakımından ciddi artış olması dikkat çekiciydi. Bu ürünlerin organik olarak üretimi de artıyor. Türkiye’den de bazı firmaların bitki bazlı “et” üretimine girmeye başladığını ilk kez bu fuarda gördük. Türkiye’nin ilk et entegre tesisini kuran Yaşar Holding, Pınar markası ile, yurtdışı pazara yönelik et kullanılmadan ürettiği bitki bazlı ürünleri ilk kez tüketiciyle buluşturdu. Nohut kullanılarak elde edilen “Planty Power Burger” ve bezelyeden üretilen köfteyi fuarda tanıtıyordu.

Vegan ürünlere ve organik ürünlere yönelme artıyor

Konvansiyonel üretimde ve organik üretimde vegan ürün pazarı büyüyor. Fuarın pek çok standında vegan ürünler vardı. İklim değişikliğiyle mücadele, doğaya, çevreye, hayvan haklarına yönelik duyarlılığın artması tüketim alışkanlıklarını da değiştiriyor. Son yıllarda hızla büyüyen vegan ürün pazarının yansımaları Anuga’da gördük. Hayvansal ürün tüketmek istemeyenler için yeni ürün arayışları artarak devam ediyor. Peynir, et, köfte, yoğurt gibi ürünler, hayvanlardan değil, bitkisel kaynaklardan elde edilerek üretiliyor. Bildiğimiz hayvansal ürünler hayvan eti, hayvan sütü kullanılmadan elde ediliyor. Sütsüz peynir ve yoğurt, etsiz köfte, hamburger ve diğer ürünlerin sayısında artış var. Elbette bu ürünlerin hem üretimi hem de tüketimi henüz toplam üretimin çok çok küçük bir kısmını oluşturuyor. Ancak, gelecekte bu ürünlerin yaygınlaşacağı mesajı çok açık veriliyor.

En dikkat çekici olanlardan biri, kendisini “yüzde 100 bitki bazlı şirket” olarak tanımlayan Polonya merkezli Magda Yoğurt şirketi. Avrupa Birliği fonları ile desteklenen şirket, Hindistan cevizi sütü, badem, fındık, mango gibi ürünler, yani tamamen bitkisel ürünlerden yoğurt, tatlı, krema üretiyor. Şirket 1924 yılından bu yana yoğurt üretiyor. Üçüncü kuşak yönetime gelince radikal bir değişiklikle hayvan sütü yerine Hindistan cevizi sütü ve diğer bitkisel ürünleri kullanmaya başlıyor. Bunun için “Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu” tarafından finansman desteği sağlanıyor.

Vegan pazarında olduğu gibi organik ürün pazarında da ciddi büyüme var. Fuarda organik ürünlerin tanıtıldığı, sergilendiği alan her geçen gün daha da genişliyor. Kaldı ki, Almanya Nürnberg’de her yıl düzenlenen Biofach Organik Fuarı’nda, organik gıda ürünleri, hammadde ve yarı hazır ürünler, sebze ve meyveler, et, süt ve balık ürünleri, dondurulmuş gıdalar zaten yer alıyor. Dünyanın en büyük organik ürünler fuarı bu. Buna rağmen Anuga’da da organik üreticilerin her yıl daha fazla yer alması dikkat çekiyor. Sebze ve meyvelerden balık ürünlerine, et ve süt ürünlerinden ekmeklere, baharattan tıbbi ve aromatik bitkilere, sıvı yağlardan bakliyat ürünlerine kadar hemen her alanda organik ürünlerin ağırlığı bu fuarda da hissediliyor. Ayrıca, pandemiyle birlikte organik ürüne talebin ve buna bağlı olarak üretimin de arttığı ifade ediliyor.

Tarım, gıda, çevre ve dönüşüm

Fuarın ana teması “dönüşüm”. Dünyanın en büyük gıda fuarı olan Anuga’da birçok ülke standında, firmalarda, insanların bakış açısında bu dönüşüm gözleniyordu. İki yönlü dönüşüm var. Birisi teknolojik dönüşüm, diğeri öze dönüş. Gıda üretiminde teknoloji yoğun olarak kullanılıyor ve bu da önemli bir dönüşüm sağlıyor. Bir başka dönüşüm ise ürünün kendisine yönelik. Daha doğal, daha organik, vegan ürünler, yerele doğru bir dönüşüm var. Her ülke kendi özüne, kaynaklarına, biyoçeşitliliğine dönüyor. Tek tip gıda üretiminden uzaklaşıyor. Çeşitlilik yeniden öne çıkıyor. Gıda ürünleri üretim yeri, geçmişi, kültürü, hikâyesiyle birlikte tüketiciye sunuluyor.

Fuara katılanlar, ziyaretçiler ve işin uzmanları pandemi sonrası-

nın artık bir dönüşüm dönemi olduğunu ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını düşünüyor. Bu nedenle herkes bu yeni döneme uygun yeni hikâyeler yazmanın peşinde. Yerel ürünler, yerel çeşitler çok daha ön plana çıkacak. Çevreyle dost üretim, doğanın korunması, iklim ve suyu dikkate alan, kıt kaynakları daha doğru ve verimli kullanan bir üretim ve tüketim dönemi geliyor. Bu dönemin en can alıcı noktasıysa “biz ne yaptık?” sorusuyla geçmişin sorgulanmasıdır. Yeni dönemde tarımda, gıdada, yaşamın her alanında bir dönüşümün başlangıcı olacak “biz ne yaptık?” sorusu.

Böylesine büyük bir fuarda Çin’in olmaması çok büyük eksiklikti. Nüfusu, yaptığı ithalat ve ihracat, aynı zamanda üretimiyle Çin pazarı herkes için vazgeçilmezdir. Pandemi nedeniyle Çin fuara katılmadı veya katılamadı demek daha doğru. Fuarın yapıldığı Almanya’ya en az iki aşı olmadan girilemiyordu. Çin’in Sinovac aşısı ise geçerli aşı olarak kabul edilemiyordu. Ayrıca yurtdışından Çin’e giriş yapanlara 21 gün karantina zorunluluğu da yine caydırıcı bir faktördü. Sadece Çin değil, birçok Afrika ülkesi de Çin aşısı kullandığı için fuara katılamadı. Afrika ülkelerinin katılmaması makarna başta olmak üzere bu ülkelere ihracat yapan Türk firmalarını da olumsuz etkiledi.

Gıda piyasasını ve endüstrisini İtalya yönlendiriyor

Mutfağı ile kültürü ile dünya gıda piyasasını ve endüstrisini yönlendiren İtalya, fuarın da yönlendiricisi, hâkimi konumunda. Katılımcı sayısı en fazla ülke olan İtalya, ürünlerini tanıtmaya, sunmaya bakımından dikkat çekiyor. Sadece zeytinyağı, pizza, makarna, şarap gibi klasik ürünleri ile değil son yıllarda yıldızı parlayan bakliyat ürünlerindeki konserve ürünleri, mantar çeşitlerini de fuarda ön plana çıkardı. Bir elmas gibi özel korumalı bölümlerde sergilenen trüf mantarının kilosunu 5 bin euro seviyelerinde. Kilosu 300-400 euro olan mantarlar da var. Mantar konusunda Türkiye de çok büyük potansiyele sahip. Fakat bunu yeterince değerlendiremiyoruz.

Yenilikçi ürünler; alkolsüz şarap, yeşil domatesten ketçap

Gıdada sürekli yeni arayışlar var. Ürünlerin daha fazla tüketilmesi, değerlendirilmesini sağlamak için araştırma-geliştirme çalışmaları

yapılıyor. Yenilikçi ürün üretimi artıyor. Dikkatimizi çeken ürünlerden birisi, Bulgaristan'da Deroni firmasının tümüyle yerli ürünlerden elde ettiği yeşil domates ketçabı. İçeriğinde yüzde 34 yeşil domates; acılı olanda jalapeno, şeker, elma sirkesi, hardal tohumu, taze fesleğen, taze sarımsak, taze maydanoz, koruyucu olarak potasyum sorbat ve eser miktarda baharat var.

Yeşil domatesten ketçap üreten Deroni, bir aile şirketi. Domatesi kendisi yetiştiriyor. Ürünü kendi tesislerinde işliyor. Ketçap denildiğinde hep kırmızı renk akla gelir. Ama yeşil ketçabın tadı da çok güzeldi.

Bir başka dikkat çekici ürün ise alkolsüz şarap, rom ve kokteyller. Danimarka merkezli ISH şirketi Almanya'dan ithal ettiği köpüklü şarabın içindeki alkolü alıyor, sıfırlıyor. Tadı şarapla aynı fakat içinde alkol yok. İnsanlar sosyalleşmek için alkol almadan içki içmiş oluyor. ISH Pazarlama Temsilcisi Emil Zohnesen, sohbetimizde alkolsüz içki üretmelerinin nedenini şöyle açıkladı: "Şirketin kurucuları Amerika'da 100 gün alkolsüz yaşamayı denemiş ve sonunda bunun başaramayacağını görünce alkolsüz ürünler üretmeye karar vermiş. Tadı aynı ama içinde alkol olmayan içecekler. Daha önce alkolsüz bira üretilmişti ama alkolsüz şarap, rom yeni üretiliyor. İsveç, Norveç, Finlandiya, Amerika, Almanya, Avustralya, Fransa'ya ihracat yapıyoruz. Herkesin sosyalleşmeye hakkı var. Herkese şarap içme özgürlüğü tanıyoruz. Tat olarak, fiyat olarak normal şaraptan bir farkı yok."

Türkiye potansiyelini değerlendiremiyor

Anuga Fuarı'na Türkiye'den de çok sayıda firma katılıyor. İstanbul Ticaret Odası Millî Organizasyonu ile firmalara her türlü kolaylık ve hizmet sunuluyor. Devlet fuara katılım bedelini ve masrafların yüzde 50 ila 70'ini destek olarak katılımcılara ödüyor. Fakat, Türkiye tarımsal potansiyelini yeterince değerlendiremiyor. O potansiyeli bu tür fuarlara yansıtamıyor.

Türkiye, ürünlerini çoğunlukla hammadde olarak ihraç ediyor. Araştırma-geliştirme çalışmaları yeterli değil. Katma değeri daha yüksek ürünler ihraç etmemiz gerekiyor. Türkiye için kuru meyveler, yaş meyve ve sebze, dondurulmuş gıdalar, makarna, bakliyat ürünleri, zeytinyağı ve diğer bitkisel yağlarda çok büyük fırsatlar var. Ancak biz

daha tarımsal üretim boyutunu halledememiştir. Ürün çeşitliliği bakımından Avrupa'nın tümünden daha zengin olan Türkiye, bu zenginliğini değerlendirse Anuga Fuarı'nda en az İtalya, İspanya, Fransa kadar konuşulur, pazara hâkim olur.

Bu yeni dönemde Türkiye'nin işi hem kolay hem de çok zor. Üretirsek, iyi bir organizasyonla tüketicimize ve dünya piyasalarına sunabilirsek işimiz kolay, ama üretmeden tüketmeye devam edersek gerçekten işimiz çok zor olacak.

En önemli zenginliklerimizden birisi genç insan kaynağımız. Anuga Fuarı'nın bir bölümünü birlikte gezdiğimiz İzmir Ticaret Odası Gıda İmalat Meslek Komitesi Başkanı Cemil Gökçen, gıda sektörünü yakından izleyen, Türkiye'den ve değişik ülkelerden gıda ürünleri alıp ihraç eden, piyasayı yakından izleyen birisi. Birçok firmanın yetkilisini tanıyor. Onun fuardaki görüşmelerini, insanlarla olan ilişkilerini gözlemledikçe umudum arttı. Türkiye'nin bu genç girişimci kaynağı en büyük zenginliklerinden birisi.

Tarım ve gıda sektörünü yurtiçinde ve yurtdışında yakından takip eden Cemil Gökçen'in değerlendirmesi ve uyarıları çok önemli.

Türkiye'nin genel olarak araştırma-geliştirme çalışmalarına çok az kaynak ve zaman ayırdığını, İtalya, İspanya, Almanya ve diğer birçok ülkenin sürekli yenilik peşinde olduğunu ve bu nedenle katma değerli ürünler ürettiklerini belirten Gökçen şu değerlendirmeyi yaptı:

“Bizim daha fazla Ar-Ge yapmamız gerekiyor. Çok büyük potansiyelimiz var. Fakat bunu yeterince değerlendiremiyoruz. Biz ürünü ağırlıklı olarak ham halde ihraç ediyoruz. Oysa asıl katma değerli ürün ihraç etmek gerekiyor. Bunun için devletin mutlaka önemli destekler sağlaması gerekir. Son yıllarda dondurulmuş ürünler, yarı donuk ürünlere talep var. Bizim ihraç ettiğimiz ürünleri adamlar pastada kullanıyor. O zaman bizim yaş pastayı dondurulmuş olarak üretmemiz gerekiyor. O zaman katma değerli ürün ihraç etmiş olursunuz. Yani bizim 1,5-2 dolara sattığımız ürün pastaya girince 10-15 dolar oluyor.

“Gıdada rekabet etmek için altyapınızın da güçlü olması gerekiyor. Şu anda ambalajla ilgili önemli sorunlar yaşanıyor. Ambalajda sıkıntı var. Küçük ambalaj bulamıyorsunuz. Diyelim ki bir ürün ihraç

edeceksiniz ve ambalaja ihtiyacınız var. Ben 1 ton boş ambalaj alacağım dediğinizde vermiyorlar. Çok daha büyük hacimli alım yapmanız gerekiyor. Ama ihtiyacınız daha küçük miktarda. O zaman sıkıntı yaşıyorsunuz. Bunun gibi altyapı sorunlarını çözmediğimiz için Ar-Ge yeterince yapılmıyor. Temel sorunları çözmemiz gerekiyor. Hammadde sorununu çözmemiz gerekiyor. Anuga Fuarı'na gelmeden önce Rusya'daydık. Geçen sene litresi 90 sent olan ham ayçiçek yağı bu sene 1 dolar 40 sent. Bunun Türkiye'ye maliyeti, gelişi yaklaşık 15 lira. Bu fiyatlarla gıda fiyatlarını nasıl düşüreceksiniz? Üretici, devlet, ihracatçı, özel sektör hep birlikte çözümler aramamız gerekiyor. Türkiye'nin büyük bir potansiyeli var. Bunu değerlendirmeliyiz.”

Aslında sorunlar da çözümler de biliniyor. O sorunları çözecek iradeye ihtiyaç var. Türkiye, pandemi sonrası yeni dönemde tarım ve gıdada dünyada hak ettiği yeri almak için daha çok çalışmaya, daha çok üretmeye, daha çok markalaşmaya yönelmeli.

Kritik ürünler

Koronavirüsün tarıma etkileri tartışılırken ülke bir kez daha adeta ikiye bölündü. Hükümet, Tarım ve Orman Bakanlığı her üründe yeterli stok olduğunu, endişe edecek bir durum olmadığını dile getirdi. Muhalefet ise, tarımda birçok ürünün ithalatla karşılandığını, ithalat yapılamazsa kıtlık yaşanacağını iddia etti.

Aslında iki tarafın da söyleminde doğruluk payı olduğu kadar ciddi eksiklikler de var.

Tarımla ilgili yeni bir düzen kurulurken geçmişe takılıp kalmak yerine geçmişten ders alarak neler yapmamız gerektiği konusunda herkesin fikirlerini paylaşması ve ülke için doğru bir tarım politikası oluşturmak çok önemli. Burada anahtar sözcük üretimdir. Hep diyoruz ya zengin toprakların yoksul insanları olmayı hak etmiyoruz. Potansiyel ayrı, onu değerlendirmek ve üretimle ortaya çıkarmak ayrı. Üretmez, ithal ederseniz gün gelir paranız olsa bile ithal edemezsiniz. İşte o zaman kıtlık da olur, açlık da. Koronavirüs pandemi süreci bunu bir kez daha gösterdi. Tabii ki anlayabilene, ders çıkarabilecek olanlara.

Tarımsal girdilerin temininde, tarımsal desteklemelerde, araştırma, geliştirme, teknoloji kullanımında üretimi ve çiftçiyi destekleyici politikalar uygulanmalıdır. Tarım ve gıdada Türkiye'nin kendine yeterli olduğu birçok ürün var. Ama yanlış politikalar sonucunda soğan, patates bile ithal ediyoruz. Miktarı önemli değil ama, saman ithal ediyoruz. Bunlardan ders alarak geleceğe bakmakta yarar var. Çünkü, koronavirüs ile mücadele mutlaka başarıya ulaşacaktır. Fakat, yarın başka virüsler çıkacak, tarım ve gıdada üretimin ve kendine yeterliliğin önemi her geçen gün daha da artacaktır.

Bu çerçeveden bakılınca bugün tarım ve gıda için kritik ürünler var. Türkiye'nin kendine yeterli olamadığı ürünler. Bu konuda neler yapılabilir? sorusuna yanıt bulmak için o ürünlere bakmakta yarar var.

Soya: En kritik ürünlerden biri olan soya hayvancılıkta yem hammaddesi olarak ve gıdada kullanılıyor. Türkiye'nin yıllık ortalama tüketimi 3 milyon tonun üzerinde. Bunun sadece 150 bin tonu üretiliyor. Kalan yüzde 95'i ithal ediliyor. İthalatın da neredeyse tamamı genetiği değiştirilmiş (GDO) soya. Türkiye'nin soya ihtiyacını kısa vadede üretmesi mümkün görünmüyor. Yem sanayi için önemli bir ürün olan soyaya alternatif ürün bulunabilir mi bunu araştırmak gerekiyor.

Mısır: Hem yem sektöründe hem de gıda sektöründe kullanımı yaygın olan mısır ve türevlerinde Türkiye'nin kendine yeterliliği yüzde 70 civarında. 2019 yılında 3 milyon 752 bin ton mısır ve mamulleri ithalatı yapan Türkiye, yaklaşık 6 milyon ton üretim gerçekleştirdi. 2020 yılında üretim 6,5 milyon tona ulaştı. İthalat 2 milyon 486 bin ton oldu. Mısırdaki birkaç yıl öncesine kadar Türkiye büyük oranda kendine yeterliydi. Ancak, mısıra verilen desteğin azaltılması üretimin azalmasına neden oldu. İthalat arttı. Mısır üretiminin artırılmasındaki en büyük engel su sorunu. Çok su tüketen mısır için doğru karar vermek önemli.

Ayçiçeği: Türkiye İstatistik Kurumu'na göre 2020'deki ayçiçeği üretimimiz 1,9 milyon ton seviyesinde. Ancak hem sanayiciler hem de ayçiçeği alımı yapan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri üretimin 1,3 milyon ton seviyelerinde olduğunu iddia ediyor. İthalatı ise 2019'da 1,2 milyon ton olurken, 2020'de 1 milyon 146 bin ton oldu. Türkiye ihtiyacının yüzde 66'sını üretiyor, yüzde 34'ünü ithal ediyor. İthalat

yapılamadığında ayçiçeği yağı, yem için ithal edilen ayçiçeği küspesi fiyatları artıyor ve ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Bu nedenle ithalatta sürekli vergi oranları değiştiriliyor. Türkiye, ihtiyacı olan ayçiçeğinin tamamını üretebilir. Bunun için üretimin desteklenmesi gerekiyor.

Buğday: Bazı yıllar 21, bazı yıllar 19 milyon ton olmak üzere ortalama 20 milyon ton buğday üretimi olan Türkiye, büyük ölçüde kendine yeterli. 2021’de kuraklık nedeniyle üretim 17,6 milyon tona geriledi. Amerika Tarım Bakanlığı’na göre ise 16,5 milyon ton. Bu, son 14 yılın en düşük üretimi. Ancak, buğday ithal edilerek un, makarna ve diğer mamuller ihraç ediliyor. Dünya un ihracatında birinci, makarna ihracatında ikinci olan Türkiye’nin, ithalata bağımlı olarak bu ihracatı sürdürmesi her zaman sorun olacak. Bu nedenle yerli üretime dayalı ihracatın benimsenmesi için buğday üretiminin artırılması gerekiyor.

Pirinç: Yeterlilik oranı yüzde 69,2. Türkiye, pirinç ihtiyacının yaklaşık yüzde 30’unu ithalatla karşılıyor. Dolayısıyla dünya pirinç fiyatlarının artması, ithalatta sorun yaşanması iç piyasada her zaman endişe yaratacaktır. Çeltik üretiminde önemli başarılarla imza atan Türkiye, verimliliği artırarak, çeltik üretiminden vazgeçen bölgelerde üretimi yeniden canlandırarak kendi ihtiyacını karşılayabilir.

Bakliyat ürünleri: Kuru fasulye ve mercimekte Türkiye kendine yeterli değil. Kuru fasulye üretiminde ihtiyacın yüzde 72’sini, kırmızı mercimekte yüzde 74,9’unu, yeşil mercimekte yüzde 86,8’ini karşılayan Türkiye, bu ürünlerde de ithalat yapmak zorunda. Nohutta ise kendine yeterli. Son yıllarda nohutta sağlanan üretim artışı mercimek ve fasulyede de sağlınırsa bu ürünlerde ithalata gerek kalmaz.

Yeterlilik oranları bakımından daha az kritik öneme sahip ürünler var. Örnek vermek gerekirse, cevizde yeterlilik oranı yüzde 74, bademde yüzde 82, arpada yüzde 94,7, taze soğanda yüzde 94,2, kuru soğanda yüzde 97,4, sarımsakta yüzde 99, çayda yüzde 96,8, muzda yüzde 79,3.

Hayvancılık: Türkiye’nin en kritik alanlarından birisi hayvancılık. Hayvancılığın ana girdilerinden biri olan yemde, yüzde 50’nin üzerinde dışa bağımlıyız. Karma yem üretiminde kullanılan soya, mısır, ayçiçeği küspesi, kepek ve daha birçok ürün ithalatla karşılanıyor. Türkiye Yem Sanayicileri Birliği kayıtlarına göre, ayçiçeği, soya, mısır ve bunların türevleri dahil Türkiye’nin yem hammaddeleri ithalatı

2019 yılında 13 milyon 123 bin ton oldu. Ödenen döviz 4 milyar 818 milyon dolar.

Ayrıca besilik, damızlık ve bazı durumlarda kasaplık canlı hayvan ve kırmızı et ithalatı yapılıyor. Bu dönemde ithalata kısıtlama getirilse de üretim artırılmazsa ithalat yine kaçınılmaz olacak.

Yeterlilik oranı yüksek ürünler: Türkiye'nin kendisine yeterli olduğu ve ihracatta söz sahibi olduğu çok sayıda ürün var. İlk akla gelenler, fındık, üzüm, kayısı, incir, limon, mandalina, nar, portakal, mandalina, elma, şeftali, greyfurt, havuç, domates, kabak, biber, hıyar, bezelye, ıspanak, pırasa, lahana, marul, patlıcan.

Koronavirüs bir kez daha gösterdi ki, tarımda artıları ile eksileri masaya koyup tartışmanın ve karar vermenin zamanı. Türkiye günü kurtarmak yerine orta ve uzun vadeli plan yapmak zorunda. Hangi ürünlerin üretimini artıracığını, hangi ürünlerin ekiminden vazgeçeceğini, boş tarım arazilerini nasıl değerlendireceğini hesaplamak ve karar vermek zorunda.

Dışa bağımlılıktan kurtulmak için tohumdan başlanarak ıslah çalışmalarının, çeşit geliştirmenin, hayvancılıkta ıslahın önemi dikkate alınarak araştırma-geliştirme çalışmalarına, verimliliğe odaklanmak gerekir. Üretmezsek aç kalırız, üretirsek dünyayı besleriz. Türkiye böyle bir ülke.

Tarım ürünlerinde alım garantisinin önemi

Bir-iki istisna dışında ülkelerin hepsi olanakları ölçüsünde, tarıma verdikleri öneme göre çiftçisine destek sağlar. Tarıma yapılan destekler bazen doğrudan, bazen dolaylı olur.

Gerektiğinde tarım ürünleri piyasalarına müdahale edilir. Üretim fazlası ürün devlet desteğiyle ihraç edilir. Koronavirüsün etkili olduğu süreçte birçok ülke tarıma ek destekler sağladı. Çiftçinin elinde kalan, satamadığı ürünleri satın alarak destek sağlayanlar da var.

Tarımda devletin alım garantisi, bu dönemde çok daha önem kazandı. Türkiye'de bazı ürünlerde devlet fiyat açıklayarak alım garantisi veriyor. Bazı ürünlerde ise çiftçi, serbest piyasa koşullarına, daha

doğrusu kaderine terk ediliyor. Soğan ve patatesten olduğu gibi bazı ürünlerde ise hasat öncesi yapılan ithalatla üreticinin büyük emeklerle elde ettiği ürün değersizleştiriliyor. Üretici tarıma küstürülüyor.

Tarım ürünlerinde devletin bir anlamda “alım garantisi” verdiği ürünlerin birçoğu Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından satın alınıyor. Alımı yapılacak ürünler için fiyat açıklanıyor. O fiyat üzerinden çiftçinin ürünü pazarlanıyor. Devlet, çiftçiye, “ürününü kimse almazsa ben bu fiyattan alırım” diye garanti veriyor. Açıklanan fiyat bazen piyasanın altında kalıyor, bazen piyasadan daha iyi olabiliyor. Burada önemli olan ürün alımının garanti edilmesi. Devlet öyle bir fiyat açıklar ki, piyasa fiyatı daha yüksek olduğu için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 1 kilo ürün gelmez.

2021 ürünü buğday ve arpada açıklanan fiyat piyasanın çok gerisindeydi. Ekmeklik buğday alım fiyatı ton başına 2.250 lira olarak açıklandı. İthal buğdayın fiyatı dövizdeki artışa bağlı olarak 5 bin lirayı buldu.

Arpa alım fiyatı ton başına 1.750 lira olarak açıklandı. Kısa sürede arpa fiyatı 2.800 liraya çıktı, buğdayın fiyatını geçti. Ofis'e arpa gelmediği gibi yem fiyatını düşürmek için başlangıçta tonu 2.400 liradan, sonra 4.200 liraya kadar arpa ithal edildi.

Belli ürünler için her yıl açıklanan alım fiyatlarının, üretim maliyetine, dünya fiyatlarına, enflasyona göre yüksek mi, düşük mü olduğu tartışılabilir. Fiyatı, çiftçinin üretim maliyetlerine bakarak farklı, açıklanan resmî enflasyon verilerine bakarak farklı yorumlarsınız. Fiyatın açıklandığı günkü dolar kuruyla ya da bugünkü dolar kuruyla hesaplama da farklı yorum sayılır. Öte yandan, koronavirüs nedeniyle buğday başta olmak üzere bazı ürünlerin ihracatına getirilen kısıtlamalar dikkate alındığında fiyatların seyri de değişebiliyor. Ayrıca açıklanan fiyatlar gelecek senenin üretimini de yönlendiriyor. Fiyat yüksek olur ve üretici memnun kalırsa ertesi yıl o ürün daha çok ekiliyor.

Devletin alım fiyatı açıkladığı ürünler ağırlıklı olarak hububat ve bakliyat ürünleri. Buğday, arpa, dane mısır, yulaf, tritikale, çavdar, nohut, mercimek, çeltik, şekerpancarı, fındık, yaş çay, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı, haşhaş. Bu ürünlerden bazılarında her yıl, bazılarında piyasadaki duruma, ürün miktarına göre alım fiyatı açıklanıyor.

Ayrıca 2021 yılında olduğu gibi zaman zaman bazı ürünlerde sıkıntı yaşandığında, ürünü üreticinin elinde kaldığında Toprak Mahsulleri Ofisi'ne alım için yetki verilir ve kaynak devlet hazinesinden sağlanarak o ürünler alınır.

Hububat ve bakliyat ürünlerinde devletin fiyat açıklaması ve bir anlamda alım garantisi vermesi çiftçi için riskleri azaltıyor. Fakat alım garantisi olmayan ürünlerde çiftçi hem doğa koşulları, hem de yanlış politika ve uygulamalar nedeniyle önemli riskleri göze alarak üretim yapıyor. Bunun en somut örneği soğan ve patatesten yaşanıyor. Soğan ve patatesten devlet fiyat açıklanıyor. Alım garantisi yok. Erkenci soğan ve patates çeşitlerinin depolanması da mümkün değil.

Bazı dönemlerde ürünlerin ihracatına yasak getiriliyor. 2020 yılının hemen başında, 7 Ocak'ta soğan ve patates stokları dikkate alınarak ihracata fiili olarak yasak getirildi, ama ithalata bir kısıtlama getirilmedi. Çiftçi, Antakya ve Adana'da Nisan ayında soğan hasadına başlarken bir yandan Türkiye'ye soğan ithal edildi. İthalatın yapılması hatta konuşulması bile üreticinin tarlasındaki soğanın değerini düşürdü.

Koronavirüs nedeniyle büyük zorluklarla hasat edilen soğan üreticinin elinde kaldı. Başlangıçta kilosu tarlada 1 liranın üzerindeyken 30 kuruşa kadar düştü. Bu fiyat üretim maliyetinin altında. Devlet alım garantisi de yok. Fiyata müdahale edilmedi. Oysa 2019'da soğan ve patates fiyatı yükseldi diye tanzim satış çadırları kurularak fiyata müdahale edilmişti. Şimdi üretici zararda ama müdahale yok. Çiftçi üretim yaptığına pişman.

Benzer durum patatesten de yaşanıyor. Adana'dan başlayarak patates hasadı yapılıyor. Yine hasat öncesi yapılan ithalat üreticinin moralini bozdu. 2019'da fiyatlar yükselince devlet müdahale etmiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi'ne hem soğan hem de patates için ithalat yetkisi vermişti. 2020'de hasat zamanı üreticiden fiyat ucuz ve çiftçi zarar ediyor. Toprak Mahsulleri Ofisi soğan ve patates alımıyla görevlendirilebilirdi. Piyasa bu şekilde düzenlenebilirdi. Yapılmadı. Ne zaman ki depolarda çürümeye başladı ve bazı belediyeler üreticiden ürün almaya başladı, siyasi bir kararla üreticiden patates soğan alınmaya başlandı.

Yani bir sistem yok. Ürün alımları, ürüne müdahale konusunda tamamen günlük politika ile hareket ediliyor. İşin içerisine hep siyaset

girişiyor. Ekonomik olarak, üretim, maliyet, fiyat ve geleceğe ilişkin planlama dikkate alınarak alım ve fiyat politikası uygulanmalı.

Tarımda devletin alım garantisi verdiği ürünlerle alım garantisi olmayan ürünler arasında üretici açısından önemli riskler var. Sadece üretim politikası değil, dış ticaret politikası da üretici ve tüketici lehine olmalı. Tarımsal üretimin ne kadar önemli olduğunu koronavirüs bir kez daha gösterdi.

Tarımsal üretim ve verimlilikte mekanizasyonun önemi

Tarımsal girdiler denildiğinde, gübre, mazot, ilaç ve tohumu bir çırpıda sayarız. En önemli girdilerden birinin tarım makineleri olduğunu çoğu zaman unuturuz. Üretimden hasada, bitkisel üretimden hayvancılığa, sulamadan akıllı teknolojilere kadar her alanda kullanılan tarımsal mekanizasyona ülkemizde hak ettiği değer ne yazık ki yeterince verilmiyor.

Makine İhracatçıları Birliği, tarımda mekanizasyonun önemini anlatmak için “Tarım ve Makine Sanayi Etkileşimi” adıyla çok kapsamlı bir rapor yayınladı. Rapor, başkanlığını Şenol Önal, genel sekreterliğini Selami İleri’nin yaptığı Türk Tarım Alet ve Makineleri İmalatçıları Birliği (TARMAKBİR) tarafından hazırlandı.

Tarımda mekanizasyonun önemi, yaşanan sorunlar ve geleceğe ilişkin hedeflerin yer aldığı raporda öne çıkan sorunlar ve alınması istenen önlemler özetle şöyle:

1- Tarımsal mekanizasyon politikası: Özellikle bitkisel üretim yapan işletmeler devlet desteğiyle ayakta kalabilmektedir. Geleneksel tarımdan koruyucu toprak işleme ve sıfır toprak işlemeye geçişte daha fazla karmaşık bir yapıya bürünen mekanizasyon araçları, hassas tarıma geçişte akıllı tarım makinelerini ve mekatronik unsurları da beraberinde getirmektedir. Makinelerin giderek daha kapasiteli ve deyim yerindeyse “akıllı” hale geldiği bir dönemde, bu yatırımların yapılabilmesi için devletin muhakkak kısa, orta ve uzun vadeli bir “tarımsal mekanizasyon politikası” olmalıdır.

2- Makine parkı yenileme eylem planı: Tarımda küçük ölçekli,

geçimlik ve yarı geçimlik çiftliklerin baskın olması gibi çeşitli yapısal darboğazların yanı sıra mevcut makine parkının da oldukça yaşlı olması, verimli üretimin önündeki bir başka engeldir. Makine parkının yenilenmesine yönelik bir eylem planı hayata geçirilmelidir.

3- Finansman desteği sağlanmalı: Tarımsal mekanizasyon araçlarının teminindeki finans sorunu da dikkate alınması gereken bir başka husustur. Yapılan ekonomik analizlere göre traktör hariç tarım makineleri satışlarında bankaların payı yüzde 15 civarındadır. Çiftçinin finansmanında kooperatiflerin yaklaşık yüzde 6 ve finansal kiralama şirketlerinin ise yüzde 16 pay aldığı hesaplanmaktadır. Bankaların payının traktörlerde olduğu gibi yüzde 90'lar seviyesine çıkarılması için gerekli tedbirlerin alınması önemlidir.

4- Sınırsız köy projesi: Miras yoluyla arazilerin bölünmesini önleyecek tasarı kanunlaşmış, arazi toplulaştırma çalışmaları hız kazanmıştır. Bununla birlikte, toplulaştırma yapılacak arazinin büyüklüğü ve sosyal/teknik engeller nedeniyle sınırsız köy projeleri, sanal toplulaştırma gibi ilave çalışmaların yapılması önemlidir.

5- Ortak makine kullanım modeli: Ortak makine kullanımında şimdiye kadar uygulanan metotlar, tarımın kendine özel zaman kısıtları, ortalama arazi büyüklükleri ve özellikle çiftçilerimizin sosyal alışkanlıkları nedeniyle başarılı olamamıştır. Fransa ve Almanya'daki ortak makine kullanımı modelleri incelenip, ülkemize özgü bir "Ortak Makine Kullanım Modeli veya Modelleri" oluşturulmalıdır. Müteahhitlik sistemi özel olarak teşvik edilmeli, desteklenmelidir.

6- Akıllı tarım ve önder çiftçi eğitimi: Tarımsal eğitimde çiftçi örgütleri tarafından modern tarım teknolojilerinin kullanımına yönelik çiftçi eğitimlerine başlanmalıdır. Bu konuda Almanya'daki Deula modeli örnek alınabilir. Akıllı tarım konusunda özellikle önder çiftçilerin eğitimi çok önemlidir.

7- Haksız rekabetin önlenmesi: Türkiye tarım makineleri endüstrisi, mal ve hizmet sunduğu sektör olan tarımın sorunları çözüldükçe gelişimini sürdürecektir. Bununla birlikte tarımdan ayrı olarak, genel sanayi ve ticaret fasılları içinde de çözülmesi gereken sorunları mevcuttur. Bu sorunlar arasında belki de en önemlisinin haksız rekabet olduğu düşünülmektedir. Sektörde, binden fazla firma faaliyet

göstermekle birlikte, İtalya hariç öncü Avrupa Birliği ülkelerinde bu sayı ortalama 500-600 firmadır. Sektörün öncü ülkelerinden Almanya’da tarım makineleri endüstrisinde birim firma başına 22 milyon euro, İtalya’da 4 milyon, Fransa’da 8,5 milyon, Birleşik Krallık’ta 5,2 milyon euro seviyesinde bir üretim değeri söz konusu iken, Türkiye’de bu değer sadece 1,85 milyon euro seviyesindedir.

Ülkedeki tarımsal işletme sayısına ve pazar büyüklüğüne göre oldukça fazla sayıda olan firmaların önemli bir kısmı kaliteden/ teknolojiyen ziyade fiyatta rekabeti ön plana çıkarmaktadır. Bu –haksız– rekabet, faaliyet kârlılığını düşürmekte, düşük kâr marjları da doğal olarak araştırma-geliştirme faaliyetleri başta olmak üzere nitelikli teknoloji kullanımını, nitelikli istihdamı, markalaşma ve pazarlama harcamalarını azaltmaktadır. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından yapılan bir ankete göre iş yapma önündeki en büyük engel, kayıt dışılıktan kaynaklanan haksız rekabettir.

8- Desteklemeler: Ar-Ge destekleri, sanayiye uygulanabilir ve katma değer yaratacak projeler için verilmelidir. Proje ortakları arasında imalatçı firmaların yer alması şartı getirilmelidir. Ar-Ge konularında kamu, üniversite ve endüstri işbirliğini teşvik etmek üzere çalışmalar yapılmalıdır. Bu konudaki mevzuat sade, uygulanabilir ve teşvik edici olmalıdır.

9- Tarım makineleri strateji belgesi: Dünya ihracatından daha fazla pay alma, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünleri üretme ve nitelikli işgücüne sahip bir sanayi yapısına dönüşüm hedefimiz için ortak akılla hazırlanacak bir “Tarım Makineleri Strateji Belgesi”ne ihtiyacımız vardır. Siyaset üstü bu belgeyle stratejik hedefler ve bu hedeflere yönelik politika alanları ve eylemler belirlenecek olup böylece tarımsal mekanizasyonla ilgili bütün kısa, orta ve uzun vadeli politikalar zamanında ve kapsamlı bir şekilde üretilebilecektir.

Tarımın vazgeçilmez girdilerinden ve ülke ekonomisinin önemli üretim alanlarından birisi olan tarımsal mekanizasyona gerekli önemin ve desteğin sağlanması üretimi ve verimliliği artıracaktır.

TARIMI PLANLAMAK VE YÖNETMEK

Tarlada, kahvede, sokakta, radyoda, televizyonda, köy sohbetlerinde, dost sohbetlerinde konu tarımdan açılınca mutlaka “bizde üretim planlaması yok” sözü birkaç kez tekrarlanır. Bu sorunların tarımda üretim planlaması olmadığı için yaşandığına inanılır. Tarımda planlamayı kim ve nasıl yapacak?

Planlama genellikle isteyen çiftçinin istediği ürünü ekememesi olarak algılanır. Devlet kimin, hangi ürünü ne kadar ekeceğini kararlaştırırsa ve bunu uygularsa planlama yapılmış olacak.

Ancak polisiye tedbirlerle, yani zorla planlama olmaz. Çiftçi, “şu ürünü ekeceksin” veya “şu ürüne ekemezsin” diye zorlanamaz. Ama, uygulayacağınız politikalarla bunu dolaylı olarak sağlayabilirsiniz.

Planlamanın en önemli araçlarından biri, destekleme politikası. Tarıma vereceğiniz desteklerle kabaca bir planlama yapabilirsiniz. İhtiyaç olan ürünleri daha fazla, arz fazlası olanları daha az destekleyerek veya hiç destek vermeyerek bir planlama yapabilirsiniz. Ancak bunu yapabilmek için elinizde, doğru ve kullanılabilir verilerin olması gerekir. Veri sadece üretim miktarını gösteren rakamlar değildir. Toprak, topoğrafya, iklim, su, ısı, üretim teknolojisi, insan kaynağı ve daha birçok parametreyi içeren potansiyelinizin doğru tespit edilmesi gerekir. Verilerin toplanması, bilinmesi kadar nasıl değerlendireceğiniz, nasıl kullanacağınız da çok önemlidir.

Planlama için uygulayacağınız tarım, kırsal kalkınma, dış ticaret, çevre, su, gıda ve sosyal politikalar da çok büyük öneme sahip. Fiyatı arttı diye her gıda veya tarım ürününü gümrük vergisini sıfırlayarak ithal ederseniz üretim planlaması yapamazsınız. Üreticiyi ithalatla terbiye etme anlayışıyla planlama yapılamaz. Beş yıllık kalkınma planına, Cumhurbaşkanlığı yıllık programına, orta vadeli programa verileri alta yazarak şunları yapacağız diye yazmakla da planlama olmaz.

Üretim planlaması bir süreçtir. Bu süreçte, ülkenin ihtiyaçlarını, tüketici, sanayici ve ihracatçı taleplerini belirlemek, üretim için gerekli ortamı ve koşulları sağlamak gerekir. Üretilecek ürünlerin maliyeti, miktarı ve üretim zamanı iyi hesaplanmalıdır. Tarımsal üretim olduğu için iklim ve diğer dışsal faktörler mutlaka hesaba katılmalıdır.

Bütüncül bir yaklaşımla ülkenin gerçeklerine, potansiyeline uygun politikalar uygulamak gerekir. Tarımda üretim planlaması, proje hazırlamak olarak algılanıyor. Bu nedenle Türkiye, tarım projeleri konusunda deyim yerindeyse bir çöplüğe dönüştü.

Her bakan değişiminde mevcut projeler rafa kaldırılıyor ve yeni projeler gündeme getiriliyor.

- Stratejik Eylem Planları
- Tarımda Gelecek Vizyon Belgeleri
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
- Hayvancılık Projeleri
- Tarım Strateji Belgesi
- Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi
- Tarımsal Yayımlı Geliştirme Projesi (TARGEL)
- Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli
- TARBİL, TARSEY, TARİT
- Avrupa Birliği destekli IPARD
- Millî Tarım Projesi (Mazotun yarısı ve destekler yılda iki kez ödenecek)
- Genç Çiftçi Hibe Projesi
- Uzman Eller Projesi
- 300 Koyun Projesi
- 250 bin damızlık düve projesi
- Tarımda Millî Birlik Projesi / Semerat Holding
- Dijital Tarım Pazarı Projesi
- e-Çiftçi Portalı Projesi

Liste uzayıp gidiyor. Bu projelerden kaç tanesini hatırlıyorsunuz? Oysa her biri tarımı planlayacak, sorunları çözecek, ülke tarımını “uçuracak” proje olarak sunuldu.

Her projenin amacı, hedefleri ve uygulama süresi vardır. Bunun için uygulama esasları belirlenir. Uygulanırken ve sonrasında etki analizi yapılır. Sonuçları kamuoyuyla paylaşılır. Türkiye’de özellikle tarım konusunda hazırlanan projelerin birçoğunun ömrü, projeyi gündeme getiren bakanın koltuktaki görev süresi kadardır. Bazı projeler uygulamaya koyan bakan döneminde bile rafa kaldırılıyor.

Bu projeler bazen bakanlık içinde, bazen bakanlık dışında, bazen de ülke dışında kurgulanıyor. Proje çoğu zaman görevdeki bakanın halkla ilişkiler çalışmasını yapmak, hükümet nezdinde iyi çalıştığını göstermek, bakanlığı garantiye almak gibi birçok nedenle kamuoyu gündemine sokuluyor. Ama hazırlanan her projeden mutlaka birileri nemalanıyor. Öyle olunca gerçek anlamda tarıma, çiftçiye katkısı ya hiç olmuyor veya sınırlı kalıyor.

Bu projeler arasında gerçekten ülke tarımına katkı sağlayacak tüm sorunları değil ama bazı önemli sorunları çözecek, ülke tarımına ivme kazandıracak olanlar da var. Uygulandığı 2006 yılından bu yana Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi bunlardan biri. Kırsalda önemli yatırımlar, tesisler yapılmasını sağladı. Tarımsal ürünlerin katma değerini artıran proje oldu.

Ülke tarımı için çok büyük katkılar sağlayacak Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi (TARSEY), onun en önemli bileşeni olan Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi (TARBİL) ve Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli, kısa adıyla “Havza Modeli” ne yazık ki tam olarak uygulanmadı, birileri tarafından engellendi.

Tarımda teknoloji kullanımı bugünlerde en çok konuşulan konulardan biri. Akıllı tarım, yapay zekâ, modern tarım, hassas tarım, tarım 4.0, dijital tarım, sensörler, yüzey tarama cihazları, kameralar, robotlar, uydular, uzaktan algılama sistemleri ve benzeri kavramlar günlük yaşamımıza girdi.

Bir yandan sağlıklı, güvenilir gıdaların üretimi için zirai ilaç (tarım zehirleri), gübre gibi kimyasalların azaltılması gündemde; bir yandan da artan nüfusun beslenmesi için verimliliğin artırılması tartışılıyor. Kırsalda nüfusun yaşlanması, emek gücünün zayıflaması, çalışacak işçi bulma sıkıntısı ve diğer birçok faktör teknoloji kullanımını zorunlu kılıyor.

“Dünyada eşi benzeri olmayan bir sistem” olarak tanıtılan, “Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi” önemli projelerden birisi olarak 2015’te kamuoyuna açıklandı. Projenin temeli 2008 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın rekolte tespitiyle ilgili çalışmasına dayanıyordu. Projenin tanıtımı 25 Şubat 2015’te Ankara’da 5 yıldızlı bir otelde yapıldı. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu ile Gıda, Tarım ve

Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker bu toplantıda Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi'nin dünyada ilk kez Türkiye'de uygulanacağını ifade ettiler.

Başbakan Ahmet Davutoğlu, projeyi "devrim mahiyetinde" diye nitelendirdikten sonra, Türkiye'nin sistem ithal eden değil, sistem üreten, bu sistemleri paylaşan ve küresel tarım politikalarına yön vermeye başlayan bir ülke haline geleceğini söyledi. Bu projeyle 5 yıllık, 10 yıllık daha uzun dönemli planlamaların yapılacağını anlattı.

"Tarımın kurtuluş reçetesi" – TARBİL

Tarımın kurtuluş reçetesi olarak sunulan sistemin ana omurgasını Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi (TARBİL) oluşturuyordu. TARBİL, ülke tarımının her alanda kayıt altına alındığı, verilerinin tutulduğu, raporlamalarının yapıldığı ve sonuçlarının gözlemlendiği entegre bir sistemdi.

Proje için; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü arasında 2011'de bir protokol imzalandı, çalışmalar bu çerçevede yapılacaktı.

TARBİL, iki ana temel üzerine kurulmuştu. Birincisi, doğru, anlık veri (bilgi) üretimi ve kullanımı. Yılda iki kez tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde uydu görüntüleri temin ediliyordu. Ülke genelinde 1200 gözlem istasyonu kurulacaktı. Çoğunluğu Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) alanında olmak üzere 440 zirai meteoroloji istasyonu kuruldu. Bu istasyonlardan anlık olarak veriler İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki merkeze ulaştırılıyordu. Rüzgâr hızı, nem, iklim koşulları, toprak sıcaklığı gibi 39 farklı parametrenin kaydedildiği bu istasyonlardan kameralarla canlı görüntü alınarak bilgi elde ediliyordu.

Sistemin ikinci temel ayağı ise, mobil uygulamaları da içeren Tarım Bilgi Sistemi'ydi. Bakanlık kullanıcıları il, ilçe ve parsel bazında kuraklık, verim, ekim alan dağılımı, bitki su tüketimi, ekolojik uygunluk gibi bölgesel kaynakların iyi yönetimi için gerekli teknik verilere

TARBİL sayesinde ulaşabiliyordu. Bakanlık bu kapsamda mobil uygulamalarla geliştirilmiş ve hem çiftçiler hem de bakanlık personeli için özel hazırlanmış binlerce tablet dağıttı.

Proje çiftçiye ve tüketiciye ne sağlayacaktı?

Çiftçiler, parsellerinin ekim bilgilerini, reçetelerini, ekipmanlarını, hayvan varlıklarını, hasat bilgilerini tabletlerinden görebilecek, tarımsal destek başvurularını beyan yoluyla sistem üzerinden yapabilecekti. Ayrıca anlık meteorolojik veriler ve risk değerlerine göre zirai erken uyarıları görerek tedbir alabileceklerdi.

Tüketici de, satın aldığı ürün üzerindeki barkod sisteminden tarladan sofraya kadar geçen her aşamayı öğrenecekti. Aldığı ürünün hangi bölgede, kim tarafından üretildiğini, kullanılan ilaç ve gübreleri görebilecekti.

Projenin uygulanmasına devam edilseydi tarımda en çok şikâyet konusu olan planlama ve kayıt dışılık sorunu çözülecekti. Teknoloji kullanımı yaygınlaşacak ve tarımla ilgili verilere çok kolay ulaşılacak, buna göre üretim planlaması yapılacaktı. Ülke tarımına bu kadar yararlı bir proje ne yazık ki engellendi.

Bu soruya mutlaka yanıt bulunması gerekiyor. TARBİL projesinin peşine düşen ve yeniden uygulamaya konulması için çaba gösteren Ulusal Tarım Gıda Birliği (Pandemi döneminde kurulan sivil toplum kuruluşu) oldu. Konuyu tartışmak ve gündeme taşımak için zoom üzerinden çok sayıda toplantı yapıldı. Proje tüm yönleriyle ele alındı. Amaç, bu kadar önemli bir projeye ilgili hem kamuoyunu bilgilendirmek hem de bu projeyi tekrar uygulamaya geçirmek için yetkililerin dikkatini çekmekti. Ulusal Tarım ve Gıda Birliği toplantılarında yeniden gündeme taşınan TARBİL hakkında geçmişteki bilgiler hatırlandı. Yapılan konuşmalar, tartışmalar, proje yöneticilerinin süreçle ilgili aktardığı bilgiler ve hazırlanan raporlardan bir “TARBİL Dosyası” oluştu.

TARBİL projesinin sorumluluğu 2011 yılında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’ne geçince kapsamı genişletildi. Bu dönemde; kadastro verileri, toprak verileri ve diğer veriler sayısallaştırıldı ve tarımsal destekler 2012’den itibaren parsel bazlı olarak verilmeye başlandı. Bakanlık bünyesindeki 42 farklı veri tabanı bu projeye entegre edildi. Bakanlık

resmî işlemleri sistem üzerinden yapılmaya başlandı. İstasyon sayısı 440'a çıkarıldı. Ortalama üç köyden sorumlu olan personel üzerinden tüm köylerde parsel bazında verilere ulaşılabilir hale gelinmiş oldu.

Bütün bu çalışmalar yapılırken 2016 yılında proje yönetim ekibi değiştirilince sistemin büyük kısmı âtil kaldı. Sistem halen âtil durumda. Çok küçük bazı parçaları kullanılıyor.

Projenin neden durdurulduğunu Tarım Bakanı bilmiyor mu?

TARBİL Projesi'nin peşine düşen, sorgulayan, araştıran deneyimli gazeteci Fatih Altaylı 20 Temmuz 2020 tarihinde "Tarım projelerinin akıbeti" başlığıyla *Haber Türk*'teki köşesinde ve Teke Tek programında bu konuyu ele aldı.

TARBİL'i detaylı olarak anlattıktan sonra yazısını şu sözlerle tamamladı: "Türk tarımına çağ atlatacak ve milyarlarca dolarlık ek potansiyel sağlayacak bir proje, harcanan büyük paralardan ve yarattığı büyük etkiden sonra terk edildi. AK Partili bir bakan tarafından başlatılan proje, tüm başarısına rağmen bir başka AK Parti hükümeti tarafından önce durduruldu, sonra çöpe atıldı."

Fatih Altaylı'nın yazıları üzerine projenin sonlandırıldığı dönemin Tarım Bakanı Faruk Çelik telefon eder. O görüşmeyi Fatih Altaylı 23 Temmuz 2020'de, "Bakan Çelik: Her şey 2017'den sonra durdu" başlığıyla yazdı ve *Bakan'ın bu projeleri yürütmek için büyük çaba sarf ettiğini anlattığını, 2017 yılından sonra bu projelerin durdurulduğunu ve nedenini niçinini ben bilemem, dediğini nakletti.*

Anlaşılan o ki ülke tarımı için çok önemli bir proje bilinçli olarak durduruldu. Birileri Türkiye'nin tarımda planlama yapmasını, teknolojik olarak öne çıkmasını, tarımdaki zenginliğini değerlendirmesini istemedi ve engel oldu.

Bekir Pakdemirli Tarım Bakanı olduktan sonra Turkcell Yönetim Kurulu Üyesi olarak Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi'nin (TARSEY) tanıtıldığı 25 Şubat 2015'teki toplantıya katılmıştı. **Ağustos 2020'de kendisiyle uzun bir söyleşi yaptım. Dünya gazetesinde 12 Ağustos 2020'de yayınlanan söyleşide Pakdemirli'nin TARBİL ile ilgili sorularıma verdiği yanıtlar şöyle:**

— *Bakanlığın eski projelerinden TARBİL (Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi) tekrar gündeme geldi. Eski bakanlar “projeyi biz durdurmadık” dedi. Siz bu konuya hiç girmediniz. Teknolojiye bu kadar meraklı bir bakan olarak TARBİL’i hiç incelediniz mi?*

— TARBİL iptal edildiği zaman hakikaten bir haksızlık yapılıyor. TARBİL, dijitalleşmede bakanlığın şemsiye markalarından bir tanesi. Tarım Bilgi Sistemi Yazılımı ve ÇKS, TÜRKVET, e-reçetesi ve benzeri 50’den fazla modül bunlardan sağlanıyor. Veriler paydaşlarımızla veya e-devlet üzerinden vatandaşlara sunuluyor. Uydu görüntü indirme ve işleme sistemlerini, coğrafi bilgi sistemlerini birçok projede altlık olarak kullandım. Tarım ve orman varlıklarımızı, su kaynaklarımızı izliyoruz ve sorunlara da çözüm üretiyoruz.

Zirai gözlem istasyonları maalesef amacına ulaşamamış. Toplam 440 gözlem istasyonu bulunmakta. Veriler bugün daha ekonomik yollardan alınabiliyor. İstanbul Teknik Üniversitesi ile olan protokol de bu çerçevede 2018 Haziran ayında iptal edilmiş. Yani burada gene kamuoyunda başlayan haksız bir eleştiri oldu. Benim dönemimde başlamayan, benim dönemimde de sonlandırılmayan bir projenin faturası bizim döneme kesildi.

— *Proje tümüyle uygulanamaz mı?*

— Birileri iyi niyetle başlatmış, ona hiç şüphe yok. Birileri de sonlandırmış ya, biz buradan netice alamıyoruz. Meteorolojik istasyonlardan yararlanamıyoruz diye sonlandırmış. Başlayan da sonlandıran da son derece iyi niyetli. Kurumlara baktığınız zaman biri Tarım ve Orman Bakanlığı biri de İstanbul Teknik Üniversitesi gibi çok nadide, güzide kuruluşlar. Yani burada geri planda öküz altında buzağı arayacak bir mesele de yok. Maalesef kamuda çok uzun süren projelerde, başlangıçla bitiş noktası arasındaki yönetim değişikliklerinden proje sekteye de uğrayabiliyor.

Bir de özellikle teknoloji dediğimiz alan çok hızlı gelişimlere gebe. Yani bugün o meteoroloji istasyonlarını elden geçirsek çok ufak yatırımlarla ayağa kaldırabiliyoruz. Bu proje zaten dönemimde başlamamış, dönemimde bitirilmemiş; fayda alınamamış maliyetli bir projede ısrar edilmesini uygun bulmadım. Ben tarım konularında iddialı olduğum kadar dijital konularda da iddialıyım. Yani bunu göz ardı

etmedik, ekonomik bulmadığımız, maliyetli bulduğumuz için ve gereğinden fazla uzun sürdüğü, fayda sağlanamadığı için bu konuda biz ısrarcı olmadık...”

Özetlersek, TARBİL, ülke tarımı için çok önemli bir projeydi. Hazırlandığı dönemde etkin olarak uygulansa ülke tarımı bugün başka bir yerde olurdu. Üretim planlaması da dahil bu proje birçok eksikliği giderilerek, yenilenerek uygulanabilir.

Havza bazlı üretim, destekleme ve yönetime geçilmeli

Tarımda havza bazlı üretim, planlama ve yönetim yine çok konuşulan ama uygulamada başarı sağlanamayan, Tarım Bakanlığı’nın, bakanlarının bile uzlaşmadığı konulardan biri. Havza coğrafi bir konumdur. Havzaları belirlerken iklim, toprak, su, coğrafi yapı ve benzeri kriterler dikkate alındığına göre Türkiye’de kaç havza olduğu bellidir.

Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde hazırlanan veriye dayalı projelerden birisi de “Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”ydi, kısa adıyla “Havza Modeli” Birçok eksik yanı olmasına rağmen tarıma havza bazlı yaklaşım açısından önemli bir çalışmaydı.

Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi (TARSEY) ve onun en önemli bileşeni olan Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi (TARBİL) projesi gibi, havza modeli de Mehdi Eker’in bakanlığı döneminde o zamanki adıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlandı. Model için çalışmalar 2006 yılında başlamış ve 2009’da sonuçlandırılmıştı. Hazırlık aşamasındayken “Tarımı kurtaracak proje” olarak tanıtıldı. Tamamlandıktan sonra Mehdi Eker tarafından 1 Haziran 2009’da Bakanlar Kurulu’na sunuldu.

Modelin kamuoyuna açıklanması ve tanıtılması 12 Temmuz 2009’da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılacaktı. “Tarımda Dev Adım” başlığıyla basılan davetiyelerin arka yüzünde “Türkiye Tarımının Tomografisini çektik. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli Hayata Geçiyor” deniliyordu.

Modelin açıklanmasına sadece 15 gün kala İzmir’de Tarım ve

Köyişleri Bakanı Mehdi Eker'in de katıldığı "Ege Tarım Zirvesi" yapıldı. Bakan, 2002'den bu yana tarımda yaptıkları çalışmaları anlattı. Medyanın tarıma yeterince yer vermemesinden yakındı. Havza modelini Bakanlar Kurulu'na sunduğunu ve yakın zamanda Başbakan tarafından kamuoyuna açıklanacağını söyledi. Havza bazlı destekleme modelini hazırlayan Bakanlık 3 yıldan beri titiz bir çalışma yürütüyordu. Fakat içeriği hakkında bilgi verilmiyordu.

O yemekte Bakan Mehdi Eker'e "Medya tarıma yer vermiyor diyorsunuz. Havza modelini verin, manşetten yayınlayalım," dedim. "Sayın Başbakan açıklayacak" yanıtını verince uzun zamandır peşinde olduğum havza modelini ele geçirip yayınlamak çok daha önemli hale gelmişti.

Ankara'da kimi arasam, modelin sır gibi saklandığını ve Başbakan tarafından kamuoyuna açıklanmadan veremeyeceklerini söylüyordu. Gazetecilikte pes etmek olmaz. Biz ustalarımızdan böyle öğrendik. Gazetede çalışırken 3 Temmuz 2009 Cuma günü postadan sarı bir zarf geldi. İçinden çıkan CD'deki dosyalarda yüzlerce sayfalık havza modeli bilgileri ve Bakan Mehdi Eker'in Bakanlar Kurulu'na yaptığı sunum vardı. Gazetecilik açısından çok heyecan vericiydi. Üzerinde 3 yıl çalışılan, tarımı kurtaracak model olarak sunulan havza modelini herkesten önce açıklamanın mutluluğunu yaşıyacaktım. Bu duyguyu tarif etmek çok zor. Yaşamak lazım.

Dünya gazetesinde 6 Temmuz 2019 Pazartesi günü modeli manşetten ilk kez açıklamış olduk. Bakan Eker'in tepkisi çok sert oldu. Ankara temsilcimiz Ferit Parlak'ı arayıp "Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz. Sayın Başbakan açıklayacaktı. Hemen yayını durdurun," demiş.

Dünya gazetesinde beş gün üst üste manşetten ve tam sayfa yayınlanınca, Başbakan Erdoğan programı iptal etti. Bakan Mehdi Eker 10 Temmuz'da hemen bir basın toplantısı yaptı, bizim açıkladığımız modeli duyurdu. Aslında açıklanacak bir şey kalmamış, biz yazdıktan sonra medyada geniş yankı bulmuştu. Konu, gazetelerde, televizyonlarda tartışılmaya başlandı. Bu model tarım gazeteciliğinde benim için önemli dönüm noktalarından birisi ve aynı zamanda mesleki haz bakımından en üst düzeyde bir habercilikti.

Televizyonlarda, gazetelerde haberimize geniş yer verildi, Ziraat

Mühendisleri Odası Genel Başkanı Gökhan Günaydın, konuyu Halk TV'deki programına taşıdı.

Tarım havzalarıyla ilgili yazılarımıza eleştiriler de geldi, öneriler de. Havza modelinin birçok eksikliği var, fındık, şekerpancarı, tütün gibi bazı temel ürünleri, sebze ve meyveyi kapsamıyor, dendi. Karadeniz'den arayanlar, "fındığın hali ne olacak" diye soruyordu. Bakanlığın bu modeli hazırlarken sektörün görüşünü almadığını, çalışmanın bilimsel temellerden yoksun olduğunu ifade edenler oldu. Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin o dönem tarım raporlarını hazırlayan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erol Çakmak, CNBC-E'deki programda "dünyada ilk kez bir tarım politikası atlatma habere konu oluyor" diyerek, bu tür politikaların tartışılarak ortak akılla belirlenmesi gerektiğine vurgu yaptı. Bazı okurlarımız, "Bu çalışmayı Tarım Bakanı bilinçli olarak mı size sızdırdı?" dediler. Bizse keşke bunu düşünebilen, tarım konularını yazan gazetecileri bilgiyle destekleyen bir bakan ve bakanlık bürokrasisi olsa, dedik. Bakanlıktan bilgi alamayınca elbette havza modelinde ne varsa onu yazdık. Mesleki deneyim ve birikimimiz haberle yorumu ayırabilecek düzeyde.

Tarım yazarı olarak mesleki yaşamımın önemli kilometre taşlarından olan havza modelini kamuoyuna açıklamamın hikâyesini kısaca paylaştıktan sonra gelelim modelin ayrıntılarına.

Tarım ve Köyişleri Bakanı Mehdi Eker, Bakanlar Kurulu'na modeli sunarken bugüne kadar tarımsal üretim ve kalkınma planlarının sadece coğrafi bölgeler ve idari sınırlar dikkate alınarak yapıldığına dikkat çekmiş ve modeli şöyle özetlemişti: "Tarım sektöründe ülkemizin arz ve talep dengesi istenilen düzeyde sağlanamamıştır. Üretim açığı veya arz fazlası ekonomiye yük olmuştur. Tarımla ilgili çok veri üretilmiş, ancak bu veriler bir arada kullanılmadığından yapılan planlamalar eksik kalmıştır. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli ile tarım havzalarını belirlemeyi, sağlıklı bir tarım envanteri hazırlamayı, tarımda üretim planlamasını yapmayı, bu çerçevede hangi ürünün nerede ne kadar üretilceğini belirlemeyi ve çiftçinin gelirini artırmayı amaçladık."

Eker'in verdiği bilgilere göre, tarım havzaları modeliyle geleceğe

ait talep projeksiyonları yapılacak, tarımsal destekler rasyonel, yönlendirici ve etkin kullanılacak, arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlanacak, doğal kaynaklar korunarak sürdürülebilir bir kullanım sağlanacaktı. Hangi havzada hangi ürünlerin ne kadar üretileceğine yönelik; destek bütçesi, talep tahmini, dış ticaret, fiyatlar, havzaların üretim potansiyeli gibi veriler kullanılarak toplam refahı maksimize edecek sürdürülebilir üretim dağılımı yapılacaktı.

Bakan Mehdi Eker'in Bakanlar Kurulu'na yaptığı sunumda, bu modelin hazırlanması için toplam 527 milyon 782 bin 613 veri kullanıldığı, ayrıca, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü (FAO), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), EuroStat, üniversiteler ve ilgili bakanlıkların verilerinden de yararlanıldığı ifade edildi.

Model hazırlanırken iklim, topoğrafya ve toprak verileri dikkate alınarak önce 190 tarım havzası belirlendi. Ürün desenleri, havzaların yönetilebilir ve benzer ekolojiye sahip olması kriterleri dikkate alınarak 190 havza birleştirilerek 30 temel havza belirlendi.

Havzalar, ekolojik olarak benzer özellikler taşıyan, ülkenin idari yapılanmasına uygun, yönetilebilir büyüklükte olacak şekilde ve tarım ürünlerinin en uygun yetiştirilmesi dikkate alınarak belirlendi. Havzaların adlandırılması genellikle coğrafya ve bölgenin özellikleri dikkate alınarak yapıldı. Belirlenen 30 havzadan en büyük olanı 7 milyon 171 bin 254 hektar alanla Ankara, Eskişehir, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde ve Afyon'u içine alan "Orta Anadolu, Sakarya, Selçuklu Havzası", en küçüğüse 784 bin 765 hektarlık alanıyla Ağrı, Iğdır ve Kars'ı kapsayan "Büyük Ağrı, Iğdır Havzası" oldu. Aynı ilin bazı ilçeleri bir havzada yer alırken diğer ilçeleri başka bir havzada yer alıyordu.

Hazırlığı 3 yıl süren tarım havzaları üretim ve destekleme modeliyle ülke tarımının mevcut durumunu ortaya koyan, geleceğe ilişkin tahmin yapmayı kolaylaştıran ve yatırımcılar için yol gösterici nitelikte bir veri tabanı da oluşturuldu. Bu kapsamda ilk kez 24 ürünün üretim deseni haritası çıkarıldı.

Arpa, ayçiçeği, buğday, burçak, çavdar, çay, çeltik, domates, elma, fasulye, fındık, fiğ, limon, mercimek, mısır, pamuk, patates, portakal,

soğan, susam, üzüm, yonca, yulaf ve zeytin için hazırlanan ürün desen haritaları havzalar dikkate alınarak üretim yoğunluğuna göre oluşturuldu. Haritalara bakıldığında ilk bakışta bu ürünlerin yoğun olarak hangi havzalarda üretildiğini görmek mümkün.

Tarımsal üretim, bu havza modeline göre gerçekleştirilecekti. Ürün bazında verilen destekler ise havza bazında verilecekti. Her havza için hangi ürünlerin destekleneceği, modelde tek tek belirtiliyordu. Örneğin, Türkiye'nin her yerinde ayçiçeğine destekleme primi verilirken havza bazlı destekleme modeli ile 24 havzada ayçiçeği üretimine destek verilecekti. Diğer 6 havzada çiftçiler ayçiçeği ekse bile destekten yararlanamayacaktı. Çeltik, 28 havzada üretiliyor ve destekleniyordu. Bu model uygulandıktan sonra çeltik üretimi sadece 16 havzada desteklenecek, diğer 12 havzada desteklenmeyecekti. Söz konusu modelle ülkenin ihtiyacı, ihracat talebi dikkate alınarak üretim planlaması yapılması öngörülüyordu. Arz açığı olan ürünlere daha çok destek verilecekti, üretim fazlası olan ürünler ise desteklenmeyecekti.

Havza üretim ve destekleme modeli ilk olarak prim desteği verilen 16 üründe ve 2010 yılında uygulanacaktı. 2010 yılından itibaren arpa, aspir, ayçiçeği, buğday, çavdar, çay, çeltik, kuru fasulye, kanola, mercimek, mısır, nohut, pamuk, soya, yulaf ve yağlık zeytin üreten çiftçiler havza bazlı desteklerden yararlanacaktı. Üreticiler, hangi havzada hangi ürünlerin desteklendiğine bakarak üretime karar verecekti. Bakanlık, 16 üründe 2010 yılından itibaren uygulanacak yeni destekleme modeliyle birçok üründe daha az alanda daha yüksek oranda üretim yapılması, verimliliğin artırılmasını hedefliyordu.

Model kapsamında 1980-2008 dönemi üretim, tüketim, dış ticaret, fiyat, nüfus, Gayri Safi Millî Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla verileri değerlendirilerek 2009-2012 dönemine ait üretim, tüketim ve ihracat talep tahmin projeksiyonları da çıkarıldı.

Modelin amacı ve hedefleri şöyle belirlendi;

- Tarım havzalarını belirlemek
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- Üretim planlamasına imkân sağlamak
- Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceğini belirlemek
- Çiftçinin gelirini artırmak

- Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak
- Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak
- Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak
- Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak
- Muhtelif senaryolara göre üretimi planlamak

Bu model uygulandığında ülkeye ne kazandıracak?

- Etkin üretim planlaması yapılacaktır
- Biyolojik çeşitlilik, toprak ve su kaynaklarının korunması sağlanacaktır
- Verimlilik artacaktır
- Üreticinin kârı artacaktır
- Arz talep dengesi sağlanacaktır
- Alımlardan doğan kamu finansman yükü azalacaktır
- Üretim planlaması ile uluslararası rekabet gücü artacaktır
- Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde olası gelişmelerin önemli tarım ürünleri üzerine ekonomik etkilerinin analizi yapılacaktır

Havza modeli ile 16 ürüne verilen desteğin ilk etapta 3,9 milyar liraya çıkarılması öngörülmüyordu. 2007 yılına göre 5,3 milyar liralık ekonomik değer artışı sağlanacaktı. En yüksek artış yağlı tohumlarda, ayçiçeği, soya, kanola, aspir ve pamukta olacaktı. Bu ürünlerin tamamında Türkiye dışı bağımlı ve ihtiyacının önemli bölümünü ithalatla karşılıyor. Havza modeli hem dışı bağımlılığı azaltacak hem de ilave ekonomik değer yaratacaktı.

Havza destekleme modelinin uygulanmasıyla 16 üründe yapılacak üretim ve destekleme planlaması, 2007 verileriyle bu ürünlerin toplam ekiliş alanında değişiklik olmadan 23,4 milyar lira olan ekonomik değeri, planın uygulanmasından sonra 28,7 milyar liraya ulaştıracaktı. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 16 üründe uygulayacağı modelin başarısına göre diğer ürünler ve diğer tarımsal destekleri de havza bazlı

destekleme modeli kapsamına alacaktı. “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli” ile tarım havzalarında ürün deseni değişecek. Havzalarda desteklenen ürünlerin üretimi artacak, destek kapsamı dışındaki ürünlerin üretimi azalacaktı.

Bakanlık yaptığı analiz ve denemelerle ürün bazında en yüksek verimin alınacağı alanları belirledi. Bu alanlarda deneme üretimleri yapıldı. Havzanın ortalama sıcaklık, yağış, yükseklik, toprak derinliği, eğim değerleriyle ürünün istekleri karşılaştırıldı. Her havza için ürünlerin verim, maliyet ve üretici satış fiyatı değerlendirildi. Böylece her havza için en uygun ürünler seçildi.

Bu çalışmalar sonucunda arpa, buğday ve mısırın 30 havzanın tamamında desteklenmesine karar verildi. Aspir üretimi 4 havzada destekleme kapsamından çıkarılırken 3 havzada destekleme kapsamına alındı. Ayçiçeği üretimi 5 havzada destekleme kapsamı dışında bırakıldı. Çeltik üretimi sadece 16 havzada desteklenecek. Son yıllarda üretimi yaygınlaşan kanola da 11 havzada destekleme kapsamı dışında kaldı. Bakliyat ürünlerinden kuru fasulye 6 havzada, mercimek 11 havzada, nohut üretimi ise 5 havzada destekleme kapsamı dışına çıkarıldı.

Türkiye’nin en sorunlu ürünlerinden biri olan pamuk ise iki havzada destekleme kapsamı dışında kaldı. Yağlık zeytin üretimi iki havzada destekleme kapsamına alınırken bir havzada destekleme kapsamı dışında bırakıldı. Sadece 16 ürün için yapılan bu planlamayla, yaş sebze ve meyve, yem bitkileri ve diğer ürünler de bu kapsama alındığında Türkiye’nin yeni ürün deseni havzalara göre daha net bir şekilde ortaya çıkacaktı.

Ancak ülke tarımına çok büyük katkı sağlayacak, tarımdan zenginlik üretecek bu model uygulanmadı.

TARBİL projesi gibi tarımda “devrim” yaratacak diye sunulan Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli de tarımda planlama, kaynakların etkin kullanımı, tarımdan zenginlik üretecek bir proje olmaktan çıkarılarak sulandırıldı ve bilinçli olarak uygulanmadı. Modelin önemli eksiklikleri de vardı. Şeker pancarı, tütün, yaş meyve ve sebze gibi birçok ürün bu model kapsamında yoktu. Bu konuda çalışma da yapılmamıştı. Hububat, bakliyat ve yağlı tohumları kapsayan

Çalışma uygulanabilse diğ er ürünler de buna eklenir ve ülke tarımı için çok önemli bir model ortaya konulurdu.

TARB L projesinde olduğu gibi havza modelinde de sanki bütün bu çalışmalar birilerine ülke tarımıyla ilgili veri oluşturmak için yapıldı algısı ortaya çıkıyor. Çünkü, havza modeliyle ilgili bilgilerin yazılmasına ve kullanılmasına yasak getirildi. Bakanlığın, 7 Eylül 2010 tarihli *Resm  Gazete*'de yayınlanan Tarım Havzaları Yönetmeliği'nin 10. Maddesi aynen şöyle: "Modelde bulunan ve/veya modelden elde edilen bilgiler Bakanlığın izni olmadan yayımlanamaz veya kullanılamaz."

Bildiğimiz kadarıyla tarımla ilgili bilgilerin yazılmasına, kullanılmasına ilk kez böyle bir yasak getirilmişti. Havza Modeli ile ilgili yazı yazarken Tarım Bakanlığı'ndan izin mi alınacak? İzin alınmazsa cezası ne olacak? Yaptırım konusunda bir bilgi yok.

"Tarım havzalarının faaliyet ve işleyişi ile ilgili esas ve usullerin düzenlenmesine ilişkin yönetmelik" 7 Eylül 2010 tarihli *Resm  Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Büyük umutlar bağlanan modelle Türkiye'nin tarımsal üretimi planlanabilir, destekler daha verimli ve amacına uygun kullanılabilir. Bakanlık bunu yapmak yerine modeli daha önce uygulanan prim sistemine indirgedi. Prim sisteminin başına "Tarım Havzaları  retim ve Destekleme Modeli" eklemesi yaparak modelin i ini boşalttı. Modeli sahiplenmedi. Yönetmelikle havza modeline ilişkin bilgilere yayın yasağı getirilmesi ise tam bir skandal.

Tarımda ülkenin potansiyelini değerlendirerek zenginlik üretmek için tarım politikasında köklü bir değişikliğe ihtiyaç var.  lke tarımına bütüncül bir yaklaşımla üretim odaklı bir modele geçmek şart. Tarımda teknoloji kullanımı, verilerin doğru ve güvenilir olması çok önemli. Bunun için TARB L ve havza modeli birlikte ele alınarak veya bunu temel kabul ederek yeni ve kapsayıcı bir modelle havza bazında üretim planlanması, havza bazında yönetimin etkinleştirilmesi, yerele daha fazla yetki verilmesiyle, tarımda önemli bir adım atılmış olur. Kaynakların ve ekolojinin doğru değerlendirilmesiyle tarımda  tıl kalan arazilerin de değerlendirilmesi sağlanabilir.

TARIMSAL DÖNÜŞÜM

TÜSİAD, 20 yıllık dönemde tarım için ne yaptı?

Ülke ekonomisinde ve siyasetinde önemli rol oynayan Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), tarım konusunda da önemli aktörlerden birisi. Üyelerinin büyük bölümü doğrudan veya dolaylı olarak tarımla ilgili işler yapar. Kimisi tarımsal ürünleri hammadde olarak kullanır, kimisi traktör, gübre, tohum ve benzeri girdileri temin eder. Doğrudan üretim yapanlar da var. Özellikle hayvancılıkta.

TÜSİAD, birçok konuda raporlar hazırlayarak kamuoyunu yönlendiriyor. Tarım konusunda da 20 yıldan bu yana iddialı raporlar hazırladı. Tarım konusundaki ilk kapsamlı raporunu 2000 yılı başında yayınladı. Ülke tarımı için çok kritik kararların alındığı, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın Türkiye tarımına darbe üstüne darbe vurmaya başladığı bir dönemde, "Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye" başlıklı rapor yayınlandı.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Erol Çakmak ve Prof. Dr. Halis Akder tarafından hazırlanan raporda genel olarak Türkiye tarımının sorunları, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyum ve alternatif tarım politikası önerileri ele alınıyordu.

O günlerde, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası, tarımsal destekleri azaltmak ve çiftçiyi desteksiz bırakmak için dünyada pek de örneği olmayan, üretmeyen çiftçiye destek sağlayan Doğrudan Gelir Desteği sistemini öneriyordu. Tarımda Reform Uygulama Projesi ile tarım satış kooperatifleri birliklerinin "özerklik" adı altında tasfiye edildiği, Ziraat Bankası'nın tarımdan koparıldığı, buğday fiyatının bile IMF niyet mektubuna yazıldığı günlerdi.

TÜSİAD'ın o dönem yayınladığı rapor bu politikaların uygulanması için önemli bir "lobi" faaliyeti niteliğindeydi. O yıllarda TÜSİAD'ın etkinliği dikkate alındığında tarımda üretimden kopuşun ve ithalatın hızla artmasında önemli rol oynadığı söylenebilir.

İkinci rapor, 5 yıl sonra Haziran 2005'te "Dünya Ticaret Örgütü ve

Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler Işığında 21.Yüzyılda Türkiye Tarımı" başlığı ile yayınlandı. Raporu aynı hocalar hazırladı.

İlk raporda olduğı gibi, TÜSİAD, yeni dönem tarım politikalarının oluşmasında, uygulanmasında etkin bir rol üstlenmeyi amaçlıyordu. Raporda, Türkiye tarımında dönüşümün zorunlu hale geldiğı, Türkiye istese de istemese de tarım ürünlerinde koruma düzeylerini aşağı çekmek zorunda kalacağı, kendi isteğıyle yapmazsa Dünya Ticaret Örgütü'nün bunu zorla yapacağı ifade ediliyordu. Tarıma yapılan desteklerin 7 kat düşmesine karşın hâlâ yüksek olduğı ve düşürölmesi gerektiğı vurgulanan raporda, ithalatın artmasından endişe duyulmaması gerektiğı, hayvancılıkta Türkiye'nin şansının hiç olmadığı, geleneksel işletmelerin bir kısmının tarım sektörünü terk edeceği, bir kısmının yeni yapıya uyum sağlamaya çalışacağı, terk edenlerin başka sektörlere işgücü ya da yatırımcı olarak geçecekleri anlatılıyordu.

TÜSİAD tarıma ilişkin 3. raporunu Mayıs 2008'de kamuoyuna açıkladı. "Türkiye'de Tarım ve Gıda; Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler" başlıklı rapor, Türkiye ve dünyada tarım ve gıda sektöründeki gelişmelerin yanı sıra, tahıllar, yağlı tohumlar, şeker, et ve süt ürünleri ve hayvancılık politikalarını kapsıyordu.

Doğrudan gelir desteğinin ülke tarımına verdiği tahribat gözardı edilerek raporda bu sistem övölüyordu. TÜSİAD'ın bazı üyelerinin hayvancılık sektörüne çok büyük yatırımlar yapması nedeniyle, raporda hayvancılığa da özel bir yer verililiyordu.

Raporla ilgili olarak o günlerde: "Raporda öngörölünenler yapılırsa, Türkiye et ve sütte ithalat cenneti olacak. Yerli üretime gerek kalmayacak. Örneğın, hayvansal ürünlere yönelik tüm korumaların kaldırılması, ithalatın tamamen serbest bırakılması isteniyor. Kapılar ithalata açılrsa, raporu hazırlayanlara göre sektörün hiçbir sorunu kalmayacak," diye yazmıştık. Söylediklerimiz büyük ölçüde gerçekleşti.

Hayvancılık sektörünün küçük büyük tüm işletmeleri, sektörün her kesimi hayvan başına destek modeline ısrarla karşı çıkarken, raporda, hayvancılıkta da doğrudan ödemeye geçilmesi öneriliyordu. Nitekim, AKP hükümeti hayvancılıkta birçok desteğı kaldırarak hayvan başı ödemeye geçti. İthalat kapıları açıldı ve hayvancılık çöktü.

TÜSİAD, 2014 yılı sonunda “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Rekabet Gücü” başlığıyla yeni bir tarım raporu yayınladı. Diğer tüm raporlarında olduğu gibi bu çalışmada da üreticilerin en önemli sorunu olan “yüksek girdi maliyetlerine” neredeyse hiç değinilmedi.

Raporda, kooperatifçiliğin önemine vurgu yapılması dikkat çekiciydi. Gıda konusundaki bilgi kirliliğine de dikkat çekilen raporda, araştırma-geliştirme ve inovasyonun önemine yer veriliyordu.

TÜSİAD, 2016 yılında “Yapısal Sorunlar Perspektifinden Gıda Enflasyonu” başlıklı yeni bir raporla tarım sektörü üzerinden gıda enflasyonunu mercek altına aldı. Akdeniz Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Selim Çağatay ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü İstatistik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Mert tarafından kaleme alınan raporun gıda fiyatları enflasyonuna ilişkin bakış açısının makroekonomi ve para politikası ekseninden çıkartılarak gıda, içecek ve tarım sektörlerinde yaşanan yapısal sorunlara odaklanan bir çalışma ve daha gerçekçi olduğu söylenebilir.

Son olarak 2020 yılında, Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gökhan Özertan’ın koordinatörlüğünde TÜSİAD çok daha kapsayıcı bir raporlar dizisi hazırladı. “Tarım ve Gıda 2020” üst başlığı ile “Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi” raporu 5 ayrı bölüm/rapordan oluşuyordu.

Bugüne kadar hazırlanan TÜSİAD raporlarından en kapsamlı olanı, belki de ilk kez bütüncül bir politika önerisi sunuyor. Tarımda mevcut durumun tespiti, piyasa yapısı, aracılık faaliyetleri ve örgütlenme, katma değer artırılması, inovasyon ve dijital tarım, günümüzün ve geleceğin en önemli sorunu iklim değişikliği, tarımsal arzın sürdürülebilirliği, tarım ve gıda lojistiğinde iyileştirmeler, tarımsal destek ve teşvikler detaylı olarak ele alınıyor. Tarım ekonomisi konusunda hem özel sektörün hem de kamu kurumlarının sıklıkla görüşlerine başvurduğu Gökhan Özertan’ın raporu özetleyen sunumu özetle şöyle:

“Tarımın ekonomi geneline etkileri ve katkıları düşünüldüğünde, ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliği, gıda güvencesi ve çevresel sürdürülebilirlik akla gelmektedir. Böylesine karmaşık bir yapı, sorunları iyileştirmeye yönelik olarak tasarlanacak

politikaların kapsayıcı olmasının yanı sıra, aynı zamanda somut ve hayata geçirilebilir olmasını da gerektirmektedir.

Türkiye'nin tarım ve gıda sektörleri için hem üretim tarafında hem de küresel olarak rekabetçi bir sektörün oluşumunda önemli bir potansiyeli bulunmakta ancak bu potansiyel yeteri kadar değerlendirilememektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2023 yılına yönelik koymuş olduğu 150 milyar dolarlık üretim ve 40 milyar dolarlık ihracat boyutuna erişebilme yolunda Türkiye için temel hedef, ülke politikalarında stratejik olarak konumlandırılmış ve önceliklendirilmiş bir tarım ve gıda sektörü olmalıdır.

Yaşanan ekonomik, kurumsal, sosyal, hukuki, çevresel ve kültürel sorunların sonucu olarak değer zinciri boyunca üreticiden tüketiciye kadar yer alan paydaşların durumlarının iyileştirilmesine yönelik entegre ve bütüncül, kapsayıcı ve kalıcı çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların gerçekleşmesi için de mikro-mezo-makro ölçekte ve kısa-orta-uzun vadeli yol haritalarının çıkartılması; Türkiye'nin coğrafi ve iklimsel avantajlarından yararlanma; yüksek teknoloji kullanımı; seçilen ürünlerde lider olup katma değerın ülke içinde yaratılması gerekmektedir.

Küresel olarak baş döndürücü gelişmelerin yaşandığı bu dönemde ülkeler arası yoğun rekabet de eklenince tarım ve gıda sektörleri gündemin üst sıralarına yerleşmektedir. Karşı karşıya kalınan sorunlar aslında hemen her ülke için geçerlidir.

Küresel olarak tarımda nüfus yaşlanmakta; kırdan kente göç artmakta; gençleri sektöre çekmek zorlaşmakta; teknoloji şirketleri tarım ve gıda sektörlerine kayıtsız kalmasa da yatırım sermayesi aynı ilgiyi göstermemekte; iklim değişikliğinin etkileri bariz olarak kendini göstermekte; değişen tüketici profili, nüfus ve talep baskısı sebebiyle gıda arzının hem güvenliği hem de güvencesiyle ilgili sorunlar ön plana çıkmakta; doğa ve iklim dostu, sürdürülebilir tarımsal üretime ihtiyaç duyulmakta; üretim sistemlerinin değişmesiyle birlikte biyoçeşitlilik kaybı belirmekte ve hem üreticinin hem de tüketicinin gelir ve refah kaygıları hükümetler üzerinde baskı yaratmaktadır. İlave olarak, tüm sektörler iyi yetişmiş beşerî sermayeyi kendi bünyelerine çekmek istemekte ve özellikle tarım sektörü bu alanda zorlanmaktadır.

Ülkeler bu sorunlara yönelik olarak tasarlamış ve uygulamış oldukları politikalar çerçevesinde kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasını sağladıklarında rekabetçi bir tarım ve gıda sektörüne sahip olabilmektedirler.

Türkiye tarımsal üretimde yüksek bir potansiyele sahip olmakla beraber yapısal problemlerine somut çözümler getirmekte zayıf kalmaktadır. Özellikle ekonomi genelinde yaşanan kırılganlıklar tarım sektörüne de kuvvetli şekilde yansımakta ve uzun vadeli etkisi olacak kalıcı çözümlerin hayata geçirilmesi daha da önem kazanmaktadır.

Kısa vadeli ve palyatif politikaların maliyeti uzun vadeli planlardan daha fazla olmaktadır; nihayetinde, aksaklık olan parçalara yapılan yatırım uzun vadeli yapısal sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Bu sebeplerle, Türkiye özelinde sektörde istikrarı sağlama amaçlı olarak kısa vadeden orta ve uzun vadeli planlamaya geçmek; sektördeki temel yapısal sorunları çözme amaçlı güncel veriye dayalı detaylı planları çalışmak; yapısal sorunlara çözüm getirmek ve fırsatları değerlendirmek çok daha verimli sonuçlar doğuracaktır.

Çok hızlı bir şekilde değişen ve gelişen küresel düzende ülkemizin bu değişimin hangi noktasında yer alacağına karar verilmesi ve sadece fiziksel ve rakamsal büyüklük olarak değil, rekabet açısından da üst sıralarda nasıl yer alacağının tasarlanması büyük önem taşımaktadır.

Unutulmaması gerekir ki, kötü kurgulanmış politikalar, önerilerin değer zincirinde yer alan paydaşlar tarafından benimsenme ve hayata geçirilme sürecini yavaşlatacaktır. Konulan hedeflere ulaşmada öncelikle kamu tarafında kuvvetli liderlik gerekmektedir. Kamu, politikaların hayata geçme sürecine yönelik kapasiteyi ve bunu sağlayacak organizasyonların ortaya çıkması için gerekli kurumsal çerçeveyi oluşturmalıdır.

Ekonomik, politik, sosyal ve ekolojik olarak değişen bir dünyada tarım ve gıda sektörlerinin gelişmesi ve kalkınması için kamu, sanayi, akademi, üretici örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün de sürece katkıda bulunması gerekecektir. Sürdürülebilir bir tarımsal üretim için hem doğal kaynakların korunması hem de beşerî sermayeye sahip çıkılması ve yatırım yapılması zorunludur. Tarım-Gıda Sektörü değer zinciri içinde yer alan kurumların koordineli bir şekilde çalışması, hedeflere ulaşmada önemli bir araç olacaktır.”

Yüzlerce sayfalık raporun özeti bu. Tarımdaki paydaşların, özellikle politika belirleyicilerin ve uygulayıcıların bu rapordan çıkaracağı ve alıp uygulayabileceği pek çok ders var.

Tarımsal dönüşümü doğru yönetmek / Salihli Örneği

Türkiye'nin neresine gitseniz iklimi, ürün deseni, doğal kaynakları, kadim bilgi, üretim kültürü ile tarımda büyük bir potansiyelin varlığını görürsünüz.

Manisa, ürün çeşitliliğiyle, verimli topraklarıyla en çok dikkat çeken illerimizden birisi. Her ilçesi tarımda ayrı bir zenginliğe ve fırsatlara sahip. Dünyaca ünlü sultaniye üzümü, zeytincilik, meyvecilik, tütün ve daha birçok üründe özellikle ihracatta lokomotif görevi görüyor. Bu nedenle il içerisinde olduğu kadar dışarıdan da tarımsal yatırımlar için cazibe merkezi. Özellikle Manisa'nın Salihli ilçesi. Salihli'de son yıllarda özellikle meyveciliğe yatırım yapılıyor. Salihli'nin en yoksul köyleri devasa meyve bahçelerine dönüşüyor. Ceviz, badem, kiraz, zeytin en çok tercih edilen ürünler. Yıllardır ekilmeyen araziler el değiştiriyor. Toprağı satanlar, çoğunlukla dağ köylerinde yaşayan yoksul çiftçiler. Satın alanlar, tarım sektörünün dışından gelen zengin iş insanları, yatırımcılar, girişimciler. İşleyemediği arazisini satan yoksul çiftçi, "garantili, sigortalı bir işim olsun, çocuğum sigortalı işte çalışsın," diye düşünüyor. Araziyi satın alan girişimci, iş insanı, "dünyada tarımsal ürünlere, gıdaya büyük talep var. Toprağa sahip olan zengin olacak," diyerek toprağa para yatırıyor. "Üretimden kazanamazsam, topraktan, araziden kazanırım," diye bakıyor.

Neden Salihli?

Feodalitenin tam olarak sona ermediği Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında, ülkenin çok büyük bölümünde araziler parçalı ve küçük parsellerden oluşuyor. Salihli'nin dağ köylerinde biraz daha büyük parseller bulmak mümkün. Çiftçi araziyi düzenleyip üretim yapamadığı için bölünmemiş. Köyde yaşayanların çoğu bu arazileri üretim yapacak hale getiremediği için alıcı çıkınca satıyorlar. Birisi satın

diğerleri de satıyor. Yatırım yapmak isteyenler için büyük parsel bulmak veya satın alarak birleştirmek daha kolay.

Dağlık kesimlerde, yatırımcı 1.500- 2.000 dönüm alanı satın alıyor. Satın almak için ödediği para kadar bir parayı da harcayarak araziyi üretim yapılabilir hale getiriyor. Su olmayan araziye suya kavuşturuyor. Köyde yaşayan toprak sahibi çiftçinin o yatırımı yapacak gücü yok. Köylünün elindeki kıraç, işlenmesi zor araziler, işadamlarının elinde üretim yapılan zengin topraklara dönüşüyor.

Toprak sahibi çiftçiler sattıkları arazilerde işçi olarak çalışıyor. Bazıları ise Salihli'ye, İzmir'e göç ediyor. Aldığı parayla küçük bir iş kuruyor. Üreticiyken tüketiciye dönüşüyor. Bazıları ise üretimden kopmıyor. Dağ köylerindeki geniş arazileri satarak o parayla ovada daha küçük bir arazi satın alarak veya kiralayarak üretim yapanlar da var.

Salihli'nin tarımsal potansiyeli çok yüksek. Farklı ürünlerin yetiştiği, bu ürünlerin sanayide değerlendirildiği ve ihraç edildiği bir merkez konumunda. Tarım-sanayi entegrasyonunun da en iyi sağlandığı ilçelerden birisi. Son yıllarda ilçede yaşanan değişim ülke tarımının geleceği açısından da önemli ipuçları veriyor. İlçenin ürün deseni, üretim biçimi, üretim araçlarında ciddi bir değişim gözleniyor. İstanbul başta olmak üzere tarım dışından birçok girişimcinin arazi satın alıp tarımsal üretim yaptığı Salihli'de kiraz, ceviz, badem, zeytincilikte büyük ölçekli yatırımlar dikkat çekiyor.

Tarımda yaşanan değişimin sadece mikro bir örneği olan Salihli ile ilgili yazdıklarımız ülkenin pek çok yerinde yaşanıyor. Salihli, sadece bir örnek. Bu örnek üzerinden tarımda yaşanan gerçekleri anlamaya ve anlatmaya çalışıyoruz.

Salihli'deki bu değişim/dönüşüm 2000'li yıllarda başladı. Dışarıdan gelip burada arazi alanlar, meyveciliğe yatırım yapanlar birbirini izledi.

Nasıl bir dönüşüm?

Salihli öteden beri tarımsal üretimiyle öne çıkan bir ilçe. Salihli Ziraat Odası, üye sayısı ve üretim alanı bakımından Türkiye'nin 4. büyük ziraat odası. 2020 itibarıyla 30 bin üyesi var. İşlenen tarımsal alan 565 bin dekar.

Salihli Ziraat Odası Başkanı Cem Yalvaç, ilçede tarımda gerçekleşen

değişimi, dönüşümü çiftçi olarak yaşayan, uygulayan, aynı zamanda en iyi gözlemleyen üreticilerden biri. Salihli'deki tarım alanlarını birlikte gezdiğimiz Cem Yalvaç, tütün, arpa, buğday ekiminden meyveciliğe nasıl dönüldüğünü şu sözlerle anlatıyor:

“Arpa, buğday ekilen yerlerin birçoğu zeytinliğe döndü. Hatta şöyle bir oran verebilirim: Boş alan, kırsal alan, yani kıraç olan ve atalarımızın tütün veya arpa, buğday ektiği yerlerin şu anda yüzde 80'i zeytine döndü. Salihli'de 2010 yılında 28-30 bin dekar zeytin vardı. Sadece 10 yılda, 2020'ye gelindiğinde 85 bin dekar zeytin oldu. 3 milyon 400 bin zeytin ağacımız var. Tabii bu sadece Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olan veriler. Ayrıca, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne girmeyen, kayıt yaptırmayan da çok kişi var. Tahminen 15 bin dekar da öyle vardır. Toplamda 100 bin dekar zeytinlik var. Salihli'de 118 bin dekar bağımız var. Sultaniye üzüm üretiliyor. Kayısı 6 bin 700, erik 7 bin dekar. Esas olarak yılda iki, üç ürün alan, yazlık-kışkık sebze ekenler var. Karayahşi, Çayköy, Eldelek, Çapaklı, Durasılı ve diğer bazı köyler yılda üç ürün alır. Arpa eker, hasat eder, mısır eker, mısırı kaldırıp domates eker. Ispanak eken var. Yani yılda üç ürün alırlar. Hatta bir ay daha olsa dördüncü ürünü alırız derler.”

Akla hemen şu soru geliyor; aynı alanda yılda üç ürün alan çiftçi neden para kazanamıyor? Bunun sorgulanması gerekir. Ayrıca, çiftçi para kazanamadığı için ürün değişimine gidiyor. Buğdaydan para kazanamadığı için mısır ekıyor, mısırdan para kazanamazsa domatese dönüyor.

İhtiyaç var mı, varsa ne kadar?

Yeterli su var mı?

Üretilen ürüne pazar bulunabilecek mi?

Bu sorulara yanıt verilerek üretim yapılması gerekir. Planlama bunu gerektirir. Fakat üretici ihtiyaçtan çok, piyasada fiyatı yüksek olan ürüne göre üretim tercihi yapıyor. Tarım teşkilatı da bunu sadece seyrediyor. Yönlendirici destek ve politika yok. Oysa üretimin havza bazında planlanması gerekir. Havza bazlı çalışmalar yapıldı. Fakat uygulamak için değil, rafa kaldırmak için. İktidar değişmese bile bakan değiştikçe değişen tarım politikası olunca havza modeli uygulanmadı.

Birçok yerde tanık olduğumuz gibi Salihli'de de 2020'de ekilen

sanayi domatesinin bir bölümü tarlada toplanmadan sürüldü. Çünkü ihtiyaçtan daha fazla üretim oldu. Sanayi domatesinin 2020 yılı hasat döneminde Salihli'deydim. Aynı gün Manisa Valiliği tarafları bir araya getirerek tarlada kalan domates için çözüm yolu bulmaya yönelik toplantı yaptı. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın çiftçiye yapması gereken uyarıyı, planlamayı Salihli Ziraat Odası yapmış. Fakat, söz dinletememiş.

Plansızlığın doğurduğu sonuçlar açısından ibret verici bu olayı Cem Yalvaç aynen şu sözlerle anlattı: "Bizim bölgemizde sanayi domatesi Gölarmara, Ahmetli, Salihli, Saruhanlı ilçelerinde üretilir. Sadece Salihli'ye özgü bir ürün değil. Salihli'de 2019'da 9 bin 500 dekar alanda kayıtlı olarak domates üretimi yapıldı. Fiyatı da iyiydi. Fazla sorun yaşanmadı. 2020'de sadece Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı 20 bin dekar domates oldu. Dikim yapılmadan büyük köylere gittik. Uyardık. Dedik ki, bakın ÇKS'ye domates için başvurular 12-13 bin dekar oldu. Geçen yıla göre Ahmetli'de yüzde 50 daha fazla ekim var. Saruhanlı yüzde 50 daha fazla oldu. Konya, Adana, Urfa yüzde 100 arttı. Türkiye geneli 240-250 bin dekar bu ihtiyacı karşılaması gerekirken 540 bin dekar oldu. Yapmayın, başka ürün ekin dedik. Dinletemedik. İhtiyaçın iki katı olan alanda domates ekildi.

Ne oldu?

Sözleşmeli olarak yapılan üretimde bile herkes zarar etti. Sözleşmede kilosu ortalama 55 kuruş olarak yazılan sanayi domatesinin kilosu düştü 30 kuruşa. Maliyet kilo başına en az 40 kuruş. Fiyat 30 kuruşa düşünce ürünü toplamadan tarlayı sürenler oldu. Toplasan işçiye ödediğin para domatesten alacağın fiyattan fazla."

Sanayi domatesi özel tohumlardan elde ediliyor. Hasat zamanı gelince toplanması gerekir. Tarlada bekledikçe tonaj düşer. Dönümden 10-11 ton alan çiftçi, ancak 7 ton alır. Gecikmeden dolayı fire oranı çok yüksek olur. Salça üretimi, kurutulmuş domates gibi katma değeri daha yüksek ürünler bu domatesten elde edilir.

Üretim aşamasında müdahale etmeyen Tarım ve Orman Bakanlığı, ürün çok olunca ve satılamayınca Vali, Tarım İl Müdürü, ziraat odası, sanayici, üretici, belediye başta olmak üzere yereldeki bütün ilgili kurumlar ve yöneticilerle bir araya gelerek bu sorunu nasıl çözeriz

diye toplantı üstüne toplantı yapar. Aslında iş işten geçmiş, üretim aşamasında kimse müdahale etmemiş. Hasat zamanı ürün çok olunca bu soruna çözüm aranıyor. Oysa, üretime başlanmadan gereken çalışmalar yapılsa böyle bir sorun olmayacak. Tarımda bu genel bir hastalıktır. Önce sorun çıkmasına göz yumulur. Kimse görevini yapmaz. Sorun çıktıktan sonra nasıl çözeriz diye çaba gösterilir.

Plansızlık, politikasızlık ülkenin kaynaklarının heba edilmesine neden olurken, zarar eden çiftçinin de üretime küsmesine yol açıyor. Ertesi yıl o ürünü ekenler azalıyor. Ekim yapılan alan daralıyor. Ürün az olunca fiyat yükseliyor. Hammadde maliyeti artan sanayici “reka-bet edemem” diye isyan ediyor. Tüketici “ürün pahalı” diye isyan ediyor. Bu kısır döngü kırılmadan bir yıl ürün çok olur üretici ağlar, ertesi yıl ürün az olur sanayici ve tüketici ağlar.

Adı üzerinde “sanayi domatesi”. Sanayide kullanılan bir ürün. Sanayi, bu ürünü salça üretiminde kullanır. Bazı bölgelerde kurutularak, sanayide işlenerek ihraç ediliyor. Sanayinin ihtiyacı aşağı yukarı belli. Bunun yüzde 10 fazlası ya da eksigi olur. Ama yüzde 100 artış olmaz.

Yanlış politika, yanlış uygulamalar eldeki en değerli ürünü bile değersizleştirir. Domates sadece bir örnek. Birçok üründe aynı durum yaşanıyor. Heba edilen kaynakların büyüklüğünü düşünebiliyor musunuz?

Salihli’deki değişimin izlerini sürmeye devam edelim.

Tarla bitkilerinden buğday, arpa, yem bitkilerinden meyveciliğe geçiş dikkat çekiyor. Meyvecilikte de kendi içinde geçişler var. Birçok üretici zeytinciliğe yöneldi. Dombaylı Ovası’nda 6 bin dekar alanda şeftali üretilirken, şeftali yerine kayısıya geçiş yapıldı. Onun da 4, 5 çeşidi var. Cem Yalvaç’ın deyimiyle “Dedelerimizin diktiği kayısıdan verim alamadık. Çoğu söktü, zeytine döndü. Ben mesela 83 dönüm kayısıyı söktüm, zeytin yaptım, 2008 yılında. Benim gibi birçok kişi zeytine döndü.”

Özellikle kırsalda, atalarımızdan kalan ve susuz tarım olan arpa, buğday ekilen yerlere bir yanından 5-10 dönüm, öbür tarafından 15-20 dönüm satın alan pompayı kurarak, su çıkararak zeytine döndü. Sadece Dombaylı köyünün yüzde 65-70’i kayısı ve şeftali bahçesi iken şimdilerde yarı yarıya kayısı ve zeytine döndü. Bağ da var ama daha az.

Zeytine dönmenin bir gerekçesi var mı? Detaylı araştırmalar sonucunda mı buna karar verildi? Zeytin veya zeytinyağına talep mi yükseldi? Türkiye'nin daha fazla zeytin ve zeytinyağına ihtiyacı olduğu mu tespit edildi?

Bütün bu sorulara yanıt bulmak için araştırma, analiz yapmak gerekiyor. Çağdaş tarımın gereği bu sorulara yanıt bularak üretimi yönlendirmektir. Bunların hiçbiri yapılmadı. İklimi uygun olan, zeytin yetiştirebilen neredeyse her yere zeytin diyor. Manisa'nın tütün üretimiyle öne çıkan ilçesi Akhisar'da dağ taş zeytin oldu. Ülke zeytinciliğinde çok büyük yer edindi.

Salihli de bundan etkilendi. Ama, temelde zeytinciliğe geçişin iki önemli nedeni var. Birincisi, ekilmeyen, boş duran araziler değerlendirildi. İkincisi daha anlamlı. Bağcılığa, üzümüne göre zeytinin bakımı daha kolay. Zeytin üretimi diğer ürünlere göre daha az zahmetli görülüyor. Bu nedenle zeytinciliğe dönülüyor. Oysa ki, zeytin iklim değişikliğinden en çok etkilenen ürünlerden birisi. Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi'nin tahminine göre 2020-2021 yılında son 11 yılın en düşük zeytin üretimi oldu. Türkiye'nin zeytin ağaç varlığı 2001'de 99 milyondur. 2021'e gelindiğinde 190 milyona ulaştı. Ama üretim geriliyor. İklimden bu kadar olumsuz etkilenen bir ürünü dikerken bu faktörlere dikkat etmek gerekmez mi? Üstelik zeytin yıllık bir bitki değil. Diktikten sonra en az beş yılda verime geliyor. Ürün az oldu, para kazanamadım diye hemen söküp atacağınız bir ürün değil.

Yanlış anlaşılmasın, zeytin dikimine karşı değilim elbette. Daha çok zeytin dikmemiz gerekir. Sadece dikmek yetmez, bir tek zeytin ağacının kesilmesine izin vermemeliyiz. Sadece bir üründen bir başkasına geçerken çok iyi araştırmak, rüzgâra kapılmamak gerektiğini anlatmaya çalışıyorum.

Sadece ziraat, tarım alanında değil, tarımdaki değişime paralel olarak sanayide de önemli değişimler yaşanıyor. Gıda sanayii açısından da bölgedeki potansiyel çok yüksek.

Salihli kirazı Amerika'da da Çin'de de tüketiliyor

İlçedeki ticaret ve sanayi potansiyelini yerinde görmek ve yapılan çalışmalar hakkında bilgi almak için Salihli Ticaret ve Sanayi Odası

Yönetim Kurulu Başkanı İbrahim Yüksel ile buluştuk. Organize sanayi bölgesindeki işletmeleri yerinde gördük.

İbrahim Yüksel'in verdiği bilgilere göre, ilçe gelirinin yüzde 60'ını tarımdan sağlıyor. Bunun da yaklaşık yüzde 40'ı dünyaca bilinen, kurutulmuş sultaniye çekirdeksiz kuru üzümünden elde ediliyor.

İkinci sıradaki ürün, son yıllarda ön plana çıkan kiraz.

Coğrafi işareti 2008'de alınan Salihli kirazı, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından 2020'de "Coğrafi İşaretlerin Sürdürülebilirliğini Desteklemek ve Yönetmek İçin İdari Sistemin Geliştirilmesi Projesi" kapsamındaki beş üründen birisi olarak kabul edildi. Bu ürünler, Anamur muzı, Pervari balı, Gemlik zeytini, Salihli kirazı ve Finike portakalı. Ayrıca Avrupa Birliği'nden coğrafi işaret alınması için çalışmalar devam ediyor.

Salihli kirazı, Amerika'dan Uzakdoğu'ya kadar birçok ülkeye ihraç ediliyor. Kirazın öne çıkması İstanbullu yatırımcıları da Salihli'ye çekti. İlçede 4-5 kiraz üreticisi ve diğer meyveleri üreten firmalar var. Bin dönüm, iki bin dönüm alanda üretim yapıyorlar. Hiçbir şey yetişmez denilen kırsaldaki dağlarda bu yatırımlar yapıldı. Yani daha önce üretim yapılmayan alanlar üretime kazandırılmış oldu. Ucuz arazileri satın alarak yaptılar. Hem ülke ekonomisine katkısı oldu. Hem de kırsalda yaşayanların gücü yetmediği için işlemedikleri bu araziler değerlendirilmiş oldu. Burada meyve yetişmez, kiraz, ceviz badem yetişmez deniliyordu. Boş bırakılıyordu. Sermayenin gücü ile bunlar aşıldı. Su bulundu. Yağmur, dolu yağdığında çiftçinin, köylünün ürünü zarar görürken, iş insanları bahçelerinin üstüne ağ sererek zararı önleyebiliyor. Mühendisleri var işin başında. Her gün kontrol ediliyor.

Salihli Ovası'nda geniş bir alanda domates yetiştiriciliği yapılıyor. Mısır ekimi var. Domatesin değerlendirilmesi anlamında Organize Sanayi Bölgesi'nde kurutulmuş domates ve salça üreten fabrikalar kuruldu. Domates kurusu, salça, ayrıca kapyı biber, közde patlıcan, kabak ve diğer ürünleri işleyip ihraç eden fabrikalar var. Peynir, zeytin işletmeleri var. Kedi, köpek maması üreten Türkiye'deki beş fabrikanın üçü Salihli'de.

Bağları bekleyen son nesil

İbrahim Yüksel ile sohbet ederken çok çarpıcı bir şey söyledi, tarımdaki en önemli sorunlardan birisini şu sözlerle dile getirdi: “Üzümde çok iyiyiz. Fakat, bağları bekleyen son nesiliz.”

Nedenini sorunca şu tespiti yaptı:

“İhracatında ülke olarak dünya birincisi olduğumuz Sultaniye üzümünün yüzde 90’ı Manisa’da üretilir. Bunun yüzde 20’si de Salihlil’dedir. Bizim 2019’da 300 bin ton yaş üzüm üretimimiz vardı. Bunun 2020’de yüzde 15 düşüşle 260 bin ton olacağı tahmin edildi. Kuru olarak 42 bin tondur 2019’da. 2020’de 36 bin ton. Türkiye kuru üzüm üretimi 2020’de 270 bin ton.

Manisa’nın Alaşehir, Sarıgöl ilçeleri yaş üzüm konusunda çalışıyor ve ihraç ediyorlar. Bize göre bağcılığı daha iyi yapıyorlar. Biz yaş üzümü hazırlayamıyoruz. Kurutulmuş olarak değerlendiriyoruz. Kurutulmuşta da Alaşehir ilk sırada, biz ikinciyiz. Bizden sonra da Saruhanlı gelir.

Son yıllarda bağcılığı bırakıp meyveciliğe geçenler oldu. Ondan da mutlu olmayıp bırakanlar oldu. Yine de bağcılık devam ediyor. Ama, Türkiye’nin şanssızlığı, üreticilerin köylerden bir bir gitmesi. Kalanlar yaşlı. Köylerimizde genç nüfusumuz kalmadı. Şu an yaş ortalaması 55-56 zannedersem. Bizim de arazilerimiz var. Köyde bağlara bakan son nesil bu. Onların çocukları ya sigortalı bir işe girdiler ya da okula gittiler. Anne-baba bakıyor bağlara. Onlar da giderse kimler yapacak bu işi, bağlara kim bakacak, bilemiyorum.”

İbrahim Yüksel’i dinlerken, Afyonkarahisar’da dinlediğim bir çobanın sözleri kulaklarımda adeta çınladı. “Benden sonrası yok. Ben son çobanım, çocuklarım bu işi yapmayacaklar. Bu iş benimle bitecek,” demişti.

Köydeki son çoban. Köydeki son çiftçi. Köydeki son bağcı. Türkiye’nin, aslında dünyanın da en önemli sorunlarından birisi. Kırsalda yaşlanan nüfus. Gençlerin tarımda, kırsalda tutulamaması. Birçok ülke bu konuda özel programlar uyguluyor. Destekler sağlıyor. Yeri geldikçe anlatacağım.

Dünyanın en iyi kuru üzümünü üreten, en çok ihraç eden Türkiye’nin bağcılık yapacak gençleri kırsalda tutamaması sadece köylünün

sorunu değil. Bu uygulanan politikaların ve çiftçinin kendisini güvende görmemesinden kaynaklanan sosyal bir sorun aynı zamanda. Fransa’da bağcılık yapan, şarap üreten aileler kaç kuşaktır aynı işi yapıyor. Yaptığı işten para kazanıyor. Yaptığı işten memnun, gurur duyuyor. Meslek olarak gördüğü işini kültürüyle birlikte kuşaktan kuşağa aktarıyor.

Türkiye’de üretici kendisini güvende bulamadığı için güvencesi olan, düzenli geliri olan iş arıyor. Dünyanın en iyi kuru üzümünü üretmek onun için bir anlam ifade etmiyor. Aldığı para ile geçinebilecek mi? Yaşlılığında bir emekli maaşı olacak mı? Çocukları eğitim alabilecek mi? Bunları düşünüyor. Bu soruların yanıtını kırsalda bulamadığı için yaşamı şehirde, kentte arıyor. Yapılması gereken, bu şartları kırsalda oluşturmak, o insanları orada tutabilecek koşulları sağlamaktır. Bunu yapmadığımız zaman geleneksel kuru üzüm üretimi ve ihracatını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalınır.

İbrahim Yüksel, tarımda üretim odaklı, Aziz Kocaoğlu’nun İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde uyguladığı “Yerelden Kalkınma / İzmir Modeli”ne dikkat çekerek yapılması gerekenleri şöyle sıralıyor: “Bizim burada bu tarımsal planlamayı yapmamız üretici olarak, Oda olarak mümkün değil. Bu devlet politikası. Devletin bunu planlaması gerekiyor. Tarımı devletin planlaması gerekiyor. Köylünün köyde kalması teşvik edilmeli. Nasıl İzmir Büyükşehir Belediyesi bunu “İzmir Modeli” ile yaptıysa, bu modelin devlet politikası olarak ülke genelinde yapılması gerekiyor.

Biz de büyükşehir olduk. Dağ başındaki köyümüz mahalle oldu. Birçok yaptırımını var büyükşehrin. Büyükşehir olurken herkes olalım, olalım dedi, ama şimdi acısını çekiyoruz. Bize fazla geldi büyükşehir. Planlı tarımı herkes söylüyor. Her bakan göreve geldiğinde aynı şeyi söyler. Ama bir türlü olmaz. Bir sene herkes domates eker, fiyatı dip yapar, seneye kimse ekmez, fiyat artar. Aynı şey patatesten de var. İlçe Tarımlar bu planlamayı yapabilir. Bizde 73 ziraat mühendisi var. Salihli’de tarımın planlanması çok zor bir şey değil. Bu tüm Türkiye’de aynı şekilde.”

Salihli sadece bitkisel üretimde değil, hayvancılıkta da iyi durumda. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı bakımından Manisa’da 17 ilçe

arasında ilk sırada. Kula ikinci, Selendi üçüncü sırada. Süt üretiminde yine aynı sıralama var. Yıllık 150 bin ton süt üretiliyor Salihli’de. Organize Sanayi Bölgesi’nde her gün 500-600 ton süt işleniyor. Süt ürünleri, mozzarella, kesik peynir üretimi var. Kanatlı sektöründe Manisa Türkiye’de ilk sırada. Salihli ise, Manisa’da ilk sırada. Hem etlik üretimde hem yumurtada önemli bir üretim merkezi.

Köylü şehirde, şehirli köyde yaşamak istiyor

Kırsalda yaşayan ve geçimini tarımdan sağlayan birçok kişi şehirde yaşamak istiyor. Şehirdeki yaşama özeniyor. Sigortalı işi, çocuklarının okuyacağı bir okul olmasını istiyor.

Şehirde yaşayanlar ise, kentin kalabalığından, stresinden, gürültüsünden, kirliliğinden uzak bir yaşam özlemiyle toprakla uğraşmak, ihtiyacı olan ürünleri üretmek için kırsalda yaşamak istiyor. Şehirde yaşayanların en büyük özlemidir ceviz veya zeytin dikmek, yetiştirmek. Manisa Salihli’de bu özlemi gerçeğe dönüştüren iki girişimcinin hikâyesini paylaşacağız.

Öğretmenlikten organik ceviz yetiştiriciliğine

İstanbul Tuzla Lisesi’nde müdür yardımcısıyken bacanağıyla ortaklaşa ceviz üretimi yapmaya karar veren Seyfettin Summak ve ortaklarının kaderini, internette gördükleri bir arazi ilanı değiştirir. Salihli Hacıhıdır köyünde 600 dönümlük bir tarım arazisinin satış ilanı ile başlayan serüveni, organik ceviz yetiştiricisi, Anadolu Ceviz’in ortağı Seyfettin Summak’tan dinleyelim:

“17 yaşındayken Kilis’ten İstanbul’a gittim. Yıllardır İstanbul’dayız ama tarım konusunda hep bir arayıştaydık. Darıca, Çanakkale tarafını çok gezdik ama uygun yer bulamadık. Bacanağım internette bir ilan görmüş, 600 dönüm bahçe satılık diye. Telefonla konuştu, sonra çıkıp Salihli’ye geldi. Dönüşte ‘Bir yer aldık, haydi hayırlısı,’ dedi.

Ben Salihli’nin nerede olduğunu bile bilmiyordum. Bacanağım mali müşavirlik yapıyor. Tarımla, cevizle bir ilgisi yok. Türkiye’de tüketilen 100 kilo cevizin 80 kilosu dışarıdan geliyor diye haberler okuyunca bu işe girmeye karar verdik. Biz 600 dönümle başladık. Sonra yeni arazilerle 1500 dönüme çıkardık. Salihli’ye bağlı Kemer Köy’de

2 bin dönüm özel ağaçlandırma sahasında da ceviz dikerek toplamda 3 bin 500 dönüme ulaştık.

Hacıhıdır'daki yeri köylülerden aldık. İlk aldığımızda dönümü 350 liraydı. Sonra 1000 liradan aldık, en sonunda dönümü 10 bin liraya kadar çıktı. Buraya geldiğimizde çevrede bir tane ceviz ağacı yoktu. Şimdi her taraf ceviz oldu. Bizden sonra gelişmeye, yayılmaya başladı.

Hacıhıdır'da 40 bin, Kemer Köy'de 60 bin olmak üzere 100 bin ceviz ağacımız var. Biz 5-6 senedir Hacıhıdır'daki ağaçlarımızdan ürün alıyoruz ama henüz tam verimde değil. Yıllık 2 tonla başladık, şu anda 200 ton civarında. Bir kilo veren ağacımız da var, 30 kilo veren de var. Her ağaç 10 kilo verse Hacıhıdır'da 40 bin ağaç var 400 ton eder. 20 kilo verse 800 ton eder. Şu anda 30 kilo veren var, 1200 ton eder.”

Cevizden para kazanılır mı?

Köye ilk geldiklerinde köylülerin kendilerine en çok bu soruyu sorduğunu anımsatan Seyfettin Summak o günleri şöyle anlattı:

“Bu köye yatırım yaptığımızda, köylüler ‘Bunlar manyak, cevizden para mı kazanılır,’ diyorlardı. ‘Sizde çok para var, getirip toprağa gömüyorsunuz, nerede görülmüş cevizden para kazanıldığı,’ diyorlardı. Şimdi herkes ceviz diyor. ‘Hocam bizim cevizi de sat’ diyorlar.

Biz 365 gün, 24 saat işin başındayız. Köydeki vatandaş cevizi dikmiş hasattan hasada gidip topluyor. Budamayı, aşırıyı kendim öğrendim. Öğretmenlik de var ya, topladım elemanları, videoları bir daha bir daha izlettim. Budamayı da aşırıyı da öğrettim. Şu anda hiçbir işimizi dışarıdan eleman getirip yapmıyoruz. Burada 23 sondaj var. Bunların 10-12 tanesi çalışır durumda. Diğerlerinde su bitiyor. Su sıkıntısı her zaman var. 1200 tonluk su depomuz var. Hepsini damla sulamayla sulanıyor. Sulama borularının döşenmesi, yer altına alınması, hepsini kendi elemanlarımızla yapıyoruz.”

Ceviz yetiştiriciliğinde nelere dikkat edilmeli?

Pazarlama konusunda bir sorun olmadığını ve ceviz talebin yüksek olduğunu anlatan Seyfettin Summak, kendi bilgisi ve deneyimleri ile ceviz yetiştiriciliğinde dikkat edilmesi gerekenleri şöyle anlattı:

“Bundan 10 sene önceki ceviz tüketimi ile şimdiki tüketim aynı değil. Nüfusa orantılı olarak tüketimdeki artıştan bahsetmiyorum. Kişi başına ceviz tüketiminde artış var. Bilinçlenme var. Ceviz sadece baklavada kullanılan bir ürün değil. Sabah sofrada çocuklara yedirilen, insanların kendi tercihleri doğrultusunda tüketilen bir ürün. Organik yetiştiriyoruz. Organik ceviz satanlar var. Onlara veriyoruz. Bizden 30 liradan alıyor, 70 liradan satıyorlar. Organik sertifikamız var. Ceviz kurdu için kullanılan bir ilaç 30 lira. Ama organik ürettiğimiz için benim kullandığım ilaç 1200 lira. Ceviz işinde başarısız olanlar da var. Yanlış yatırım yapanlar şimdi satmaya çalışıyor.

Nelere dikkat edilmeli?

Mevki, iklim, toprak, su, ondan sonra fidan, işleme ve bakım. Bunlar çok çok önemli. Bunlarda hata yapmazsanız çok çabuk verime döner. En önemli sorunlarımızdan birisi buranın aşırı sıcaklığı. İklimde çok dikkat etmek gerekiyor.”

Ceviz ve badem üreten patronlar kooperatif kurdu

Salihli, Gördes ve Köprübaşı’nda son yıllarda İstanbullu işadamlarının yaptığı önemli tarım yatırımları var. Bölgede ceviz ve badem üretiminde şirketlerin etkinliği artıyor. Küçük çiftçilerin bir araya gelerek kooperatif kurması beklenirken, yüzlerce, binlerce dönüm alanda badem ve ceviz üretimi yapan şirketler Salihli, Gördes, Köprübaşı, Alaşehir, Kula’da ceviz ve badem yatırımı yapan dev şirketler, Doğu Manisa Ceviz ve Badem Üreticileri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’ni kurdu.

Kooperatifin ortakları arasında MediaMarkt Türkiye ve Yunanistan İcra Kurulu Başkanı (CEO) Arif Yenal Gökyıldırım, İpragaz’ın üst düzey yöneticilerinden Mehmet Nuri Büyükmirza, Trabzonspor’un eski CEO’su Burak Gürdal, Ekostar Tarım Yatırımları AŞ, Sevinç Aknar Ceviz İşletmesi, Bilal Er Ceviz İşletmesi, Çetin Ceviz, CVZ Tarım Üretim Pazarlama ve Ticaret AŞ gibi bölgenin en büyük yatırımcıları var.

Kooperatifin başkanlığını bölgeye ilk yatırım yapanlardan İstanbullu işadama Tayfun Erpek yapıyor. Kooperatif müdürü ise bölgeyi bilen deneyimli bir ziraat mühendisi, Mehmet Ali Kaya.

Salihli’de görüştüğümüz Mehmet Ali Kaya, kooperatifin kuruluşu ve çalışma sistemi hakkında şu bilgileri verdi: “S.S. Doğu Manisa Ceviz ve Badem Üreticileri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 2016’da kuruldu. Kooperatifin 70 ortağı var, bunlardan 30’u ana kurucu. İstanbullu işadamlarının oluşturduğu şirketler. Geri kalan 40 üye ise bu bölgeden ortak olan şirketler. Bizim altyapımızı şirketler oluşturuyor. Yerel halkın deyimiyle İstanbullu işadamları. Ana kurucularımızın büyük çoğunluğunun İstanbul veya Türkiye’nin değişik merkezlerinde kendi işleri var. Kendi işleri dışında badem ve cevizle gönül vermiş, bu işte biz de varız diyen şahıslar. Hepsinin bu bölgede badem veya ceviz bahçesi var. Ortak olmanın ön şartı ceviz ve badem yetiştiricisi olması.

Ortak olurken büyüklük bakımından bir sınırlamamız yok. Ama ortaklarımızdan en küçük olanın 300 dönüm yeri var. Zaten efektif bir badem ya da ceviz üretimi için 300 dönümden aşağı olmaması gerekiyor. Trafosu, elektriği, suyu, damla sulama sistemlerinin kurulması, çalışan personel sayısı dikkate alındığında en ekonomik, en efektif yatırım 300 dönümlük bir arazide olabilir.”

Mehmet Ali Altın’a bu kadar güçlü şirketlerin neden kooperatif kurduğunu sorduğumuzda şu yanıtı verdi: “Bu kooperatif kurulmadan önce beyin fırtınası yapıldı. Kooperatif mi, çok ortaklı şirket mi? diye tartışıldı. Şirket olduğunda işler daha iyi yürüyor. Ama, kooperatif olunca devlet nezdinde daha etkili oluyorsunuz. “Biz birliğiz, birlikte bir güç olduk” demek için kooperatif kuruldu. Ortakların en büyüğü 1000-1200 dönüm. Demirköprü Baraj Havzası çevresinde badem bahçelerimiz yoğunlaşıyor. Ceviz için zaten bölgenin her yeri uygun. Köprübaşı, Gördes, Salihli, Alaşehir ve Kula ilçelerinde yatırım yapan ortaklarımız var.”

Yatırım yapan şirketler, iş insanları bu arazileri kırsaldaki köylülerden alıyor. Köylüler neden tarım arazilerini satıyor? Mehmet Ali Kaya bunun nedenini şöyle açıklıyor: “Ben 2004 yılından beri bu bölgedeyim. Satılan arazilerin çoğu engebeli, yüzde 30-40 meyilli araziler var. Bunlar içinde teras yapılarak tarıma kazandırılan yerler var. Bu iş gerçekten ciddi maliyet gerektiriyor. Neredeyse satın alma fiyatı kadar para da arazinin dozerle işlenmesi, temizlenmesi ve o yapının tekrar tarım üretimi vasfını kazanması için harcanıyor. Ciddi maliyet, altyapı

ve sermaye gerektiriyor. Arazi sahiplerinin bunu yapma şansı yok. Şimdiye kadar ortaklarımızın hiçbirinin orman arazisi yok. Tamamı şahıs arazileridir. Para karşılığı satın alınarak tarıma kazandırılmıştır. Parçalı tarım arazileri birleştiriliyor. Birçok kişi buralarda ceviz, badem yetişmez diyordu. Şimdi kendileri ceviz ve badem diyor. Yatırımlarının ne kadar kârlı olduğunu, değer kazandığını görmeye başladılar. Üreticiler özverili çalışıyor. Fakat sermaye olmadığı için büyük yatırım yapmaları zor. Ceviz, badem, zeytin bahçesi kurmak ciddi yatırım gerektiriyor.

Kooperatif olarak her bahçemiz farklı bir köyde. Böyle bir yapı oluştu. Her köyde bir işletme olması çalışanların o köyden seçilmesi önemli. Dışarıdan işçi getirmiyoruz. Bu yatırımlardan sonra o köylerde de ceviz ve badem, zeytin, nar bahçesi kurmaya başladılar. Ama daha küçük çaplı.”

İşadamları neden Manisa'yı tercih ediyor?

En önemli nedeni arazi fiyatlarının ucuz olması. Güvenilir olması. Birçok köyde yapılan yatırımların etrafı tel örgüyle çevrili ama kapılar açık. Yüz binlerce liralık sulama sistemleri dışarıda. İklim şartları özellikle çok uygun. Önemli nedenlerden birisi de işletmelerin suya erişimi. Buraya ilk gelenlerden birisi, kooperatif başkanı Tayfun Erpek. Türkiye'nin ilk 1000 dönüm kapama badem bahçesi Demirköprü Baraj Havzası'nda kuruldu. Sonra duyulmaya başlandıkça İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin değişik bölgelerinden işadamları, yatırımcılar gelip burada yatırım yaptı.

Patronların kurduğu Doğu Manisa Ceviz ve Badem Üreticileri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nde üst düzeyde bir ekip var, yönetim grubu. Altta ziraat mühendisleri veya çiftlikleri yöneten ekip var. Kooperatifin zirai ilaç ve gübre bayiliği var. Merkezden bir planlama ve program uygulanıyor. İşletmelerin ihtiyacı olan gübre veya ilaçlar bir iki hafta öncesinden işletmeye teslim ediliyor. Kooperatif girdi teminini ortak yapıyor. İyi bir iletişim ağı var. Aylık bazda hangi gübreler ne zaman kullanılacak, hepsi bildiriliyor. Toprak, su ve yaprak analizleri yapılarak ona göre gübre kullanılıyor.

Çiftliklerin sahipleri var. Çalışanlar o çiftliğin çalışanı ve o işletmeye bağlı çalışıyor. Ama yapacakları işler, uygulamalar bakımından

kooperatife bağılılar. Çiftlik sahipleri hiçbir işletmede ne zaman sulama yapılacağına, ne zaman ilaç atılacağına, hangi gübre atılacağına, hangi işlerin yapılacağına karışmaz. Onu kooperatif yapar. Yani çalışanlar maaş, sigorta gibi resmî konularda patronuna, yapılacak iş ve teknik konusunda kooperatife bağılı. Şu anda bu şekilde ortalama 100'e yakın çalışan var. Kooperatif ortaklarının dikim alanı 10 bin dönüm ceviz ve 1000 dönüm badem bahçesinden oluşuyor.

Müteahhitlikten zeytinciliğe

Ticarette uğraşan ve müteahhitlik yapan Zar ailesi Manisa Salihli'nin en büyük zeytin üreticisi oldu. Selim Zar zeytinciliğe nasıl başladıklarını anlattı: “Babam yıllarca Salihli’de müteahhitlik yaptı. Daha önceki yıllarda halı, kilim tüccarıydı. İzmir’de 1970’lerde dükkânımız vardı. Mobilyacılık yaptık.

Türkiye şartlarında ticaret gerçekten zorlaştı. Hem insanlarla, hem devletin koyduğu prosedürlerle uğraşıyorsunuz. Çiftçilik yapmaya karar verdik. Bu anlamda biz yeni köylüyüz. Çiftçiler bırakıp şehre giderken biz şehirden köye geldik. Önce ufak yollu bir arazi alalım dedik. Salihli’de genel bir kültürdür, belli yere gelmiş olanların Salihli’de mutlaka kırsalla bir bağlantısı vardır. Kiminin bağları var, kiminin zeytini var. Biz de bir yerimiz olsun istedik. 2000 yılında tarıma başladık. Aşağı yukarı 2 bin 400 dönüm alanda irili ufaklı 50 bin zeytin ağacımız var. Zeytinyağı üretimimiz 1000 tona yakın. İki kardeş yapıyoruz. Sezonda günde 150 kişi çalıştırıyoruz. En önemli sorun işçilik maliyeti. 2002’de biz zeytinciliğe yeni başlamıştık, zeytinin kilosu ortalama 3 lira 70 kuruştı. İşçi ücreti günlük 16 liraydı. Gübrenin çuvalı 17 liraydı. Mazot 1 lira 70 kuruştı. 2020’ye geldik, mazot 6,20, işçilik 110 lira günlük. Gübre 110 lira. Zeytin ortalama 6 lira. Çiftçiliğin hepsinde en önemli sorun girdi maliyetleri. Pamukta, meyvede, hepsinde aynı sorun. Girdi fiyatları çok yüksek.

Çiftçilik çok zordur, herkes yapamaz. Biz yaptığımız işten memnunuz. Bu işi doğru yaptığımıza inanıyoruz. İnsanlarla çok muhatap olmuyorsunuz. İnsanla uğraşmıyorsunuz. Ticaret gibi değil. Bu nedenle memnunuz. Zeytinliklerimiz Bintepe bölgesi Tekelioğlu köyünde. Bizden sonra Tekelioğlu’nda zeytincilik yaygınlaştı. Daha önce arpa,

buğday ekenler zeytine döndü. Biz gittiğimizde Tekelioğlu'nda tütün-
cülük vardı. En basiti kahveye giderdik, şöyle uzun bir liste vardı, ve-
resiye listesi, tütün parası alınınca verilecek diye. Tekelioğlu'nda doğ-
ru dürüst traktör yoktu. Zeytinle köyün gelir seviyesi yükseldi. Şimdi
herkeste çift çeker traktör var.

Biz meyvecilik de yapıyoruz. Nar ile başladık. Sonra narı kökledik.
'Tatmin etmedi. Köklediğimiz sene İstanbul'a 113 ton nar gönderdik,
bize gelen para 15 bin liraydı. Tam 80 dönüm nar bahçesini 10 günde
kökledik, yerine zeytin, kayısı, erik, ayva diktik. Onlar devam ediyor.
Bu sene 18 dönüm yeni kayısı bahçesi kurduk.”

Tarımda önemli bir değişim yaşanıyor. Küçük çiftçiler sektörden
çekilmek zorunda kalıyor. Şirket tarımı yaygınlaşıyor. Türkiye'nin bu
süreci çok yönlü tartışması gerekiyor.

Bölgesel Kalkınma Modeli olarak Sütaş'ın Bingöl yatırımı

Türkiye süt sektörünün en önemli aktörlerinden birisi Sütaş'tır.
Sütaş sıradan bir süt sanayi kuruluşu değil, her yatırımı “Bölgesel Kal-
kınma Modeli” niteliğindedir. Son yatırımı devletin sağladığı özel bir
teşvikle Bingöl'e yaptı. Yapılan yatırım kadar bu yatırımın ekonomik
analizinin ortaya konulması da çok önemli.

Prof. Dr. Erinc Yeldan ve Kalkınma Uzmanı Kamil Taşçı bu yatı-
rıyla ilgili “Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi Bingöl
Entegre Tesisleri Yatırımının Sosyo-Ekonomik Etkileri: Bölgesel Di-
namik Girdi-Çıktı Analizi (2018-2033)” başlıklı kapsamlı bir araştır-
ma yayınladılar.

Sütaş Yönetim Kurulu Başkanı Muharrem Yılmaz'ın gönderdiği
bu araştırmayı, gazeteciliğin ötesinde, Tunceli (Dersim)'de doğmuş,
ilk okulu orada bitirmiş, üniversite yıllarına kadar da tarlada, bağda,
bahçede çalışan, 1980 öncesi hayvancılığın bölge için önemini yaşaya-
rak öğrenenlerden birisi olarak okudum.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bazen bir öğretmen, bir belediye
başkanı, bir işadamı ya da bir kooperatif bulunduğu il veya ilçenin

kaderini değiştirir. Genel bir bakış açısıyla, bölgenin kaderini değiştirecek iki yol var. Birincisi, nce Ovacık'ta, sonra Tunceli'de belediye başkanı olan Fatih Mehmet Maçoğlu'nun yaptığı gibi üreticileri örgütleyerek, kooperatif kurarak, üretilen ürünleri değerlendirerek yerelden bir kalkınma sağlanabilir.

İkincisi, Sütaş'ın yaptığı gibi entegre bir yatırım ve bölgesel kalkınma modeliyle bölge insanının hem elindeki topraklarda alım garantili üretim yapmasını sağlamak hem de hayvancılığı yaygınlaştırarak ürettiği sütü ve eti değerlendirecek yapıyı oluşturmaktır. Tarım ve hayvancılığı sürdürülebilir kılan ortamın sağlanması yanısıra bölgenin en önemli sorunu olan işsizliğe de bu tür yatırımlarla czm üretilir.

Her iki seçeneğin de kendisine göre kırılmalıkları var. Başarısı ise bölge insanının sahip çıkmasıyla mümkündür.

Muharrem Yılmaz'ın ifadesiyle Sütaş'ın iş modeli; ekonomik, sosyal etkileri ve kapsayıcı niteliğiyle bir "Bölgesel Kalkınma Modeli" niteliğinde. Bu modelle hayata geçirilen "Sütaş Güney Marmara Sütçülük Projesi – Karacabey Entegre Tesisleri", "Sütaş Orta Anadolu Sütçülük Projesi Aksaray Entegre Tesisleri" ve "Sütaş Ege Sütçülük Projesi Tire Entegre Tesisleri", kendi bölgelerinde yarattıkları ekonomik ve sosyal etkilerle bölgelerinin kalkınmasına önemli katkılarda bulunan başarılı örneklerdir. Bu örneklerden edinilen bilgi ve deneyimle "Sütaş Doğu-Güneydoğu Anadolu Sütçülük Projesi" başlatıldı. Yatırım tutarı 1 milyar 115 milyon lira olan Bingöl Entegre Tesisleri'nin temeli 2018 yılı haziran ayında atılarak, inşaatına başlandı. Tam kapasiteye ulaştığında 1.012 kişiye doğrudan istihdam sağlanacak.

Yatırımın 2018-2033 ekonomik analizi

Prof. Dr. Erinç Yeldan ve Kalkınma Uzmanı Kamil Taşçı'nın yaptığı analizde Sütaş'ın Bingöl'deki entegre yatırım ile ilgili özetle şu değerlendirmeye yer veriliyor:

"Sütaş Bingöl Entegre Tesisleri geri bağlantısı yüksek bir yatırımdır. Geri bağlantı etkisi yüksek olan yatırımların yerel ekonomilerde etkileri ck daha büyüktür. Bu tür yatırımlar var olan yerel/bölgesel bir ekonomi içinde konumlanma değil, kendi ekosistemlerini kurmayadnk yatırımlardır. Bu yatırımın etkisiyle, Bingöl ve cvresinde

yem bitkileri üretimi ve hayvancılık faaliyetleri açısından önemli bir dönüşüm sağlanacaktır. Süttaş yatırımının, Bingöl ve bölgede oluşturacağı ekosistem içinde, alt değer zincirleri marifetiyle geniş bir ekonomik havza oluşturacağı, sadece tarım ve hayvancılığa etkileriyle bile, tek başına bu yatırımın, yereldeki ekonomik dönüşümü gerçekleştirebileceği görülmektedir.

Bu yatırımla birlikte tarım ve hayvancılığın yanı sıra, bölgede, makine ekipman üretimi, ambalaj malzemeleri üretimi, inşaat, lojistik, tarımsal teknolojiler ve destek hizmetleri gibi çok değişik faaliyetlerin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Nasıl bir değişim ve dönüşüm

Araştırmaya göre, Süttaş Bingöl yatırımının faaliyete geçmesiyle, bölgede görülecek gelişim ve dönüşümlerin bazı sonuçları özetle şöyle:

- 2033 yılında, normal eğilimine göre 2 milyar 254 milyon dolarlık bir büyüklüğe erişmesi beklenen Bingöl ekonomisinin, bu yatırım sonrasında 3 milyar 641 milyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşacağı hesaplanmıştır.
- Bingöl'ün 2033 yılındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın yıllık 1 milyar 386 milyon dolarlık kısmı Süttaş yatırımının doğrudan ve dolaylı etkileriyle oluşacaktır. Bu oran Bingöl'ün Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın yüzde 61,5'ine karşılık gelmektedir.
- Süttaş yatırımı olmaksızın Bingöl'ün 2033 yılındaki fert başı millî gelirinin 7 bin 322 dolar olacağı tahmin edilirken, bu yatırımdan sonra, bu değerin 10 bin 221 dolara erişeceği hesaplanmıştır.
- Kişi başına millî gelirin normal eğilimine göre 2 bin 900 dolar daha yüksek gerçekleşecek olması, ili, sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında 2 kademe yukarı taşıyacak, 6'ncı kademe iller arasından 4'üncü kademe iller arasına konumlandıracaktır.
- Bu yatırımla Bingöl, Türkiye'de fert başı millî gelir bakımından 73'üncü sıradaki konumundan, 35 sıra birden yükselerek 38'inci sıraya gelecektir.
- Fert başı gelirin artışına uyumlu olarak hane halkı refahının da önemli ölçüde artacağı hesaplanmıştır. Yatırımın ve üretim faaliyetlerinin doğrudan ve dolaylı etkileriyle, Süttaş'ın Bingöl'de

- hane halkı refahına katkısının, 2023 yılında yüzde 11,3, 2033 yılı itibarıyla yüzde 26,2 düzeyinde olacağını göstermektedir.
- 2019 yılında Bingöl ekonomisinde tarımın payı yüzde 14 düzeyinde iken, 2033 yılı itibarıyla bu oran 2,5 kattan daha fazla bir artış göstererek yüzde 36,8'e yükselecektir.
 - Yatırımının doğrudan ve dolaylı toplam istihdam etkisinin 8 bin 611 kişi olacağı hesaplanmıştır. Bunlardan 1.012 kişi Süttaş işletmelerinde, geri kalan 7 bin 599 kişi Süttaş değer zincirinde dolaylı olarak istihdam edilecektir. Diğer bir ifadeyle Süttaş, bünyesinde çalıştırdığı her bir kişiye karşılık 8 kişiye daha istihdam imkânı oluşturacaktır.
 - Bu yatırım olmaksızın ilde toplanan vergilerin 2019 yılındaki 96 milyon dolar seviyesinden, 2033 yılı itibarıyla 165,1 milyon dolara erişmesi beklenmektedir. Süttaş yatırımı sonrasında, Bingöl ekonomisindeki büyüme ve canlanma ile, ilden 2033 yılı itibarıyla yıllık 404 milyon dolar vergi geliri elde edilmesi mümkün olabilecektir.
 - Yatırım sonucunda il ekonomisinde görülecek canlanma nedeniyle ilden dışarıya göç yavaşlayacak, böylece il nüfusu mevcut eğilimine göre 277 binden 308 bine değil, 356 bine erişecektir.
 - Yatırım, Bingöl'ün üretim kapasitesine, kurumsallığına, Ar-Ge, yenilikçilik kapasitesine ve insan kaynağı niteliğine doğrudan katkı sağlayacaktır.
 - Üreticiler, iktisadi faaliyetlerini geçimlik ekonomiden tarımsal işletme boyutuna taşıyacak, üretici, işletmeci statüsüne yükselecektir.
 - Kurumsal bir işletmenin bölgede tedarik zincirinde yer alacak olması, diğer işletmelerin kayıt dışı oranını düşürecek ve Süttaş piyasa düzenleyici bir etkiye sahip olacaktır.

Araştırmada, bu yatırımın oluşturacağı ekosistem etkisi ve refah artışı nedeniyle, bir ilin kronik kalkınma problemini sıçrama etkisiyle çözebilecek nitelikte olduğuna dikkat çekiliyor.

Süttaş yatırımı az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler arasında yakınsamayı sağlayan önemli bir kalkınma müdahalesidir. Bu yatırım, kamu ve

özel kesim işbirliğiyle yapılmış bir Kalkınma ve Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Projesi olarak ele alınmalıdır. Yatırımın bölgenin kalkınmasına katkısını artırmak açısından, kamunun bazı müdahalelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bölge illerini de kapsayan Bingöl merkezli “Sütçülük ve Hayvancılık Master Planı” hazırlanması önemli bir adım olacaktır. Master Planı’nın ölçek ekonomisini, verimliliği ve tarımsal işletmeciliği geliştirecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir.

Sütaş’ın yatırımı, sadece Bingöl için bölgedeki tarımsal potansiyele değerlendirilmesi açısından da çok önemli. Devlet ve özel sektör tarafından yakından izlenmesi ve dersler çıkarılması gereken farklı kırsal kalkınma modelidir.

Efes Tarlası Yaşam Köyü

İzmir’in Selçuk ilçesi, Efes Antik Kent nedeniyle dünyaca bilinen ve turistlerin en çok ziyaret ettiği merkezlerden biri. Selçuk aynı zamanda tarımsal üretimin, özellikle sebze ve meyveciliğin geliştiği ilçelerimizden.

Yıllar önce 2014’te dönemin İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu bunu fark etmiş ve o dönemin Selçuk Belediye Başkanı Hüseyin Vefa Ülgür ile meyveciliği desteklemek ve çiftçinin ürününe değer katmak üzere buraya bir soğuk hava deposu kurmaya karar vermişti. Toplam 40 bin metrekare alan üzerine kurulan Deppo Efes’in, saklama kapasitesi 10 bin tondur. Ege’nin en büyük meyve sebze işleme ve soğuk hava deposu tesisi ve diğer bölümleriyle Türkiye’nin örnek entegre tesisi oldu.

Daha önce hasat zamanı gelince ürününü üç beş kuruşa satmak zorunda kalan üretici, ürününü bu tesise getirerek işlemeye, paketlemeye ve soğuk hava deposunda bekletmeye başladı. Böylece ürünü değer kazandı. Herkesin aynı dönemde satmak zorunda kalması engellenmiş oldu. Örneğin şeftaliyi üreticilerin neredeyse tamamı aynı dönemde hasat ediyor. Hasat edilmiş ürünü bekletemez, bozulur, çürür. Bu depo üreticinin ürün arzını ötelemiş oluyor. Yani herkes aynı anda ve tüccarın istediği fiyata satmak zorunda değil. Bekleterek hem

iç piyasaya hem de ihracata uygun şartlarda satma olanağına kavuştu.

Tarımda bu tür tesislerin, işletmelerin önemi çok büyük. Son yıllarda Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Destekleri (IPARD) kapsamında verilen hibelerle çok sayıda tesis kuruldu. Çoğunluğu şahıs işletmeleri olan bu tesisler belli bir proje ve yapılan başvurunun kabul edilmesiyle kuruldu.

Selçuk'taki, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Selçuk Belediyesi'nin işbirliğiyle gerçekleşti. Çiftçilerin hepsi bundan yararlanıyor.

Selçuk Belediye Başkanı Filiz Ceritoğlu Sengel, seçimden önce söylediği "Efes Tarlası Yaşam Köyü" projesini tamamen belediyenin öz kaynaklarıyla yaklaşık iki yılda tamamlayarak hizmete açtı. Yıllar önce ilçede açılan meyve işleme, paketleme ve soğuk hava deposunun çiftçilerin ürünü üzerindeki katma değeri daha da ileriye, gelecek kuşaklara taşıyacak bir adım atılmış oldu.

Tohum merkezi, tarım müzesi, toprak okulu, toprak kütüphanesi, serası ve üretici pazarıyla bütüncül bir proje olarak yaşama geçirilen Efes Tarlası Yaşam Köyü birçok belediye için örnek bir model olacak nitelikte.

Köy Enstitüsü ruhu ile yaşama geçirilen proje sadece bir tarım projesi değil. Tarım, eğitim, üretim, dayanışma, pazarlama, tanıtım, agro turizm, tarih, geçmişten geleceğe tarım kültürünü yansıtan müzesiyle çok kapsamlı bir proje.

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları, verimli, modern, uygulamalı tarım merkezleri kurmak gerekir" sözünden yola çıkılarak kurulan Efes Tarlası Yaşam Köyü sadece Selçuk'a değil, İzmir ve ülke tarımına ve eğitimine büyük katkılar sağlayacaktır.

"Yaşam toprakta filizlenir"

Selçuk Belediye Başkanı Filiz Ceritoğlu Sengel, Efes Tarlası Yaşam Köyü'nü şu sözlerle anlatıyor: "Toprak Okulu, Toprak Kütüphanesi, Tohum Merkezi, İsmail Hakkı Tonguç Tarım Müzesi, Kadın Üretici Pazarı ve Efes Serası ile birlikte tam anlamıyla yepyeni bir yaşamı filizlendiriyoruz. İşte bu yüzden Atatürk'ün Cumhuriyet köyleri ve köy enstitülerinden esinlenerek hayata geçirdiğimiz, gençlerimize ve çift-

çilerimize tarım eğitimini uygulamalı olarak vereceğimiz tarım okulu ile toprağımızı gelecek nesillere emanet ediyoruz. Yerel tohumlarımızı çiftçilerimize veriyoruz ve onlar fide haline getiriyor. O fideleri yine üretim yapan üreticilerimizle buluşturuyoruz. Dağıttığımız bu fidelelerin ürünlerine de alım garantisi veriyoruz. Üreticilerimize Efes Tarlası Yaşam Köyü'nde ücretsiz toprak analizi de yapılacak. Türk tarımının sürüklenmiş olduğu kötü duruma karşı yeni bir çözüm modeli ortaya koyuyoruz. Çünkü bizler biliyoruz ki yaşam toprakta filizlenir.”

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi, Efes Selçuk'un çiftçilikle geçen köylülerinin de zor koşullar altında üretmeye çalıştıklarına dikkat çeken Filiz Ceritoğlu Sengel, proje konusunda yapılacak çalışmalarını şöyle özetliyor: “Tohumdan hasada ağır maliyetler altında geçimlik aile tarımını sürdüren çiftçilerimizi üretimin her aşamasında desteklemeye devam edeceğiz. Tohum ve fide temininden ilaç ve gübre kullanımına kadar her aşamada hem alanlarının uzmanlarıyla buluşturarak çiftçilerimizin aile tarımını geliştirmelerini sağlayacağız hem de ürünlerinin zamanında tüketicilere ulaşması için onları destekleyeceğiz.

Kadim aile tarımının değişen iklim ve toprak koşullarına uyum sağlayarak sürdürülmesi için toprak analizi eğitimleri ve uygulamaları sunacağız. Doğa ile uyumlu tarım uygulamaları için, ürün çeşitliliğini sağlayabilecekleri atölyelerde, çiftçilerimizi tarım alanındaki sivil toplum örgütleriyle buluşturacağız.

Bölgemizde ve ülke genelinde üretim yapan diğer üreticilerle çiftçi buluşmaları düzenleyerek deneyim paylaşımını mümkün hale getireceğiz. Ürünlerini doğrudan tüketicilere ulaştırabilmeleri için kentimizdeki kooperatifle eşgüdümlü olarak sezonluk üretim planlaması atölyeleri düzenleyeceğiz.”

Projenin en önemli bileşenlerinden birisi Toprak Okulu. Çocuklarda ve çiftçilerde, yani 7'den 70'e her yaştan ve her meslekten yurtdışta toprak bilincini ve bilgisini yeşertmeyi amaçlayan okulda toprağın kadim bilgisi, modern bilimsel tekniklerle harmanlanarak eğitimler veriliyor.

Çiftçilere toprak analizi hizmetiyle hangi tarlada toprağın neye ihtiyacı olduğu tespit edilerek, doğayı tahrip eden değil tedavi eden bir üretim, bilimsel verilerle ve teknolojik imkânlarla destekleniyor.

Tohum Merkezi'nde 500'ün üzerinde çeşit var. Yeni bağışlarla her geçen gün çeşit sayısı artıyor. Bu merkezle geçmişten geleceğe bir tohum köprüsü kurulması, atalık tohumların korunarak, çoğaltılarak üreticilere ve dolayısıyla geleceğe taşınması hedefleniyor.

Efes Tarlası Yaşam Köyü'nün en anlamlı bölümlerinden birisi Köy Enstitüleri'nin fikir babası İsmail Hakkı Tonguç'un adının verildiği Tarım Müzesi. Müze alanını gezerken çocukluğunuzda kullandığınız birçok alet ve makineyle ilgili anılarınız canlanıyor. Bugün artık birçok kullanılmıyor. Geçmiş dönemlerin birikimini yansıtan müzedeki alet ve ekipmanlar çocuklar başta olmak üzere herkese gıdanın, geçmişten bugüne ve tohumdan sofraya yolculuğunu anlatan kültür ve birikimi yansıtıyor.

Müzeyle bütünleşen Toprak Kütüphanesi ve Köy Enstitüleri Anı Odası, çok konuşulan, tartışılan köy enstitüleri felsefesini, ruhunu canlı tutmak, çocuklara, çiftçilere, turistlere anlatmak açısından çok önemli bir işlevi yerine getiriyor.

Uygulamalı tarımsal üretim ve eğitim, müze, kütüphane, uygulama serasının yanı sıra haftanın üç günü kurulan üretici kadın pazarında yöresel ürünler, ev ve el yapımı ürünler de satışa sunularak aile ekonomisine katkı sağlanıyor.

Efes Tarlası Yaşam Köyü'nün bir de "manifestosu" var:

- Üreticilerle tüketicileri birbirlerinin gözünün içine bakarak, sesini duyarak insani bir etkileşimde bir araya getireceğiz. Gıdanın topraktan sofraya yolculuğunda değer katmayan araçları ortadan kaldırmayı hedefliyoruz.
- Geleceğin dünya vatandaşları çocuklarımızı, doğanın ve yaşamın bilgisiyle donatarak onların sosyal bireyler olmalarını sağlayacağız.
- Kentlerin her gün daha da dolup taşıdığı, kırsal alanların insansızlaştığı bir dönemde hedefimiz sürdürülebilir kentler ve doğayla uyumlu her yönüyle toplumsal canlılığa erişen köyler.
- Köylerde yoksullaşan ve kent merkezinde değersiz hissettirilen deneyimlilerimiz, Yaşam Köyümüzde yeni bir hayatın umuduna kavuşacaklar, bizim için ne kadar değerli olduklarını hissedecekler.

- Gelirsizliğe, mesleksizliğe ve geleceksizliğe sürüklenen gençlerimiz; Yaşam Köyümüzde edindikleri özgüven ve donanım ile üreten Türkiye'ye güç verecekler, kariyer planlaması hizmetimizle yeni işlerine kavuşacaklar.
- Yaşam Köyü, İlham Veren Kent Efes Selçuk'un yerli ve yabancı misafirlerinin ilk durağı olarak kentimizin kadın ve tarım kimliğini tarih kimliğiyle birleştirecek, kent ekonomisine yeni bir kazanç noktası olacak.
- Kadın Kenti Efes Selçuk'a yakışır bir şekilde yerel kadın üreticilerin ve tüm merkez bölümlerinde kadınların istihdam edildiği bir Yaşam Köyü kurmak, modelimize ayrı bir değer ve güç katacak.
- Kentimize değer katan çok yönlülüğüyle ve bütünsel agro-ekoloji stratejisiyle Efes Tarlası Yaşam Köyü, Efes Selçuk'ta doğayla uyumlu bir yaşamın mümkün olduğunu toprağa ve hayata dokunarak kanıtlayacak. Köy Enstitüleri ruhuyla gıda egemenliğini savunacağız. Çünkü biliyoruz ki yaşam toprakta filizlenir...

Meyve ve sebze de dünyanın bahçıvanı olabilir miyiz?

Tarımın önemini yeterince anlamayanlar, 1970'lerin sonunda ve özellikle 1980'li yıllarda "Avrupa'nın bahçıvanı mı olacağız?" veya "Avrupa'nın çobanı mı olacağız?" diyerek tarımı değersizleştirdi. Tarımsal üretimin önemsiz olduğunu, Türkiye'nin ancak ağır sanayi, inşaat ve turizmle kalkınabileceğini her fırsatta dile getiriyorlardı. Bu nedenle Türkiye'nin tarımsal potansiyeli yeterince değerlendirilemedi. Bugün de tarımı önemsiz, değersiz gören bu anlayış büyük oranda devam ediyor. Bu nedenle Türkiye tarımdaki zenginliğini değerlendiremiyor. Üretmek yerine birçok ürünü ithal ediyor.

Sadece meyve ve sebze de Türkiye'nin o kadar büyük potansiyeli var ki, bırakın Avrupa'nın, dünyanın bile bahçıvanı olabilir. Ürettiğimiz meyve ve sebzeyi kendi ihtiyacımızı karşılamamın ötesinde ciddi bir ihracatçı olabiliriz.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2021'i "Uluslararası Meyve ve Sebze Yılı" ilan etti. Türkiye gibi zengin meyve ve sebze potansiyeli

olan bir ülke için çok önemli bir frsatt. Bu frsat en iyi biçimde değerlendirmemiz gerekirken ne yazık ki değerlendiremedik.

Yıl boyunca değişik ülkelerde beslenmede meyve ve sebzenin önemi, üretimden tüketime kadar olan süreçte yaşanan sorunlar, kayıplar, açlıkla mücadelede önemi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katks, küçük aile işletmelerine gelir sağlayc özelliği ve birçok konuda aşmalar yaparak etkinlikler düzenlendi.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım rgt'nün (FAO) 2021 Uluslararası Meyve ve Sebze Yılı ile ilgili belirlediği hedefler var. Bu hedefler sadece 2021 yılı için değil her zaman geçerli:

- Meyve ve sebze tüketiminin beslenme ve sağlık yararları konusunda farkındalık yaratmak ve politika ilgisini yönlendirmek;
- Meyve ve sebze tüketimi yoluyla çeşitlendirilmiş, dengeli ve sağlıklı beslenme ve yaşam tarzlarını teşvik etmek;
- Meyve ve sebze gıda sistemlerinde kayıp ve israf azaltmak;
- En iyi uygulamaları paylaşmak;
- Sürdürülebilir gıda sistemlerine katkıda bulunan meyve ve sebzelerin tüketiminin ve sürdürülebilir retimnin teşvik edilmesi;
- Depolama, nakliye, ticaret, işleme, dönüştürme, perakende, atk azaltma ve geri dönüşümün sürdürülebilirliğinin yanı sıra bu süreçler arasındaki etkileşimlerin iyileştirilmesi;
- Aile çiftçileri de dahil olmak üzere küçük çiftçilerin yerel, bölgesel ve küresel üretime entegrasyonu, meyve ve sebzelerin sürdürülebilir üretimi ve tüketimi için değer / tedarik zincirleri, çiftçilerin eşitleri / yerel çeşitler de dahil olmak üzere meyve ve sebzelerin gıda güvenliklerine, beslenmelerine katkılarının tanınması, geçim kaynakları ve gelirler;
- Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin meyve ve sebzelerin kaybı ve israf ile mücadelede yenilikçi yaklaşımlar ve teknolojiyi benimseme kapasitesinin güçlendirilmesi.

Uluslararası taze meyve ve sebze ticareti, küresel üretim yalnızca yüzde 7-8'ini temsil ediyor. İhracat değeri bakımından en değerli ürünler arasında. FAO verilerine göre, dünya et ticareti 140 milyar dolar, taze meyve ve sebze 138, hububat 118, kahve, çay,

kakao, baharatlar 106, süt ürünleri, yumurta 85, yağ 83, şeker 24 milyar dolar.

Dünya yaş meyve ihracatı 2000 yılında 39,6 milyar dolar iken 2018’de 83,2 milyar dolara ıktı. Aynı dönemde yaş sebze ihracatı ise 22 milyar dolardan 49,9 milyar dolara yükseldi. En büyük ithalatçı lkeler Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin, Kanada, Japonya ve Rusya’dır. Amerika ve Avrupa Birliği aynı zamanda büyük ihracatçı konumunda.

Türkiye retimde ilk beş ülke arasında

Dünya meyve ve sebze üretiminde 2020 yılı verileriyle toplamda 54 milyon 782 bin 485 ton ile Türkiye önemli bir yere sahip. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2020 Bitkisel retim verilerine göre, Türkiye’nin meyve rimi 23 milyon 585 bin 768 ton. Sebze rimi ise, 31 milyon 196 bin 717 ton.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2021 yılı ikinci tahminine göre, Türkiye sebze rimi 31,1 milyon ton, meyve rimi 24,7 milyon ton olmak üzere toplamda 55,8 milyon ton.

FAO verilerine göre, Türkiye, dünya sebze üretiminde 4. sırada, meyve üretiminde ise 5. sırada yer alıyor. Çin, 554 milyon ton sebze rimiyle dünyada ilk sırada yer alırken, Hindistan 127 milyon tonla ikinci, Amerika Birleşik Devletleri 30,8 milyon tonla üçüncü sırada.

Meyve retiminde de ilk iki sırayı Çin ve Hindistan paylaşıyor. Çin’in meyve rimi 262 milyon ton, Hindistan’ın 92 milyon ton. Brezilya ise 39,8 milyon ton ile meyvecilikte 3. sırada. Amerika Birleşik Devletleri 26 milyon 506 bin ton ile 4. sırada. Türkiye ise 5. sırada.

Koronavirüs pandemisi meyve talebini ve tüketimini artırdı. Türkiye bazı ürünlerde bu fırsatı az da olsa değerlendirdi. Avrupa’da pandemi nedeniyle üretimdeki azalma, Türkiye’nin ihracatını artırdı. Uluslararası Meyve ve Sebze Yılı kapsamındaki çalışmalar, tanıtım faaliyetleri tüketimi daha da artıracaktır

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antnio Guterres, 2021 yılını Uluslararası Meyve ve Sebze Yılı ilan ederek bu önemli sektöre dikkat çekmeyi ve insanların ve çevrenin daha sağlıklı olmasını sağlayacak bir üretim ve tüketim yaklaşımına bütüncül bir bakış açısı sağlamayı

amaçladıklarını söylüyor. Meyve ve sebze tüketiminin yetersiz olmasına dikkat çeken Guterres, “Meyveler ve sebzeler sağlıklı ve çeşitli beslenmenin ana unsurlarıdır. İnsan vücuduna birçok besleyici maddenin girmesine, bağışıklık sisteminin güçlenmesine ve bir dizi hastalık riskinin azaltılmasına katkıda bulunuyorlar. Ancak, bu çok büyük faydalarına rağmen yeterince meyve ve sebze tüketmiyoruz,” diyor.

Meyve ve sebzelerin beslenmedeki önemi

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) “2021 Uluslararası Meyve ve Sebze Yılı” ile ilgili “Meyve ve Sebzeler – Beslenme Esaslarınız” adıyla kapsamlı bir rapor yayınladı.

Raporda yer alan verilere göre, meyve ve sebze sektörünün önemi ve beslenmedeki rolünü şöyle özetleyebiliriz: “Dünyada 400 bin bitki türü var. Tarımın başlangıcından bugüne yedi bin tür toplanmış ve yetiştirilmiştir. Dünya gıda arzı sadece 200 bitki çeşidine bağlı. Bunların çoğu da meyve ve sebzelerdir. Tüketilen gıdanın dörtte üçünü sadece 12 tür sağlıyor. Sadece 9’u bitkisel üretimin yüzde 66’sını oluşturuyor.

Dünya gıda üretiminin yüzde 80’ini üreten küçük aile işletmeleri meyve ve sebzelerin de çok büyük bölümünü üretiyor. Toplam meyve ve sebze üretiminin yüzde 50’si 20 hektardan küçük işletmelerde, çiftliklerde. Küçük ölçekli aile işletmeleri aynı çiftlikte meyve, sebze ve diğer ürünlerin üretimini hayvancılığı birlikte yapıyor. Bu yapı, üreticiye avantaj sağlıyor. Birinden zarar etse diğerlerinden para kazanabiliyor. Ayrıca bu çeşitlilik ekolojik dengeyi de sağlıyor. Biyolojik çeşitliliğin kaybolmasını engelliyor.

Küçük aile işletmesi üreticilerin en büyük dezavantajı ürünleri pazarlamada zorluk çekmeleridir. Kasaba ve kentlerin etrafındaki küçük üreticiler hem kendi ihtiyaçları, hem de akrabaları, yakınları için üretim yapıyor. Ev bahçıvanları, topluluk bahçıvanları olarak nitelendirilen bu kesimin koronavirüs süreciyle birlikte önemi arttı. Bu kesimin dezavantajı ise, kente yakın olması nedeniyle ürünlerde yaşanan kirlilik, kalıntı ve kentsel büyümeyle arazi kaybı yaşamalarıdır.”

Raporda, büyük ölçekli meyve ve sebze üreticilerinin daha çok ihracat odaklı ve endüstriye hammadde temini için üretim yaptığına dikkat çekilerek, “Domates, muz, ananas gibi ürünlere odaklanıyorlar.

Sulama sistemleri, teknoloji, dijital tarıma yatırım yapan bu kesim büyük hacimli ticari pazara, ihracata ve endüstriye çalışır” denildi.

FAO’nun raporunda, dünya sebze üretiminin 2000 yılında 684 milyon 733 bin ton iken, 2018’de 1 milyar 89 milyon tona ulaştığı, aynı dönemde meyve üretiminin ise 576 milyon 653 bin tondan, 868 milyon tona çıktığı bilgisine yer verildi.

Dünya Sağlık Örgütü’nün insanların günlük ortalama 400 gram meyve sebze tüketmesini önerdiği hatırlatılan raporda, ancak bunun pek mümkün olamadığı, 2000 yılında kişi başına 306 gram olan meyve sebze üretiminin 2017’de 390 grama ulaştığı vurgulanıyor.

Dünyada üretilen meyve ve sebzenin yüzde 50’si tarladan tabağa ulaşmadan kayboluyor, israf ediliyor. En büyük kayıp gelişmekte olan ülkelerde. Türkiye’de de kayıp oranları hep tartışılıyor. Yüzde 30 kayıp olduğu da söyleniyor, yüzde 50 olduğunu belirten de var. Net rakamlar ne yazık ki yok. Tarladan sofraya kadar olan süreci incelediğinizde çok büyük kayıp olduğu çok açık.

Kayıpların oluşmasında teknolojinin önemli rolü var. Üretimi genel olarak küçük aile işletmeleri yaparken, teknoloji kullanımı özellikle büyük üreticilerde yaygın. Küçük üreticiler bu teknolojilerden yeterince yararlanamıyor.

FAO’nun raporunda suyun önemine dikkat çekilerek, “Sebze ve meyvecilikte suyun önemi çok büyük. Her bitkinin, ağacın su ihtiyacı farklı. Aşırı su köklerde çürümeye neden olur. Su yönetimi çok önemli. Ayrıca, iklim değişikliği, sıcaklık, ozon seviyeleri, su miktarı, tuzluluk, sebze ve meyve üretimini doğrudan etkiler. Birçok meyve ve sebze çiçeklenme sırasında don ve aşırı ısıya duyarlı” bilgisine yer veriliyor.

Hastalık yönetiminin de çok önemli olduğu hatırlatılan raporda şöyle deniliyor: “Meyve ve sebzelerin görünümü çok önemseniyor. En küçük kusur olduğunda o ürün hayvan yemine dönüşebilir. Bu nedenle üreticiler daha iyi görünsün, hastalık olmasın diye gereğinden fazla kimyasal kullanıyor. Aşırı kimyasal kullanımı; sağlık, çevre, kalıntı sorunlarına neden olduğu gibi yararlı böceklerin ölümüne yol açıyor. Çözüm, biyolojik entegre mücadeleyi yaygınlaştırmaktır.”

Kış sebzesinde büyük potansiyel var

Ispanak, lahana, brokoli, pırasa, pancar ve diğerleri. Kış sebzesi olan bu ürünlerin üretiminde Türkiye'nin çok büyük potansiyeli var. Hem iç piyasada hem de ihracatta ihtiyacı karşılayabilecek bu potansiyel de yeterince değerlendirilemiyor.

Yaşanan koronavirüs pandemisi döneminde ihracat verilerine bakıldığında bu ürünlere olan talepte de ciddi artış olduğu görülüyor. Bu nedenle Türkiye'nin yaş meyve, sebze ihracatı hem miktar hem de değer olarak artıyor. Akdeniz Yaş Meyve ve Sebze İhracatçıları Birliği verilerine göre, 2021 yılı Ocak-Ekim döneminde yaş meyve ve sebze ihracatı miktar olarak yüzde 24,22 oranında artarak 2020 yılının aynı dönemine göre 2,9 milyon tondan 3,6 milyon tona ulaştı. Değer olarak ise yüzde 18,05 oranında artışla elde edilen döviz miktarı 1 milyar 953 milyon dolardan 2 milyar 306 milyon dolara çıktı.

Taze sebze ihracatındaki artış ortalamasının üzerinde. Aynı dönemde taze sebze ihracatı miktar olarak yüzde 39,32, değer olarak yüzde 29,93 oranında arttı. Türkiye, 2020 yılının Ocak-Ekim döneminde 976 bin ton taze sebze ihraç ederek 529 milyon 864 bin dolar döviz geliri elde ederken, 2021 yılının aynı döneminde 1 milyon 359 bin ton taze sebze ihraç ederek 688 milyon 444 bin dolar döviz sağladı.

İhracatı oransal olarak en çok artan ürünler arasında pırasa, brokoli, ıspanak, karnabahar gibi kış sebzeleri var. Örneğin bu dönemde pırasa ihracatı miktar olarak 2 bin 500 tondan yüzde 397 artışla 12 bin 490 tona çıktı. Değer olarak ise yüzde 390 artışla 1 milyon 356 bin dolardan 6 milyon 651 bin dolara yükseldi.

Bu ürünler daha çok aile üretimi ve el emeği çok yüksek olan ürünler. Bu nedenle hem üretimi hem de ihracatındaki artışın önemi çok büyük.

Koronavirüs pandemisi nedeniyle kış sebzelerine olan talep artarken özellikle dondurulmuş brokolide talep karşılanamıyor. Rusya ve Amerika'dan ciddi talep var. Bu kış sebzeleri ağırlıklı olarak İzmir'in Menemen ve Torbalı ilçesinde üretiliyor. Bursa Kemalpaşa'da ise dondurulmuş sebze tesisleri bulunması nedeniyle özellikle sözleşmeli üretim yaygınlaşıyor.

İzmir Menemen’de 400 dönüm alanda brokoli, pancar, ıspanak, karnabahar üretimi yapan ve bu alandaki en büyük üreticilerden birisi olan Yasin Dönmez ile hasadın başladığı Kasım 2021’de konuştuğumuzda üretim ve fiyatlarla ilgili şu bilgileri verdi: “Yaklaşık 20 gündür hasat yapıyoruz. Bu sene ürünlerimiz iyi. Üretici olarak brokolinin kilosunu 2,5-3 liradan, pancarı 2,5 liradan, ıspanağı 2-2,5 liradan, karnabaharı ise tane olarak 5-6 liraya satıyoruz. İlk hafta fiyatlar gayet iyiydi. Fakat sonrasında havaların da ısınmasıyla talepte bir azalma oldu. Havalar sıcak gittiği için alternatif ürünlere yönelme oluyor, fiyatlar da bir miktar geriye gitti.”

Brokoli, pancar, ıspanak, karnabahar, pırasa ve diğer kış sebzelelerinde en çok üretimin Menemen ve Torbalı’da gerçekleştiğini hatırlattıktan sonra Yasin Dönmez sözlerini şöyle sürdürdü: “Torbalı bize göre hasada daha erken başlıyor. Ben ıspanak, beyaz lahanaya, brokoli, karnabahar olmak üzere hepsinden üretiyorum. En fazla brokoli üretiyorum. Benden daha fazla üreten yok. Ispanağa, beyaz lahanaya talep var. Geçen haftaya kadar güzeldi. Mallar çoğalıyor, çoğalınca da fiyat biraz geriliyor. Daha geçen haftaya kadar 7-8 liraya brokoli satıyorduk. Geçen seneye göre fiyatlar çok iyiydi. Geçen sene mesela 1 liraya bile brokoli verdik. Bizde fiyatlar biraz da günlük belirleniyor. Piyasaya çıkan ürün miktarına, hava şartlarına bağlı olarak değişiyor. İki araba mal çıkarıyorsun, bazen kilosu 50 kuruşa kadar düşebiliyor. Biz daha çok iç piyasaya veriyoruz. Daha doğrusu ürünü hasat ettikten sonra sebze haline götürüyoruz. Halde satıyoruz. Tabii nakliye, işçilik maliyeti çok yüksek. Halde komisyon ödüyoruz. Şu anda bende 24 kişi çalışıyor. Kadınların yevmiyesi günlük 90 lira, erkeklerin 160 lira. Günlük giderler çok fazla.”

Brokolide el emeğinin çok daha fazla olduğunu belirten Dönmez, gübre, mazot ve zirai ilaç fiyatlarının çok fazla arttığını ve maliyetin çok yükseldiğini söylüyor.

“Ben 400 dönümde üretim yapıyorum ve 40 ton gübre kullanıyorum. Gübre fiyatları 3-4 kat arttı. Geçen sene 130 liraya aldığım gübre bu sene 430 lira. Mazota üst üste zamlar geldi. Zirai ilaç dövizdeki artışa bağlı olarak artıyor. Aslında üretimi daha fazla artırabiliriz fakat cesaret edemiyoruz. Yani biz 15 Ekim gibi başladık, 15 Mayıs’a kadar

devam ediyor, çalışıyoruz. Kışlık iş yapıyoruz. Daha sonra pamuk, mısır gibi ürünler ekiyoruz,” diyerek önemli bir noktaya dikkat çekiyor. Kış sebzelerini çok daha fazla üretmek mümkün. Fakat, girdi fiyatlarının yüksek, ürün fiyatının düşük olması nedeniyle üretimi artırmakta zorlanıyorlar.

Üretim yapmanın her geçen gün zorlaştığını anlatan Yasin Dönmez’in yaptığı hesap haklılığını ortaya koyuyor: “Ben yaptığım her masrafı kaydedirim. Geçen sene 6 aylık masrafım 1 milyon 150 bin lira. Yani 6 ay boyunca hep masraf ederiz. Sonra satacağımız ürünle bu masrafı çıkarmaya çalışırız. Yılı 1 milyon 200 bin lira ile kapattık. Yani 50 bin lira artıda görünüyoruz. Bu kadar masrafa, bu kadar zahmete değer mi diye düşünüyorsun. Üstelik ailemizin, kendimizin emeğini de bu işin içine katmıyorsun. Kredilerin var, arazi kiraliyorsun, onu ödemen gerekiyor. Altı ay işçi olarak yevmiyeye gitsem, altı ayda benim alacağım günde 200 liradan 36 bin lira yapar. Birlikte üretim yaptığımız kardeşim de 36 bin lira alsa, bizim 6 aylık toplam gelirimiz 72 bin lira eder. Ben 1 milyon liradan fazla para yatırmışım, o kadar çalışmışım, bana kalan 50 bin lira görünüyor. En az 200-300 bin lira kalmalı ki bu işi sürdürebileyim.

Hiç hesapta olmayan, ekstra masraflar da çok oluyor. Arabam arıza yaptı, motor yaktı ve 35 bin lira ödedim. Traktörün 4 lastiğini değiştiriyorsun, 7-8 bin lira. Giderler çok fazla. Bizim işimizde çalışan 24 insan var. Onların elektrik, su gibi masraflarını ben karşılıyorum. Sadece yiyeceğini vermiyorum. Bazen bakıyorum, benim yanımda ailece çalışıp işin sonunda araba alan bile oluyor. Bazen öyle olmak istiyorum ben de, gidip işçi olsam daha mı iyi olur diye düşünüyorum. Bizim işte risk çok yüksek.

Havalar çok etkiliyor. Biz kışlık sebze üretiyoruz, ama havalar yaz gibi. Eskisi gibi kara kış görmüyoruz artık. Sabahları biraz üşüyoruz, saat 9’dan sonra gömlekle çalışıyoruz. Eskiden böyle değildi. Yani şubat, çok iyi ürün yaparım dediğiniz bir ay. Ama 3 gün sıcak geçince ürün elinizde kalabiliyor. Diktiğimiz tohum çeşitlerini artık unutuyoruz. Brokolide 120 günü geçen ürünler var. Kademe yapıyoruz. Şubatta alacağınız bir ürün bir bakıyorsunuz ocak ayında çıkıyor. İklimdeki bu değişiklik bizi çok olumsuz etkiliyor.

Fiyat garanti olsa, daha çok üretiriz. Kime satacağımızı, kaç satacağımızı önceden bilsek daha rahat çalışırız. Ama bizimki açık piyasa, o günkü fiyat neyse götürüp ondan satıyoruz. Bazen iyi fiyat oluyor, bazen düşük fiyat. Bu sene pamuktan para kazandık diye seviniyoruz ama gübre ve mazot zamları onu da aldı götürdü.”

Türkiye’nin ihtiyacı olan kış sebzelerinin önemli bir bölümü İzmir Menemen ve Torbalı’da üretiliyor. Çiftçi para kazanabilse üretimi daha da artırarak katma değerli ürün olarak ihraç etmek mümkün. Ancak, çiftçi yeterince desteklenmiyor. Para kazanamadığı için üretmek yerine işçi olarak çalışmayı aklından geçiriyorsa tarım politikasında ciddi sorunlar var demektir. Türkiye için bu alanda da çok büyük potansiyel var. Ama bunu zenginliğe dönüştürecek irade yok. O iradeyi sağlamak gerekiyor.

Afyon Sandıklı, jeotermal kaynağını seracılıkla zenginliğe dönüştürdü

Türkiye, örtü altı sebze, meyve yetiştiriciliğinde Avrupa’da İspanya’dan sonra ikinci sırada, dünyada ise ilk 4 ülke arasında.

Seracılıkta yaşanan en önemli sorun ısıtma giderlerinin çok yüksek olması. Bulunduğu bölge, yetiştirilen ürün ve mevsimine göre değişiklik gösteren ısıtma maliyeti yüzde 40 ile yüzde 80 arasında değişiyor. Bu gerçekten çok yüksek. Oysa ısıtma maliyetleri düşürüldükçe rekabet gücü artar, üretici para kazanabilir. Seracılıkta ısıtmada en ekonomik olanı jeotermal ısıtma, hem temiz hem de yerli bir kaynak olması nedeniyle doğru kullanıldığında ekonomiye önemli katkılar sağlıyor. Türkiye’de jeotermal kaynak potansiyeli yüksek. Bunu en iyi değerlendiren sektörlerden birisi seracılık. İzmir Dikili’de uzun yıllardan bu yana jeotermal ısıtma ile seracılık yapıyor.

Son yıllarda sahip olduğu kaynağı en verimli ve doğru biçimde kullanan merkezlerden birisi Afyon Sandıklı.

Afyonkarahisar, tarımsal üretimde öne çıkan, ürün çeşitliliği ve ihracata dayalı üretimi ile deyim yerindeyse tarımda yıldızı parlayan merkezlerden birisi. Hem iklim olarak hem de sahip olduğu ürün

potansiyeli bakımından hem meyve ve sebze de hayvancılıkta, özellikle de yumurta üretiminde önemli bir üs konumunda. Üreticiler bölgedeki olanakları en iyi şekilde değerlendirmek için çaba gösteriyor. Bunun en somut örneğini Sandıklı ilçesinde görüyoruz. Yerel yönetimin desteği ve yol göstermesi ile Sandıklı, sahip olduğu jeotermal kaynağı seracılıkta en iyi değerlendiren merkezlerden birisi oldu. Sandıklı'da konutların yüzde 90'ı jeotermalle ısıtılıyor. Buradan dönen su ile seralar ısıtılıyor. Bu, Türkiye'nin zengin tarım potansiyelinin bir göstergesi. Oysa daha birkaç yıl öncesine kadar Sandıklı'da doğru dü-rüst sera yoktu.

Türkiye'de yaklaşık 4,5 milyon metrekare jeotermal sera var. Bunun 1 milyon 300 bin metrekaresi Sandıklı'da. Sandıklı, 21 teknolojik sera ile sadece bölgenin değil, Türkiye'nin modern seracılık merkezi konumunda. Bu seralarda üretilen salkım domatesler hem iç piyasaya sunuluyor hem de ihraç ediliyor. Sandıklı konum olarak Ankara-İstanbul ve diğer pazarlara yakın. Bu nedenle ürünün pazarlanmasında sorun yaşanmıyor.

Sandıklı'nın tanınmış ustalarından "Bakırcı Hüseyin" in 3 oğlu Halil, Hakan ve İsmail Kozan'ın kurduğu sera 42 bin metrekare. Bölgedeki seracılığın gelişimini, diğer bölgelere göre avantajlarını Hakan Kozan ile konuştuk.

"Burası jeotermalin merkezi. Termal kaynakla, şehirdeki konutların neredeyse tamamı ısıtılıyor. Tarihi kaplıcalarımız, termal otellerimiz var ve oralarda da bu kaynak kullanılıyor. Son yıllarda kurulan modern seralar da yine bu kaynakla ısıtılıyor.

Belediyenin katkılarıyla büyük bir havuz yapıldı. Buradaki bütün seralar suyu bu havuzdan alıyor. Her seranın kalorimetre saati var. Seranın ısısı 40 dereceye çıkınca suyu kesiyor. Seradan havuza geriye dönüyor ve yeraltına enjeksiyon yapılıyor. Çünkü dışarıya verildiğinde çevreye zarar veriyor.

Sandıklı'da 2020 yılı itibarıyla 1 milyon 300 bin metrekare sera aşanı mevcut. Yatırımlar devam ederse 2 milyon metrekareyi ısıtacak kadar potansiyel var. Sera ısıtması için kalorimetresine 0,030 kuruş ödüyoruz. Sadece jeotermal nedeniyle buradaki üreticilerin maliyeti diğer seracılardan yüzde 10-20 daha ucuzdur. Ayrıca verimlilikte de

önemli avantajlar var. Antalya’da dekara 35-40 ton domates alınırken burada 50-55 ton alınıyor, 60 ton alan da var.

Seracılıkta önemli sorunlardan birisi sera atıkları. Sandıklı bu konuda da öncülük yaparak ilk kez seraların bitkisel atıklarından organik gübre üretti. Bu, sektör için çok önemli bir adım oldu. Çünkü, seraların atıklarını dışarıya atmanız hem çevreye hem de etrafındaki tarımsal alanlara zarar veriyor. Çünkü, kullanılan kimyasallar, gübreler, zararlı böceklerle karşı kullanılan ilaçlar nedeniyle dışarıya atılan bitki yaprakları ve diğer atıklar tarım alanlarına zarar veriyor. Seraların da en büyük sorunlarından birisi bu. Bu nedenle böyle bir projeye atıkların toplanması seraları da rahatlatmıştı.

Sandıklı’da sera yatırımını yapanlardan 2’si Antalya, 1’i Konya, 2’si Ankara, 1’i İstanbul, diğerleri yerel yatırımcılar. Seraların tamamı domates üretiyor. Tarla domatesinin yoğun olduğu dönem ihracat yapılıyor. Tarla domatesi piyasada azalınca iç piyasaya ürün veriliyor. Yıllık 25 bin ton ihracat yapılıyor. İhracat pazarları Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Rusya, Dubai, Katar, Almanya ve Hollanda.

Seracılıkta doğru yatırım için nelere dikkat edilmeli

Son yıllarda sera yatırımlarına yoğun ilgi var. Türkiye’nin her yerinde sera kurmak isteyenler var. Sera yatırımı yapmak isteyen ve bilmeyenler işe başlarken “ne kadar alanda yapacaksınız?” sorusuna “100-150 bin metrekare” diye yanıt verenler oluyor. Yapamazsınız dediğimizde parasıyla değil mi? diye karşılık alıyoruz. Öyle bir noktaya gelindi ki, seracılık geçmişi olmayan, kurumsal olanlar hariç, 20-30 milyon lirası olan üstüne kredi alıyor, yönetici diye asgari ücretle birini oturtuyor. Sonu hüsrana oluyor. Çok büyük kaynak israfı.

Hakan Kozan, seracılıkta doğru yatırım için dikkat edilmesi gerekenleri şöyle sıraladı:

1- Arazi-yer seçimi çok önemli, nerede yapacaksınız? Seçtiğiniz yer seracılığa uygun mu değil mi?

2- Isıtma ne ile yapılacaktır? Jeotermal mi, kömürle mi, doğalgazla mı ısıtacaksınız? Bu maliyetleri doğrudan etkileyen bir faktör.

3- İlk yatırım en az 25-30 bin metrekaare olmalı. Bu büyüklüğün altındaki sera, ticari olarak kârlı değil. En önemlisi: Seradaki üretiminiz, hasat yaptığınızda en az bir TIR'ı doldurmalıdır. Etrafta TIR'ı tamamlayacak ürün yoksa bu daha da büyük sıkıntı olur.

4- Seracılığı bilen birinin 50 bin metrekaareyle, bilmeyenin 25-30 bin metrekaareyle başlaması doğrudur. Daha sonra 25-30 bin daha ilave edebilir.

4- Pazarlama yeteneği olmalı. Yani ürettiğini satabilmeli.

5- Bu konuda önemli destekler var. Devlet yatırımın yüzde 25'ini size yaptırıyor, yüzde 75'ini düşük faizli krediyle destekliyor. Biz yüzde 5-6 faizle kredi aldık. Şimdi daha da düşük, yüzde 4-5 civarında.

6- Sera kurulumunda anahtar teslim sera yapanlar da var, istenirse malzemeler tek tek, kalem kalem de alınabilir.

7- Sera yatırımı için mutlaka fizibilite yapılmalı. Fizibilitesiz yatırım yapanların hepsi zarar gördü. Fizibilite orta ve kötü senaryoya göre yapılmalı. En az 10 yıllık ortalama domates fiyatı dikkate alınmalı. Ortalama fiyat 2,8 ile 3 lira. Ama 2,5 liraya da satılmış, 4 liraya da. Siz hesabınızı 4 liraya göre yaparsanız zarar edersiniz.

8- Sera kurmak kadar işletmek, yönetmek de çok önemli. Girişimci ticaretten anlıyorsa kendisi yönetebilir. Bilmiyorsa mutlaka bilen, profesyonel biri işin başına getirilmeli. Yanlış yönetim nedeniyle satılan, el değiştiren seralar var.

9- Jeotermal sera kuracakların yaptığı en büyük hata, sera suyunu çıkartmadan sera kurulması. Nasıl olsa su var diye düşünülüyor. Çok yanlış. Suyun derecesi, kullanılabilirliği, rezervi tespit edildikten sonra yatırım yapılmalı. Nasıl olsa su var diyerek önce serayı kurup suya sonra bakarsanız, su yeterli sıcaklıkta değilse, rezerv düşükse yapılan yatırım boşa gider.

10- Sera kurulduktan sonra, ürün çeşidi, kaliteli fide, kaliteli yetiştirme, kültürel işlemler, seyreltme ve benzeri, doğru iklimlendirme, doğru gübreleme ve ilaçlama çok çok önemli. Bunlardan birisinde yapacağınız hata bütün ürünü olumsuz etkiler. Seyreltmeyi iki gün geç yaparsanız ürün olumsuz etkilenir.

“Seracılıkta yapılan yatırımları, yenilikleri görmek için İspanya, Hollanda gibi ülkelere geziler yapılıyor. Birçok kişi ‘adamlar bir işletme

yapmış' diyerek ballandıra ballandıra anlatıyor. Duyanın morali bozuluyor. Türkiye'de bunların yapılamayacağını düşünüyor. Halbuki hepsi burada da yapılıyor. Daha iyisini de yapıyoruz. Ben Hollanda'ya gittiğimde mutlaka yeni bir bilgiyle, inovasyon görmüş olarak dönüyorum. Burada daha iyisini uygulamak için çalışıyorum. Çalışanlarımızla paylaşıyorum. Domatesleri koymak için karton kutu yapmışlar. Biz hemen aynısını yaptık. Topraksız tarımda, seralarda kullanılan Hindistan cevizi bitkisinden elde edilen lifli organik bir ortam olan kokopit'e Hollandalı yetiştirici 3 fide koyuyor, sonra bunların her birinde ilk salkımdan sonra bir dal yandan geliştirip 6 fide gibi ürün alıyor.

Ben geldim, bunu nasıl uygulayacağınızı diye düşündüm. Bir kokopite 6 fide diktik. Dallar daha güçlü olduğu için Hollandalı'nın aldığı üründen daha fazlasını almaya başladık. Bu bilgiyi buradaki arkadaşlarla paylaştık. Şimdi Sandıklı'da herkes bu yöntemi uyguluyor.

Hollandalılardan öğrendiğimiz bu işin önemli bazı kuralları var. İşletmede her çalışana bir otomatik araba veriliyor. Onunla bitki bakımını, hasatı yapıyor. Bütün işlemleri yapabiliyor. Verimlilik artıyor.

Çalışanların etkilenmemesi için, ilaçlama gece yapılıyor.

Bizde domates ceviz büyüklüğüne erişince seyreltme yapılıyordu. Onlar çiçeklenme döneminde yapıyor. Çünkü ceviz büyüklüğüne erişinceye kadar fazladan su, gübre besin maddesi alıyor. Çiçekken seyreltme yapıldığında kalan domates daha hızlı büyüyor.

Paketleme yerleri ayrı. Numaralandırma var. İlk bakışta ne kadar, kaç palet ürün olduğunu görebiliyorsunuz.

Otomasyon şart. Otomasyon programları var. Bunları kullanmanız gerekiyor.

Kalifiye eleman çok önemli. Her işin zamanında ve aksatılmadan yapılması gerekiyor.

Bu işin yanlış örneklerine de bakmak lazım. Hep iyi örnekleri değil yanlış yapanları da izleyip ders almak gerekir.

Hastalıklar, zararlılarla mücadele çok önemli. Bakteriler var. Fideelerde virüs görülebilir. Çok dikkat etmek gerekir. Beyaz sinek, kırmızı örümcek ve benzeri zararlı böcekler ve hasatlıklarla mücadele çok önemli. Küllenme gibi mantar hastalıkları olabilir. İlaçlama zamanında yapılmalı.

Biyolojik entegre mücadele ile zararlı böcekleri yok etmek için yararlı böcek salınıyor. Faydalı böcek zararlı böceğin larvalarını yiyor. Yüzde 80 oranında etkili. Fakat, dikkatli ve bilinçli kullanılmazsa yararlı böcekler bitkinin tepesini yiyor. Yararlı böceklerin sayısı çok önemli.

Sezon bittikten sonra bitkiyi söküyorsunuz. Yeni fide siparişinin 45 gün önceden fideciye verilmesi gerekiyor. Ekimden 10 gün önce sera komple temizlenir. Sterilizasyon 10 gün sürüyor. Her şey ilaçlanarak dezenfekte ediliyor. Yeni kokopitler serilir, gübreleri verilir. Son ilaçlama yapılır. Fide gelir ve aynı gün dikilir.

Metrekaresi 40 dolara da sera var, 120 dolara da. 120 dolar olanın, tam otomasyonlu iklimlendirmesi, elektrikli soğutucu sistemi var. İki sinde de domates üretiliyor.

Hasadın zamanında yapılması lazım. En fazla iki gün bekletebilirsiniz. Geciktiği zaman domates çatlamaya başlar. Kalite ve fiyat düşer.”

Kooperatifçilikte başarılı ve öncü bir örnek; Bademli Fidancılık Kooperatifi

Ege’de özellikle de İzmir’de hangi ilçeye, hangi köye gitseniz başarılı bir tarımsal kalkınma kooperatifçiliği örneği görürsünüz. Bademler, Bademli, Gödence, Tire Süt, Peşrefli, İğdeli, Foça ve daha niceleri.

Bölgede tarımsal kalkınma kooperatifçiliğinin temellerinin atılmasında, yaygınlaşmasında Urla Bademler Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kurucusu, eski Gümrük ve Tekel Bakanı Mahmut Türkmenoğlu’nun büyük emeği var. Mahmut Türkmenoğlu’nu saygıyla anarken, Ödemiş Bademli’de çok uzun yıllar belediye başkanlığı yapan ve Bademli Fidancılık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’ni kuran, Köy-Koop’un kurucularından ve eski başkanlarından Mustafa Başer’in büyük çabası var. Seferihisar Gödence Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Başkanı ve yine İzmir Köy-Koop’un eski başkanlarından Çağatay Özcan Kokulu’nun bu yoldaki çabalarını da tarihe not düşmek gerekiyor.

Tire Süt Kooperatifi'nin başarısını *Üretim Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kısılcacında Tarım* kitabımda detaylı olarak yazmışım.

İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Bademli beldesinde 1968 yılında kurulan Bademli Fidancılık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bölgedeki kooperatifçilik hareketinin öncüsü oldu.

Bademli'de 1950 yılından 1989 yılına kadar birkaç yıl hariç, büyük bölümünde belediye başkanı olarak görev yapan Mustafa Başer, az sayıdaki fidan yetiştiricisini bir araya getirerek kooperatifin kurulmasını sağlar. Kooperatifin gelişmesinde de büyük rol oynar.

Belediye başkanlığı döneminde Bademli'yi ekonomik olarak kaldırmak için meyve fidancılığının gelişmesini sağlar. Daha önce Bademli'den Ovakent'e çalışmaya giden köylüler, fidancılıktaki gelişme ile oradaki toprakları satın alarak çalıştıkları toprakların sahibi olur ve üretime devam ederler. Bunu da fidancılık sayesinde gerçekleştirirler. Bademli, fidancılıkta Türkiye'nin en önemli üretim merkezi olur ve çiftçiler fakirlikten kurtulur, fidancılıktan zenginlik üretirler.

Bademli Fidancılık Kooperatifi, meyve fidancılığı, süs bitkileri, süt ve süt ürünleri, zeytinyağı üretimi başta olmak üzere kooperatif ortaklarının ürettiği hemen her ürünü tüketici ile buluşturuyor. İhracat yapıyor. Üretici ortaklarının üretim yapması için girdi temini dahil her türlü desteği sağlıyor.

Bademli Kooperatifi'nin başarısı sadece Türkiye ile sınırlı değil. Pek çok ülkeye fidan, süs bitkileri ve diğer ürünleri ihraç eden bir yapıya dönüşüyor.

Uzun yıllardan beri başkanlığını Selçuk Bilgi'nin yaptığı Bademli Fidancılık Kooperatifi'ni diğerlerinden ayıran önemli özelliklerinden birisi teknolojiyi yakından izlemesi, teknolojiyi üretiminde kullanması, araştırma-geliştirme faaliyetlerine büyük önem vermesi.

Selçuk Bilgi ile sohbet ederken bölgedeki 70 yıllık dönüşümü anlattı. İklim, ekonomik koşullar, çiftçi ve tüketici tercihlerinin tarımsal üretim üzerinde nasıl bir etki yarattığını iki dakikada özetledi.

"Bölgede 70 yılda 5 kez ürün deseni değişti. Buğday, arpa, üzüm, incir, mısır. Sıralama böyle. Eskiden en iyi incir burada olurdu. Herkes tarafından bilinirdi. İncirden önce hububat vardı. Un sanayicileri ekmeçlik buğdayını buradan alırlardı. 1945'te yaşanan aşırı ve sert soğuk

hava incir ağaçlarını vurmuş. Bademli ve Ovakent'teki çiftçiler yeniden ağaçları canlandırarak 1960'lara kadar incir yetiştirmeye devam etmişler. 1967'de tekrar soğuk bir hava ve incir ağaçları ölüyor.

İncir ağaçları kuruyunca, 1968'den sonra sulu tarıma geçiliyor. Kuyulardan su çekilerek sebze yetiştiriciliği başlıyor. Patlıcan, biber ve çok ender olarak da meyvecilik yapılıyor. Şeftali gibi. Bu 8-10 yıl sürdü.

Mıntıka diye marka haline gelen pamuk burada üretiliyordu. Fakat daha sonra başka bölgelerden getirilen pamukla buradaki pamuğun kalitesi bozuldu.

Bir dönem, sulanan arazilerde pamuk, kıraç alanlarda tütün ekiliyordu. Tütün üretimi bugün hiç yok. Pamuk özelliğini yitirdi. Pamuktan sağlanan gelir olmayınca herkes arayışa girdi. Çiftçilerin yüzde 50'si şehre göç etti. Geçinemeyen yoksul çiftçi de göçtü. Eskiden 80-100 dönüm arazi işleyen ve 'ağa' denen zengin çiftçi de artık istediği kazancı elde edemeyince arazileri sattı ve onlar da göçtü. Çok yoksul ve çok zengin olan ovayı terk etti. Arazisini satanlardan arazi alanlar burada meyve fidancılığını geliştirdi. Bu işin öncülüğünü yapan ve en iyi fidanları yetiştiren de Ankaralı Mehmet diye bilinen birisiydi.

Biz de kooperatif olarak meyvecilik konusundaki çalışmalara daha çok ağırlık verdik. Meyve fidanını öne çıkardık. O zaman meyve fidancılığı bugünkü gibi yaygın değildi. Özellikle 1980 sonrası fidancılık ön plana çıkmaya başladı. Sonraki yıllarda hayvancılık başladı ve silaja geçildi. Bu kez ova yaygın olarak mısır ekimine yöneldi. Fakat hayvancılık para kazandırmıyor. Böyle giderse hayvancılığı terk edecekler."

Doku kültürüyle fidan yetiştiriyor

Selçuk Bilgi'ye göre, Türkiye'de kooperatifçiliğe gereken önem ve destek sağlanmıyor. Kooperatifler için en önemli sorunun ödenen faizler olduğunu belirterek sözünü sürdürüyor. "Sadece bizim kooperatifimizin faize ödediği para ile en az 50 kişi daha istihdam edilir. Kooperatif olarak her konuda üretici ortaklarımızın çiftçilerimizin sorunlarına çözüm bulmaya çalışıyoruz."

Kooperatifin ana faaliyet alanı fidancılık. Doku kültürüyle üretim yapıyor. Selçuk Bilgi, doku kültürünün önemini ve neden bu sisteme geçtiklerini şöyle anlatıyor:

“Kooperatif olarak dünyadaki gelişmelere, teknolojiye ayak uydurmamız gerekiyor. Bunu yapmazsak dünyanın diğer çiftçileriyle rekabet etme şansımız kalmaz. Doku kültürü laboratuvarını niye kurduk? Baktık ki dünya artık virüssüz, sağlıklı fidan yetiştiriyor. Bunun için anaç çok önemli. Yunanistan’dan Hollanda’dan ithal edilen anaçlara yıllık 3 milyon euro ödüyorduk. Bunun sürdürülebilir tarafı yok. Bu nedenle bu yatırımı 2012’de yaparak kendimiz üretmeye başladık. Şimdi yılda 5 milyon adet üretiyoruz. Yani ithalatı önledik. Ekonomiye büyük katkı sağladık.

İthalat yapılırken karantina süresi var, antrepoda bekletiliyor. Fire oranı yüksek oluyordu. Biz şimdi burada üretiyoruz.

Meyve fidancılığının temel üretim girdilerinden en önemlisi anaç. Son yıllarda erkencilik sağlaması, sık dikime uygun olması, bakım işlemleri ve hasadın yapılmasında kolaylık sağlaması, verimi ve meyvenin kalitesini artırıcı unsur olması nedeniyle kapama meyve bahçelerinin kurulmasında klon anaçlar tercih ediliyor. Bu anaçların birçoğunun üretimi özel ortamlarda, laboratuvarlarda yapılıyor.

Laboratuvarımızın ana amacı öncelikle ortaklarımızın ihtiyacı olan anaçları ihtiyaç adedinde üretmek daha sonra da diğer fidancılardan ihtiyaçlarına cevap vermektir. Klon anaç üretiminin yanı sıra diğer çoğaltım yöntemleri ile başarılı olmayan veya kayıp miktarı çok fazla olan süs bitkilerinin de laboratuvar koşullarında üretimini yapıyoruz.”

Doku kültürü ile erik, şeftali, kayısı, antepfıstığı, sakız, kiraz, armut ve son olarak ceviz fidanı yetiştiriliyor. Kooperatife ait, toplam 45 bin metrekaare alandaki seralarda meyve fidanlarının yanı sıra 15-20 çeşit süs bitkisi de yetiştiriliyor. Burada daha çok konvansiyonel sistemle üretilmeyen ürünler üretiliyor.

Fidan yetiştiriciliğinde ve özellikle doku kültürü ile üretim yapmanın en önemli girdisi işçilik. Maliyetin yüzde 60-70’ini işçilik oluşturuyor. Ayrıca, enerji maliyeti de yüksek. Bu seralar, sanayi işletmesi olarak kabul edildiği için kullanılan elektriğin tarifi yüksek. Tarım işletmesi olarak kabul edilse maliyet biraz daha düşük olacak.

Kooperatif olarak yaptıkları işin büyük bölümünü Ar-Ge (araştırma-geliştirme) çalışmalarının oluşturduğunu anlatan Kooperatif Başkanı Selçuk Bilgi, bu konuda birçok üniversite ile çalıştıklarını söylüyor.

Armutta ateş yanıklığı hastalığına karşı 25 yıldır araştırma yapıyor. Eskişehir Gaziosmanpaşa Üniversitesi ile bu konudaki çalışmalar devam ediyor. Bu hastalığa karşı en dayanıklı çeşidi elde etmeye çalışıyorlar.

Kestane dal kanseri yine bölgenin önemli sorunlarından birisi. Dal kanseri bu bölgede kestane üretimini 20 bin tondan 5 bin tona düşürdü. Bu konuda da Adnan Menderes Üniversitesi ile çalışmalar sürdürülüyor.

Kooperatifin seralarını gezerken Ruandalı Jerome Uvamahoro ile tanışıyoruz. Kıbrıs'ta öğrenci, kooperatif serasında staj yapıyor. Çalışma arkadaşları ona Yaşar diyor. Selçuk Bilgi'nin söylediğine göre 7 farklı ülkeden çalışanları var.

Kooperatifin soğuk hava tesisleri de var. Meyve fidanları kışın soğuk hava tesislerine konuluyor. Havalar ısındığında çiçek açmasın diye. Çiçek açınca gittiği yerde tutması daha zor oluyor. Tutsa da meyve tutmama riski var. Yaz döneminde ise hasat zamanı ortakların kiraz, erik, kayısı, şeftali gibi meyveleri bu depolarda bekletiliyor. Aynı zamanda meyve paketlemesi yapıyor.

Süt ürünleri ve zeytinyağı üretimi

Bölge süt üretimi konusunda çok ileri seviyede. Bademli Fidancılık Kooperatifi süt üreten üreticilerinin sütünü soğuk zincir organizasyonu ile toplayarak tesislerinde işleyerek pastörize süt, yoğurt, ayran ve tereyağı üretimi yapıyor.

“Bizim için 1974 yılı bir dönüm noktası oldu” diye söze başlayan Selçuk Bilgi, zeytinyağı yatırımlarına nasıl başladıklarını anlattı: “İzmir’de Sami Gomel’in 1974’te İtalya’ya sattığı zeytinyağında makine yağı çıkınca çok büyük tartışmalar yaşandı. O dönemde zeytinyağının üretici kooperatifleri tarafından işlenip satılması için yüzde 80 hibe ve yüzde 20 öz kaynakla kooperatiflere destek sağlandı. O zamanlar Mahmut Türkmenoğlu Köy-Koop İzmir Birlik Başkanı. Onun da desteği ile 1 Ocak 1975’te resmî olarak zeytinyağı fabrikamızın açılışını yaptık.

İlk olarak sulu sıkım fabrikamız daha sonra da zeytinyağı bölgesindeki kooperatiflere verilen hibeden yararlanarak kuru sıkım sistem fabrikamız kuruldu. 2002 yılında fabrikamız Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığımızca rehabilitasyon kapsamına alınarak günlük 60 ton

kapasiteli Modüler Sistem Kontinü Zeytinyağı fabrikasına dönüştü. Bu sayede ortaklarımızın zeytinyağı yağ asit limitleri dengelendi hem de erken hasat – erken sıkım zeytinyağı üretmeye başladık.

Zeytinyağımızı, kendi şişeleme ve teneke dolum tesisimizde ambalajlayarak Bademli ve Potamia adı altında tescilli iki markamız ile satışa sunuyoruz.”

Amerikan cevizine rakip Potamia

Bademli Kooperatifi tarafından 2019 yılında yeni ve yerli bir ceviz çeşidi tescil edildi. Kooperatif Başkanı Selçuk Bilgi tescil ettirdikleri yerli ceviz çeşidin hikâyesini şöyle anlattı: “Ortağımız Erdin Devrim doğada yeni bir ceviz çeşidi bulduğunu ve çok iyi ürünü olduğunu söyledi. Tam 10 yıl takibe aldık, üzerinde çalıştık. Ağacını diktik araştırmalarımızı yaptık ve gerçekten de iyi bir çeşit elde ettik. Tarım ve Orman Bakanlığı Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü’ne başvurarak bu yerli çeşidin tescilini yaptırдық. En çok bilinen Amerikan Chandler ceviz çeşidi ile karşılaştırdık, verimliliği daha iyi, irilikte de daha büyük. Ağaç başına ortalama 50-60 kilo veriyor. Kendine verimli, erkenci bir çeşit. Yağ oranı yüksek. Bu çeşitten binlerce fidan ürettik. Çeşidin bütün hakları bize ait. Bademli’nin mitolojideki adı olan Potamia ve çeşidi bulan ortağımızın adını ekleyerek ‘Potamia Erdin’ adını verdik.”

Bademli Kooperatifi örneğinde olduğu gibi çiftçiler bütün olumsuzluklara, yüksek girdi maliyetlerine, yeterli destek alamamalarına rağmen inatla üretmeyi, rekabet etmeyi sürdürüyor. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu döneminde başlayarak kooperatiflere verilen destek onlar için “can suyu” niteliğinde. Yerel yönetimlerin sağladığı destek ve devlet desteği ile kooperatifçilik modeli tarımda yeni bir çıkış yolu olabilir.

Bizi toprak kurtaracak!

Dünyada gıdanın üçte biri, ortalama 1,3 milyar ton gıda çöpe gidiyor. Gıda kaybının bir yıllık ekonomik bedeli; gelişmekte olan ülkelerde 310 milyar dolar, gelişmiş ülkelerde ise 680 milyar dolar. İsraf

edilen gıdayı üretmek için gerekli ekili alan Çin'in yüzölçümü kadar, yani 9,6 milyon kilometrekare.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2021 verilerine göre, Türkiye'de yılda 19 milyon ton gıda çöpe gidiyor. İsrafın en çok olduğu ürünler arasında ekmek ile yaş meyve ve sebze ilk sırada.

Türkiye'de günlük 4,9 milyon ekmek israf ediliyor. Üretilen sebze ve meyvelerin yaklaşık yüzde 50'si kaybediliyor. Hizmet sektöründe; işletme başına yılda 4,2 ton gıda ve 2 bin litre içecek israfı var. Her yıl çöpe giden 19 milyon ton gıda, yaklaşık 625 bin çöp kamyonunun taşıdığı çöp miktarına denk geliyor.

Bir yandan da yüksek gıda fiyatları ülkenin gündeminden düşmüyor. Gıda fiyatlarındaki artışın birçok nedeni var. Bu nedenleri ortadan kaldırmadan fiyatları düşüremezsiniz.

Üzerinde en çok durduğumuz yüksek girdi fiyatları. Gübre, mazot, tohum, ilaç, finansman gibi birçok girdide fiyatlar hızla yükselirken, ürün fiyatının düşük olması beklenemez. Girdi maliyetlerinin düşürülmesi, desteklerle karşılanması gerekiyor. Aksi takdirde, çiftçi para kazanamayınca üretimden çekiliyor. Üretim azalınca fiyatlar yükseliyor. Çiftçinin para kazanarak üretime devam etmesi gerekiyor.

Fiyatların yükselmesindeki bir başka önemli neden, üretilen ürünlerin yeterince değerlendirilememesi. Kayıp ve fire oranının yüksek olması. Yaş meyve ve sebzedeki yüzde 50'yi bulan kaybın yarısı önlen-se ürün arzı artacak ve fiyatlar bu kadar yükselmeyecek.

Üretilen sebze ve meyvelerin neredeyse yarısı kaybediliyor. Pazar-yerlerinde, marketlerin atık kamyonlarıyla, çöp konteynerlerinde her gün binlerce ton meyve sebze çöp oluyor. Bu bir millî servet. Çöpe giden sadece meyve, sebze değil o ürünün üretimi için kullanılan toprak, su, gübre, ilaç, tohum, finansman, çiftçinin emeği, alın teri de çöp oluyor.

Rakamlar çok çarpıcı. Yıllardır israfın boyutları konuşuluyor. Özellikle yaş meyve ve sebzedeki kayıp oranlarının çok yüksek olmasından hep şikâyet ediliyor. Kayıpları önlemek için gerekli önlemler alınmıyor. Hal Yasası'nda değişiklik yapılarak kayıp ve israfın önlen-ceği sanılıyor.

Mardin'de kadınların gücünü birleştirerek tarımdan turizme, yerel ekonominin canlandırılmasından atalık buğday ve mercimek tohum-

larının tarıma kazandırılmasına kadar birçok projeyi başarıyla yaşama geçiren gastronomi uzmanı, şef Ebru Baybara Demir bu kez sebze ve meyve atıklarının değerlendirilmesi projesini yaşama geçirdi.

Diyarbakır'ın Kayapınar ilçesinde başlatılan "Topraktan Toprağa / Biyobozunur Atık Yönetim Projesi" ile çöpe giden yaş meyve ve sebze atıkları kompost gübreye dönüştürülerek yeniden tarıma kazandırılıyor.

Böyle bir projenin yaşama geçmesinde Kayapınar Kaymakamı ve Belediye Başkan Vekili Ünal Koç'un çok büyük emeği var. Atıklardan elde edilen kompost gübre çiftçilere bedelsiz veriliyor.

Ebru Baybara Demir'in anlatımıyla, "Topraktan Toprağa" projesinin ayrıntıları şöyle:

"Uzun zamandır pazar atıkları üzerinde çalışıyorum. Diyarbakır Kayapınar Belediyesi'ne gittik, Başkan Ünal Koç projeye sahip çıktı ve bu işi sistemli olarak yapmaya ilk olarak burada başladık. Pazarlardaki sebze ve meyve atıklarını gece topluyoruz, sabah kompostluyoruz ve ondan sonra kompost arazisinde bekletiyoruz. Kompostu çiftçiye bedelsiz olarak veriyoruz."

Türkiye'de tarımda kullanılan gübrelerin yaklaşık yüzde 100'ünün kimyasal olduğunu ve yıllardır kullanılan bu gübrelerin toprağa ciddi zarar verdiğini vurgulayan Ebru Baybara Demir sözlerini şöyle sürdürdü: "Topraklarımızın neredeyse tamamı organik madde bakımından fakir. Toprakta yüzde 3 oranında olması gereken organik madde yüzde 1'in altında. Organik madde olmamasından kaynaklı olarak toprakta sıkışma oluyor ve çözülüyor. Kimyasal kullandıkça daha da sıkışıyor, sertleşiyor. Su geçirgenliği azalıyor. Zaten sulama yapacak suyumuz yok. Çok ciddi kuraklık var. Yağış olduğunda da bu sıkışmadan dolayı su toprakta derine inmiyor.

Buna bir çözüm bulmamız gerekiyor. Sebze meyve atıkları buna bir çözüm olur diye düşünüyoruz. Sadece Kayapınar'da açılan pazar sayısına göre günlük 3 ila 8 ton atık toplayabiliyoruz. Günlük olarak Diyarbakır haline giren 100 ton sebze ve meyvenin yüzde 30'u yani 30 tonu atık olarak toplanabilir. Bunu günlük olarak tarttık ve bu kadar büyük bir atık var.

Ebru Baybara Demir'in anlattığına göre, sadece bir pazardan yılda 600 ton, 5 pazardan 3 bin ton kompost gübre elde edilmesi hedefleniyor.

Toprakta 5 santim kalınlığındaki kompostun organik gübre ile birlikte kullanıldığında 1 hektar alanda 170 ton su tutulmasını sağlayacağı hesaplanıyor. Kompostun kendi suyu, nemi ile sulama maliyeti ve sulama sayısının düşürülmesi öngörülüyor.

Ayrıca son dönemde fiyatı çok yükselen gübre maliyeti de düşürülüyor. Gübre kullanımı azalıyor.

Proje, Marmara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Barış Çallı'nın koordinasyonunda yürütülüyor. Ayrıca 6 çevre mühendisi, 2 ziraat mühendisi ve bir sosyal hizmet uzmanı görev yapıyor. Projede görevli 2 sosyolog ise neden bu kadar atık olduğunu, neye göre atık miktarının arttığının veya azaldığının sosyolojik olarak araştırmasını yapıyor. İlk bulgulara göre gelir düzeyi arttıkça atık miktarı da artıyor. Bu çalışmalar sonucunda "atıklar nasıl azaltılabilir?" sorusuna da yanıt aranacak.

Yürütülen projenin çok kaynak gerektiren, para harcanan bir iş olmadığını vurgulayan Ebru Baybara Demir, önemli olan belediyenin çöp organizasyonunu buna uygun olarak planlaması ve toplanan atıkları kompostta dönüştürüp çiftçiye dağıtması olduğunu söylüyor.

Yapılan hesaplamalara göre, 3 ton atıktan 1 ton 100 kilo kompost çıkıyor. Yıllık bir pazardan elde edilecek kompost miktarı 400 ton. Her pazardan yıllık ortalama 400 ton kompost elde edileceği hesaplandığında bunun İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük kentlere yayıldığında çok büyük miktarda kompost üretimi yapmak mümkün.

"Biyobozunur Atık Yönetim Projesi" Diyarbakır'ın Kayapınar ilçesinde başladı sonra yayılmaya başladı. Ebru Baybara Demir her gün farklı bir ilde, ilçede bu projeyi yaygınlaştırmak için büyük çaba gösteriyor. Yüzlerce gönüllü ile bu projeyi ülke geneline yayıyor.

Adana Büyükşehir Belediyesi, Yüreğir, Sarıçam, Ceyhan ilçeleri, Mersin Mezitli, Muğla Datça, Fethiye, Menteşe ve Marmaris'te, Mardin, Nevşehir Avanos, İstanbul Büyükçekmece, Kocaeli Körfez Belediyesi'nde çalışmalar yapılıyor. Her geçen gün yeni belediyeler ekleniyor. Aralık 2021 itibarıyla günlük toplanan atık miktarı 60 bin ton civarındaydı.

Atıkların yüzde 12-15'i tüketilebilir

Aslında sadece çöp, atık toplanmıyor. Pazaryerlerinden alınan ürünlerin bir bölümü kullanılabilir, tüketilebilir ürünler. Yaklaşık 2 milyon kişinin yaşadığı Diyarbakır'da her gün ortalama 30 ton atık toplanıyor. Bunun yaklaşık yüzde 12-15'i tüketilebilir fazla gıda. Her gün 3-3,5 ton kullanılabilir sebze meyve toplanıyor. Bu gıdalar Kaya-pınar Belediyesi'nin gıda mühendisleri gözetiminde ve denetiminde aşevinde yemeğe veya konserveye dönüştürülüyor, gıda bankası üzerinden ihtiyaç sahiplerine dağıtılıyor.

Mersin Mezitli'de bu fazla gıdalar yine gönüllüler tarafından ayıklanarak Mersin Üniversitesi'nde okuyan öğrencilere veya Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarındaki öğrencilere ulaştırılıyor.

Ebru Baybara Demir her görüşmemizde heyecanla projenin büyümesinden duyduğu mutluluğu anlatıyor. Türkiye'nin her yerinde gönüllüler ile büyük yol aldıklarını anlatıyor. Yaptıkları tüm çalışmaların gönüllülük esasına dayalı olduğunu özellikle belirtiyor.

Yüzlerce gönüllünün her gün pazarlarda atıkları ayrıştırdığını, ayrıştırılan atıkların kompost alanına gönderildiğini ve toprak düzenleyici olarak çiftçilere ücretsiz dağıtıldığının altını çiziyor.

"Bizi toprak kurtaracak" diye bu işe başladığını hatırlatan Ebru Baybara Demir'in anlattıkları özetle şöyle: "Diyarbakır, Mersin, Adana ve Datça'da başlayan projelerin sürecine baktığımızda atıkların niteliğinin, miktarının ve çeşidinin, kompostun kullanılacağı yerin değiştiğini gördük. Diyarbakır, Mersin ve Adana'da biyobozunur atıkların kompostlanarak tarım arazisinin iyileştirilmesi için kullanıyoruz. Datça'da farklı bir durumla karşılaştık. Orman yollarından geçerken etrafta bir sürü kuru dal ve kuru bitki atıkları var. Bu kuru dal ve bitki atıkları hava sıcaklığı başta olmak üzere yangına neden olabilecek her türlü ihtimalde yangının şiddetini hızlandırıyor. Datça projemizde amacımız, bu kuru dal ve bitki atıklarını toplamak; pazar, restoran ve otellerin biyobozunur atıkları ile kompostlayarak bu atıkları toprağa dönüştürmek. Orman yangını için risk teşkil eden orman atıklarının dönüştürülmesi ile orman arazisini iyileştirmeyi hedefliyoruz.

Datça Belediyesi ve Datça Kent Konseyi İşbirliği ve gönüllülerle birlikte Biyobozunur Atık Yönetim Projesini başlattıktan sonra Fethiye’de çalışmaya başladık. Sırada Muğla Menteşe var. Önümüzde çok uzun bir liste var. Ülkenin birçok belediyesinden, yerel yönetimlerden talep var.

‘Atıksız Şehir Adana’ hedefi ile Adana’da Eski Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Jülide Sarıeroğlu, Vali Süleyman Elban, Büyükşehir Belediye Başkanı Zeydan Karalar, Yüreğir Belediye Başkanı Fatih Mehmet Kocaispir, Sarıçam Belediye Başkanı Bilal Uludağ, Ceyhan Belediye Başkanı Hülya Erdem projeye destek verdi.

Adana’da projenin amacı sadece toprağı iyileştirmek ve sulamayı düzeltmek değil. Çukurova’nın en önemli tarımsal üretimi narenciye de Akdeniz meyve sineğı sorunu yaşıyor. Çukurova narenciye üretiminin yüzde 30’u karşılıyor. Özellikle tarım atıklarının toplu halde bırakıldığı kanal boyu, Akdeniz meyve sineğinin en önemli üreme alanları olarak görülüyor. Bu sorunu kökten çözmek için proje kapsamında çalışmalar yapıyoruz.

Akdeniz meyve sineğı sadece narenciye ürünlerine değil, kayısı, şeftali, nektarin, yenidünya, erik, ayva, armut, elma, incir, Trabzon hurması ve nar gibi ürünlere de zarar veriyor. Önlem alınmazsa ürünlere yüzde 100’e varan oranda zarara neden olabiliyor. İhraç edilen ürünler geri dönüyor. Buna kalıcı çözüm bulmak için atıklar alınarak kompostlama alanına taşınacak. Sorun kaynağından çözülecek. İlaçsız bir biçimde sinek zararlısını yok etmeyi hedefliyoruz. ‘Adana Büyükşehir Belediyesi Biyobozunur Atık Yönetim Projesi’yle pazar atıkları, hal atıklarının yanı sıra tarımsal atıklar da organize edilen alanlarda kompostlanmak üzere toplanıyor.

Toplanan bu atıklardan elde edilen kompost; tarımsal sulamayı azaltacak, toprağın kalitesini yükseltecek, topraktaki mikroorganizma ve organik maddeyi arttıracak. Gübre maliyetini azaltacak. Akdeniz meyve sineğinin üremesine neden olan tarımsal atıklar toplanarak geri dönüştürülecek ve sinekle yapılacak biyolojik mücadele ilaçsız olarak sürdürülecek.

Mezitli’de gönüllü ekibimiz ve belediye çalışanlarımız atık yağları da topluyor. Toplanan yağlar proje gönüllüsü kimyager arkadaşlarımız

tarafından arapsabunu haline getirilerek temizlikte kullanılması için okullara gönderilecek.”

Projeye nasıl dahil olabilirsiniz?

Bu projede yer almak isteyen belediyeden atıkların kompostlanacağı boş bir alan ve atıkların taşınması, yayılması için çöp arabası ve kepçe talep ediliyor. Kompostlama işini takip eden bir çevre mühendisinin görevlendirilmesi ve günde 3 kez kompostlanan ürünlerin sıcaklığını ölçen sıcaklık ölçer aleti olması yeterli. Projede yer alacak gönüllüler grubu oluşturuluyor. Bu gönüllülere 2 saatlik bir eğitim veriliyor. Akşam pazaryerine gidilerek atıkların ayrıştırılması, toplanması, yüklenmesi ve kompost alanına taşınması sağlanıyor. Kompostlama işlemi tamamlandıktan sonra iki ay sonra bu kompost toprak düzenleyici olarak çiftçilere ücretsiz dağıtılıyor.

Bu zor süreçte, Mardin’de kadınların gücünü birleştirerek tarımdan turizme, yerel ekonominin canlandırılmasından atalık buğday ve mercimek tohumlarının tarıma kazandırılmasına kadar birçok projeyi başarıyla yaşama geçiren gastronomi uzmanı, şef Ebru Baybara Demir’in başlattığı pazaryerleri ve hallerdeki sebze ve meyve atıklarının değerlendirilmesi projesinin ülke geneline yayılması, atıkların kompostlanarak kullanılması toprağın iyileştirilmesi, onarılması için çok önemli. Belediye başkanları bu projeleri illerinde, ilçelerinde uygulayabilir ve sizler de gönüllü olarak bu projede yer alabilirsiniz. Ebru Baybara Demir’in söylediği gibi “bizi toprak kurtaracak”

Sorgül buğdayını yaygınlaştırıyor

Kuraklığın en şiddetli yaşandığı Mardin’de birkaç yıldan bu yana ata tohumu sorgül ile buğday üretimi yapıyor Ebru Baybara Demir. Sorgül buğdayının kuraklıktan fazla etkilenmediğini söylüyor.

Ata tohumlarını yaygınlaştırmak için özel çaba gösteren Ebru Baybara Demir’in bu konuda anlattıkları ise özetle şöyle: “Sadece Mardin ve yöresinde değil, Türkiye’nin tahıl ambarı olarak bilinen Konya Ovası’na da deneme amaçlı olarak sorgül buğdayı ekimi yaptık. Kuraklık tehlikesine karşı susuz olarak ekilen ata tohumu olan ‘sorgül’ buğdayının gelişimi bize çok büyük umut verdi. Tarım ve Orman

Bakanlığı'nın Altınova Tarım İşletmesi Müdürlüğü'ne ait 40 dekarlık alana 2021'de deneme amaçlı ekilen 'sorgül' buğdayından iyi verim alındı.

Tohum takas şenliklerini, herkesin bahçesinde yaptığı kompostu ve kendi sebze meyvesini yetiştirme gayretinde olanları çok takdir ediyorum. Bu işleri daha büyük kitlelere yaymanın yolunu bulmamız gerektiğine inanıyorum.

'Bir elma için şu kadar su, bir hamburgerin yapılması için bu kadar suya ihtiyaç var' diyerek, ezbere istatistikleri arka arkaya sıralamanın anlamı olmadığını ve gıda konusunda kamuoyu yaratabileceğini sanmıyorum. Şehirdekilerin, şehir marketlerinde bulunduğu sürece her zaman sürdürülebilir olduğunu düşündüğü gıdanın üretim süreci ile ilgili böyle bir ilişkiyi kurmasını bekleyemezsiniz. İşe başlama yerimiz toprak olmalı.

İşte biz de tam da bu noktada iken içinde bulunduğumuz şartları önümüze koyup çözüm arama yoluna gittik. Karşımızda kuraklaşmaya başlamış, tahrip edilmiş toprak, yitirilmiş tohumlar, unutulmuş geleneksel tarım bilgisi ve inatçı bir çiftçi zihniyeti ve en önemlisi azalan su kaynakları ile toprağı besleyen döngünün kaybedilmesi sorunları vardı. Tabii ki iklim krizi!

Önce elimizdekilere baktık! Susuz yetişen yerel tohumlarımız ve onu yetiştirmeyi bilen, Anadolu'da tarımın sürdürülebilirliğinin teminatı olan küçük çiftçimizin insan kaynağı ve onun kuşaktan kuşağa geçmiş tarım bilgisi vardı. Önce tohumları bulduk. Onu özenle yetiştirmesini bilen kadın çiftçilerimize ulaştık. Toprağı ektik. Hep toprakla beraber olduk, toprağı hiç yalnız bırakmadık. Doğa bize yardımcı oldu. Sulama yapmadan en kıymetli tohumlarımızı çoğalttık, çiftçimizle paylaştık. Daha çok ektik.

Kimyasal kullanmamanın ve beden gücünün tarımdaki istihdamın güçlenmesi noktasındaki önemini anladık. Ne kadar az kimyasal ne kadar az makine, o kadar istihdam demektir.

Bitkisel üretim ile hayvansal üretimdeki denge de bozulunca aradaki biyolojik bağı da kaybetmişiz. Ne bitki hayvanı ne hayvan bitkiyi besleyemiyordu artık. Sonra baktık ki gübre toprağı öldürüyor. Pazardaki gıda atıkları geldi aklımıza, şimdi onları topluyoruz. Topladık-

ğımız atıkları toprakla karıştırmayı ve doğal dengeye katkı sağlamayı planladık.

Tohumlarla uğraşıyorum çünkü tarım, bizim en birincil ihtiyacımız olan gıdamızın ve yaşamımızın kaynağı. Çiftçinin zor durumda olması, toprağın dengesinin bozulması ve suyun bitmesi benim görebildiklerim. Bütün bu konulara çiftçinin sorunu olarak bakamayız, bakmamalıyız.”

Ebru Baybara Demir’in çalışmaları, çabaları birçok soruna rağmen Türkiye’de tarım, gıda, toprak, tohum, su ve daha birçok konuda yapılacak çok iş olduğunu ve birlikte birçok başarıya ulaşılacağını gösteriyor. Ülkenin böyle bir potansiyeli var. Umutsuzluğa yer yok.

Ekvator’a en uzak muz üreticisi; Türkiye

Bilinen en eski meyvelerden biridir muz. Üretim miktarı olarak tarımsal ürünler arasında buğday, mısır ve pirinçten sonra 4. sırada yer alan muz, 135 ülkede üretiliyor. Meyveler arasında ve dünya bitkisel ürünler ticaretinde ilk sırada. Muz genellikle Ekvator kuşağında yer alan, gelişmekte olan ülkelerde yetiştiriliyor. Gelişmiş ülkeler ise ithalatçı konumunda. Uluslararası ticareti sürekli artış eğiliminde olan bir ürün. Dünya muz üretimi 2019 yılında 116,8 milyon ton iken, 2029 yılında 132,6 milyon tona ulaşacağı öngörülüyor. Dünyada kişi başına muz tüketimi yıllık ortalama 12 kilodur.

Muz üretiminde Asya ülkeleri ilk sırada yer alırken, Afrika, Güney ve Orta Amerika, Karayipler, Okyanusya, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri Asya’yı izliyor. Hindistan 2019 verileriyle 30,5 milyon ton üretim ile ilk sırada ve dünya üretiminin yüzde 26’sını karşılıyor. İlk beş üretici ülke dünya üretiminin yüzde 54’ünü karşılıyor. 2019’da muz üretiminin yaklaşık yüzde 21’i ticarete konu olurken, ihracat değeri 13,5 milyar dolardır.

Üretimde olduğu gibi ihracatta da yoğunlaşma var. Ekvador dünya muz ihracatının yüzde 22,6’sını, ilk beş ihracatçı ülke toplam dış satımın yüzde 60’ını gerçekleştiriyor.

Muz ithalatı yapan başlıca ülkeler ise sırasıyla Amerika Birleşik

Devletleri, Çin, Belçika, Hollanda, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'dır.

Dünya muz ticaretinde uluslararası 4 firma, DoleFood, Chiquita, Fresh Del Monte ve Fyffess büyük paya sahip. Bu dört firmanın pazar payı 2002 yılında yüzde 62 iken 2017 yılında yüzde 45'e geriledi. Şirketlerin egemenliği azalıyor. Bunun nedeni ise Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere perakende mağazaların muz tedariklerini doğrudan daha küçük ölçekli toptancılardan veya üreticilerden sağlamaları.

Türkiye'nin muz üretimi artarken ithalat azalıyor, üretim alanları da genişliyor. Mersin, Antalya, Hatay ve Adana en çok üretim yapılan iller. Son dönemlerde İzmir, Muğla, Manisa ve başka illerde de örtü altı muz üretimi yapılıyor. Geçmiş yıllarda ihtiyacının büyük bölümünü ithalatla karşılayan Türkiye, muz ihtiyacının yüzde 77'sini kendisi üretir hale geldi. Üretimdeki artışta sera, örtü altı üretimin payı çok büyük. Yerli üretimle birlikte tüketim de artıyor.

Yaşanan gelişmeleri olumlu görenler de var, plansız yatırımlar nedeniyle birkaç yıl önce nar üretiminde olduğu gibi büyük sorunlar yaşanacağını düşünenler de. Ayrıca su varlığının azalması nedeniyle serada muz üretimindeki artış su sorununu da beraberinde getiriyor. Muz, çok su tüketen bir bitki.

Muz konusunda yatırımlardaki ve üretimdeki artış ve yoğun ilgi nedeniyle mevcut durumun tespiti, sorunları ve geleceğe ışık tutmak amacıyla 5-10 Nisan 2021 tarihlerinde "Muz E-Çalıştay" düzenlendi. Antalya Tarım Konseyi, Antalya Ticaret Borsası ve Antalya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün düzenlediği çalıştayda 10 ayrı oturumda 5'i yabancı 48 bildiri sunuldu. Yukarıda okuduğunuz bilgilerin bir bölümü bu çalıştaydan.

Önümüzdeki yıllarda da muz üretimi, yapılan yatırımlar hep gündemde olacak. Çalıştayda ele alınan konuları ve geleceğe ilişkin öngörülerini yatırım yapmak isteyenlere, üreticilere, tüketicilere yararlı olması için paylaşıyorum.

Ekvator'a en uzak muz üreticisi ülke konumundaki Türkiye'nin 2020 yılı muz üretimi 728 bin ton. Üretim alanı 111 bin 544 dekar. Üretimde 2020 verileri ile 56 bin 500 dekar ve 405 bin ton ile Mersin

ilk sırada. Antalya 51 bin dekar ve 297 bin ton üretimle ikinci sırada. Türkiye’de kişi başına tüketim yaklaşık 7 kilo, muzda kendine yeterli-lik oranı yüzde 77’dir.

Akdeniz kıyı şeridinde özellikle açıkta yetiştirilen muz alanları-nı arttırma olanakları sınırlı, bu nedenle muz üretimi daha çok örtü altı/seralarda yapılıyor. Antalya’da toplam tarım alanlarının yüzde 10’unda muz üretiliyor. Antalya örtü altı üretimin yüzde 29’una sahip. En çok yatırım yapılan ilçe Manavgat.

Örtü altında üretimde verim ve kalite açıkta üretime kıyasla daha yüksek. Dekara verim Mersin’de 7 bin 188 kilo, Antalya’da 5 bin 850, Hatay’da 5 bin 768, Adana’da 5 bin 56 ve Muğla’da 7 bin 794 kilo.

Muz üretim alanı son beş yılda yaklaşık 2 kat, verimi 0,4 kat ve üre-tim miktarı 2,5 kat arttı. Örtü altı üretim yaklaşık 3,5 kat artış kaydetti.

Verilen destekler ve krediler, doku kültürü ile muz fidesi yetiştiri-lmesi, bir yılda ürün alınabilmesi, yüksek verim, düşük işçilik muz üretiminin artışındaki en önemli unsurlar olarak görülüyor. Özellikle 2014 yılında Ziraat Bankası’nın uygulamaya koyduğu yüzde 50 süb-vansiyonlu yatırım kredisi teşvikleriyle örtü altı muz yetiştiriciliği cid-di ivme kazandı.

Muz üretiminde minimum sera büyüklüğünün küçük işletmelerde 3 bin metrekare, optimum sera büyüklüğünün 5 ile 10 bin metrekare, ticari anlamda üretim yapan büyük işletmelerde ise minimum sera büyüklüğünün 10 bin metrekare, optimum büyüklüğün 25 bin ile 50 bin metrekare olması öneriliyor.

Açıkta muz yetiştiriciliği riskler barındırdığı için örtü altı yetiştiri-cilik ön plana çıkıyor. Ancak, kontrolsüz örtü altı yetiştiriciliğinin ise belirli bir süre sonunda demir yığınlarının olduğu alanlara dönüşme riski var.

Muz üretiminde nispi kârlılığın örtü altı üretimde yüzde 152, açık-ta yüzde 106 oranında olduğu ifade ediliyor.

Türkiye’nin sofralık muz ithalatı 2020 yılında 164 bin ton olarak gerçekleşirken ihracatı 34 bin ton oldu. İthalatın yaklaşık yüzde 93’ü Ekvador’dan yapılıyor.

Yerli ve ithal muz karşılaştırıldığında yerli muzun raf ömrü kısa. Üreticiler ticari riskler ve güvensizlikler (kur değişimleri, para tahsilatı),

kalite düşüklüğü, ambalajların niteliği, ithal muzla rekabet, aracılardan kendi aralarında rekabeti, perakendeci grupların fiyat baskısı gibi sorunlarla karşı karşıya kalıyor. Yıllık 60 bin ton kayıp olduğu ifade ediliyor. Organik pazarlamada problemler yaşanıyor.

Muz yetiştiriciliğinde nelere dikkat edilmeli?

Avantajları: Üretim fazlasının olmaması, fiyatının istikrarlı olması, dekindan alınan verimin dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmesi, işçilik masraflarının nispeten düşük olması, örtü altı yetiştiricilikte neredeyse yıl boyu üretim yapılabilmesi ve hastalıkların yaygın olmaması.

Dezavantajları: Üretim maliyetinin yüksek olması, ihracat rekabet üstünlüğünün olmaması, örtü altı yetiştiriciliğinin yapıldığı bazı lokasyonların iklim ve yetiştirme şartlarının uygun olmaması.

Üretici yapısı: Yaş ortalaması 48. Deneyim ortalama 18 yıl. Örtü altı üretim yapanların deneyimi daha düşük. Açıkta üretim yapan üreticilerin yüzde 23'ü, örtü altı üretim yapanların ise yüzde 53'ü tarım dışından ve emekli.

Tüketim ve pazarlama: Muz, her gelir seviyesinden insanların, tüketicilerin sofrasına giren bir ürün. Muzda markalaşma, coğrafi işaret ve izlenebilirlik konularında kayda değer bir gelişme yok. Açıkta yetiştirilen muzun koku, tat ve aroması ithal muza ve diğer bölgelerde yetiştirilenlere kıyasla daha üstündür. Tüccarlar, komisyoncular, tüccar-komisyoncular ve üreticiden az miktarda ürün doğrudan tüketicilere ulaşıyor.

Destekler: Muz üretiminde; iyi tarım uygulamaları, organik tarım, mazot ve gübre, toprak analizi, katı organik gübre, açıkta ve örtü altı biyolojik ve biyoteknik mücadele, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma (ÇATAK) desteklerinde yararlanılmaktadır.

Yatırım maliyeti yüksek. Bu nedenle yatırımlar Tarım Bakanlığı, kırsal kalkınma destekleme fonları (IPARD) ve finans kuruluşlarınınca destekleniyor. Özel finans kurumları ve kamu bankaları da muz yetiştiriciliğinde yatırım ve işletme kredisi sağlıyor. Ayrıca, faiz indirimli kredi ve hibe destekleri de sağlanıyor.

Yatırım kredileri, yeni sera kurulması, mevcut seraların büyütülmesi, bakımı ve onarımı, kurulu bir işletmenin satın alınmasına yönelik veriliyor.

Muz üretiminde açık alanlarda don, dolu, fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını riskleri; örtü altında dolu, fırtına, hortum, yangın, deprem, kar ve dolu ağırlığı, taşıt çarpması, sel ve su baskını, enkaz kaldırma masrafı gibi riskler sigorta teminatı kapsamında.

Muz yetiştiriciliği yaygınlaşıyor. Üretim artıyor. Ancak, bu artışın ne kadar planlı olduğu tartışılıyor. Birçok girişimci örtü altı muz yetiştiriciliği yapmak istiyor. Bu bir moda gibi yayılıyor. Yatırım yapılırken, su, iklim, pazar, maliyet gibi faktörler dikkate alınmalı. Nar üretimi de bir dönem moda şeklinde artmış ancak iyi planlanmadığı için sonu hüsrana olmuştur. Dileriz aynı yanlışlar muzda yaşanmaz.

Muz hakkında bilinmesi gerekenler

- Türkiye’de muz üretim maliyeti diğer ülkelere kıyasla daha yüksek. Muz, yüksek gümrük vergi oranları ile korunuyor. Korumada olmadığında yerli muzun ithal muzla rekabet etmesi çok zor.
- İthalat yurtiçi üretimi olumsuz etkiliyor.
- Muz üretiminde bilgi eksikliği, girdi fiyatları, kalite, pazarlama, etkisiz üretici örgütlenmesi gibi sorunlar var.
- Üretim çok geniş bir alana yayılıyor. Ticari muz yetiştiriciliğine uygun alanlar belirlenmeli.
- Muz üretiminde su tüketimi çok yüksek. Yoğun muz üretilen bölgelerde çok sayıda kuyu var. Bölgede yeraltı su kaynaklarının azalması söz konusu olabilir. Nitekim, 2020-2021 yılı kurak geçince muz yetiştiriciliğinin yaygın olduğu Antalya’da su sorunu yaşanmaya başlandı.
- Kontrolsüz, plansız ve eksik bilgiyle yapılan muz üretimi birkaç yıl sonra ekili alanların çoraklaşmasına ve verimsiz alanlara dönüşmesine neden olabilir.
- Açıkta muz yetiştiriciliği riskler barındırıyor. Dolayısıyla örtü altı yetiştiriciliği ön plana çıkıyor. Ancak kontrolsüz örtü altı

yetiştiriciliğinin büyümesi belirli bir süre sonra seraların terk edilmesine neden olabilir.

- Örtü altı üretim, açıkta muz üretimine kıyasla daha fazla dikkat gerektirir.
- Muz üretiminin artması kaynak tahsisini bozmaktadır. Muz bölgenin doğal ürünleriyle (turunçgiller) toprak için rekabet etmektedir. Muz üretiminin artması bölgenin doğal ürünlerinin üretimini baltalayabilir.
- Muz yetiştiriciliğiyle ilgili bir veri tabanı hazırlanmalı, sektörde yer alan üretici ve üretici adayları bilgilendirilmeli.
- Muz üretimi yapılan bölgelerde uygun muz türleri tespit edilmeli.
- Örgütlü bir muz üretimi için bölgesel kooperatifleşme sağlanmalı. Hollanda hem muz ithal ediyor hem de muz ihraç ediyor. Bunu kooperatifler mezat sistemlerinden yapıyor. İncelenmesi yarar sağlayacaktır.
- Türkiye’de muz üretiminde Ar-Ge faaliyetleri öncelenmelidir. Doku kültürü ile yetiştiricilik sağlanmalıdır.
- Nakliye koşullarına elverişli olmayan muz çeşitleri ticari anlamda farklı alanlarda değerdendirilmeli. Bu alanlar muzlu içecekler (shake, frozen, smoothie) muz kolonyası, muz sabunu, muz cipsi, muz lifinden elde edilen ürünler olarak sayılabilir.
- Muz üretiminde ciddi bir kadın emeği söz konusu. İş sağlığı ve güvenliği, işçi hakları, kadın istihdam ve refahının iyileştirilmesi gibi konularda küresel bir standart sağlanmalı.
- Muz işleme ve paketlemeyle ilgili standart bir uygulama geliştirilmeli.

Dünya yaş meyve ürünleri üretiminde ilk sırada yer alan tropikal bir meyve olan muzun, Türkiye’de üretimi arttıkça ithalatı da azalıyor. Muzda kendine yeterlilik yüzde 50’lerden yüzde 77’ye kadar yükseldi. Yapılan yeni yatırımlarla birkaç yıl içinde kendine yeterliliğin yüzde 90’lara çıkması bekleniyor. Üretim artışına rağmen muzda fiyat yüksek seyrediyor. Daha doğrusu diğer ürünlerde olduğu gibi üreticide ucuz, tüketicide pahalı.

Muzun yanı sıra Türkiye’de avokado, mango, çarkıfelek, ejder meyvesi ve daha birçok tropikal meyve de yetiştiriliyor. Bu konuyu *Üretim Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kısacasında Tarım* kitabımda ayrıntılı olarak yazmıştım.

Türkiye Avrupa’nın tek yaş çay üreticisi

Çay bitkisi her yerde yetişmiyor. Çin, Hindistan, Endonezya, Sri Lanka, Japonya ve Kenya önemli üretici ülkeler. Türkiye, çay üretiminin yapıldığı az sayıdaki ülkelerden birisi. Aynı zamanda Avrupa’da çay üretimi yapılan tek ülke. Ülke tarımı için büyük bir zenginlik. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi ekonomisinin en önemli ürünü. Sadece üreticiler için değil, esnaf, tüccar, sanayici, yarattığı istihdam ve diğer ekonomik faaliyetler için büyük bir ekonomik değer.

Türkiye’nin kişi başına çay tüketiminde dünyada ilk sırada olduğu dikkate alınınca bunun önemi çok daha iyi anlaşılıyor. Üretmezsek, ithal etmek zorunda kalacağımız bir ürün.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü’nün (FAO) verilerine göre, dünyada 4 milyon 193 bin hektar alanda çay üretimi yapılıyor. 2019 verileriyle yıllık kuru çay üretimi 6 milyon 497 bin tondur.

Türkiye, çay üretim alanları bakımından Çin, Hindistan, Kenya, Sri Lanka, Vietnam ve Endonezya’dan sonra 7. sırada. Kuru çay üretimindeyse, Çin, Hindistan, Kenya, Sri Lanka’dan sonra 5. sırada yer alıyor.

Dünyanın en çok çay ihraç eden ülkeleri sırasıyla, Kenya, Çin, Hindistan, Sri Lanka ve Vietnam. İthalat yapan ülkeler ise Pakistan, Rusya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Mısır.

Çay, sudan sonra en çok tüketilen ikinci içecek olarak biliniyor. Kişi başına yıllık kuru çay tüketiminde, Türkiye, ortalama 3,5 kilo ile ilk sırada. Libya 2,4 kilo ile ikinci, Afganistan kişi başına 2,2 kilo ile üçüncü sırada yer alırken Katar, İngiltere, İrlanda’da kişi başına yıllık 2 kilo kuru çay tüketiliyor.

Türkiye’nin çay üretim alanları 2012 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden belirlendi. Yasa ile belirlenen bu alanlarda çay üretimi

yapılıyor. Çay üreticilerine “Çay Bahçesi Ruhsatnamesi” veriliyor. Bu ruhsatname mevzuata uygun olarak çay bahçesi tesis edildiğini ve üretim yapıldığını gösteriyor.

Üreticiler ruhsatnameye kısaca “çay cüzdanı” diyor. Cüzdanı olanlar “yaş çay üreticisi” olarak adlandırılıyor. Türkiye’de 200 bin civarında yaş çay üreticisi var. Bunların hepsi çay bahçesi sahibi değil. Bazıları işletici olarak çay cüzdanına sahip. Rizeli olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın da çay cüzdanı sahibi olduğu biliniyor. Çay cüzdanı sahiplerinin bir bölümü üretim bölgelerinde bir bölümü ise İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde yaşıyor. Üretim bölgesi dışında yaşayanlar her sene hasat zamanı gelir, hasadını yaptırır, çayı teslim eder ve yaşadığı kente geri döner.

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) 2020 yılı verilerine göre Türkiye, yaklaşık 786 bin dekada yılda ortalama 1 milyon 400 bin ton yaş çay üretiyor. Çay hasadı birinci, ikinci ve üçüncü sürgün olmak üzere yılda üç kez yapılıyor. İlk sürgün hasadı mayıs-haziran, ikinci sürgün haziran-ağustos ve üçüncü sürgün de ağustos-ekim döneminde gerçekleştiriliyor.

Kişi başına çay üretim alanı çok küçük. Yani, çayda büyük üretici pek yok. Çaykur’un verilerine göre, çay cüzdanı sahibi yaklaşık 200 bin üreticinin yüzde 48’inin çay üretim alanı 2 ile 5 dekar (dönüm) arasında. Yüzde 20’si 1 ila 2 dekar, yüzde 23’ünün 5 ile 10 dekar arasında. Aynı verilere göre, 500 metrekaare alandan daha küçük çaylığı olan 1570 üretici bulunurken, 100 dekar üzeri çay cüzdanı olan sadece 1 üretici var.

İl bazında ise, çayın yüzde 63’ü Rize’de, yüzde 23’ü Trabzon’da, yaklaşık yüzde 10’u Artvin’de, yüzde 4’ü ise Giresun ve Ordu’da üretiliyor.

Fındıkla birlikte Karadeniz Bölgesi’nin en önemli geçim kaynağı olan çay, sadece üreticisine değil, bölge esnafına, sanayicisine, çalışanlara ve yarattığı katma değer ile ülke ekonomisine önemli katkılar sağlıyor.

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, 2020 yılında kuru çay ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 4,2 oranında artarak 4 bin 170 ton, ithalat ise bir önceki yıla göre yüzde 11,1 oranında artarak 21 bin 920 ton olarak gerçekleşti.

Çaykur, 2020 yılında üreticiden 752 bin ton yaş çay alımı yaptı. Organik yaş çay alımı ise aynı yıl 35 bin ton oldu.

Bir dekar alanda yaş çay verimi ortalama 1 tondur. Ortalama 100 kilo yaş çaydan ise, 18 kilo kuru çay elde ediliyor.

Yaş çayı işleyen Çaykur'un 46, özel sektörün 229 fabrikası var. 1985 yılına kadar devlet tekeli konumunda olan Çaykur'un pazar payı yüzde 95 seviyesindeydi. Devlet tekelinin kaldırılmasından sonra bu pay gerileyerek 2020 yılında yüzde 52'ye kadar düştü.

Yılda 3 kez yaş çay hasadı yapan üretici öncelikle ürününü Çaykur'a vermek istiyor. Fakat hepsini veremiyor. Çünkü, Çaykur yaş çay alımında kota uyguluyor. Her sene çay alım kampanyası başlamadan önce Çaykur, üreticiden ne kadar çay alacağını, yani kotayı da açıklıyor. Örneğin 2021 yılı için açıklanan kota dekar başına 600 kilo. Bunu da belli bir kontenjanla alıyor. 2021 yılı ilk sürgün çay hasadında üreticiler bu uygulama nedeniyle Çaykur'a büyük tepki gösterdi. Eylemler yapıldı. Üreticinin neden tepki gösterdiğini anlamak için üreticinin sesine kulak vermek gerekiyor. Çaykur'un alım kotası ve kontenjan uygulamasını çay üreticisi Altan Civelek kendisinden örnek vererek özetle şöyle dile getiriyor:

"Her sene mayıs ayında devletimiz yaş çay alım fiyatını açıklar. Bu sene için bu fiyat 3,87 lira ve 13 kuruş desteklemeyle birlikte toplam 4 lira oldu. Daha iyi anlatabilmek adına kendi üzerimden örneklemek istiyorum. Benim toplamda 3 dekar çaylık alanım var. Hemen hemen 3 ton yaş çaya tekabül eder. Çaykur diyor ki senden bu sene dekara 600 kilo yani toplamda 1.800 kilo yaş çay alırım. Kota dediğimiz uygulama budur. Benim bu seneki kotam 1.800 kilo. Tabii iş kota ile kalmıyor bir de kontenjan uygulaması var. Yani benden günlük dekar başına alacağı çay miktarı.

Çaykur, 17 Mayıs 2021 itibarıyla çay alımına başlayacağını açıkladı. Kontenjan ilk gün dekar başına 100 kilo oldu. İkinci gün 50 kilo, üçüncü gün 30 kilo, dördüncü gün 20 kilo ve beşinci gün ise 15 kiloya düşürüldü.

Benim ve benim gibi birçok üreticinin çayı henüz hasada gelmediği için ben ancak 4. gün toplamaya başlayabildim. Yani 3 ton çaydan sadece 60 kilo çay satabildim. Bütün bunların dışında Çaykur'da

randevu sistemi mevcut. Ben haftanın dört günü çay verebiliyorum. Bir haftada 60 kilodan dört kere çay versem 240 kilo çay vermiş olurum. Bahçemdeki 3 ton çayın tamamını Çaykur almadığı gibi, alabileceği 1.800 kiloyu da satabilmem için bu hesaba göre 8 haftaya yani iki aya ihtiyacım var. Çay yılda üç kere hasat edilir.

Ben çayımı 2 ayda toplamaya kalkışırsam dalında uzar, ağaca döner kartlaşır ve suyunu çeker. Bu demektir ki siz çay yerine ot suyu içmiş olursunuz. En iyi çay 2,5 yapraklı çay filizinden olur. O filizleri de ağaca dönüşmeden toplayıp satabilmek için en fazla 8-10 günümüz var.

Doğal olarak biz üreticiler çay hasadı başladıktan sonra, bu süre içerisinde çayımızı toplayıp satmak zorundayız. Bu süreçte Çaykur bira-kın elimizdeki tüm çayı almayı, verdiği kotayı bile kontenjan sebebiyle alamadığı için bizler özel fabrikalara mecbur bırakılmış oluyoruz.

Özel fabrikalar da bu zorunluluğu bildikleri için hızlı bir şekilde çay fiyatını düşürerek elimizdeki çayı 1 lira, hatta 1,2 lira daha ucuza almaya çalışıyor. Çayın fiyatı 4 lira iken hemen hemen tüm özel şirketler 3 liraya çay alıyor. Vermek istemezsek “keyfiniz bilir” diyorlar. Vermezsek elimizde, bahçemizde kalıyor!

Şimdi tekrar hesabımıza dönelim. Ben tek başıma bir üreticiyim. Yaklaşık 3 ton çayı toplayabilmek için işçi yardımı almak zorundayım. Bu sene işçiler topladıkları kilo kadar ücret alıyor. Yani 1.000 kilo için 1.000 lira. Hesaplamalarım göre bu sene 3 ton çayın 1 tonunu Çaykur’a 2 tonunu da özel fabrikalara verebileceğim. Toplam da 3.000 lira da işçilere vereceğim.

Şimdi hesap yapalım; 3 ton çayın 1 tonunu Çaykur’a verdim, oradan 4 bin lira alacağım. Geri kalan 2 tonu da kilosu 3 liradan olmak üzere özel sektöre verdim, oradan da 6 bin lira alacağım. Toplamda aldığım çay bedeli destekleme primi dahil 10 bin lira. Bunun 3 bin lirasını işçiye, 1.150 lirasını nisan ayında çaya vurduğumuz gübreye verdim. Çayımı bahçeden alım yerine götürebilmek için taşıyıcı araçlara da ortalama 150 lira verdim. İşçilerin yemek giderleri de 150 lira diyelim. Sonuç olarak elimde kalan para 5 bin 550 lira olacak.

Yani birkaç kendini bilmez atıp tuttuğu gibi “Çayın kilosu 4 lira oldu, 3 ton çayı olan bir sürümde 12 bin lira kazanıyor” iddiası yalan!

Şimdi biz ne istiyoruz? Biz diyoruz ki devletimiz her sene yaşı çay

fiyatını açıkladığı gün bir taban fiyat belirleyerek özel fabrikaların çay fiyatını bu kadar düşürmesine engel olsun. Örneğin yüzde 5'lik bir taban fiyat açıklaması özel firmaların çayı 4 liradan en fazla 3,80 kuruşa düşürebileceği anlamına gelir. Bunu da yapamıyorsa Çaykur, fabrikalarının kapasitelerini artırarak üreticinin bahçesindeki tüm çayı kota-sız alabilsin. O da olmuyorsa kontenjanı bu kadar erken düşürüp üreticiyi özellere mahkûm etmesin. Kontenjan 30'un altına düşmemeli. Çay üretimi Doğu Karadeniz'in neredeyse tamamının geçim kaynağı olduğu için ciddi bir çay potansiyeli var.

Bu çayın işlenmesini devlet tek başına yüklenemez. O halde özel fabrikalarla birlikte bu işe el atmalı, üretici mağdur edilmeden elindeki tüm çay alınıp işlenmelidir. Bunu, vatandaşın çayının neredeyse yarısını gasp ederek değil, hakkıyla, adil bir şekilde yapmalıdır.”

Çay üreticisi Altan Civelek'in anlattıkları, Türkiye'nin önemli zenginliklerinden birisi olan çayın üretimden tüketime kadar olan zincirde iyi yönetilemediğini gösteriyor. Çaykur, sanki bilinçli olarak üreticiyi özel sektörün kucağına atıyor.

Elbette bunda üreticilerin de sorumluluğu var. Çay üreticilerinin tamamı küçük aile çiftçisi. Yani birkaç dönümde üretim yapan küçük üreticiler. Güçlerini birleştirerek güçlü bir kooperatif kurmaları ve birlikte hareket etmeleri gerekiyor. Altan Civelek, tek başına 3 ton çay ile Çaykur'un veya özel sektör fabrikasının kapısına gittiğinde, onların her söylediğine uymak zorunda kalan güçsüz bir üretici. Ama kooperatif olarak diyelim ki 200 ortakla birlikte hareket ettiğinde 1000 ton çay ile Çaykur'un, özel sektörün karşısında çok daha güçlü olur. Kendi yaş çay işleme tesisini kurar. Küçük üreticilerin ayakta kalma ve mücadele etmeleri için mutlaka örgütlenmeleri gerekir. Örgütlü bir yapı olursa çayın yetiştirilmesinden, hasadına, pazarlanmasından marka oluşturmaya kadar her aşamada başarılı olur.

Çayla ilgili dikkat çekici bir gelişme ise, Çaykur'un Şubat 2017'de Varlık Fonu'na devredildikten sonra sürekli zarar etmesi. Faaliyet raporları ve bütçe verileri incelendiğinde 2016 yılında yani fona devredilmeden önce 82 milyon lira kâr açıklayan Çaykur, 2017'de 267,7 milyon lira, 2018'de 657 milyon lira, 2019'da 635 milyon lira ve 2020'de 547 milyon lira zarar etti.

En çok çayın tüketildiği bir ülkede, yüzde 50'nin üzerinde pazar payına sahip olan Çaykur nasıl bu kadar zarar ediyor? Bu zarar yönetim zafiyeti ve beceriksizlikten başka bir gerekçe ile açıklanamaz.

Mayıs 2021'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan Kamu İktisadi Teşekkülleri Üst Komisyon toplantısında Çaykur'un zararıyla ilgili sorulara Çaykur Genel Müdürü Yusuf Ziya Alim'in yanıtı zararın nedenini çok iyi anlatıyor: "Kurumumuzun 2020 yılı finansman gideri 322 milyon 609 bin 931 TL'dir. 2020 yılı bilanço zararının yaklaşık yüzde 60'ı finansman giderlerinden kaynaklanmaktadır. 2020 yılından 2021 yılına 4 milyar 165 milyon 800 bin TL kredi borcu devretmiştir. Çaykur, Mayıs ve Ekim ayları arası üreticilerden çay alımı ve ürün bedeli ödemeleri yaparken, ürettiği çayı ise yılın tamamında yani bir sonraki yılın mayıs ayına kadar satmaktadır. Bu nedenle üreticilerimizin mağdur olmaması ve ödemeleri kısa sürede yapmak için kredi kullanımına gidiyoruz."

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere Çaykur'un zararı üretim kaynaklı değil, kullandığı kredilerden. Başka bir deyimle üreticiye değil kredi kullanılan bankalara destek sağlanıyor.

Bu zarardan kurtulmak için neler yapılabilir?

Çaykur'da bir dönem yönetim kurulu üyeliği yapan İsmail Kemaloğlu'nun önerisi, lisanslı depoculuğun etkin kullanılması. Kemaloğlu zarardan kurtulmanın reçetesini şu sözlerle ifade ediyor: "En önemli yük finansman maliyeti ise ve 'tarımın barajları' diye tanımladığımız lisanslı depoculuk tarımın finansmanı için de hayata geçmişse, neden kuru çay için lisanslı depoculuk düşünülmez, anlayamıyorum. Çaykur'un kuru çay stoklarının finansmanı için çok önemli bir araç. Çiftçinin ürününü standardı belirlenmiş kuru çay karşılığı tanımlanmış olarak lisanslı depoya koyduğunu düşünün, istediği zaman satabilir, kredi kullanabilir, tüccar ve sanayici ise depolama desteği alır, vergiden muaf olur, elektronik ürün senedi karşılığı kredi alır, teminat olarak kullanır.

Kademeli fiyat politikasıyla bankalara verilen finans maliyeti çay üreticilerine verilebilir. Yapılacak çok şey var."

Türkiye gibi çay üretiminde ve tüketiminde söz sahibi bir ülkenin, kendi ihtiyacını karşıladığı gibi çay konusunda dünya çapında bilinen,

aranan markalar yaratması gerekirdi. ay üretiminin geleceği açısından aylıkların yenilenmesi, verimin artırılması, üreticilerin doğal üretime yönlendirilmesi, organik çay üretiminin artırılması için üretim ve pazarlamada yeni politikalara ihtiyaç var.

ay tarımı Cumhuriyet projesidir

Türkiye’de çay tarımı Cumhuriyet döneminde başladı. ay üretimi başlamadan önce Osmanlı döneminde çay ihtiyaç ithalatla karşılanıyordu.

Türkiye’de çay tarımının gelişimini, tarihini çok kapsamlı olarak ele alan *Bir Yeşilin Peşinde* adıyla bir kitap yayınlandı. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yayınlanan kitabın yazarı ömrünü çaya adanış Asım Zihnioğlu’dur. ay konusunda araştırma yapan, meraklı herkesin okuması gereken bir eserdir.

Kitapta da çok ayrıntılı olarak yazıldığı gibi, Türkiye’de çay tarımının başlaması, gelişmesi, işlenerek tketickiye sunulmasında öncülük eden, emek veren Zihni Derin’dir. Zihni Derin, 1924 yılında Batum’dan çeşitler getirerek bir fidanlık oluşturur. alışmalar ağır aksak yürürken 1935 yılında Rize’ye giden Başbakan İsmet İnönü, ay üretiminin yaygınlaştırılması için talimat verir. ay teşkilatının kurulması için çalışmalar başlatılır. İşin başına Zihni Derin getirilir.

ay üretiminin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması için 29 Mart 1940 tarihinde 3788 Sayılı ay Kanunu ıkarılır. Araklı’dan Rusya sınırına kadar bölgedeki 30 bin dönümlük alan çay tarımı için ayrılır. Ziraat Bankası’ndan 5 yıl süre ile üreticilere faizsiz kredi sağlanır. Elde edilen yaş çay yaprağı işlenerek Zihni Derin tarafından kurulan atölyelerde ilk kuru çay elde edilir. 1942 yılında ıkarılan 4223 Sayılı Kanun ile çay ithalatı ve yurtiçinde satılması devlet tekeline alınır.

Artan ay üretimini değerlendirmek için 1947 yılında günlük 60 ton kapasiteli ilk çay fabrikası Rize Fener Mahallesi’nde işletmeye açılır. Daha sonra üretim yaygınlařtıķa yeni fabrikalar açılır.

Türkiye, önemli çay üreticisi ülkelerden birisi oldu. 1950’li yıllardan itibaren de çay ihracatı yapan ülke oldu.

Turgut zal’ın Başbakanlığı döneminde 4 Aralık 1984 gün ve 3092 sayılı ay Kanunu’nun 1. maddesine göre çay tekeli kaldırıldı.

Çay tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakıldı. Türkiye’de çay üretimine ve üreticilere bu serbestleşme büyük bir darbe vurdu. Yasal düzenlemeler ve altyapı hazırlanmadan getirilen serbestlik, ruhsatsız birçok işletmenin faaliyet göstermesine, üreticiden aldıkları yaş çayın bedelini ödemeyen, sektörde kayıt dışılığı artıran bir yapı oluştu. Bugün de hâlâ bu sıkıntılar yaşanıyor.

Bugün gelinen nokta gerçekten son derece üzüntü vericidir. Türkiye, ihraç ettiğinden çok daha fazla çay ithal eden ülke oldu. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, 2020 yılında yaklaşık 22 bin ton kuru çay ithalatı yapıldı. Ödenen döviz 50 milyon dolar seviyelerinde.

Sadece kuru çay ithal edilmiyor. Milyonlarca işsiz varken çay toplamak için Gürcistan ve Azerbaycan’dan işçi de getiriliyor.

Yaklaşık 100 yıl önce Batum’dan fidan getirilerek kurulan çay bahçelerinde çayı toplamak için şimdilerde Gürcistan ve Azerbaycan’dan işçiler getiriliyor. 2020 yılı üretim sezonunda koronavirüs pandemisi nedeniyle yurtdışından işçiler getirilemeyince çay hasadında büyük sorunlar yaşandı.

Koronavirüs bir gerçeği daha su yüzüne çıkardı. Çay hasadı yıllardır Gürcistan’dan getirilen işçilere yaptırıldığı için bölgede yaşayan genç kuşak hasat yapmayı bile öğrenemedi. İnsanlar çaya yabancılaştı. Hasadı bilen orta yaş ve üzeri olanlar ise yetersiz kaldığı için salgına rağmen izin verildi ve sadece İstanbul’dan 50 bini aşkın kişi hasat dönemi Rize ve Trabzon’a geldi. Sonrasında bu bölgede vaka sayısında ciddi artışlar oldu.

Bölgede yaşayanlarla konuştuğumuzda anlattıkları gerçekten inanılır gibi değildi. Gürcistan’dan işçi getirilmesi bölgedekileri tembelliğe itti. Sadece 500 kilo çayı olan üretici bile kendisi toplamak yerine başkasına toplatıyor. Rize’de yüzde 20 işsizlik olmasına rağmen çay toplamak için yeterli işçi bulunamıyor. Bu dönemde üniversiteler kapalı. Üniversite öğrencileri bile çayı toplayabilir. Fakat gençler hem toplamayı bilmiyor hem de işin zorluğunu düşünerek çalışmak istemiyor.

Bir üretici sosyal medyada yaptığı paylaşımında Tunceli Belediye Başkanı Mehmet Fatih Maçoğlu’nu kastederek “Bize Tunceli’deki komünist belediye başkanı gibi bir kooperatifçi lazım” diyordu.

Gürcistan'dan işçi getirilmesinin önemli bir nedeni ucuz işgücü olması. Bazı üreticiler toplanacak çayın üçte birini, dörtte birini toplayana vererek yarıcılık usulüyle toplatmak istiyor. Bu da çok tartışılan bir yöntem.

Devlet her sene yaş çay alım fiyatını ve destekleme primini açıklıyor. 2021 ürünü yaş çay alım fiyatı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklandı. Erdoğan, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (ÇAYKUR) üreticiden 1 kilo yaş çayı 3 lira 87 kuruştan alacağını ilan etti. Üreticiye ayrıca kilo başına 13 kuruş destekleme primi ödeniyor. Bununla birlikte alım fiyatı 4 lira oldu.

Türkiye, Avrupa Birliği'nde çay üreten tek ülke. Ancak, dünyada bilinen bir marka değil. "Türk çayı" dediğinizde yurtdışında pek anlam ifade etmez. 1950'li yıllarda çay ihracatı yapılmaya başlanmış olsa da sonraki yıllarda çayı marka yapma konusunda bir çalışma, bir çaba yok. Üretimden tüketime kadar olan süreçte yapılacak çok iş var. Öncelikle, çayın kalitesi, standardı, ürün çeşitliliği artırılmalı. Yeşil çay, organik çay, aromalı çay tüketimi yaygınlaşıyor. Yoksul insanlar da, en zengin kesim de çay tüketicisi. Damak tadı farklı birçok kesim, ülke var. Çayı bu nedenle çeşitlendirmek gerekir. İngiltere çay üreticisi değil ama dünyaca bilinen, tanınan çok çeşitli çayları var. Türkiye, üretici olduğu halde neden bunu yapmasın?

Bu çalışmaları yapacak kurumsal yapı, insan kaynağı var. Ancak, işi bilenler yerine siyaset ön plana çıkınca istenilen başarı elde edilemiyor. Çaykur'un yanı sıra çayla ilgili bilimsel çalışmalar yapmak, Türk çayının kalitesini, standardını geliştirerek iç piyasada ve ihracatta söz sahibi olması için temelleri 1924'e dayanan Atatürk Çay ve Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü var. Enstitü, 1924 yılında 60 dekar alan üzerinde "Narenciye Fidanlığı" adı altında kuruldu. O dönemdeki amacı Rize ve Borçka'da fındık, portakal, limon, mandalina ve çay yetiştirilmesini sağlamak ve geliştirmektir. Çay üretiminin yaygınlaşmasında önemli rol üstlenmiş olan Narenciye Fidanlığı'nın adı 1945 yılında "Bahçe Kültürleri İstasyonu" olarak değiştirilir. 1958'de bu kez "Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü" olarak adı bir kez daha değiştirilir ve Tarım Bakanlığı'na bağlanır. 1973 yılında Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınan Enstitü, 1984 yılı sonunda Çay Enstitüsü

Başkanlığı yapılır. 1990’da adı bir kez daha değiştirilerek “Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü” ve bir süre sonra Çay Araştırma Enstitüsü Başkanlığı olur. 1997 yılından sonra enstitünün adı bu kez de “Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü” olarak değiştirilir ve tekrar Çaykur’a bağılı bir kurum olur.

Tarım ve Orman Bakanlığı Bitkisel Üretim genel Müdürlüğü’nün 2020’de yayınlanan Çay Bùlteni’nden aldığımız bu tarihçe gösteriyor ki, özellikle 1958’den itibaren, birileri sürekli Enstitü’nün adını değiştirmiş, bağılı olduğı kurum değiştirilmiş. Bu çabayı, çayın kalitesine, çeşitliliğine göstereceler Türkiye bugün çayda bambaşka bir yerde olurdu.

Çay, Türkiye’nin en önemli zenginliklerinden birisi. Karadeniz’de sınırlı bir alandaki üreticinin, birkaç ilde yaşayanların geçim kaynağı olmaktan öte çok daha büyük ekonomik kazanımlar elde edilebilir. Türkiye çayları, dünyanın aranan ürünleri olabilir. Bunun için bilimsel çalışmalarla üretimden, tüketime kadar olan sürecin ele alınarak kalite, lezzet, ambalaj, çeşitlilik ve daha birçok konuda çalışmak gerekiyor.

Kavun üretiminde ikinci, ihracatta 18. sıradayız

Kavun deyip geçmeyin. Dünyada yılda 32 milyon ton kavun üretiliyor. Birçok üründe olduğı gibi kavunda da Çin ilk sırada. Yıllık üretimi 13 milyon ton seviyesinde. Türkiye, yıllık ortalama 1 milyon 750 bin ton üretimle dünyada ikinci sırada. İran ise 1 milyon 730 bin ton ile üçüncü sırada yer alıyor.

2020 yılı verileriyle dünyada 1 milyar 600 milyon dolarlık kavun ihracatı gerçekleştirildi. Kavun ihracatının lideri İspanya. Yıllık ortalama 650 bin ton kavun üreten İspanya bunun yaklaşık 450 bin tonunu ihraç ediyor. Dünya ihracatında yüzde 23 paya sahip. 2020 yılı verileriyle kavun ihracatından yaklaşık 370 milyon dolar döviz elde ediyor. İspanya’dan sonra Honduras, Hollanda, Brezilya, Guatemala, Çin, Amerika, Fas, Meksika ve Fransa ihracat yapan ilk 10 ÷lke. Türkiye 1 milyon 750 bin ton üretim yapmasına karşın sadece 8-10 bin ton

ihracat gerçekleştiriyor. Üretimde ikinci olmasına rağmen ihracatta 18. sırada.

Kavun ithalatı yapan ülkelerin büyük bölümü zengin ve gelişmiş. Birçoğu da Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatı yaptığı Avrupa Birliği ülkeleri. İthalatın ilk sırasında Amerika Birleşik Devletleri var. Amerika yıllık ortalama 570 bin ton civarında kavun ithal ediyor, bunun karşılığında 320 milyon dolar döviz ödüyor. Sonra sırayla Fransa, Hollanda, İngiltere, Almanya, Kanada, İspanya ve Belçika geliyor.

Kavun taze/sofralık olarak tüketildiği gibi, reçel, pasta, dondurma yapımında da değerlendiriliyor. Ayrıca, sanayide meyve suyunda, meyveli yoğurttta kullanılıyor. Turşusu kuruluyor. Çorba yapımında ve parfümeride de kullanılan bir ürün.

Türkiye'de yaklaşık 750 bin dekada kavun üretiliyor. En fazla üretim Adana'da. Konya, Denizli, Antalya, Ankara ve Manisa üretimde ilk sıralarda yer alan illerimiz. Türkiye'nin kişi başına yıllık kavun tüketimi 22 kilo civarında.

Çeşme kavunu, Kırkağaç kavunu, Trakya Bölgesi'nin Meriç kara kavunu, Yozgat Aydıncık Bağrıbutün kavunu, Ankara Kazan kavunu, Sakarya Pamukova kavunu coğrafi işaret tescili almış kavun çeşitleri. Çok sayıda yerel kavun çeşidi var. Ancak bu konudaki zenginlikten de yararlanamadığımız çok açık. Coğrafi işaret alınması önemli bir adım, fakat bunu pazarlama aracı olarak kullanamadığımız için ihracatta 18. sıradayız. Aslında kavunla ilgili çok büyük bir potansiyel var. Tarım teşkilatı, Ticaret Bakanlığı ve ilgili kurumların bu konuda yeterli çalışma yapmadıkları anlaşıyor. Oysa yakın coğrafyada, Avrupa ülkeleri, Rusya gibi önemli pazarlarda yeterli çalışmalar yapılırsa Türkiye 8 bin ton civarındaki ihracatını kolayca 80-100 bin tona çıkarabilir. Ne yazık ki kavunu bile siyasete malzeme yapan, tanıtıma, ihracata harcayacak enerjiyi iç çekişmeye harcayanların bunu başarması mümkün değil. Coğrafi işaret alınan, pazarlama olanağı yüksek Çeşme kavununun 2021 hasadı yapılırken çok çarpıcı bir gelişme oldu. Çeşme Belediyesi ile İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 17 Ağustos'ta Çeşme kavunu hasadıyla ilgili ayrı ayrı bülten yayınladı. Bültenle ilgili fotoğraflara, görsellere bakıldığında aynı gün, aynı çiftçinin tarlasında iki farklı hasat yapıldığı görülüyor. Tarım İl Müdürlüğü'nün yayınladığı bültende

Çeşme Belediye Başkanı yok. Belediyenin bülteninde İl Müdürü yok. Kavun hasadında bile buluşamayan, ayrı ayrı hasat töreni düzenleyen yerel yöneticiler.

Artık aynı tarlada kavun hasadını birlikte yapamayacak bir ülke mi olduk? Nedir bu hamaset, neyi paylaşıyoruz? Hani tarım siyaset üstü ele alınması gereken bir konuydu?

İzmir Tarım ve Orman İl Müdürü Mustafa Özen ve Çeşme Belediye Başkanı Ekrem Oran'ın açıklamalarında çok dikkat çekici noktalar var. Birincisi, Çeşme kavunu yüzlerce yıldır üretilen ve bilinen bir çeşit.

İkincisi, filede, askıda 6-7 ay dayanabilen bir kavun çeşidi. Pazarlama açısından bu çok önemli.

Üçüncüsü, coğrafi işaret alınmış, yani özel bir ürün olduğu, pazarlama değerinin yüksek olduğu tescillenmiş.

Dördüncüsü, kuraklığa dayanıklı, yani su istemeden yetiştirilen bir ürün.

Beşincisi, Bakanlık, belediye üreticiye her türlü desteği sağlamaya hazır.

Kısacası il müdürlüğüyle belediye birbiriyle yarışmak yerine işbirliği yapsa Çeşme kavunu için tanıtım çalışmaları yapılsa, ihracat kapıları açılrsa üretici de, ülke de kazançlı çıkacaktır.

İhracat verilerine bakıldığında dünyada kavun pazarında bir miktar daralma olsa da Türkiye'nin ihracatında az da olsa artış gözleniyor. İzmir Ticaret Odası İş Geliştirme Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Uzmanı İhracat Destek Ofisi Sorumlusu Gündem Kont tarafından hazırlanan "Kavun İhracat Pazar Araştırması"na göre, 2016 yılında dünya kavun ihracatı 1,8 milyar dolar seviyesinde iken, 2020'de ihracat geliri 1,6 milyar dolara geriledi. Aynı dönemde Türkiye'nin ihracatı, 4 milyon 936 bin dolardan, 8 milyon 358 bin dolara yükseldi. 2019'da 5 milyon 481 bin dolardı. 2020 yılındaki artış, koronavirüs yüzünden İspanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin üçüncü ülkelerden tarım işçisi getirememeleri nedeniyle üretim ve ihracatta sorun yaşamalarının Türkiye'ye fırsat yaratmasından kaynaklanıyor.

Birçok üründe olduğu gibi kavunda da Türkiye üretiyor ama bunu yeterince değerlendiremiyor. Büyük bir fırsat heba ediliyor.

Delice zeytinden yağ çıkarmak

*Elbet sen de güzel olacaksın küçüğüm
Aşk güzel ediyor her şeyi
Kaşların, gözlerin ne güzel, bakışın ne güzel
Dert savurur, sevda toplar çiçeğini
Bak bu ılık senin ışığın
Dallarına ay doğmuş, delice, delice zeytin
Bu bahar yine gelin olacak
Omzunda yeşil bir duvak, delice, delice zeytin...*

Hüsnü Arkan'ın dizelerindeki delice zeytin, Türkiye'nin önemi çok anlaşılmayan zenginliklerinden birisi. Zeytinlerin anası, atası deliceler. Birçok yerde yok oldu. Delice, yabani zeytin veya bazı yerlerde çakal zeytini olarak bilinir.

Son yıllarda İzmir Karaburun'da delice zeytinlerini toplayarak, sıktıktan sonra yağını ilaç niyetine tüketenler, satanlar var. Bu konuda öncülük yapan isimlerden birisi Mustafa Tosunlar. Karaburun'da yaptıkları bir organizasyonla 3 ton delice zeytininin toplanmasına öncülük ettiler. Mustafa Tosunlar'ın anlattığına göre saatteki hızı 100 kilometreyi bulan poyraz dallarda zeytin bırakmazken delice zeytinleri dallarında kalıyor. Bu kadar güçlü ve dirençli. Sadece İzmir Karaburun'da, toplandığında 100 tonun üzerinde delice zeytini var. Bu da 10-12 ton zeytinyağı demek. Piyasa değeri 10 milyon doların üzerinde.

En iyi hasat zamanı ekim sonu ile şubat ayı olarak kabul ediliyor. En azından Karaburun'da bu dönemde toplanıyor. Her yıl bu aylarda kolektif olarak delice ya da yabani zeytin denilen ve bunca yıldır toplanmayan daha çok doğada olan küçük taneli zeytinleri toplayan Karaburunlular Parlak köyündeki tesislerde soğuk sıkım yaptırıyorlar. Herkes topladığı zeytin oranında yağını alıyor. Belli bir miktarı da sıkım yapan tesise veriliyor.

Avrupa'da birçok üniversite ve enstitünün delice zeytini için bilimsel araştırmalar yaptığını anlatan Mustafa Tosunlar; "Bizde de Ankara Üniversitesi'nin konuyla ilgili araştırmaları var. Normal kaliteli bir yağda 250-300 birim polifenol mevcutken, delice yağda bu oran

950-1200 aralığında. Polifenol, zeytinyağında en kıymetli doğal bir kimyasal bileşen. Hücre yenileme özelliğiyle anti kanserojen, bağırsak düzenleyici, Alzheimer hastalığına iyi geldiği biliniyor.

Delice zeytinleri toplanırken başkasına ait hiçbir özel mülke girilmiyor. Yabani olanlar ve Hazine'ye ait alanlardaki zeytinler toplanıyor. Özel mülkü olanlardan ise eğer kendisi toplamıyorsa izin alınarak ziyan olmasın diye toplanıyor. Sloganları da 'ziyan olmasın, sağlık olsun.' Delice zeytininden elde edilen zeytinyağının litresi 300 liradan başlıyor. 2 bin liraya satan bile oluyor. Kanseri ve kalp hastaları için ilaç niyetine kullanılıyor. Hücre yenileyici özelliği olduğu ifade ediliyor.

Muğla, Milas'ta delice zeytinini toplayanlar Milas'ta Uyku Vadisi Kooperatifi fabrikasında, İzmir Karaburun'da ise Parlak köyünde Malia Zeytinyağı fabrikasında sıkıştırabiliyor.

Delice zeytinin hasadı geciktikçe daha fazla yağlandığı için zeytin-den alınan yağ miktarı artıyor. Ancak, erken hasat edilenlerin yağının daha kaliteli olduğu belirtiliyor. Ekim ayında erken hasat edilen ürünlerde 15 kilodan 1 litre yağ çıkarken, ocak-şubat döneminde toplanan zeytinlerden 6-7 kilodan 1 litre zeytinyağı çıkıyor. Ayrıca daha etli olanlar sofralık zeytin olarak da değerlendirilebilir.

Doğanın bir zenginliği olan delice zeytininin değerlendirilmesinin Karaburun'un ekonomisine önemli katkıları olacaktır.

Türkiye'de aç kalmak zor

En çok söylenen, en çok duyduğumuz, en çaresiz anımızda bile bize umut veren bir söz var: "Gerekirse pazarda limon satarım."

Hiç düşündünüz mü bu sözün altında yatan gerçeği. Türkiye'nin öylesine zengin bir tarımsal potansiyeli var ki, işsiz kalsam, işten atılsam gider pazarda limon satarım. Düşüncelerimden ödün vermem, gerekirse bu makamı, bu maaşı elimin tersiyle iter, gider pazarda limon satarım, deniyor. Limon satmak bir çıkış yolu olarak görülüyor. Aslında, limon elbette bir simge. Ama, tarımdaki potansiyelimiz, zenginliğimiz bize bu cesareti, özgüveni veriyor.

Gazetecilik mesleğim boyunca, doğru bildiklerimi yazmak, dürüst

gazetecilikten ödün vermemek için hep şunu düşündüm; yalan yanlış yazacağıma, yalakalık yapacağıma gider bir köye yerleşirim. Çocuklarım özel okula gitmez, köy okulunda okur. Ben de köy okulunda okumadım mı?

Limon satmak da böyle bir şey.

Mesleği ne olursa olsun, konumu, görevi ne olursa olsun, gidip pazarda satacak bir limon var, tarımsal ürünler var. Kriz dönemlerinde sığındığımız ilk yer köyümüz, köylerimiz. Bizi krizden çıkaran, yaşamımızı sürdürmeyi sağlayan tarımsal zenginliğimiz.

Bir düşünün, etrafınızda pazarda limon satarak işe başlayan, işsiz kaldığında veya ek iş olarak limon satan, sebze-meyve satan kaç kişi var?

Kemal Berişler onlardan birisi. Hava Kuvvetleri'nde pilotluktan ayrılmak zorunda kalınca pazarda limon satarak yaşamını sürdürdü. Bugün pek çok ülkeye gıda ürünleri, özellikle de yarı kurutulmuş domates ihraç ediyor. Katma değeri en yüksek ürün olarak ihraç ediyor.

Kemal Berişler'in hikâyesi tarımdaki gücümüzü, zenginliğimizi yansıtır, çalışırsak neler başarabileceğimizin pusulası gibidir. Büyük paralarla sermayelerle değil, pazarda limon satarak, dağlarda mantar toplayarak başlar.

Onun hikâyesini kendisinden dinleyelim:

"1979'da Tariş bünyesinde yaş meyve-sebze grubu oluşturuldu. Tariş'te incir, üzüm, pamuk, zeytin ve zeytinyağı birliği var. Yaş meyve ve sebze beşinci birlik olacaktı. Olabilecek en aktif birlik olmak üzere bütün altyapısını kurduk. Tariş'in o dönemki Genel Müdürü Erdinç Gönenç bize her türlü olanağı sağladı.

Ziraat mühendisleri, makine mühendisleri de dahil 14 kişilik bir grup yaptık. Sosyolog da var. Mükemmel bir grup. Bir yıl boyunca Ege'nin tüm köylerini, il ve ilçelerini gezdik. Bodrum Yalıkavak o zamanlar domates üreticisiydi. Bodrum mandalinası vardı. O zaman Bodrum'un yolları felaketti. Kuşadası Davutlar, Türkiye'nin en mükemmel şeftalilerinin üretildiği yerd. Balıkesir'den Fethiye'ye kadar bütün bölgeyi taradık. Üreticiler bulduk. Toplantılar yaptık. Bölge toplantıları yapıldı ve bölge temsilcileri seçildi. O temsilcilerle üç gün süren bir sempozyum yapıldı. Devlet Su İşleri (DSİ), Karayolları ve diğer kurumlar destek oldu. Eylül başlarındaydı.

Sonra, 7 Ekim’de ara seçim oldu. Bülent Ecevit iktidarı bıraktı. Hepimizi sorgusuz sualsiz kapının önüne koydular. Eğer bu birlik o günlerde kurulsaydı, milyar dolarlık altyapı olacaktı. Türkiye yaş meyve ve sebze dünyaya ürün satacak, bu alanda marka olacaktı. Salçadan meyve suyuna kadar, domatesten yaş meyve ve sebzenin her türlüüne kadar pek çok ürün bugün olduğundan çok daha fazla ve çok daha büyük gelirlerle ihraç edilirdi.

O zamanlar Köy-Koop ve diğer kooperatiflerle çalıştık. Efemçukuru köyünün Kavacık üzümünü İngiltere’ye gönderdik. İzmir Ayrancılar bugünkü gibi sanayi ve konut yeri değildi. Müthiş bir şeftali üretimi vardı. Ayrancılar’dan Avrupa’ya ilk kez şeftali ihraç ettik. Alaşehir’den yaş üzüm gönderdik. İznik’ten işçiler getirdik, yaş üzüm nasıl işlenir, gösterildi.

Tariş’in, İngiltere’deki altyapısını kullanarak, oraya üzüm, incir ihraç ediliyordu. O altyapıyı kullanarak yaş meyve-sebze gönderdik ilk kez.

O zamanlar henüz büyük market zincirleri yoktu. Lojistik farklıydı. Hal sistemi vardı. Biz onu market zincirleriyle yapaım dedik. Dağıtım kanallarıyla Londra’da, Viyana’da, Münih’te ve diğer ülkelerde çalışmaya başladık. Ama hükümet değişince, Tariş direnişinin olduğu dönemde, hepimiz sokaklara atıldık.

Aradan 40 yıl geçmiş. O günlerde bu işin çözümünü ortaya koymuştuk. Yolunu yöntemini bulmuştuk.

O dönemde burada gemilerle 40 bin, 50 bin ton ihracat yapanlar vardı. Hepsi battı. Tüfekçioglu, Yaşar Ünal vardı. Özal geldi, teşvikler vs. daha çok bazı kişilere, şirketlere sağlandı. Sistem öyle kuruldu. Birlik olarak örgütleneceğine, üreticilere fayda sağlayacağına, kişilere kâr sağlayan sistem kuruldu. Geniş bir kesimin çıkarını yok ettiler, birkaç kişiye bıraktılar bu işi. Oysa birlik kurulsa, örgütlenme olsa üreticinin yararına olacaktı. Ülkenin yararına olacaktı.

Böyle bir örgütlenmeyi o gün yapabiliydiniz, o insanlarla yapabiliydiniz. Bugün yapamazsınız. Bugün ne böyle insanlar var, ne böyle bir kavram var, ne böyle bir inanç var, ne de böyle bir zemin var. Hiçbir şey yok. Şimdi ancak oturacaksınız, matematiksel analiz yapacaksınız. Sistem analizleri yapacaksınız. İnsanları unutacaksınız. İnsan faktörü

olmadan, insan sevgisi, insan vicdanı olmadan, insan güvenilirliği olmadan, insan olmadan hiçbirinin olma olasılığı yok.

1974'te Hava Kuvvetleri'nden atıldığımızda olduğu gibi bir kez daha sokakta kaldık. Sonra 12 Eylül ve insan malzemesinin çöküşü, depolitizasyon dönemi. O insan malzemesini bitirdiler. Bugün geleceğimiz yere geldik."

Doğa mantarları

Türkiye'de aç kalmak zor. Öylesine büyük bir zenginliği, potansiyele var ki, doğru değerlendirildiğinde, çalışmak istendiğinde aç kalmanız mümkün değil. Dağlarda mantar toplayarak, pazarda limon satarak, üreterek veya toplayarak geçiminizi sağlayabilirsiniz. Bundan 12 bin yıl önce atalarımızın yaptığı gibi doğadan bitki toplayarak da geçinebilirsiniz.

Kemal Berişler'i dinliyoruz:

"Sokakta bir başımıza kalınca, Türkiye'nin dağlarına döndük. İzmir'den Kars'a kadar Türkiye'nin tüm dağlarında yaklaşık 2000 yılına kadar girilmedik delik bırakmadık. Türkiye'ye mükemmel bir doğa mantarları sektörü armağan ettik. Tazesıyla, donmuşuyla, işlenmesiyle bugün müthiş bir potansiyel yaratıldı. Orman köylülerinin en fazla para kazandığı işlerden birisi oldu.

Bizden önce çok az yapılıyordu, Yahudiler yapıyordu, ama onlar bilgiyi, potansiyeli dışarıya sızdırmıyor, yaymıyorlardı. Belli kişiler yapıyordu sadece.

Hemen hemen her mevsimde çıkan doğa mantarları var. Bu doğa mantarları şubatta, martta, nisanda, Ege'de, Akdeniz'de başlar, kuzugöbeği dediklerimiz. Eskiden sadece kuruları vardı. Biz tazesini yapmaya başladık. Türkiye, dünyanın en büyük taze kuzugöbeği ihracatçısı oldu. Çok kaliteli. En az 4-5 ayrı çeşit mantar ve bunların yataklarını keşfettik. Kütahya'dan, Bolu'dan, Aydın'dan, Kastamonu, Kırklareli, Trakya'ya kadar Sivas'a, Tunceli'ye kadar gittik; o bölgelerde ben yaklaşık 6 bin kilometre yol yaptım. İspanyollarla yeraltı mantarlarına döndük. Trüflere. Yeraltı mantarları 3 bin-5 bin euroya satılır. Bunların birçok çeşidi var. Kilosu 50 eurodan 700'e, 2 binden 5 bin euroya kadar değişen çeşitleri var. Gıda sanayisinin, daha doğrusu dünya gurme sektörünün kraliçesidir.

İspanya'ya, İtalya'ya giderek oradaki yerleri gördüm. İspanya'da, Katalonya dağlarında, İtalya'da, Toskana'da çok mantar aradım.

Burada havzaları tek tek İspanyollarla tespit ettik. Pamukkale Üniversitesi'ne özel köpekler getirip hediye ettim. Orada bir bölüm açıldı. Biz de destek olduk, çok iyi çalışmalar yapıldı.

Türkiye o mantarlarda da ihracatçı oldu. Misel aşılınmış trüf meşesi ağaçları olmaya başladı. Meşe ağaçlarının köklerine miseller aşılanıyor, onları getirdik yurtdışından. Bu iş İspanya, İtalya ve Fransa bütün Akdeniz sahillerinde vardı. Şimdilerde artık yayıldı. Bulgaristan, Romanya, Balkanlar'da da var. Özbekistan ve Azerbaycan'a da yayıldı. Türkiye'de artık çok yaygın yapıyor. Çin de çok büyük üretici.

Orman köylülerinin en önemli geliri oldu. Ama habitat bozuldu. Mantarlar da bozuldu. Mermer ocağı ve madencilik, mantarları da etkiledi.

Taze mantar diye yola çıktık, bunu donduralım dedik, bu sefer endüstriye girdik. Belediyelerin, Et Balık Kurumu'nun soğuk hava depoları vardı. Biz oraları çok kullanırdık bu mantar işinde.

O arada İtalyanca, İspanyolca, Almanca 4-5 dil öğrendim.

1984 yılında İsviçre'nin Lihtenştayn'da çok büyük bir fabrika vardı. Hilti ailesinin Hilcona diye bir fabrikası. Bunlar asil bir aile. Konserve de çok iyiler. Onlara Fethiye'de salatalık üretip gönderdik. Sözleşmeli tarım yaptık. Hiç kimse bilmiyordu, sözleşmeli tarımı. Kornişon ürettik. Ovaköy'de, Patara'da soğuk hava deposu yaptık. O zaman böyle bir sektör yoktu. Türkiye, dünyanın en büyük kornişon ihracatçısı oldu. Hem taze hem de işlenmiş olarak. O zamana kadar sıfırdı. Bizi işe aldılar maaşlı olarak, onlara çalıştık. Sonra bizi İstanbul'a taşıdılar. İşi biliyoruz ama sermayemiz yok.”

“Neden hep tarım?”

“Biz 1974'te hapisten çıkmadan önce ne yapabileceğimizi konuşuyoruz. Çıkınca narenciye, mandalina, karpuz alıp Eşrefpaşa, Çiğli pazarında satmaya başladık. Çaresiz kalmıştık, işimiz yoktu. İtalyanlara epeyce ürün yaptık. Hayatımda ilk kez damlarda domates kuruttum. 600 kilo kuru domates hazırlayıp Milano'da bir şirkete sattık. O zamanlar kilosu 8-9 bin liretti, bugünün parasıyla 4-5 euro. Sonra büyük bir İtalyan firması için üretim yapmaya başladım. 1989 yılında Mardin

Kızıltepe'den 40-50 işçi getirdim. Buradaki tesisimizde hem mantar hem domates işledik.

1996'da sanayiye girdik. 1999'da Avustralya'da yarı kuru domatesi gördüm. Bir Avustralyalıyı ortak aldım, bu işi büyüttük. Bugün bu alanda 17 firma var. Türkiye, dünyanın büyük bir yarı kuru domates üreticisi oldu.

Mantarı, kuru domatesi, yarı kuru domatesi, kornişonu getirdik. Üç burun biber getirdik. İtalyanlardan lombardi biberini getirdik. Kapari getirdik. Bunları hep ilk kez yaptık. Yarı kuru soğan, yarı kuru çilekler. Sonra hepsi sektör oldu. Bunun altında bir sürü arkadaşımızın emeği var.

Üç şirketimiz var. Flora şirketimizle üretim de yapıyoruz. İleri aşamadaki tüm üretimlerimizi orada yapıyoruz, sonra müstahsile, sözleşmeli çiftçilerimize oradan yayıyoruz. Yetiştiriliyor, ayıklanıyor, temizleniyor. Her sene bir teknik geliştiriyoruz Ar-Ge'mizde. İleri düzeyde kesmek, kurutmak, işlemek için. Bu ürünleri ileri mamul olarak işleyen fabrikalara veriyoruz veya mamul olarak hazır yiyecek haline getiriyoruz. Marine ediyoruz, yemek haline getiriyoruz. Bunların karışıkları, yağlıları, tuzluları var, çok güzel yarı kurutulmuş zeytinler hazırladık.

Yarı kurutulmuşta maksat şu: Metabolizmanın genel yapısı içerisinde, hücre içinde ve dışında, ürüne, çeşide göre değişerek, yüzde 70 ila yüzde 95 oranında su vardır. Domateste yüzde 92, karpuzda yüzde 95'tir. Hücre dışında bulunan bu suyun bir kısmını, hücrenin ana yapısını bozmadan, son derece hijyenik, ısı ve vakum ortamında dışarı alıyoruz. 100 kilogramda 92 kilogram olan suyu 20 kilograma düşürüyoruz. Su 20 kilograma düşünce 100 kilo da 28 kiloya düşüyor. Ama hücreyi bozmadan yarı taze formunda ürün elde ediliyor. İçindeki vitaminler, mineraller beş misli artarak, tazeliği de dahil geliyor sofraya. Suyu alınca birim alan da artıyor. Nakliye beş kat azalıyor.

Türkiye 40 bin ton kurutulmuş domates üretiyor. Belki şu anda yarı kuru domates de 25 bin tonu geçmiştir. Dünyada en büyük biziz."

"İtalya gıdada nasıl başarılı oldu?"

"Gıda ile ilgili birçok üründe İtalyan markaları var. Aslında İtalya büyük bir üretici değil. Zeytinyağında İspanya dünya lideri. Ama İtalyan zeytinyağı biliniyor. Kurutulmuş domatesi Türkiye yapıyor, İtalya satıyor. Daha birçok örnek var."

İtalyanlarla çalışan onların dilini, edebiyatını, çalışma biçimini bilen Kemal Berişler şöyle anlatıyor:

“Çok farklı kültürler var. Tıpkı Anadolu gibi. Bu kültürel farklılıklar yemeğe de yansıyor. Kültürün bir boyutu yemek. Onlarda Rönesans yaşandığında gıdada da bir Rönesans yaşadılar. Sonra bu çeşitlenme, 19. yüzyılda akıl almaz bir biçimde yayıldı. Dünyaya insan sevk ettiler, dünyada yaşayan İtalyan sayısı kendi ülkelerindekinin iki mislidir. Bunların önemli bir bölümü Amerika’da yerleşik. Amerika’nın 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başındaki endüstrileşmesi paralel olarak gıdanın da endüstrileşmesini getirdi. İtalyanlar o zaman memleketlerindeki bağı, ilişkiyi koruyarak zeytinyağını götürdüler. Gelişmekte olan Amerika’nın gıda altyapısının gereksinimini karşıladılar ve oraya yerleştiler. Arkadan Yunanlılar gitti, sonra İspanyollar.

İtalyanlar, makarna, pilav ve bir de pizzada başarılı, unlu mamullerde de. Kullandıkları katkıların içinde kurutulmuş domates vs. var.

Son derece muhafazakârlar kendi içlerinde. Ama müthiş bir imaj yaratmışlar. Bu imajı satıyorlar. O algı bizim karşımızda bütün dünyada milyarlarca dolarlık bir sanayi yaratıyor. Biz böyle bir algı yaratmıyoruz.

‘Slow food, viva campenisa’ da İtalyanların. Neden? Çünkü trendi görüyor ve trendi yaratıyorlar. Ondan zenginlik üretiyorlar. O aurayı hep tutuyorlar ellerinde.

Slow food niye Afrika’da, Zimbabwe’de, Etiyopya’da çıkmıyor? *Slow food* bir ürünü kültürüyle birlikte yaşatmayı benimsiyor. Afrika’daki, Balkanlar’daki, dünyanın öbür ucundaki bir ürünü sahipleniyor. Akan kanalları, küçük küçük dereleri kendi nehrine dönüştürüyor.

Elmayı, elmanın aromasını, aromanın rengini filan alıp markalaştırıyor. Emtiyayı kendisinden soyutluyor, onun imajını yaratıp o imajın arkasına da *slow food*’u takıp dünyada fark yaratıyor. Malını uluslararası bir bağlantıya dönüştürüyor.

Biz burada en ayrıntılı tartışmalarımızda, en elit gruplarımızda bile sığıktan kurtulamadığımız için, derinlikleri, geçmişleri, gelecekleri sevmediğimiz için, artı bilğimiz de, verebileceğimiz disiplinimiz de olmadığı için bunu yapamıyoruz. Orada insanlar ürünü bir yaşam tarzı haline getiriyorlar. Bir ortam yaratıyor ve onu pompalıyorlar.

İki proje koyduk önümüze şirket olarak, 2015'ten itibaren çalışmaya başladık. Bir konsept yaratalım dedik ve dünyada esnaf lokantaları zinciri kuralım dedik.

Bir projemiz daha oluştu. Biz çalıştığımız ürünlerin tümünü alıyoruz, birilerine veriyoruz. İhracatta bir zincir vardır. Karşındaki satıcıdır, ithalatçıdır, distribütördür. Bu işe girince üç yıl, on yıl, fındıkta olduğu gibi 10 dolar olan ürünü 3 dolara satarsınız, 3 dolar olan ürünü 1 dolara satarsınız. Çünkü karşınızdaki öylesine bir sistem kurmuştur ki, bu sistem içine sızabilme olasılığınız yoktur. Siz burada sadece kabul edilebilir bir yan kanalsınızdır. Bir tedarik kanalsınızdır. Ama karşınızdaki sizinle çalışırken bir taraftan da yan tarafta, Sudan'da, Madagaskar'da başka bir işi örgütler. Siz olduğunuz yerde ürünü böyle böyle diye hava atarken karşınızdaki başka tarafla işini görür. O sistematikte her aşama güya birbirinden bağımsız, ama asla bağımsız değil. Bir bakarsınız böyle bir sürü müthiş küreselci, akıllara zarar bir tröst yapısıyla karşı karşıya kalırsınız. Genelde ve uzun vadede bu çemberin dışında kalma olasılığı yok.

Biz cesaret edelim dedik, bu adamlar bu ürünü bizden alıyor, dağıtıyor. Bütün konu bu, dağıtma. O zaman Amerika'ya gidelim, Teksas'ta, Viskonsin'de bunu nasıl dağıtırız, bunu araştırmak istedik. Çünkü totalde miktarlar artıyor, getiriler düşüyor. Turizmde olduğu gibi.

Bu konu üzerinde 2015'ten beri çalışıyoruz. Anvers'te bir depo kirladık. Malı kendi depomuza gönderdik. Ondan sonra farklı bir segmentte çalışmaya başladık. Oradan Almanya'ya, Belçika'ya geçtik.

Almanya'da 40 yıldır mantar sattığım Sanaker firmasının battığını öğrendik. Bina, arazi, içindeki soğuk hava depoları filan 1 milyon euroya satılıyor. Fabrikanın 3 bin 500 euro da aylık kirası var. Eğer ben burayı alırsam ve aldığımı 5-10-20 yıllık bir ödemeye oturtursam yılda 50 bin euro ödeyeceğim. Zaten herhangi bir bankaya plase etsem 3500 euro ödeyeceğim. Nerede bu şirket? Almanya, Çekya, Avusturya ve İsviçre'nin tam göbeğinde. Yani 4 ülkenin arasında. Slovenya ve diğer ülkeler yakın. Başına bir müdür, iki pazarlamacı konulur. Her gün konuşurlar, pazarlamayı yaparlar. Bizim gibi bu alanda kendini göstermek isteyen 10 firmanın ürünü konulur, fındık, üzüm, turşu gibi.

Bunu ben yapamazsam, diğer alternatifler şöyle:

1- Kooperatifle yapılabilir.

2- Bir tür şirketler grubu haline gelerek yapılabilir.

3- Köylü kendine destek diye ödenen paradan memnun değil. Sanaker'in yeri alınıp kadrosu oluşturulur. O çiftçinin ürününü buraya yığarım ve pazarlarım. Çiftçi aldığı destekten çok daha fazlasını kazanır.

Ben bunu şimdi, kendi adıma küçük çaplı da olsa yapmaya çalışıyorum.

Böyle işler için yüzeysel olmayan derin analizler lazım. Derin planlamalar yapılması lazım.

Böyle bir çalışmayı her ülkede yaparsınız. Trilyon dolarlık bir iş yaratırsınız. O zaman rekabet etmek zorunda kalmazsınız. Kuralları koyan oyuncu olursunuz. Şimdi biz kuralları koyamıyoruz, pazarda kavga ediyoruz birbirimizle.

Ben 40 yıldır bu işin içindeyim. Öğrendiğim bir şey var: Pazarı-na güven, malına güvenme. Tarlanda, mahzeninde ne olduğu o kadar önemli değil. Pazarın olması asıl önemli olan.

30 milyon hektar toprağının 19 milyon hektarını işliyorsanız ve her geçen gün bu alan sistematik bir şekilde azalıyorsa, burada 12 yerine 12,5 üreterek bir sanal kayma ile sistemin bütünü zehirliyorsanız o zaman bu insanları nasıl yönlendirebilirsiniz?

Şehirlerden kırlara doğru akacak olan sermaye kendi içerisinde pazarı da, organizasyonları da, uzun vadeli bakışları da matematiğe oturtamazsa bir başka türde hüsrana uğramasının önü açılacaktır. Bunu mikro düzeyde yaşıyorlar.”

Birleşerek büyümek gerekiyor

“Bu işte menfaati olabilecek herkesin katılabileceği birtakım organizasyonlarla evrensel, küresel planda perakendeci kanallara hiç bulaşmadan sadece *catering* kanallarında restoranlara, otellere, küçük üreticilere ve bire bir tüketicilere, hem dağıtım olanaklarını hem pazarlama olanaklarını bire bir harekete geçirebilecek şekilde müthiş bir uluslararası organizasyon yapılabilir. Bu organizasyonun içerisinde herkes olabilir. Çünkü herkesi besleyebilecek büyük bir katma değer var burada.

Şöyle anlatayım, 3-4 euroya sattığımız yarı kurutulmuş domates 2,80'lere, 2,70'lere, hatta 2,50'lere indi. Rekabetten dolayı iniyor. Yani

biz 1-1,5 euro kâr ederek onu tekrar yatırıma dönüştürürken şimdi 30-50 sentlere düştük. O zaman yatırım yapamıyoruz. Kendimizi yenileyemiyoruz. Yatırım yapamazsak, kendimizi yenileyemezsek geride kalırız, yok oluruz.

Üretimle tüketim arasında her zaman bir uyum yok. Pazar başka yerde, üretici başka yerde olabiliyor. Ya da birden üretimi artırıyorsunuz ama tüketim daha geride. Üretici 60-70 liraya mal satıyor, ama 2,5 dolara bilmem nereden ülkeye mal getiriliyor.

Burada birçok aktör var. Bu farklılıkları hissedip yönetemezseniz, hızlı davranamazsanız, ona ilişkin bir birikiminiz yoksa, sonuçta bir eleme oluyor sistemde. Bunu büyük bir güç haline getirecek bir pazarlama yapısı organize edilebilirse, çıkar grupları bunun içerisine bir biçimde karar aşamalarına kadar katılabilirse, müthiş bir sistem kurmak çok mümkün.

Ana soru şu?

Neden planlama yapılmıyor?

Planladığımızda finansmanı nereden gelecek, nakliyesi nasıl olacak? Bu soruların hepsine yanıt bulmamız gerekiyor. Bir de bunların birbiriyle olan ilişkileri birbirine değmeyecek. Bunu neden yapmıyoruz? Bu bir beceri meselesi mi?

Örnek vereyim: Varsayalım ki S-400'lere verdiğimiz 15 milyar doları bu işe koyuyoruz. Bunu yapacak bir planlama ekibi var. Türkiye'de üretim alanı da var. Biz burada dünyanın istediği bir malı üreteceğiz ve tüm dünyaya satacağız. Bunun projesini yapacağız. Burada 2,5 euroya düştü dedim ya yarı kurutulmuş domates. Buradan İtalya'ya gidiyor. Adam alıyor 500 gramlık bir kiloluk paketlerde marine ediyor biraz yağ koyuyor. İngiltere'de bir firmaya gidiyor. Onlar alıyor geniş bir organizasyon var. Salatalar, hızlı yemek, al-götür var ya, hem sağlıklı hem fonksiyonel ürün. Hızlı yemek'e giren ürün 7,5 euro oluyor. Bizden çıkıyor 2,5 euroya. Bizim buradaki ciromuz 50 milyon iken dışarıda bir anda 150 milyon oluyor.

Böyle bir örneği 7 milyon üreticiye yayarsak, dalga dalga 1'i 2, 2'yi 3 yaparsak, alta doğru giderse, düşünebiliyor musunuz kişinin gelirini bir örgütlemeye 9 bin dolardan 21 bin dolara çıkarırsak, Birden burada bir tür Avrupa yaratılmış oluyor. Herkes bunu isteyecek.

Bu verdiğim, sadece konuyu daha iyi anlatmak için abartılmış bir örnektir. Ama şu lafı severim: ‘Abartı gerçeğin daha rahat görülebilmesinin bir yoludur.’

Proje bu. Mümkün bir proje. Üretim olduğu için mümkündür. Teknoloji acayip bir şekilde harekete geçiriyor üreticiyi. Yeni domates çeşitleri geldi. Dekarda 5 ton alırken, 15 ton verecek tohumu üretiyorlar. Ya da 15 tonken 20 tona çıkıyor. O çeşidin özelliği. Virüse karşı duyarlı diye sunuyorlar, ya da şu şu avantajı var deniyor. Alıyoruz.

Bu tür olanaklardan yararlanılıp doğayı da bozmadan, suyu kirletmeden, toprağı bozmadan, çevreyi de koruyarak üretim yapılabilir. Kullanılan ilaç ve gübre kontrol altında tutulursa sorun olmaz.

Bölgesel tarım merkezleri yaratılır. Buralarda mutlaka kooperatif olmak zorunda olmaksızın, herhangi bir şekilde kayıt yaptıran çiftçilere enformasyon, hammadde ve yarı mamul madde temini, uygulama, araç gereç kiralamayı en uygun koşullarda sağlama, hatta bunları üretebilme vs. gibi işler görülebilir. Dağıtım kanalında da böyle bir çekim merkezi yaratabilirseniz bu çekim merkezinin yapacağı o kadar çok iş olur ki.

Ranta, belli yerlere verilen olanaklar tarıma yönlendirilirse, misli ile geri gelecektir. Hemen gelir. Gaz buldum, bilmem kaç sene sonra çıkarırız, ucuzlar değil. Hemen o yıl gelir. Senin en büyük gazın ‘tarım’. Bulduğun yerde yine ara ama burada hemen sana getiri sağlayacak bir potansiyel var.

Ben bu ülkenin dağını, taşını, deresini tepesini ovasını 40 yıldır geziyorum. Köylüler ile oturup konuştum, dinledim. Bu potansiyel Türkiye’de var. Bunu anlamamak mümkün değil.”

Kemal Berişler en zor günlerinde bile doğadan, tarımdan kopmamış ve sürekli sahada olan birisi, önerileri, uyarıları dikkate alınmalı.

Tarımsal desteklere güvenerek tarım yapılır mı?

Klasik bir sözdür: “Tarım dünyanın her yerinde desteklenir.” Doğrudur. Bildiğim kadarıyla bir tek Yeni Zelanda’da 1985 yılında alınan bir kararla tarımsal destekler resmî olarak kaldırıldı.

Çiftçilik yapanların, tarıma yatırım yapmak isteyenlerin en çok sorduğu soru tarım destekleridir.

- “Hayvanları çok seviyorum, hayvancılık yapmak istiyorum, ama param yok, devlet bana ne kadar destek verir?”
- “Zeytin işine girsem ne kadar destek alırım?”
- “İstanbul’da yaşıyorum, köyde tarlalarımız var, dönmek istiyorum. Ne ekmemi önerirsiniz, en çok destek neye veriliyor?”
- “Destekler ne zaman açıklanacak?”
- “Destekler ne zaman ödenecek?”

Daha bunun gibi onlarca soruyla karşı karşıya kalıyorum. Türkiye’de tarımsal üretimin verilen desteklerle yapıldığını, çiftçinin çok desteklendiğini düşünen de var, tarımın hiç desteklenmediğini düşünen de.

Özellikle tarım işine meraklı olan ve üretim yapmak isteyenler devletin vereceği desteklerle üretim yapacağını zannediyor. Devletin verdiği tarım destekleriyle tarımsal üretimi sürdürmek, sadece verilen bu desteklerle bu sektöre yatırım yapmak kesinlikle doğru değil.

Tarıma verilen destekler hem çok yetersiz, hem çok geç açıklanıyor, hem de çok geç ödeniyor. Tarım desteklerine güvenerek tarımsal üretime başlamayı ve buradan da para kazanacağınızı düşünüyorsanız yanılıyorsunuz.

Tarım destekleri, adı üzerinde sadece destek. Yapacağınız üretimde size yardımcı olur. Düzenli olarak 1996 yılından beri tarım yazıyorum. Aldığı tarım desteğinden memnun olan çiftçi görmedim. Desteği veren devlet bunu bir “para dağıtma” olarak görüyor. Tarım Bakanlığı bütçesine konulan desteği amaçsız, hedefsiz bir biçimde dağıtıyor. Ülkeyi yönetenler de bu parayı sanki kendi cebinden veriyormuş gibi anlatır.

Destekleme politikasının mutlaka değişmesi gerekiyor. Öncelikle çok sayıda destek var. En az 150 kalem destek veriliyor. Her şeye destek verilince hiçbir şeye yaramıyor. Bu destek sisteminin yeni baştan düzenlenmesi ve desteği alan çiftçinin bundan bir yarar sağlaması sağlanmalı. Her sene aynı destekler, aynı oranlar olmamalı. Çiftçinin ihtiyacına, ülkenin ihtiyacına uygun destekler sağlanmalı. Ülkenin kaynakları verimli kullanılmalı.

Türkiye’de tarımsal destekler her yıl yayınlanan destekleme kararnamesiyle açıklanıyor. Kararnamede çok ayrıntılı olarak hangi ürüne

ne kadar destek verileceği tek tek yazılıyor. Şartları ise yayınlanan uygulama tebliğleriyle açıklanıyor.

Genellikle yılın sonunda Ekim-Kasım döneminde destekler açıklanıyor. Cumhurbaşkanlığı “2021 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar” 11 Kasım 2021 tarihli *Resmî Gazete*’de yayınlandı.

2021 üretim yılına ait tarım desteklerinin çiftçilere ödenmesi 2022 yılı bütçesinden yapılacak. 2022 yılı bütçesinde tarım destekleri için ayrılan toplam kaynak 25,8 milyar lira. 2021 yılı bütçesine göre yüzde 12,5 artış yapıldı. 2021 bütçesinde 22,9 milyar lira destek verildi. Türkiye İstatistik Kurumu’nun makyajlı verilerine göre enflasyon yüzde 36,8 olurken, desteklerdeki artış yüzde 12,5 oldu. Girdilerdeki yüksek artışlar bir yana, enflasyon karşısında bile destekler korunamıyor. Çiftçiye enflasyona ezdirdiler.

Desteklerden yararlanmak için öncelikle çiftçi, üretici olmanız ve Çiftçi Kayıt Sistemi’ne (ÇKS) kayıtlı olmanız gerekiyor. Her destek için başvuru süresi, gerekli belgeler farklı. Tarım il veya ilçe müdürlüklerinden, ziraat odalarından, üyesi, ortağı olduğunuz birlik veya kooperatiften bu bilgileri alabilirsiniz.

Türkiye’deki temel bazı tarımsal destekler 2021 yılı kararnamesine göre şöyle:

Mazot ve gübre desteği: Alan bazlı destek olarak bilinen mazot ve gübre desteği, bir ürünün üretim miktarına, verimliliğine, satışına bakılmaksızın ekilen alan üzerinden veriliyor. Ekilen ürün çeşidine göre farklı tutarda destek ödemesi yapılıyor. Çünkü her ürün için farklı miktarda gübre ve mazot kullanılıyor. 2021 ürünü buğday, arpa, çavdar, yulaf ve tritikale için dekar, yani dönüm başına 22 lira mazot desteği var. Bu ürünler için ayrıca yine dekar başına 20 lira gübre desteği ödemesi yapılır. Buğday ektiyseniz 22 lira mazot, 20 lira gübre olmak üzere toplamda 42 lira destek alırsınız. Çeltik veya pamuk ektiyseniz, dekar başına 68 lira mazot, 8 lira da gübre desteği ödenir.

Nohut, kuru fasulye ve mercimek üretiminde dekar başına 24 lira mazot ve 8 lira gübre desteği olmak üzere 32 lira, patates ve soya üreticisine dekar 30 lira mazot ve 8 lira gübre olmak üzere 38 lira, yağlık ayçiçeğinde dekar 29 lira mazot ve 8 lira gübre desteği olmak üzere 37 lira destek ödemesi yapılır.

Dane mısırdaki mazot desteği dekara 27 lira, gübre desteği 8 lira, kanola ve asirde dekara 20 lira mazot ve 8 lira gübre desteği var. Kuru soğan ve yem bitkilerinde dekara 19 lira mazot ve 8 liralık gübre desteği ödenir. Yağ ay ve fındık reticisiyseniz alacağınız mazot desteği dekara 18 lira, gübre desteği de 8 lira. Zeytin de dahil diğer bütün ürünlerde dekara 17 lira mazot ve 8 lira gübre desteği ödenir. Bir şey ekmediniz ve tarlanızı nadasa bıraktınız, o zaman dekara 8 lira mazot desteği alıyorsunuz.

Dikkat ederseniz buğday, arpa gibi hububat ürünlerinde gübre desteği 16 lira, diğer ürünlerin hepsinde dekara 8 lira gibi sabit bir destek veriliyor. Oysa, her üründe kullanılan gübre miktarı farklıdır. Bu rnek bile desteklerin amaca uygun verilmeyişinin kanıtıdır.

Organik gübre desteği: Üretimde katı organik-organomineral gübre kullanan çiftçilere dekara 20 lira destek var.

Organik tarım destekleri: Organik tarım yapan çiftçilere desteklemeler ürün sertifikasına göre ödeniyor. Bu destekten yararlanmak için Organik Tarım Bilgi Sistemi'ne kayıtlı olmanız gerekiyor. Üç kategoride ödeniyor. Her kategorideki ürünler farklı. Ayrıca aldığınız organik tarım sertifikasına göre de destekler farklılaşıyor. 1. kategoride bireysel ürün sertifikası ile üretim yapanlara dekara 100 lira, aynı kategoride üretici grubu ürün sertifikası ile üretim yapanlara 50 lira ödeniyor. İkinci kategoride bireysel ürün sertifikası ile üretim yapanlara 40, grup sertifikası ile üretim yapanlara 20 lira, üçüncü kategoride ise sertifika türüne bakılmaksızın dekara 10 lira destek ödenir.

İyi tarım desteği: İyi tarım uygulamaları yapan ve yetkilendirilmiş kuruluşlarca 2021 yılında bireysel veya grup sertifikasyonu seçeneğine göre düzenlenmiş iyi tarım uygulamaları sertifikasına sahip çiftçilere destek ödemesi yapılıyor. Kategorilerdeki ürüne ve sertifika türüne göre dekar başına 10 lira ila 150 lira arasında değişen destek ödemesi var.

Fark demesi (prim): Prim desteği veya fark ödemesi olarak adlandırılan kilo başına verilen bu destek kapsamında 18 ürün var. Bu ürünlerde satışı yapılması ve belgelendirilmesi şartıyla destek ödemesi yapılıyor. Yağlık ayçiçeği, kuru fasulye, nohut, mercimekte kilo başına 50 kuruş, kütlü pamukta kilo başına 110 kuruş, soyada 60, kanolada 80, asirde 55, dane mısırdaki 3, buğday, arpa, avdar, tritikale

ve çeltikte 10 kuruş, zeytinyağında 80, yaş çayda 13 ve dane zeytinde 15 kuruş destekleme primi ödeniyor.

Fındıkta destek demesi: Fındıkta destek ödemesi kilo başına değıl. Alan bazlı olarak dekar başına destek veriliyor. Fındık Alanlarının Tespitine Dair Karar ile belirlenen ve ruhsat verilen alanlarda, 2021 üretim yılında ifti Kayıt Sistemi ve Fındık Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olan çiftçilere dekar başına 170 lira alan bazlı destek ödemesi yapılır.

Sertifikalı tohum desteğı: Üretim yaparken sertifikalı tohum kullanan çiftçilere dekar başına bir destek ödemesi yapılıyor. Buğday, arpa, avdar, tritikale, yulaf ve çeltikte sertifikalı tohum desteğı dekar başına 16 lira. Patateste 100 lira, mercimek ve kuru fasulyede 30, nohut ve kanolada 20 lira. Soya, fiğ, yem bezelyesi ve korungada dekar başına 22 lira, aspirde 5 lira, yoncada 30 lira, yer fıstığı için 17 lira destek ödemesi var. Ayrıca sertifikalı tohum üretenlere de kademeli olarak destek ödemesi yapılıyor.

Fidan desteğı: Sertifikalı sınıfında fidan üretimi yapan, bunların satışını gerçekleştiren, Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş fidan üreticisi kabul edilen, ifti Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçilere ürettikleri aşılı fidana adet başına 50 kuruş destek veriliyor. Aşısız fidan üretenlere ise adet başına 25 kuruş üretim desteğı var. Sertifikalı fide ve fidan kullananlara da ayrıca destek veriliyor.

Hayvancılık destekleri

Buzağı desteğı: Buzağı/malak/manda desteğı kapsamında, programlı aşılı tamamlanmış, 4 ay ve üzeri yaşta, ilkine buzağılama yaşı en fazla 810 gün olan düvelerin buzağıları ile son iki buzağılama arası süre en fazla 450 gün olan ineklerin doğan buzağılarına buzağı başına 370 lira destek ödeniyor. Eti veya kombine ırk boğaların sperması ile suni tohumlamasından veya bu ırkların Bakanlıkça izinli boğalarıyla tabii tohumlamasından doğan buzağılara buzağı başına 600 lira destek veriliyor.

Ağrı, Ardahan, Artvin, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Er-

zurum, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Muş, Ordu, Rize, Sivas, Şırak, Trabzon, Tunceli ve Van illerinde doğan buzağılara, buzağı başına ilave 100 lira ödeniyor.

Manda desteği: Dişi mandalara manda başına 250 lira destek var. Soy kütüğüne kayıtlı dişi mandalara ilave 200 lira daha destek veriliyor. Programlı aşıları tamamlanmak kaydıyla 4 ay ve üzeri malaklara (manda yavrusu) her biri için 250 lira, soy kütüğüne kayıtlı malaklara ilave 200 lira destek var. Suni tohumlamadan doğan malaklara ayrıca malak başına ilave 250 lira ödeme yapılır.

Yem bitkileri desteği: Yem bitkisi eken çiftçilere de dekar başına bir destek ödemesi yapılıyor. Buradaki destek kuru alanda, sulu alanda, tek yıllık veya çok yıllık bitkilere göre farklılaşıyor. 2021 üretim yılında korunga için kuru veya sulu alandaki üretim için dekara 90 lira, tek yıllık yem bitkilerinde yine sulu alanda ve kuru alanda dekara 60 lira, silajlık ekilişlerde sulu alanda 100 lira, yapay çayır, mera için dekara 150 lira, çok yıllık yem bitkilerinde sulu alanda dekara 90 lira ve kuru ekilişlerde ise dekara 40 lira destek ödemesi yapılıyor.

Düve alımına yüzde 40 hibe: En az 1 baş, en fazla 50 baş düve (manda dahil) alımına, yüzde 40 hibe desteği veriliyor. Bu yüzde 40 Tarım Bakanlığı tarafından her sene belirlenen düve alım fiyatı üzerinden hesaplanıyor.

Hastalıktan ari işletme desteği: Hastalıklardan ari işletmeler var. Sağlık sertifikasına sahip olan büyükbaş hayvancılık işletmelerinde (yetiştirici merkezleri hariç) bulunan, damızlık boğalar dışındaki 6 ayın üzerindeki erkek hayvanlar hariç, tüm sığırlar için yetiştiricilere hayvan başına 450 lira destek ödemesi var. Fakat burada bir sınırlama uygulanıyor. Bu destekte 500 başa kadar hayvan başına 450 lira destek ödenirken, 501 baş ve üzeri için desteğin yüzde 50'si ödeniyor. Ayrıca, Onaylı Süt Çiftliği Sertifikası'na sahip olan işletmelerdeki ari işletme desteği alan tüm sığırlar için, ilave olarak hayvan başına 100 lira daha ödeme yapılıyor.

Besi desteği: Bakanlık Hayvancılık Bilgi Sistemi'ne kayıtlı, yur-
tiçinde doğmuş ve besi süresini tamamlamış erkek sığırlarını (manda dahil), mevzuatına uygun kesimhanelerde kestiren yetiştiricilere, Tarım Bakanlığı'nca ırk ve tür bazında belirlenecek karkas ağırlığı

kriterini sağlayan hayvanlar için hayvan başına 250 lira ödeme yapılır. Bu destek 200 başa kadar geçerli. Örneğin işletmede 300 hayvan varsa sadece 200 tanesi destekten yararlandırılır.

oban desteği: Küçükbaş hayvancılıkta oban istihdam desteği, 100 baş ve üzeri anaç koyun keçi varlığına sahip işletmelere veya çobanlara yılda bir kez 6 bin lira olarak veriliyor.

Koyun ve keçi desteği: Damızlık koyun keçi yetiştiricileri birliklerine ye yetiştiricilerin, Bakanlık kayıt sistemine kayıtlı anaç koyunlarına koyun başına 30 lira, anaç keçi başına 35 lira, anaç tiftik keçi başına ise 20 lira destek var. Ger yetiştiricilerin anaç koyun ve keçilerine ilave hayvan başına 2 lira daha ödeniyor.

Arıcılık desteği: Bakanlık Kayıt Sistemi'ne kayıtlı, üretici/yetiştirici örgütlerine ye veya ye olmayan üreticilere; arılı kovan başına 20 lira, Bakanlıktan retim izni almış damızlık ana arı üreticilerinden satın alıp kullandıkları damızlık ana arı başına 80 lira destek ödenir.

Yukarıda okuduklarınız ana hatlarıyla desteklerin bir bölümü. Daha spesifik olanlar da var. Ama herkesi ilgilendiren destekler bunlar. Ayrıca Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin kullandırđı düşük faizli krediler var. İşletme ve yatırım kredileri çoğunlukla. Burada yüzde 25 ile yüzde 100 oranında faiz desteği sağlanan krediler var.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi kapsamında makine alımı, sulama yatırımları ve benzeri konularda yüzde 50 oranında hibe (karşılıksız) destekler var. Avrupa Birliği'nin yüzde 75 desteğiyle 4 ilde uygulanan IPARD (Kırsal Kalkınma Hibe Destek Programı) kapsamındaki hibe krediler var. Daha çok kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik yatırımlar bu program kapsamında destekleniyor.

Özetlersek destek sayısı çok fazla görünüyor. Ama bu desteklere güvenerek veya sadece desteklerle tarımsal üretimi sürdürmek mümkün değil.

HAYVANCILIKTA DÖNÜŞÜM

Gençler betona değil, hayvancılığa yatırım yapmak istiyor

Bugünlerde tarım ve gıda çok gündemde. Bazılarının tarım ve gıdanın önemini anlaması için koronavirüs gibi büyük bir salgının yaşanması gerekiyormuş. Daha önce tarımla ilgisi olmayanlar bile tarımı konuşuyor, öğrenmeye çalışıyor. Yıllardır bu konuyu gündemde tutmaya çalışan birisi olarak bundan şikâyetçi değil, mutluyum.

Tarım ve gıdanın önemini yıllardır dile getiren, bu konuda büyük çaba gösteren çok kişi ve kurum var. Üretimin değil ithalatın ve tüketimin, yatırımın değil rantın teşvik edildiği bir dönemde tarıma gönül veren ve üretimi ısrarla sürdürenleri ayakta alkışlamamız gerekir.

Etkilerini derinden hissettiğimiz koronavirüs günlerinde okurlarımızdan daha çok mesaj, telefon, bilgi geliyor. Tarlada, bağda, bahçede, ahırda, çiftlikte birlikte olamasak da, pandemi süresince iletişim kanallarıyla karşılıklı bilgi alışverişimiz hep devam etti.

Hayvancılık yapanların en önemli sorunu yem başta olmak üzere yem fiyatlarının çok yüksek olması. Buna rağmen gençlerden bazıları betona, ranta değil tarıma, hayvan yetiştiriciliğine ilgisini sürdürüyor. Genç bir okurumuzun gönderdiği elektronik posta mesajı bu ülkede doğru politikalarla ve doğru destekleme ve yönlendirmeye gençlerin hayvancılığa ilgisinin artırılarak bir fırsata çevrilebileceğini gösteriyor.

Birçok çiftçinin, yetiştiricinin ortak sorununu, duygularını yansıtan mesaj şöyle:

“Ali Bey Selamlar,

Yazılarınızı yakından takip etmekteyim. Son kitabınızı da okudum. Tarımın bir ülke için ne kadar önemli olduğunu her platformda dile getirdiğiniz için çok teşekkür ederim. Hele bu son dönemlerde yaşadığımız Covid salgını sonucunda tarımın ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğu tekrardan kanıtlanmış oldu.

İzmir’de ikamet ediyorum. Özel bir firmada satış temsilcisi olarak çalışmaktayım. Ailem ve birçok yakınım Ödemiş’te ikamet ediyor. Bu

nedenle tarıma her zaman bir ilgin vardı. Bu ülkenin tek kurtuluşunun tarımsal üretimden geçtiğini ve kırsal kalkınmanın çok önemli olduğunu her zaman dile getirdim.

Bundan yaklaşık 4 yıl önce birikmiş paramla betona yatırım yapacağımı, hayvancılık yapan bir arkadaşıma kapasite artırımını sağlayarak birlikte ortak büyükbaş besicilik yapmaya başladık. Tamamen kendi öz kaynaklarımızla ve sıfır kredi kullanarak, sürekli yatırım yaparak orta ölçekli bir işletme haline geldik. Arkadaşım tesis arazi ve işçiliğini ben de sermayemi koyarak işe başladık. Yani güçlerimizi birleştirmiştik. Küçük bir kooperatif misali, çünkü ikimiz de biliyorduk ki tek başına bir şeyler yapmak zordu.

Geçen bu 4 senede ilk yıl küçük bir kâr sağladık. Bundan sonraki yıllarda zarar etmeye başladık. Bu arada kaba yemimizi kendimiz üretiyorduk. Biz bu işe olan inancımızı hiçbir zaman kaybetmedik. Yatırıma ve üretmeye devam ettik. Bereket benim oradan gelecek olan gelire ihtiyacım yoktu, en azından düzenli bir gelirim vardı ve hiçbir yere de borcumuz yoktu. Sadece bu işle uğraşan insanların halleri daha da kötü. Sizin de dediğiniz gibi üretimden her geçen gün soğuyorlar ve kaçıyorlar.

Dediğim gibi kaba yemi bir şekilde hallediyorduk ama kesif yem başımızın belası olmaya başlamıştı. Tıpkı şu anda olduğu gibi. Covid öncesi çuvalı 65-70 lira bandında olan besi yemi bugün itibarıyla 95-100 lira bandına dayandı. Karkas et fiyatı 32-33 liradan 36-38 lira bandına yükseldi. Yemdeki yaklaşık 40 günlük bir sürede çuvalda 30 liralık bir artış olmuştur. Yaklaşık olarak %40'lık bir artış söz konusudur. Bu rakamlarla bu işin sürdürülebilirliği her geçen gün kalmamaktadır. Yani işin özü biz bu sene gene zarardayız. Buna ne kadar tahammül eder, ne kadar da sürdürebiliriz bilmiyorum.

Covid çıktığı dönemlerde Bakanlık gıda fiyatlarında oluşacak olan haksız fiyat artışlarını yakından takip ettiklerini, bununla ilgili cezai işlem uygulayacaklarını belirtti. Hayvancılığın en büyük maliyet kalemi olan yem fiyatlarındaki artışa herhangi bir işlem yapmamaktadır. Bizim derdimiz et fiyatı yükselmemesi değil, yem fiyatlarının yükselmesi. Bizler üretici olduğumuz kadar tüketiciyiz, insanların ucuz ete ulaşmasını fazlasıyla istemekteyiz. İnanın, hayvanını satan çiftçi aldığı parayla gidip et almakta zorlanıyor, çünkü ödemesi gereken o kadar borcu var ki.

Bu ülkede daha önce de kur bu rakamlara çıkmıştı. O zamanda bile yem fiyatlarında bu kadar artış olmamıştı. Yem firmaları hammadde ithalatında sıkıntı, kur artışı lojistik vb. nedenlerle fırsatçılık yaparak çok kısa zaman diliminde yüksek oranda zamlar yaptılar. Bakanlık buna seyirci kalmaya devam etmektedir. Bu zamana kadar yem firmalarına çalışıyorduk, hele bundan sonra tamamen onlar için çalışmış olacağız. Biz üretmek için çabalayanlar paranın transferinde aracı olmaktan öteye geçemiyoruz ve hatta bu parayı verirken eksik verdin deyip cezalandırılmaya devam edileceğiz.

İşin özü biz üretmek istiyoruz, yatırımımızı kolaycılık yapıp betona yatıracağımıza geleceğimiz ve çocuklarımız için zor olan üretimi seçtik. Buna olan inancımızı ve motivasyonumuzu kaybetmek istemiyoruz.

Sizden ricam, her zaman köşenizde hayvancılıkla ilgili sorunları dile getiriyorsunuz. Bu dönemde yem fiyatlarında oluşan inanılmaz artışı köşenizde yazmanızdır. Bakanlığın bu duruma belki dur demesinde bir nebze hepimizin katkısı olabilir. Zaman birlik olup birbirimize yardım etme zamanı diyenlere, belki bir aydınlanma sağlamış oluruz. Şu anda çiftçi depremde enkaz altında kalan insan gibi sesimizi duyan yok mu demekte.

Yukarıdakilerde bu sesi duyup duymadıklarını bilmiyoruz ya da duyuyorlarsa duymazlıktan geliyorlar. Belki kimbilir sesimizi daha gür çıkarmamız gerekiyordur.”

Okurumuzun gönderdiği bu mesajdan sonra konuyu gündeme getirdik. Yem fiyatları daha da yükseldi. Dışa bağımlılık sürdürükçe kesif (fabrika yemi) yemde fiyatları kontrol etmek adeta imkânsız. Döviz arttıkça fiyat artıyor.

Hayvancılığı ithalat değil, Güner Özer’ler kurtaracak

Pek çok konuda olduğu gibi hayvancılıkta da Türkiye, sahip olduğu zenginliği değerlendirmek yerine ithalata dayalı bir politikayla üretim yapılamaz noktaya geldi. Alınan kararlar, uygulanan politikalar üretimden çok ithalatı destekliyor.

Buna rağmen ülkenin potansiyelini değerlendirmek için canla başla çalışan çok sayıda üretici var. Örnek üreticiler var. Bunlardan birisi de Eskişehir’de genç bir veteriner sağlık teknisyeni, Güner Özer.

Onun hikâyesini ilk dinlediğimde Kurtuluş Savaşı döneminde cepheye kağınlarıyla silah taşıyan Anadolu’nun yiğit insanlarını, kadınlarını düşündüm.

Tarım, Türkiye için bir cephe ise, Güner Özer, o cepheyi savunan neferlerden birisi. İthalatın desteklendiği, üreticinin canından bezdirildiği bir dönemde ısrarla üretim yapmak için çırpınan, üreticileri birlik çatısı altında örgütleyen Güner Özer, 1986 yılında Eskişehir Mahmudiye’de doğdu. İlk ve orta öğrenimi Mahmudiye’de gördü. Ailesi hayvancılık yaptığı için çocukluğu hayvanlarla iç içe geçti. Hayvanları çok sevdiği için veterinerlik okumak istedi.

1889’da Baytarlık Mektebi, 1933’te Hayvan Sağlığı Memurları Okulu, 1986’dan itibaren Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na bağlanan Veteriner Sağlık Teknisyenliği Meslek Lisesi’ne giderek veteriner sağlık teknisyeni oldu.

Hikâyesini kendisinden dinleyelim:

“Veteriner sağlık teknisyeniyim. Selimiye Veteriner Sağlık Meslek Lisesi 2004 mezunuyum. Yıllarca, farklı illerde kooperatiflerde, birliklerde veteriner sağlık teknisyeni olarak çalıştım. En son Kütahya’daydım. 2012 yılında, 5-6 bin liralık geliri bırakıp memleket hasretiyle Eskişehir Mahmudiye’ye, doğduğum yere döndüm.

Benim memleketim âşık olunacak bir memleket sayılmazaslında, 5 bin nüfuslu küçük bir ilçe ama, ben yatılı okuduğum için o benim için hep bir özlemimdi. Bir şeyler beni oraya çekti. Veteriner sağlık teknisyeni olarak Eskişehir Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği’nde işe başladım.

Suni tohumlama yapıyorum büyükbaş hayvanlara. Uzmanlık alanım bu. Bu şekilde devam ederken, Tarım Bakanlığımız Mehdi Eker döneminde yüzde 50 hibeli süt işleme tesisi için, sorgusuz sualsiz hibe vereceğini duyurdu.

Çalıştığım kurumun da ciddi bir bütçesi vardı. Halihazırda duran, yatan bir parası vardı, tabiri caizse. Ben de hemen güzel bir proje hazırladım Bakanlığa vermek üzere. Tabii çalıştığım birlik yöneticilerinin henüz haberi yoktu. Büyük bir istekle, şevkle bu tesisi Eskişehir’e

kazandırılalım, hazır yüzde 50 hibe de varken diye düşündüm. Hemen çalışmaları yaptım, projeyi hazırladım. Daha sonra da Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde bir hazır bina buldum. Organize Sanayi Bölgesi yöneticileriyle görüştüm. Bizim örgütümüzü anlattım. Bir protokolle cüzi bir fiyatla verip veremeyeceklerini sordum. Biz normalde o gün için 5 kişi çalıştıracaktık, '10 kişi çalıştırmayı garanti ederseniz cüzi bir parayla size veririz, bir protokol yaparız,' dediler. Bina işini de çözdüm.

Haftalık toplantılarımız olurdu bizim. Dosyayı hazırladım ve hevesle koşa koşa toplantıya gittim, yönetimin mutlu bir şekilde kabul edeceğini düşünerek. Ama hiç öyle olmadı. Tam tersi oldu. 'Biz burada 5-6 kişiyle küpeleme faaliyetini yürütemiyoruz, bir de başımıza fabrika çıkartıyorsun. Sen böyle şeytani icatlar yapıyorsun, bir daha toplantılara gelme,' dediler, çalışma arkadaşlarımdan önünde.

Tamam dedim ve o anda karar verdim. Sadece 6 gün içinde, bu da Türkiye'de ilktir, Mahmudiye, Çifteler, Han İlçeleri Süt Üreticileri Birliği'ni kurdum. Bu tarz kuruluşlarda maddi imkânsızlıklar hep vardır. Biz de aynı imkânsızlıklarla kurduk.

Kapasite raporu gerekiyor. Yıllık belli bir miktarda üretim yapanların bir araya gelmesi gerekiyor. Mahmudiye yeterli değil, komşu ilçemiz Çifteler'i ekledik. Yeterli değil, diğer komşu ilçemiz Han'ı ekledik. Ancak yeterli hale geldi. Üç ilçeyi birleştirdim. Birliği kurdum.

Kurucu üyelerin giriş aidatı ödemesi gerekiyor. Hiçbiri ödemiyor. 'Biz sana güvendik, imza atalım ama bizden para isteme,' dediler. Tamam dedik, yeter ki birlik kurulsun. Kurduk ve tabelayı astık. Ama bende de para bitti. 22 Mayıs 2014'te birliğe bir açılış töreni düzenledik. Tamamen imkânsızlıklarla.

Şansımıza 2014 yerel seçimlerinde Türkiye'de 6 ilçenin yerel seçimi iptal oldu. Mahmudiye Belediyesi'ni 1 oy farkla CHP kazanmıştı. Yüksek Seçim Kurulu, Mahmudiye Belediyesi'nin seçimini iptal etti. Dolayısıyla 1 Haziran'da seçimler tekrarlanacaktı.

Mahmudiye'ye bakan, bürokrat, milletvekili yağmuru başladı. Mahmudiye küçük bir yer, bizim de birlik olarak çarşı merkezinde küçük bir ofisimiz var. Üretici birliği tabelasını gören bürokrat milletvekili, bakan, hepsi bize geldi.

22 Mayıs'ta açılış yaptık. 25 Mayıs'ta Tarım Bakanı Mehdi Eker geldi Mahmudiye'ye. Ben bir fırsat yaratıp kendisinden süt soğutma tankı istedim. Kendisi de bana dedi ki, 'Gittiğim her yerde benden hep süt soğutma tankı isterler, ben veririm, daha sonra âtil vaziyette kaldığını görür ve üzülürüm. Başkan, başka bir şey iste. Para iste, süt soğutma tankı isteme.'

'Sayın bakanım, ben veteriner sağlık teknisyeniyim,' dedim. 'Ne yapacağımı biliyorum. Lütfen bu tankları bize verin. Bir sene sonra müfettişlerinizi gönderin, eğer âtilsa, kullanılmıyorsa, Mahmudiye halkı önünde suratıma tükürün,' dedim.

Bakan şaşırdı. Hemen Tarım İl Müdürü'nü çağırdı. 'Ne gerekiyor-
sa yapın,' dedi. Ertesi sabah üç tane süt soğutma tankı aldık. Diğer desteklerin de sözünü aldık. Mahmudiye Belediyesi'nden âtil bir bina aldık. Para hâlâ yok. Tankları getireceğiz farklı yerlerden, vinç ve nakliye parası lazım.

Tam 32 bin liraya aracımı sattım. Birlik için, memleket için parayı harcadım. Soğutma merkezini hayata geçirdik. Bizim bölgedeki süt, müteahhitler, özel şahıslar aracılığıyla toplanırdı. Müteahhitleri biz birliğimizin bünyesinde topladık. Onlar firmadan ne nakliye ücreti alıyorsa onu ödemeyi taahhüt ettik. 1 Ocak 2015 itibarıyla günlük 27 ton sütle işe başladık. Bölgede veteriner hizmetleri özel klinikler vasıtasıyla yapıldığından ve biraz tekelleşme olduğundan hayvan ilaç fiyatları çok yüksekti. Veteriner hekim getirdik Mahmudiye'ye. Ona bir klinik açmasını sağladık, hizmet alım sözleşmesi yaptık. Piyasanın yarı fiyatına veterinerlik hizmetleri sunmaya başladık. Süt parasından tahsil ederek veteriner arkadaşına ödedik. Onun da, üreticimizin de işine geldi.

Maksimum seviyede kaliteli spermalar kullanarak gelecek sığır neslini inşa ettik. Devamında da sütün kalitesi konusunda firmalara taahhütte bulunduk.

Kısa bir sürede sütü kaliteli hale getirerek bu sefer bizden sütü alan firmadan 30 lira fark talep ettik. Aynı süt değil artık dedik.

Aldığımız sütü üreticilerden toplamak için 17 araç var. Her gün bir araca binerek köylere gittim. Kaliteli olmayan sütü almıyoruz dedim. Üretici sütünü satmak için daha dikkat etmeye başladı. Sütümüz kaliteli olunca fiyatı arttı.

Şu anda her kapıdan aldığımız her sütün numune alırız. Sıkıntı çıktığında yarım saat içinde kimin sütünde sorun olduğunu tespit ediyoruz. İki yıldır böyle bir problem yaşamadık.

Akabinde, 2016'nın ortasında Ziraat Bankası'ndan hayvancılık kredisi almak için başvurum. Herhangi bir devlet memuru ve benzeri güvencem olmadığı için 70 bin lira hayvan kredisi için benden 105 bin lira teminat istediler. Ziraat Bankası'na bir protokol örneği sunduk. Dedik ki biz üreticilerimize her ay 2 milyon liraya yakın para ödüyoruz. Bunu da elden ödüyoruz. Biz bu parayı memur maaşı gibi herkesin hesabına ödemeyi taahhüt edelim bankaya. Siz de bunu memur maaşı kabul edin, teminatsız bu insanlara kredi verin. Bu insanlar süt parasından ödesinler. 9 ayda bankayı ikna ettik.

Türkiye genelinde bir protokol yayınladılar. Biraz onların istediği şekle çevrildi. 2017'nin başında bu protokolü imzalayarak 105 üreticimize teminatsız 2 yıl ödemesiz 5 yıl vadeli hayvan kredisi çıkardık. Yılda tek taksit. Ben kendim mesleğin içinde olduğumdan Trakya'dan 805 hayvanı tek tek seçerek 3 ay gebe olmaları şartıyla üreticilerimize getirdim. Toplam 27 ton olan sütümüz 43 tona çıktı. Dolayısıyla gelirimiz de arttı.

Tire Süt Kooperatifi Başkanı Mahmut Eskiörük'ü ziyaret ettik. Bize uygun şartlarda makine teçhizat verdiler. Tire Süt'ten aldığımız makinelerle günlük süt işleme tesisi kurduk Mahmudiye'de. Pastörize süt üretiyoruz.

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'ne gittik. Halk ekmek büfelerine buzdolabı koymayı, ürettiğimiz sütleri getirip buzdolabına teslim etmeyi, satılmayanı da geri almayı önerdik. Belediye bununla ilgili altyapı çalışmaları yaptı. Aşağı yukarı 5 ay proje aşaması sürdü. Akabinde 2018'in aralık ayında Eskişehir Büyükşehir Belediyesi adına 'Halk Süt' adıyla üretime başladık.

Yine bu halk büfelerinde 'Halk Yumurta' markasıyla yumurta satışına başladık. Bizim süt aldığımız üreticilerimizin birçoğunun tavukları var. O yumurtaları topluyoruz, bu işi daha büyük boyutlarda yapan bir üreticimizin bahçesinde paketleme tesisi kurduk. Yine yumurtalar üreticilerden toplanıyor, kontrollerden geçiyor, deneysel analizler yapılıyor. Paketleniyor ve 'Halk Yumurta' olarak Eskişehir'de

hem de gezen tavuk yumurtası olarak halk ekmek ve halk süt ile birlikte satılıyor. Bizim 4,5-5 senede yaptıklarımız bunlar.

Biz Birliği kurduğumuzda 150 lira olan kiramızı ödeyemez haldeydik. 1 Ocak'ta süte başladık, üreticiyle olan mahsuplaşmayı bitirdik. Kalite farkını da firmadan aldık. İlk ayda birliğimize kalan rakam tam 32 bin liraydı. Arabamı da tam 32 bin liraya satmıştım. Ben alacağımı aldım mı? Aldım. İki sene sonra aldım. Çünkü, kliniği de o parayla açtık. İki yıl Birlik'ten 1 lira maaş almadım. Birliğin ayakta kalması gerekiyordu.

Ben şahsi bir gelir, etiket elde etmek için bu yola çıkmamıştım. Tamamen şeffaf bir yönetim anlayışım var. Başkana dayalı değil, sisteme dayalı bir anlayışım var. Birlik adına bir topluluğna dahi alsam nakit parayla almam. Birliğimizin ve iktisadi işletmemizin banka kartları var. Faturası kesilir, kartla parası çekilip slipi eklenir. Bire bir banka faturalarımızla gelir gider faturalarımız eşittir. Asla ekstra masrafları Birliğe yazmadım.

Türkiye'de 302 tane süt üreticileri birliği var. Bizim Birliğimiz süt işleme tesisi olan tek birlik. En yeni birlik olarak biz bunu yaptık. Bir üretici olarak, üretmek bize gurur veriyor. Ticaret Borsalarına benim ürettiğim, sattığım sütten binde bir kesinti yapılıyor. Borsalarda süt kotasyonu yok. Adam yapmadığı, ilgisi olmadığı bir işten para kazanıyor. Bu para Ulusal Süt Konseyi'ne verilse, biz ülke genelinde kendi stmzn fiyatını belirler duruma geliriz.

Benim bildiğim, trene bir ray düşersin, tren gidip gelir. Ama bizim ülkemizde her seferinde yeni ray dşeniyor. Üretim planı yok, üretim politikası yok. Buna para mı dayanır?"

Güner zer'i dinlerken, 2014-2019'larda değil, Sanki 1918'lerde, 1920'lerde Milli Mücadele'den bir kesit gibi geldi. Tarım konusunda yıllardır yazı yazan bir gazeteci olarak, kimlere ne paralar verildiğine, o paraların nasıl batırıldığına, sadece sıfır faizli kredi ile 10 milyar lira yani 10 katrilyon liranın nasıl heba edildiğine tanık olduk.

Son 10 yılda hayvancılığa milyarlarca lira kredi verildi. İthal hayvanlarla dev çiftlikler kuruldu. Her yıl hayvancılığa verilen 5-6 milyar lira destek de büyük lde ithalata gidiyor. İthalat için 10 yılda 10 milyar dolardan daha fazla para gitti. Brezilya, Uruguay, Amerika,

Polonya ve daha birçok ülke çiftçisine milyar dolarlar akıtırken, yani ithalat için milyar dolarlar havada uçuşurken, diğer tarafta Eskişehir'in Mahmudiye ilçesinde genç bir Veteriner Sağlık Teknisyeni Güner Özer, kurduğu süt birliğini yaşatmak için 32 bin liraya arabasını satarak müthiş bir başarı öyküsüne imza attı.

İthal hayvanla, ithal yemle, ithal aşıyla, ithal ilaçla, ithal çobanla hayvancılık yapan birçok işletme kapandı. Kaynaklar heba edildi.

Üreticileri bir araya getirerek örgütleyen Güner Özer, tüketiciye sağlıklı süt, yumurta üretmeye devam ediyor. Güner Özer'in mücadelesi bir kurtuluş mücadelesi. Tarımın kurtuluşu da buradan olacaktır. Türkiye'de hayvancılığı ithalat değil, Güner Özer'lerin mücadelesi kurtaracak.

Bu satırlar yazıldığında Güner Özer ve birlikte yola çıktığı üreticiler, ayran, yoğurt, tereyağı, kaşar peyniri gibi süt ürünleri üretmek, "Halk Süt" ve "Halk Yumurta"nın yanına "Halk Et" markasını koymak için çaba gösteriyordu.

Ülkenin sahip olduğu potansiyelin çalışmayla, doğru insanların elinde nasıl zenginliğe dönüştüğünün güzel bir başarı öyküsüdür. Bu başarı öykülerini ne kadar çok artırırsak Türkiye o kadar zengin olur.

Hayvancılıkta kaba yem sorunu nasıl çözülür

Saman, yonca, korunga, fiğ, Macar fiği, yem bezelyesi, sorgum sudan otu, silajlık mısır ve daha birçok kaba yem çeşidi var. Hayvancılık sektörü için kaba yem üretimi çok önemli.

Son yıllarda kaba yem sorunu adeta "saman ithalatı" odaklı olarak ele alınıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tarım konusu gündeme geldiğinde saman ithalatı da mutlaka konuşulur. Yoncanın, samanın fiyatı hemen her sene gündem oluyor. Kuraklığın etkili olduğu yıllar kaba yem sorunu daha fazla gündeme geliyor. Türkiye, fabrika yeminde yüzde 60 oranında dışa bağımlı. Kaba yemde de kendine yeterli olmadığı için ciddi bir açık var. Hayvancılık için olmazsa olmaz mera alanları ya verimsiz, ya da amaç dışı kullanılıyor.

Tarım yazmaya başladığım 1996'dan bu yana kaba yem sorunu hep

dile getirilir. Daha önceleri de hep gündemdeydi. Geçen onca zamana rağmen bu sorun hâlâ çözülemedi. Üstelik çözüm belli. Türkiye'nin saygın bilim insanları bu çözümleri dile getiriyor. Muş Alparslan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi 21-22 Haziran 2021'de önemli bir çalıştay düzenledi. Çalıştaya farklı üniversitelerden çok sayıda öğretim üyesi katıldı.

"Türkiye Hayvancılığının Kaba Yem Sorunları ve Çözüm Yolları Çalıştayı"nda çayır-mera yönetimi ve ıslahı konusunda 3, yem bitkileri üretiminde 3 ve yemler ve hayvan besleme konularında 6 bildiri sunuldu. Bütün bu sunumlardan, çalışmalardan, tartışmalardan sonra hazırlanan sonuç bildirisinde kaba yem konusunda yapılması gerekenler tek tek sıralandı. Toplam 34 maddeden oluşan bu önerilerin belli bir takvim çerçevesinde yaşama geçirilmesi ülke hayvancılığı açısından önemli bir sorunu çözecektir. İşte o öneriler:

1- 4342 sayılı Mera Kanunu çerçevesinde ülkemizdeki meraların tespit, tahdit ve tahsis çalışmalarının en kısa sürede sonuçlandırılması için gerekli önlemlerin alınması,

2- 1969 yılına kadar mera olarak kullanılan ve halen orman arazisi olarak kabul edilen 7 milyon hektarlık çalılık alanın dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi tekrar mera olarak tespit ve tahsisinin yapılması için gereken düzenlemelerin yapılması ve çalı formasyonunun mera ıslahında kullanılması,

3- Ülkemizin en değerli yenilenebilir doğal yem kaynaklarından olan meraların farklı amaçlarla (turizm, madencilik, kentsel dönüşüm vb.) tahsis amacı dışına çıkartılmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınması,

4- Meraların sürdürülebilir kullanımının sağlanması için meradan yararlanan hayvan sahiplerinden otlatma bedellerinin mutlaka alınması ve bu bedellerin çiftçiye verilen değişik amaçlı desteklerden tahsil edilmesi,

5- Orman teşkilatı ile işbirliği yapılarak orman içi ve orman altı meraların kullanım ve ıslahı çalışmalarına etkinlik kazandırılması,

6- Meraların sürdürülebilir ıslahı ve idaresi için farklı kiralama modellerinin geliştirilmesi,

7- Bakanlık taşra teşkilatlarında mera idaresi ve kullanımı konu-

sunda eğitim almış ve tecrübe kazanmış teknik personelin farklı alanlarda istihdamının engellenmesi,

8- Mera ıslahı projeleri için gerekli olan mera tipi tohum, alet ve makine, özellikle mera mibzeri temini ile ilgili darboğazların giderilmesine yönelik tedbirlerin alınması,

9- Meraların göçerlere kiralanmasında, kiralayanların kira sözleşmesine bağlı kalmalarının yapılacak sıkı denetimlerle sağlanması,

10- Yem bitkileri tohumluğu üretimi amacıyla TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) ve özel sektör işbirliğinin özendirilmesi,

11- Türkiye’de özel sektör, üniversiteler ve araştırma enstitüleri tarafından geliştirilen ve tescil ettirilen yerli yem bitkisi çeşitlerinin tohumluk üretiminin ve kullanımının teşvik edilmesi,

12- Kaliteli kaba yem açığının kapatılması amacıyla özellikle ot verimi yüksek olan yem bitkisi türlerinin (sorgum, darılar ve Brassica türleri vb.) yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi,

13- Halen üretilen yem bitkisi türlerinin çeşitlendirilmesi, farklı ekolojiler ve marjinal alanlar için yeni yem bitkisi türlerinin üzerinde durulması,

14- Resmî kurumlar tarafından yapılan yem bitkisi çeşit tescili başvurularından ücret alınmaması için gerekli girişimlerde bulunulması,

15- ‘Nadas Alanlarının Daraltılması Projesi’nin yeniden başlatılması, nadas alanlarının üretime kazandırılması projesinin genişletilmesi, bu alanlarda yem bitkileri üretiminin teşvik edilmesi.

16- Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) bünyesindeki araştırma enstitülerinde yem bitkileri ve çayır ve mera konusunda çalışan araştırmacı sayısı son derece azalmıştır. Üniversitelerimizde bu konuda yüksek lisans ve doktora çalışması yapan araştırmacıların doğrudan veya sınavla söz konusu kurumlarda istihdam edilmesi için çalışmalar yapılması,

17- Kamu kurumları tarafından yurtdışından araştırma amaçlı tohumluk materyal getirtilmesinde uygulanan prosedürün ülkemiz biyogüvenliğini tehlikeye düşürmeyecek şekilde basitleştirilmesi ve hiçbir ticari değeri olmayan söz konusu materyal için farklı amaçlarla talep edilen ücretlerin kaldırılması,

18- Kamu kurumları tarafından sürdürülen yem bitkileri ıslah araştırmalarında rekabet edebilir stabil çeşitlerin ortaya çıkartılması için bilimsel olarak geçerli ıslah şemalarının uygulanmasının sağlanması,

19- Kaba yem üretim planlamaları yapılırken, hayvanların kaba yem ihtiyacının hesaplanmasında; hayvanların yaşama payı ihtiyacının karşılanmasının yanı sıra bir kısım verim payı ihtiyacının da kaba yemlerle karşılanmasının dikkate alınması,

20- 31.07.1998 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanan Mera Yönetmeliği'nin 25.04.2001 tarihli *Resmî Gazete* ile değiştirilen 6. maddesinin;

A fıkrasında yer alan Büyükbaş Hayvan Birimi'ne (BBHB) çevirme katsayılarının; hayvanların günümüz koşullarındaki canlı ağırlıkları ve verim düzeyleri dikkate alınarak, içerisinde hayvan besleme uzmanlarının da bulunduğu bir komisyon tarafından yeniden belirlenmesi,

B fıkrasında belirtilen "hayvanlara günlük yedirilecek kuru ot miktarı için canlı ağırlığının %2,5'u" ifadesinin "hayvanlara günlük canlı ağırlığının %2,5'u kadar kuru madde karşılığı kaba yem" olarak düzenlenmesi,

21- Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanında 2010 yılından itibaren "yeşil ot üretimi" verilmekte, ancak "kuru ot üretimi" verilmemektedir. Ülkemiz kuru ot ihtiyacının hesaplanmasında esas olmak üzere veri tabanında 2010 yılı öncesinde olduğu gibi "yeşil ot üretimi" ve "kuru ot üretimi" miktarlarına ayrı ayrı yer verilmesi,

22- Yem bitkileri ve diğer bitkisel yem materyalinin öncelikle hayvan beslemede kullanımının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması, izinsiz olarak farklı amaçlarla kullanımının engellenmesi,

23- Kaba yem borsasının ivedilikle kurulması,

24- Yem bitkileri desteklemelerinde kalite ve ürün miktarının dikkate alınması,

25- Suni mera tesisi teşviklerinin artırılması,

26- Küresel ısınma ve iklim değişiklikleri dikkate alınarak sıcağa ve kurağa dayanıklı yem bitkileri tür ve çeşitleri yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi,

27- Düşük kaliteli kaba yemleri ve kalitesiz meraları değerlendi-

rebilecek hayvan tür ve ırklarının korunması ve bu üretim şeklinin muhafazasının teşvik edilmesi,

28- Ülkemizde sıklıkla karşılaşılan ve gündeme getirilen saman ile ilgili sorunlara ilişkin olarak;

a) Hububat hasadında, Tarım İlçe Müdürlüklerinin, tane kayıplarının kontrolünde olduğu gibi, sap kayıplarını azaltmak amacıyla (sap yüksekliğinin ölçülmesi gibi) kontroller yapması,

b) Kayıplara yol açmayacak şekilde, sap yere düşmeden, ikinci bir yakıt harcaması yapılmadan, saman ya da balya yapabilen özelliğe sahip biçerdöver sayısının artırılması için çaba gösterilmesi,

c) Sap ve samanları farklı metotlarla işleyerek daha değerli yemlere dönüşümünü sağlayacak büyük ölçekli ve çiftlik bazlı projelere TÜBİTAK ve TAGEM tarafından öncelik verilmesi,

29- Mera komisyonlarında üniversitelerden ve damızlık yetiştiricileri birliklerinden konu uzmanı birer temsilci bulundurulması,

30- Ağırlıklı olarak hatalı yapılan silaj ya da nemli balyalanan kaba yemlerden kaynaklandığı düşünülen botilismus hastalığının pek çok işletmede önemli bir sorun haline geldiği görülmektedir. Sorunun çözümünde, koruyucu önlem olarak “botilismus aşısı” önemli oranda fayda sağlamaktadır. Bu hastalık konusunda yetiştirici seviyesinde yapılacak çalışmalar ile farkındalık oluşturulması, ayrıca aşının devlet tarafından ücretsiz olarak yapılmasının sağlanması,

31- Hayvansal ürünlerin kalitesini artırma yönünde olumlu etkisi olan kaliteli kaba yemlerin tespit edilmesi, yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması, korunga başta olmak üzere çeşitli yem bitkilerinin hayvansal ürün kalitesi üzerine etkilerine yönelik araştırma projelerine TÜBİTAK ve TAGEM tarafından öncelik verilmesi,

32- Özellikle süt sığırları için silaj yapımının teşvik edilmesi, silajın uygun tekniklerle yapılması, besin madde kayıplarının en aza indirilmesi ve muhafazasına dikkat edilmesi, bu konularda hayvan yetiştiricilerine eğitim verilmesi,

33- Yem bitkilerinin kuru ot ve silaj olarak muhafazasının usulüne uygun olarak yapılması, depolama kayıplarını en aza indirecek tedbirlerin alınması, kurutma ve silolama muhafaza yöntemlerinin dışında alternatif yöntemlerin de uygulamaya konulması,

34- Antimetanojenik etkisi yüksek olan yemlerin ve ağaç yapraklarının hayvan beslemede kullanımının sağlanması ve çevre kirliliğinin önüne geçilmesi,

Bu kadar kapsamlı bir çözüm önerisi uygulamaya konulduğunda kaba yem sorunu büyük oranda çözülmüş olacaktır.

Süt sığırcılığı yapacaklar için öneriler

Türkiye’de büyükbaş hayvancılık yaygın olarak süt sığırcılığı şeklinde yapılıyor. Özellikle 2010 yılından sonra yapılan yoğun ithalatla birlikte et hayvancılığı veya sadece besicilik yaygınlaştı. Besi hayvanları ithal edilerek besleniyor ve 8- 10 ay sonra kesiliyor, sonra yeniden ithal ediliyor. İç Anadolu başta olmak üzere belli bölgelerde sadece ithal besi hayvanına dayalı bir besicilik yapılıyor. Onlar, yerli hayvan alıp beslemiyor, daha fazla kilo alıyor diye ithal etçi ırklar alıp besliyor ve buradan para kazanmaya çalışıyor.

Ancak, ithalat maliyeti yükseldiğinde veya kırmızı et ithalatı yapıldığında zor duruma düşen bu besiciler bir süre ara veriyor. İthalat uygun olduğunda yine devam ediyor.

Yaygın olan hayvancılıkta ise yetiştirici, süt hayvancılığı yapıyor. Doğan buzağlarından dişi olanları düve olarak sürüye katıyor. Erkek olanları besicilik yapanlara satıyor. Bazıları ise besleyip kesime gelince kestiriyor. Bu konuda sahada yapılan pek çok yanlış ve eksik var. Bunları hayvancılık yapanlar, işin içinde olanlar biliyor. Ancak, dışarıdan bilimsel bir gözle incelenmesi ve yapılan yanlışların ortaya konularak doğru olanın gösterilmesi çok önemli.

Süt hayvancılığı yapanlar ve yapmak isteyenler için Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hasan Rüştü Kutlu’nun “Ülkemiz Süt Sığırcılığı; Yatırım-İşletme-Destekleme Anlayışımız...” yazısını özetleyerek paylaşmak istiyorum:

“Ülkemiz hayvancılığının pek çok temel sorunu vardır. Özellikle süt sığırcılığında veya süt inekçiliğinde yaşanan sorunlar, uzun yıllardır aşılamamış ve belli aralıklarla sürekli hale gelmiştir. Bu sorunların birçoğu yüzünden hayvancılığı geleneksel bilgilerle yapmaya çalışan

önemli sayıda küçük aile tipi işletme kapanmış, endüstriyel boyutta süt üretimi yapmak amacıyla son 15 yılda kurulan orta ölçekli pek çok işletme de sürü yönetimi ve yem-besleme sorunları nedeniyle kârlılıktan uzaklaşmış, sürdürülebilir işletmecilik yapamaz hale gelmiştir.

Salt kâr amaçlı kurulan, kamu kaynaklı kredi ve hibe programlarından yararlanmayı ön plana alan bu işletmelerin pek çoğunun geçmişinde hayvancılık kültürü olmadığı için temel amaç kazanç olmuştur. Yatırımlardan beklenen kâr elde edilemediği için işletme sahipleri de büyük hayal kırıklıkları yaşamış ve halen yaşamaya devam etmektedirler.

Ülkemizdeki süt sığırcılığı işletmelerinde temel amaç, süt üretimi ve ana gelir kapısı üretilen sütün miktarı olarak görüldüğü için kârlılık tamamıyla süt fiyatı ve yem gideri üzerinden değerlendirilmekte, buzağı ve damızlık üretimi her zaman göz ardı edilmektedir. Modern ve sürdürülebilir işletme anlayışında günlük giderler üretilen süt ile karşılanırken, asıl kâr, her bir sağmal inek başına yılda bir adet elde edilmek zorunda olunan buzağıya endekslenmiştir. Dişi buzağının damızlık, erkek buzağının ise besi amaçlı değerlendirilmesi esastır. Süt sığırcılığımızda olması gereken bu modern anlayış, işletmelerde asla benimsenmemiş, kârlılık süt ve yem fiyatları üzerinden hesaplanır olmuş, işletmelerin verimliliklerinin değerlendirilmesinde üreme performansı ve buzağı üretimi tamamıyla göz ardı edilmiştir.

Bu eksikliğin en önemli nedeni yüksek verimli süt ineklerinin beslenmesinde yapılan hatalardır. Salt süt verimi üzerine kurgulanan bir besleme programı bir müddet sonra üreme ile ilgili sorunların yaşanmasına ve buzağı veriminin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Yüksek süt verimlerine bakılarak yurtiçi veya yurtdışı kaynaklardan satın alınan süt sığırlarından beklenen verim alınamamakta, en fazla 2-3 laktasyondan sonra kısır kalan süt inekleri maalesef kasaplık et amaçlı değerlendirilmektedir. Bu olumsuzluk o işletme için zarar, ülkemiz geneli için ise kaynak israfı ve millî servet kaybı olmaktadır. İşte bu fasit daire sarmalındaki süt sığırcılığımız, mevcut anlayışla asla beklenen başarı ve sürdürülebilirliğe sahip olamamaktadır.

Modern hayvancılığın başarılı ve sürdürülebilir kârla yapıldığı ülkelerde yalnızca çiftçiler değil, kamu kesimi de sorumluluklar üstlenmiştir. Piyasa denetleyicisi olarak görev alması gereken kamu, ülkemizde beklenen etkinliğe sahip olmadığı için çiftçilerin özel sektöre (süt alıcıları-yem satıcıları) karşı korunmasında ve haklarının savunulmasında yeterli olmamakta, üreticiler süt satış ve yem alış fiyatları üzerinde sürekli manipülasyonlara maruz kalmaktadır. Öte yandan, bu ve diğer sorunların çözümü yalnızca kamudan beklenmemelidir, başarılı ve sürdürülebilir süt sığırıcılığı için çiftçilerimizin de kendi üzerlerine düşen sorumlulukları kabul edip yerine getirmeleri gerekir. Öncelikle modern anlamda süt sığırıcılığı işletmecileri eksikliklerini ve uygulamadaki hatalarını anlayıp kendilerine yüklenen sorumlulukları yerine getirmelidirler. Süt sığırıcılığında başarılı ülkelerin çiftçileri ile bizim çiftçilerimiz arasında işletmecilikteki düşünce ve anlayış farklılığını iyi tahlil etmek ve başarı için mutlaka değişim yapmak gerekir.

Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki modern hayvancılık işletmeleri dikkate alındığında ülkemizdeki işletmelerde yapılması gereken değişime esas temel yaklaşımlar aşağıdaki 20 başlıkta özetlenebilir.

1- Yatırımcı-İşletmeci: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki işletme sahipleri mesleki açıdan yeterli bilgiye sahiptir, yeterli olmadığı konularda profesyonel danışmanlık alır ve başarıda sürekliliği korumaya çalışır. Ülkemizde ise yatırım yaptığı alanda bilgisi olmadığı halde birkaç kitap veya not okuyarak fikir sahibi olan, kendini bilgili, yeterli ve yetkili gören yatırımcılar çoktur. Böyle çiftçi adayları için yatırıma girmeden, kredi/hibe almadan önce ya yeterlilik belgesi alması ya da yeterliliği uygun sorumlu teknik eleman istihdam etmesi/yetkilendirmesi ve bunun sürekliliği zorunlu hale getirilmelidir.

2- İşletme Kurulumu ve Sorumlusu: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde modern işletmelerin kuruluşu, işten anlayan girişimcinin iş-aile kültürünün bir parçası olarak süt sığırıcılığı için bölgenin gerçeklerine ve özelliklerine uygun yatırım yapması ile başlar. Ülkemizde yaygın olarak kamu destekli kredi veya hibe programları ile kurulan işletmeler bölgenin ve işletmenin özellikleri dikkate alınmadan planlanmakta, bu da işletme yönetiminde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Büyük yatırımla kurulan işletme altyapısının ve milyonluk hayvan varlığının

emanet edilmesi için istihdam edilen sorumluya liyakatine göre değil yatırım sahibinin keyfine göre maaş takdir edilmesi, ülkemiz hayvancılığına büyük zararlar vermektedir.

3- Tahıl ve Kaba Yem Üretimi: Modern işletmelerde rasyona girecek tahıl ve kaba yem ihtiyacı büyük oranda işletmenin kendi özvarlığı ve/veya kiralanan araziler kullanılarak amaca uygun şekilde işletmece üretilir ve saklanır. İhtiyaç duyulan arazi ve ekim deseni işletme yönetimi/sorumlu mühendis tarafından her yıl planlanır. Diğer bir deyişle arazi varlığına uygun hayvan barındırılır veya hayvan varlığına uygun büyüklükte arazi kullanılır. Böylece yemlemede büyük ekonomi sağlanır. Oysa ülkemizde pek çok işletme kurulurken ihtiyaç duyulan arazi, işletme binası, barınak ve ambar-depo vb. müstemilat için gerekli arazi olarak algılanır. İşletmelerin kuruluş aşamasında barındırılacak hayvan sayısı ve bunların tahıl ve kaba yem ihtiyacı hesaplanıp bu yemin tedariki için gerekli bitkisel üretime yönelik arazi varlığı hiç düşünülmez. İhtiyaç duyulan yem, öyle veya böyle bir yerlerden bulunur düşüncesi ile hareket edilir.

4- Süt ve Yem Fiyatı Endeksli Üretim: Ülkemizde yem ve süt fiyatlarına endeksli süt sığırıcılığı yapılırken işletmelerin toplam verimliliği asla dikkate alınmamakta, yem üretimi başarı için asla temel kriter olarak kabul edilmemekte, ineklere yem fabrikalarından satın alınan karma yem verilerek fason süt üretimi yapılmaya çalışılmaktadır. Oysa modern işletmecilik anlayışında temel amaç; süt üretimini büyük oranda işletme tarafından üretilen yemlerle (başta kaba yem ve tahıl) gerçekleştirmek, senede bir adet de sağlıklı buzağı üretmektir. Çiftçilerimiz daha kârlı bir üretim için yem fiyatlarının düşmesini, süt fiyatlarının artmasını beklerken, hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki modern çiftliklerde süt ve buzağı verimi en üst seviyeye çıkarılmaya çalışılmakta, kârlılık için kaliteli süt ve sağlıklı buzağı üretimi olmazsa olmazı oluşturmaktadır.

5- Yem Üretiminde Nicel ve Nitel Yetersizlik: Çiftçilerimiz satın alınan yemin fiyatını dikkate alırken, modern işletmeler yem üretimi için gerekli temel hammadde üretimine odaklı bir tarım anlayışı ile rasyonel beslenme yöntemleri için gerekli yemi kullanmak suretiyle bir dönüm alandan daha fazla yem materyali ve süt üretimini esas

almaktadır. Yine bizim çiftçilerimiz yüksek tonajlı silaj vb. yem materyali üretmeye odaklanmışken, onlar yüksek besleyici değere (kuru madde ve sindirilebilir) ve kaliteye sahip yem materyali ve süt üretimi esas almaktadırlar.

6- Yanlış Rasyon ve Besleme Hesapları: Çiftçilerimiz kendi ürettikleri yem kaynaklarının esas alındığı rasyonel besleme yerine, karma yem satıcılarının önerdiği besleme programlarını dikkate aldıkları sürece kârlı ve başarılı süt sığırıcılığının sürdürülebilir olmayacağını bilmeleri gerekir. Çiftlikteki ineklerin rasyon hazırlamaya esas besin madde gereksinimlerini amaca uygun bilgisayar yazılımı yardımıyla kendileri hesaplamalı ve bu gereksinimleri karşılayacak yem karışımı reçetelerini (rasyon bileşimi; formülasyonları) kendileri oluşturmaları gerekir. Karma yem ve samana dayalı bir rasyon uzun vadede ciddi sağlık ve verim kayıplarının temel nedeni olacaktır.

7- Rasyonel Besleme: Ülkemizde süt ineklerinin beslenmesinde ürün miktar ve kalitesini korumak veya yükseltmek için rasyonel besleme hesapları değil, en ucuz maliyetle besleme hesapları dikkate alınmakta, bu şekilde bir besleme ile kısa vadede kârlı bir üretim gibi görülse de uzun vadede ciddi ekonomik kayıplar ortaya çıkmaktadır. Oysa modern çiftçiler sahip oldukları ineklerini yaş, canlı ağırlık, süt verimi ve süt yağ-protein içeriklerini dikkate alarak gruplandırma yapıp her gruba özel **ideal rasyonlarla** besleme yapmakta, yalnızca süt verimi ve kalitesini değil, üreme ve sağlık korumayı da öncelikle dikkate almaktadırlar.

8- Karma Yem + Saman Çıkmazı: Çiftçilerimiz (üretmek değil satın alarak ihtiyacını karşıladığı) karma yem (fabrika yemi) ve saman ana yem kaynağı iken modern işletmeler, işletme bünyesinde üretilen alternatif yoğun ve kaba yem kaynakları üzerinde çalışarak daha dengeli-rasyonel ve ekonomik beslemenin yollarını araştırmaktadırlar.

9- Süt Verimi ve Kalitesi: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki modern işletmeler süt verimi bakımından yüksek genetik değerli hayvanlardan kaliteli süt üretimini esas alır. Süt kalitesi, mikrobiyal yükü, somatik hücre sayısı, mikotoksinlerden arı olma özellikleri yanında süt yağı (öncü kaynağı kaliteli kaba yem) ve proteini (kazein; öncü kaynağı yem nişastası) içeriği ile de yakından ilişkilidir. Süt fiyatı, tüm

bu kalite özellikleri dikkate alınarak belirlenir. Oysa ülkemizde yüksek verimli süt inekleri beslenme ve süt kaliteleri açısından dezavantajlı hayvanlardır. İdeal rasyonlarla besleme yapılmadığı sürece bu hayvanlar asla potansiyellerini gösteremezler. Sütün satış fiyatı da çoğu zaman kalitesine göre kıymet bulmaz. Bu nedenle süt ineklerimizin genellikle verimi ve süt kalitesi düşüktür.

10- Sağlık Koruma-Hastalık: Modern işletmelerde esas olan hasta hayvanların tedavisi değil, hayvanların her türlü hastalıktan korunması ve bunun için her türlü önlemin alınmasıdır. En ucuz ve kolay tedavi sağlık korumadır. Oysa bizim ülkemizde sağlık korumaya gereken önem verilmediği için işletmede önemli zaman ve para, hastalanan hayvanların tedavisine harcanır. Bu nedenle çiftliklerimizde sürekli karşılaşılan hastalıkların tedavisinin ürün, para ve zaman kaybına yol açması doğaldır.

11- İşletme Yönetimi: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki modern çiftliklerde işletme yöneticisi üretimin bütününden sorumlu zooteknist ziraat mühendisi iken ülkemizde çiftlik yöneticileri genellikle veteriner hekimlerdir. Mühendisin gerekliliğinin önemi üretimin planlanması ve gerçekleştirilmesi, hastalıkların önlenmesi için sağlık koruma uygulamalarının dikkate alınması, veteriner hekim gerekliliği ise sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisi ile açıklanabilir. Yöneticinin özelliği-uzmanlık alanını belirleyen temel faktör; işletmenin önceliğidir. Ülkemizdeki çiftliklerin çoğunda veteriner hekimlerin yönetici olması ülkemiz için **sağlık koruma-üretim odaklı değil, üretim için hastalık-tedavi odaklı hayvancılık** yapıldığını düşündürmektedir. Bu konu meslek taassubu içinde yıllardır yanlış değerlendirilmekte, ülkemiz hayvancılığı, başta ilgili Bakanlık tarafından olmak üzere, yıllardır meslek çatışmasına kurban edilmektedir. Başarılı bir hayvancılık için hem zooteknist hem de veteriner hekim olmazsa olmaz öneme sahiptir. (Bu yazıyı gazetede yayınladığımda veteriner hekimler buna itiraz etmiş ve tepki göstermişlerdi. Görüşlerine elbette saygı duyuyorum. Yıllardır iki meslek grubu arasında bir çekişme olduğuna tanığım. Amacımız iki meslek grubunu karşı karşıya getirmek değil. Yazının bütünlüğü açısından burada yer verdim.)

12- İşletme Başarı Ölçütleri: Modern işletmelerde işletme başarı

ölçütü ve işletme başarısını belirleyen temel ölçütler; yem üretimi ve yeterlilik düzeyi, süt verimi, yemin (kuru madde) süte çevrilme oranı, süt kalitesi, iki buzağılama arası süre ve personel alt yapısı ve müşterilati dikkate alınırken, bizde; işletmedeki hayvan sayısı, idare binası, ofis malzemeleri, alet-ekipman yaşı, kapasitesi, modeli, büyüklüğü vb. işletme verimliliği ile ilgisi ikincil önem taşıyan unsurlar dikkate alınmaktadır.

13- Üretimde İhtisaslaşma: Bizim çiftçilerimiz her türlü üretimi biz yapalım her işten anlayalım diye çabalarken, modern işletmeler süt, besi, buzağı yetiştirme, düve üretimi vb. kategorilerde uzmanlaşmayı esas almaktadır. Süt üretimi yapan çiftlik sadece süt ve buzağı üretmekte, ürettiği sütü ve buzağıyı satmakta, buzağı yetiştiriciliği yapan işletme sadece buzağı yetiştirmekte, besicilik işletmesi sadece dana-tosun besisi, düvecilik işletmesi sadece düve yetiştirip gebe düve satışını hedeflemektedir.

14- Atık Değerlendirme: Modern işletmelerde üretilen süt yanında atık olarak ortaya çıkan dışkı da ekonomik değeri olan unsur olarak görülmektedir. Dışkıdan biyogaz üretiminde hammadde veya bitkisel üretimde organik gübre olarak yararlanılmaktadır. Ülkemizde bu konuda yeterli bilinç gelişmemiştir, işletme planlanırken atıkların değerlendirilmesine, çevre koruma, organik gübre üretimi, bitkisel üretimde kullanımı ve ekonomik olarak değerlendirilmesi konularına gereken önem verilmemektedir.

15- Alet-Makine Parkı: Modern çiftliklerde alet-makine parkı ihtiyaç duyulan kapasiteye göre oluşturulurken ve bu park uzun yıllar çalışır vaziyette tutulurken, ülkemiz çiftçileri komşularıyla yarış amaçlı gereksiz sayı ve kapasitede alet-makine-traktör satın alımları yapmakta, yeterli bakım ve koruma yapmamakta, yeni-sıfır model düşkünlüğü nedeniyle işletmenin ekonomisine zarar verilmekte, üretimde verimlilik dikkate alınmamaktadır.

16- Bakıcı-Eleman Sorunu: Modern işletmeler hayvandan anlayan, hayvan sevgisi gelişmiş insanlarla, çocuk-genç-yaşlı çalışıp kendi aile bireyleri keyifle işletmelerine sahip çıkarken, ülkemizdeki çiftliklerin çoğunda bakıcı olarak geçici ikametli mülteciler (Afgan, Suriyeli vb.) çalışmakta, maaş karşılığı yapılan bu bakıcılık genellikle layıkıyla ye-

rine getirilmemekte, beklenen verim alınamamaktadır. İşletme sahibi çoğunlukla işten anlamadığı için yaşanan sorunu veya sorunları kavrayamamakta, eli kolu bağlı çaresiz kalmakta, çıkar yol olarak zararı göze alıp işletmeyi kapatarak sorunu bertaraf etmekte, kamu kaynağı heder edilerek millî servet âtil bırakılmaktadır.

17- Pedigri ve Güven: Modern işletmelerde üretim sürüsü tamamen pedigri hayvanlardan oluşur. Bunlar damızlık birlikleri tarafından verim kayıtları ve genetik değerleri onaylı hayvanlardır. Yani kayıtları doğru ve güvenlidir. Ülkemizde pedigri kayıtlarında ve kulak numarası sisteminde sorun vardır. Bu konuda çiftçiler arasında güven bunalımı yaşanmaktadır.

18- Yapay Tohumlama – Islah: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki modern çiftliklerde üretim sürüsünde ıslah süreklidir ve tohumlamada sperma seçimi sorumlu mühendisçe ıslaha yönelik yapılır. Böylece gelecek jenerasyonda istenmeyen özellikler ayıklanır ve sürü genetik özelliğinde iyileşme sağlanır. Oysa bizim çiftliklerimizin çoğunda yapay tohumlamada ucuz sperma kullanılır, zamanında tohumlanamaz, başarı sağlanamaz, başarısızlığı örtbas etmek için de nöbetçi boğaya başvurulabilir. Bu durumda sürüde ıslah-genetik ilerleme olmadığı gibi gerileme oluşur.

19- Hayvancılık Politikası ve Güç Birliği: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde hayvancılığın gelişmiş olması tamamen o ülkenin tarım ve hayvancılığa verdiği önemin ilk işaretidir. Bu ülkelerde çiftçiler örgütlü olup bireysel menfaat peşinde değil toplumsal menfaat peşinde Sivil Toplum Kuruluşları oluşturarak güç birliği yapmaktadırlar. Pek çok ülkede, özellikle Almanya ve Fransa’da çiftçi birlikleri-kooperatifler çiftçi ortaklıkları olarak ön plandadır. Çiftçiler ve ülke aleyhine olabilecek durumlarda toplu hareket ederek politika belirleyicilere karşı haklarının korunması ve savunulması için ortak eylemler yapabilmektedirler. Bizde bu tür üretici kooperatifleri-birlikleri olmakla birlikte, kendilerinden beklenen görev ve sorumluluklar açısından yeterli işleve sahip değildirler. Öte yandan ülkemizde başarılı kooperatifler de vardır. Özellikle süt üreticisi kooperatifler için başarılı bir model olarak Tire Süt Kooperatifi örnek alınmalı ve ülkemiz genelinde yaygınlaştırılmalıdır.

20- Devletten Beklenti ve Tarımsal Destekler: Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki çiftçiler devletten kendileri adına karar vermeyi değil üretici ve tüketici adına hakem olarak benimsenen kriterlere uygun denetleyici, destekleyici ve haksız rekabeti önleyici görevler üstlenmesini beklerler. Oysa bizim ülkemizde devlet denetleyici ve destekleyici görevini layıkıyla yapmamakta, daha doğrusu liyakatsiz kadrolar, siyasi hesaplar, ekonomik zorluklar vb. nedenlerle yapamamaktadır. Buna karşın çiftçiler her şeyi devletten beklemekte, kendileri yanlış veya eksik yapsalar da devletin sorumluluk üstlenmesini, zararları varsa bunun kısmen veya tamamen devlet tarafından karşılanmasını istemektedirler. Bu isteklerinde kısmen de haklıdırlar. Çünkü devlet ilgili yasa hükümleriyle tanımlanan düzeyde çiftçilere destek sağlamakta yetersizdir. Ülkemizde uygulamada olan 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 21. maddesi; "Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılabilecek kaynak, Gayri Safi Millî Hasıla'nın yüzde birinden az olamaz" der. Ancak, bu ifade yalnızca yazılı metinlerde olup, uygulamada sağlanan destek Gayri Safi Millî Hasıla'nın yüzde 0,5'inden de azdır. Ayrıca bu kanun hükümlerinin bir kısmı, 21. madde gibi yazılı metinlerdedir. Uygulamaya aktarılmayı beklemektedir.

Ülkemizdeki temel sorun, her şeyin çözümünün devletten beklenmesi ve işletmelerin kendi eksikliklerini tamamen devletin politikalarına atfetmeye çalışmalarıdır. Ülkemizdeki başarısız işletmeler, başarısızlıklarını öncelikle kendilerinde aramalı, yaptıkları yatırımı ve işletme yönetimlerini objektif olarak analiz etmeli veya ettirmelidirler. Gerçekte sorun yatırım ve işletmecilik anlayışı ile başlamakta, üretim girdilerindeki bağımlılık ve ürün satışındaki teslimiyet ile devam etmektedir. Hayvancılığı gelişmiş ülkelerdeki uygulamaların örnek alınması, sadece ülkemizdeki süt üretiminde değil, et üretiminde de başarının önünü açacaktır. Ayrıca devletin ülkemiz Tarım Kanunu'nda belirtilen hükümleri işler hale getirmesi, yazılı metinleri uygulamaya aktarması, denetleyici ve destekleyici görevler bakımından daha aktif, daha görünür ve daha güvenilir olması gerekir. Aksi takdirde üretici kendi başına kaldığı-sahipsiz olduğu algısından kurtulamaz, yatırımlar asla beklenen faydaları sağlayamaz.

Tüketiciyi üretimin hikâyesine ortak eden model

Son yıllarda kentten kırsala giderek tarımsal üretim yapmak isteyen çok kişi var. Genellikle araştırmadan, daha ekonomik bir deyimle fizibilitesini yapmadan önce bir tarla, arazi bakılıyor. Önce arazi alınıyor. Arazi alındıktan sonra kafalarındaki projeyi buraya uydurmaya çalışıyorlar. Bu nedenle çoğu zaman hayal kırıklığı, zarar, iflas peş peşe geliyor.

Tanık olduğum birçok proje var bu şekilde hüsrana uğramış. Özellikle elindeki varlığını böyle hayali bir projeye yatırımların kente dönüşü de zor oluyor. Adeta ortada kalıyorlar. Arazi alınmadan önce ne iş yapılacağı, kırsala ne amaçla gidileceği, gidilen yer, yapılacak iş, çevre, iklim, su, insan kaynağı, ulaşım, yapılacak işin ticari boyutu olacaksa lojistik, pazarlama, satış ve daha birçok boyutu bütün yönleriyle ele alınmalı; seçilecek yer çok iyi araştırılmalı, bütün koşullar uygunsa arazi alınmalı. Arazi ilk önce değil, en son alınmalı.

Meyvecilik yapmak için yüzlerce, binlerce dönüm arazi aldıktan sonra, aldığı arazinin, toprağın düşündüğü meyve çeşidine uygun olmadığını öğrenen çok kişi var. Bazen meyve çeşidi uygun oluyor ama su yeterli olmuyor. Su yeterli oluyor ama hâkim rüzgâr ve bulunduğu rakım hesaba katılmadığı için dikilen meyveden istenilen verim alınamıyor. İklim kaynaklı ciddi sorunlar yaşanıyor. Bu nedenle tarımı bilmeyenlerin aldıkları arazi, yaptıkları yatırım nedeniyle önce işleri batıyor. Bu pahalı deneyimden sonra sabrı ve daha da önemlisi paraları varsa ikinci kez yatırım yaptıklarında başarılı oluyorlar. Bu konuda da bildiğimiz birçok yatırımcı var. Bu nedenle tarımla ilgili ne yapılacaksa, önce çok iyi araştırılması gerekiyor. Görerek, çalışarak, yaşayarak, gerekli fizibiliteri yaparak işe başlamak en doğrusu. En önemlisi de devletin verdiği desteğe güvenerek tarıma, hayvancılığa yatırım yapma konusudur.

Bu konuda her gün çok sayıda mesaj alıyorum. “Hayvanları çok seviyorum, ama param yok. Devlet bana ne kadar kredi verir?” diye soranlar var. Ceviz yetiştirmek istiyorum, devlet bana arazi verir mi? Mazot, gübre, fidanları da devlet mi veriyor? Besicilik yapmak istiyorum, devlet ne kadar para veriyor? diye soranlar çok.

Devletin vereceği desteğe güvenerek tarım işine girmek baştan kaybetmek demektir. Çünkü bu destek sanıldığı kadar yüksek değil. Hem çok geç açıklanıyor, hem çok geç ödeniyor. O destek zaman zaman size ancak can suyu olabilir. İşinizi yürütmeniz için yeterli değildir.

Tarım, emeklilikte yapılacak bir iş değil. Bir hobi hiç değil. Tarım 12 bin yıllık geleneği, kültürü olan ciddi bir iştir. İlk tarım 12 bin yıl önce yapılsa da bugün hâlâ tarım yapmayı beceremeyenler var. Kolay görünür ama dünyanın en zor işlerinden birisidir. Tohumu atarım, gübresini suyunu veririm, hasadı yapar para kazanırım diye bakarsanız baştan kaybedersiniz.

Hayvancılık çok daha hassastır. Canlılarla uğraşmak kolay değil. İnsanlar gibi hastalığı, ateşi, virüsü, salgını, doğumu, doğum sonrası bakımı, doğan yavrunun bakımı, beslenmesi, her yönüyle çok zor bir iş.

Sanıldığı gibi yemini ver; süt al, et al, yumurta al işi değil. Bu nedenle aman dikkat!

Yazdıklarımız ürkütmesin. Bu işi sabırla, severek, tutkuyla yapanlar da var. Çok başarılı olanların sırrı nedir?

Size, kentten kırsala göç eden 20 yılda kendi modelini yaratan, hayvancılığı tutkuyla, severek yapan bir aileyi tanıtmak isterim.

“Toprağın helalini alarak üreten, tüketen herkes rahat olsun; çözüm var, endişelenecek bir durum yok.” Aysun Sökmen ile konuşmamızda en çok dikkatimi çeken sözlerinden biriydi bu. Gerçekten de tarımda üretim yapan, emeği ile çalışan, ürettiğini tüketicisiyle buluşturan kendi çocuklarının sofrasına koyacak kadar temiz ve sağlıklı üretim yapanların karamsar olmadıklarına, çözüme dair hep umutlu olduklarına tanık oluyoruz.

Aysun Sökmen, eşi Mehmet ve oğlu Can ile 2000 yılından bu yana hayvancılık yapıyor. Gündönümü adını verdikleri aile çiftliği İstanbul Silivri’de. İstanbul doğumlu olan Aysun Sökmen’in aile geçmişinde hayvancılık yok. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nden mezun olduktan sonra yaklaşık 10 yıl tekstil sektöründe çalışıyor. Herkes gibi İstanbul’un trafiğinden, gürültüsünden, stresinden şikâyetçi. Ailesine zaman ayıramamanın sıkıntısını yaşıyor.

Tekstil işinde çalışırken İngilizce ve Almanca bilmenin avantajı ile

sık seyahat ediyor. Almanya ve Hollanda'ya her gittiğinde gördüğü aile çiftliklerinden çok etkileniyor. Benzer bir çiftlik kurma hayali, eşi Mehmet'in hayali ile birleşince henüz doğmamış çocukları için kırsalda bir yaşam kurmaya karar verirler. Bir yıl sonra, 2001'de oğulları Can dünyaya gelir. Böylece üçlü ortaklık tamamlanır. Gündönümü çiftliği üç ortaklı olarak yola devam ediyor. Yapılan görev bölümünde Aysun, geçmişten gelen deneyimiyle pazarlama ve satış işlerini üstleniyor. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda Üflemeli ve Vurmalı Çalgılar öğretim görevlisi olan Mehmet'in müzik yeteneği, toprak, bitki, üretim sevgisi ve el becerileri üretim sorumlusu olmasını sağlıyor. En büyük sorumluluk ise Can'ın. İçine doğduğu çiftliği, işletmeyi gelecek kuşaklara taşımak.

Gündönümü çiftliği, 30 kişilik büyük bir aileden oluşuyor. Çalışanların yanı sıra, uluslararası düzeyde gönüllülere de ev sahipliği yapıyor. Dünyanın değişik ülkelerinden gönüllüler çiftlikte belli sürelerde çalışıyor. Kimisi bir iki ay, kimisi bir iki hafta.

Arjantin, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Yeni Zelanda ve başka ülkeler. Portekiz hariç, diğer ülkeler Türkiye'nin damızlık, besilik, zaman zaman da kasaplık hayvan veya kırmızı et ithalatı yaptığı ülkeler. Bu ülkelere insanları Gündönümü çiftliğine gönüllü olarak çalışmaya geliyor. Biz ülke olarak onlardan hayvan ve et ithal ediyoruz, oradaki insanlar gelip Türkiye'de bir çiftlikte gönüllü olarak çalışıyor.

Yukarıda özetlediğimiz, kentten kırsala yatırım için gidenlerin yaşadığı birçok olumsuzluğu Aysun-Mehmet çifti de en başında ağır bir biçimde yaşadı. Başlangıçta koyunculuk mu, inek mi, at mı diye farklı alternatifler üzerinde duran Aysun ve Mehmet çifti ineklerle üretim yapmaya karar verdikten sonra, Silivri'de süt inekçiliği işine girdi. İlk aldıkları hayvanların yüzde 70'ini zoonoz hastalıklardan kaybettikten sonra ya kent yaşamına geri dönüp o eski hayatı sürdüreceklerdi ya da yeni bir sürü ile yola devam edeceklerdi.

Hayvancılık, çiftçilik, toprak sevgisi biraz gazetecilik gibidir. Gazetecilikte eskilerin deyimiyle mürekkep bulaşınca bırakamıyorsunuz. Hayvancılıkta da ineğin kokusuna alışınca bırakmanız çok zor. Sökmen ailesi de ikinci yolu seçerek yeni bir sürü ile yola devam etti. Bu

kez aynı hatayı yapmayacaklardı. Genetik ve ıslah konusunda uzmanlaşarak emin adımlarla ilerlemeyi sürdürdüler.

İneklerinden elde ettikleri çiğ sütü üzerinde “aysun the sütçü” yazan şişelerde abone olanlara kapıya teslim hizmetiyle yeni bir yol açtılar. Tüketicinin talepleri doğrultusunda işi geliştirdiler.

Bir zamanlar köyde hayvancılık yapan ama para kazanamadığı için büyük kentlere göç edenlerin ikinci, üçüncü kuşak çocukları bile sütün fabrikalarda üretilen bir içecek olduğunu veya süt üreten bir makine olduğunu zanneder. Kırıldan o kadar büyük kopuş yaşandı ki ayağı toprağa değmeyen, sütün makineden alınmadığını, meyve ve sebzelerin nasıl ve nerede yetiştiğini bilmeyen bir kuşak var.

Aysun Sökmen’in söylediği gibi: “Ne yazık ki kırıldan kopup şehirde market raflarında sürekli kutuda sütü görmeye alışma süreci bizleri ineğin bir süt makinesi olduğunu düşünmeye itiyor. Oysa inek, doğurmuş, buzağısı için süt üreten bir kadından farksız bir canlı.”

Çiftlikte çalışanların yapacağı işler, sorumlulukları 5 farklı bölümden oluşuyor.

Sürü bölümü, sağım yapar, inek sağlığını takip eder, Aysun’un deyiimi ile kızların (ineklerin), 7’den 70’e her kızın ruhsal, fiziksel ihtiyaçlarını tespit eder. Amaç, ineklerin uzun yaşayarak mutlu bir ömür geçirmelerini sağlamak, buzağı kaybını önlemek, her yıl bir yavru verecek jinekolojik sağlık için gerekenleri yapmak. İneklerle konuşan insanlar burada çalışır.

Toprak bölümü, yem yapar, kiralanan tarlalarda gübre, sulama ve bütüncül yönetimi icra eder. Hasat yapar, yem kırar, kamyon indirir; traktör ve ekipmanlarla çalışan Herkül gibi insanların olduğu bölümdür. Toprakla konuşan insanlar burada çalışır.

Satış bölümü, satışa hazırlık ve lojistik olarak ikiye ayrılıyor. Satışa hazırlık; süt şişelerini tek tek etiketleyen, şişelere dolduran, süt dışındakomşularının ürünleriyle birlikte gelen tüm siparişi sevkiyata hazır hale getiren bölümdür. Her bir şişe süte dua eden insanlar burada çalışır. Lojistikte ise; üye olmak isteyenlere bilgi veren, üyelerin siparişlerini alan ve kapılarına kadar götüren, günde 300 adrese gitmek için İstanbul trafiği ve dinamikleriyle mücadele eden, güvenlikçilerdir, zabıtaya, polise hesap verip tahsilatları toparlayan becerikli insanlardır.

Teknik bölüm; çiftlikte neredeyse her üç günde bir elektrik kesintisiyle uğraşan, su tesisatından, bütüncül çitlerin kurulumuna – kaynaktan beton dökmeye, boyaya kadar akla gelebilecek her türlü teknik altyapıya bu bölüm bakar. Sabah 5’te sağımhane de arıza varsa gelip yapan, -20 derecede elektrik direğine çıkıp sigorta değiştiren, yalaklarda su yoksa hidroforu tamir edip ineklerin konforu için sahne arkasında çalışan güzel insanlar buradadır.

Muhasebe dediğimiz şey elbette para yönetimine dair birçok bürokratik kayıt içerse de, bu bölüm umut ve inançların, endişe ve korkuların, emeğe hakkını vermek için didinenlerin çalıştığı bölümdür. Satın almadan kargo takibine finansmandan personele, ilçe tarımdan damızlık birliğine; yüzlerce excel sayfasını açıp kapatan; her bir yıl sonunda seneye daha iyi olacak dualarında yaşayan Gündönümü’nü kendi yağıyla kavuran, ayaklarını yorganına göre uzatma çabasında olan insanlar burada ter akıtırlar.

Sökmen ailesi ve birlikte çalıştığı ekip sadece hayvancılık yapmıyor. Doğa ile uyumlu bir üretim felsefesini de uygulamaya çalışıyor. Çiftlikteki sürüdeki inekler, ırk seçimi, onların yiyeceğinin üretilmesi, doğayla uyumlu bir yaşam felsefesini yansıtır.

Aysun Sökmen bunu şu sözlerle anlatıyor: “Çiftlikteki sürü Holstein, Simental ve Holstein x Simental x Norveç Kırmızısı melezlerinden oluşuyor.

İrk önemli mi? Tek tip bir sürüyü de tek tip bir hayatı da desteklemiyoruz. Çeşitlilik ekosistemi de bizi de besliyor. Dayanıklılık ve lezzet katıyor. Hayata tutunan, iştahı yüksek, birlikte keyifle yaşayabileceğimiz canlar peşindeyiz sanırım. Bu anlamda genetik ve ıslah, okuyup takip ettiğimiz, çevreyle uyumlu, bize uygununa ulaşmaya çalıştığımız bir konu.

Gündönümü Çiftliğini farklı kılan özelliklerinden birisi işe başlar ken, ilk günden itibaren hayvan refahını, çalışanların refahını, mutluluğunu üst düzeyde tutarak elde edilen sütün de temiz olmasını sağlamak.

Çiftlikteki süt zoonoz hastalıklardan arılık sertifikası almış ineklerden elde ediliyor. İneklere GDO (genetiği değiştirilmiş organizma) içeren yemler verilmiyor. GDO’suz besleniyor.

Gündönümü çiftliğinde yapılan hayvancılık sıradan değil. Birçok yönüyle örnek alınacak farklı bir yapısı var. Ayrıca, ürettiği sütü işlemeden çiğ olarak pazarlayan, tüketicileri iş modeline entegre eden bir model. Türkiye'nin tarım kültürünü, zenginliğini yansıtan, üretici-tüketici bütünleşmesini sağlayan bu örnek işletmeyi daha yakından tanımak için Aysun Sökmen ile kapsamlı bir söyleşi yaptık.

— *Hayvancılık kolay iş değil. Sadece İstanbul'un trafiğinden, gürültüsünden kaçmak için yapılacak bir iş hiç değil. Siz bu işi büyük bir tutkuyla yapıyorsunuz. Başlangıçtaki hayallerinizi, hedeflerinizi, yaşadığınız zorlukları anlatabilir misiniz?*

— İşimi tutkuyla yapıyor olduğum doğru; yaşamı ve insanları seviyorum. Samimiyet değerim gereği ne yaparsam tutkuyla oluyor. Hayatım boyunca girdiğim ilişkilerimde ve yaptığım işlerde tüm yüreğimi koyarak orada olmayı seçmekteyim. Her şeyinizle giriştiğinizde hem rahat uyuyorsunuz hem de tüm becerilerinizi ortaya koyduğunuzdan sonuçla ilgili keşkeniz olmuyor.

Tekstil sanayicisi göçmen bir ailenin 3. nesliyim. Geçmişimizde hayvancılık yapan yok. Başlangıç hayalim; ailemin tekstil sektöründe Uzakdoğu'ya kaptırmakta olduğu işimizi/varlığımızı gelecek nesillere taşımaktı. Tarım ve hayvancılık sektörü ise devletin teşvikler verdiği, özendirdiği; finansal açıdan cazibesi varmış gibi gözükken bir sektördü. Gerçi sonraları bunun 5-10 yılda bir sahnelenen; yatırımcıların sürekli battığı, temel aktörlerin para kazandığı ve ülke tarımının gelişmediği kötü bir oyun olduğunu gördüm.

Eşim Mehmet'in sanatçı kişiliğindeki disiplini ve canlılara dair merakı da onunla birlikte kırsalda hem çalışmayı hem de aile olmayı mümkün kıldı. Bitkisel ve hayvansal üretim ailece yapılacak bir iş bence.

Başlangıçtaki zorluklar temelde finansal, çünkü özellikle işi bilmiyorsanız öğrenmenin maddi manevi bedeli çok yüksek. İş bilerseniz dahi; tarım ve hayvancılık yaşayan bir üretim olduğu için ekonomik dalgalanmalar kadar, ekolojik ve sosyal dalgalanmalar da sizi çok etkiliyor. Kontrolünüz kesinlikle yok. Dolayısıyla kazancınızı 5-10 yıllık dilimlerde değerlendirmek üzere yola çıkmalısınız. Ne kadar sermayenizin olduğuyla değil, ne kadar sabırlı ve zamanda gözlem kasınızı

geliştirebildiğinizle ilgili. Hem hafızanız kuvvetli olmalı hem de duyularınız. Çünkü takvimler bile ekonomik dünya ile aynı çalışmıyor kırsalda. Ekonomik dünyada mali yıl 1 Ocak'ta başlayıp 31 Aralık'ta bitiyor mesela. Ama kırsaldaki eski yıl stokların tükenmesiyle bitiyor, yeni yıl otların filizlenmesiyle, cemrelerle başlıyor. Eğer tahıl üreticisi iseniz temmuz sizin yılbaşı, yılsonu gününüz. Hayvancılık yapıyorsanız nisan artık her yer yavaştan ot dolu, eski stokların sayılıp yeni kararların alınma zamanı. Nisan sizin yılbaşınız. Yaşadığım zorluklar, döngüleri anladıkça bir bir hafiflediler anlayacağınız.

— *Türkiye’de hayvancılık yapan büyük, küçük, orta, on binlerce üretici, işletme var. Siz farklı bir hayvancılık yapıyorsunuz. Hem üretim hem de pazarlama açısından. Bu farkı nasıl yarattınız? Sizi diğerlerinden farklı kılan ana unsurlar nelerdir? Zorlukları ve avantajları nelerdir?*

— Ülkemizde, çeşitli ölçeklerde oldukça çok üretici var. Bizim farkımız seçeneksizlikten doğdu sanıyorum. Bizim için şehre geri dönmek seçenekler arasında yoktu, başarmanın yolunu bulmak, yoksa da tasarlamak zorunda hissettik kendimizi. Bitkisel ve hayvansal üretimin canı sermaye değil, zaman... “İdare eder” şeklinde dahi zamanın geçmesine kanaat edebilmeniz lazım. Bir şehirli olarak çok kibirle ve her şeyi kontrol edebilirim kafasıyla geliyorsunuz ne yazık ki. Parasını verir alırım, parasını verir yaptırırım kırsalda işlemiyor. Burada gereken altyapı zamanla oluşturabileceğiniz parametreleri içeriyor. Mükemmeliyetçiliğe, kontrol ederimciliğe yer yok. Esnemek ve kanaat etmeye dair ruhani bir yolculuktan geçmeniz lazım.

Bu nedenle babadan, dededen toprağı olanlara gıpta ediyorum. Onların en büyük sermayeleri aslında bu zamanın kazanılmışlığı. Sınırım biz kendimizdeki bu eksiğin (aileden hayvancı olmadığımızı) ne demek olduğunu anladığımızda bir kabulden geçtik. Hem hayalimizdeki müessese için sadece paranın değil, zamanın da gerekli olduğunu anladık, hem de kendi becerilerimizle bu zamanı nasıl kazanırız diye baktık konuya.

Benim pazarlama, satış anlamında kapı kapı süt satma fikrim de buradan çıktı zaten. Mehmet üretime, araştırma-geliştirmeye ağırlık verdi. Ona sermaye bulmam ve zaman kazandırmam gerekiyordu.

Ben de tüketiciyi üretimin hikâyesine ortak ettiğim bir model kurguladım.

Bizi diğerlerinden farklı kılan, hata yaptığında bunu dinlemeye ve kabule hazır mütevazı bir yapımız olmasıydı. Eğer bir şikâyeti kabul edebiliyorsanız, kendi kusurlarınızı da kabul edebilen bir yapınız var demektir. Mükemmeli kendinden ve etrafından beklemek çok stres yaratan, toksik bir hal. Kabulde ise tüm kusurlarıyla kendini kabul edebilmiş bir kişi tüm canlıları koşulsuz kabul edebiliyor, sevebiliyor. Zaten bence koşulsuz, Yaradandan ötürü haldeki sevgi de kapıları açıyor.

İşimizin zorluğu: Gerçek olamayacak kadar iyi ve huzur dolu bir ortam/ürün yaratıyorsunuz; bunun altında bir şeyler arayanlar, sorgulayanlar, bizi kullanarak/kötüleyerek kendini konumlamak isteyenler oluyor. İster ekte, ister üyeler arasında bölünmek çok zor. Ülkemiz de bu bölünmüşlüğü zorluğunu yaşıyor, adeta bir salgın hastalık gibi. Halbuki birlik, beraberlik olsa zorluk filan yok.

Avantajı ise, aza kanaat ettiğiniz sürece süreklilik yakalıyorsunuz. Süreklilik de size ihtiyacınız olan zamanı kazandırıyor. Zaman kazanmaktan kastım, bir ineğin bir yıl daha yaşaması, bir fidanın bir yıl daha büyümesi, gülün, yaseminin, sümbülün yerini sevmesi, siz bereketli kıldığınız için daha fazla kuş çeşidinin sizin ortamınıza gelmeye başlaması, bir üyenin sizin sütünüzün kalitesini başka bir yerde bulamayacağını düşündüğü için alışverişe devam etmesi. Bunlar bir sonraki baharda parayla satın alamayacağınız ekonomik, sosyal ve ekolojik altyapıyı mümkün kılıyor. Bu bolluk da devam etmemiz için gerekli inanç/sinir sistemimizi destekliyor, sanırım en büyük avantajı bu, devam edebilme motivasyonu ve süreklilik.

— *Hayvancılık sektörü, üreticileri en çok şikâyet eden, en çok “ağlayan” kesim olarak görülüyor. Sektöre yeni girenler, tamamen bırakanlar, çok farklı bir yapı var. Siz de Türkiye’de yaşıyorsunuz. Siz de benzer sorunlarla karşı karşıyasınız. Ama, ben sizin şikâyetçi olduğunuzu pek görmüyorum. Siz sorunları nasıl çözüyorsunuz? Sizin yaptığınız ama diğerlerinin yapmadığı neler var?*

— Bu soru için size çok teşekkür ediyorum. Biliyorsunuz ben TÜSEDAD’ın (Tüm Süt, Et ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Derneği)

kurucu başkanayım. Ne yazık ki gerek kadın oluşum (burada kadın oluşumdan bahsetmemin sebebi bir ayrımcılığa maruz kalmam değil, daima sayıca erkek üstün grupların hayvancılıkta STK'ları elinde tutuyor olması) gerekse de ağlayanlara tahammül edemeyişim nedeniyle artık yönetimde görev almayı seçmiyorum. Sanırım ülkemizdeki erkekler çocukken hep ağlayarak annelerinden imtiyaz elde etmişler. Büyüdüklerinde de aynı reçeteyi uygulamak istemekteler. Ah bizim şefkatli analarımız, şu oğlanları ağlatmamayı öğrenmeliler belki de.

Haklısınız, ben şikâyetçi değilim; hayat felsefem memnun olmadığım ortamı güzelleştirmeyi ya da oradan ayrılmayı gerektirir. Bir duruma dair şikâyet etmek doğacak çözümleri yok ediyor. Elbette zaman zaman yaratıcı gerginlik dediğimiz sorunların konuşulmasına, gündeme taşınmasına, öfkeye yer var, ama ağlayış bir basmakalıp hal aldıysa buna çözüm, oradan ayrılmak.

Ben sorunlarımı, onlarla yüzleşerek, kabul ederek, sorunlarımın kökenini anlamaya çalışarak çözmeye başlıyorum. Bir konuya eğilerek, odaklanarak çare yaratmak daima yaratıcılığı tetikliyor.

Ülkemizde hayvancılık sorunsalının temelindeki sorun bizi köylülük üzerinden cezalandırıp ezen kapitalist sistem ve buna teşvikleriyle suni yön veren devlet sistemleridir. 2000 yılından beri hep aynı döngüyü üzülerken izliyoruz. Eminim 2000 öncesi de vardı, devam da edecek.

Reçete şöyle;

1- Cazip teşvik çıkart.

2- Sermayesi olanlara yatırım yaptır.

3- İnşaat, damızlık, traktör, ekipman ve benzeri işler yapan firmalar kazansın.

4- Sürece katılan üreticiler arz talep dengesinde ihracat şansı olmayan, iç piyasada da gelebileceği yeri belli üretime katkı yapsınlar.

5- Arz artsın, fiyat düşsün. Düşmüyorsa üretici ithalat ile cezalandırılsın.

6- İflaslar başlasın, inekler kesilsin.

7- Madde 1'e geri dön ve zinciri tekrarla.

Bu döngüyü ve döngünün aktörlerini tanıdıkça ne zaman elinizden hayvan çıkartmak avantajlı, ne zaman beklemelisiniz; öğreniliyor.

Ne zaman kaba yemde açık olacak fiyatlar yükselecek, ne zaman düşük seyredecek; bulutsuz bir yaz günü kadar berrak görüşünüz oluyor. Üzerine bir de Türk halkının genel tüketim alışkanlıkları var. Tatillerdi, gelenek göreneklerdi, biraz gözlemlerseniz arz talep hareketlerini kestirebiliyorsunuz. Geriye mevsim anomalilerinin beklenmedik şoklarına göğüs germek kalıyor.

Bizim yapıp diğerlerinin yapmadığı bir başka konu da sanırım çeviklik; şimdilerde herkes eğitimler alıyor bunun için. Biz daima tüketicimizin taleplerini duymaya ve ideallerimize uyduğu sürece bunları ekipçe ve daima gerçekleştirmeye çalıştık. Neticede yaşamamıza ya da ölmemize karar verecek gerçek kişi müşterilerimizdir, beklentiler karşısında dönüşmek kurumumuzun kültürü gereğidir.

— *Devasa tesisler, Ar-Ge, teknoloji, reklam, tanıtım gibi araçları kullanmadınız, ama siz sütte marka oldunuz. Bunu nasıl başardınız? Tüketicilerle olan bağınızı, ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?*

— Sütte marka olduysak ne mutlu bize. Benim için marka, en az üç nesil taşınmayı gerektirir. Bir marka kişilerden bağımsız bir kurum kültürü haline geldiyse, sürekliliği sağlanabilmekteyse, başarılıdır. Ben de başardığımızı hissedebilmek için bunun olmasına koşulluyum sanırım. Bizim sermayemiz sabrımız ve samimiyetimizdir. Ve bu samimiyet sadece müşterilerimize değil; elemanlarımıza da, ineklerimize de, tedarikçilerimize de, toprağımıza da samimi olmak demektir. Hep aynı örneği veririm; çiğ süt bir vücut sıvısı; kan gibi, idrar gibi. Yani çiğ süt standartları olan bir endüstri ürünü değil, bilakis her gün ineğin yediğine, içtiğine, moraline, jinekolojik döngünün neresinde olduğuna bağlı olarak değişen bir şifa. Evet aslında çiğ süt bir şifa. Onu ineklerinin sağlığıyla, yedikleriyle, onlara hizmet eden insanların refahlarıyla, sağım hijyeniyle, kuru maddesiyle, kapıya kadar götürdüğünüzde şişeyi yere koymayan saygı ve hürmet dolu tavrınızla sahiplendiğinizde aynı sahiplenmeyi üyeleriniz (süt sattığı tüketici) de gösteriyor. Üyelerime çok bağlıyım. Son zamanlarda iletişim kanalları çeşitlendi, eskisi gibi onlara erişememekten hüznölüyüm. Ama araştırıyorum, elbet çözeceğim bunu da. Üyelerimin kitlesel fonlamayla borç vermeleri sayesinde iki defa toprak almak nasip oldu. Samimi, şeffaf ve çalışkan bir üreticiye tüketici daima sahip çıkıyor.

Bir de doğru zamanda doğru yerde olma durumu var. Biz yüğimiz sesini dinleyerek yürümeye başladığımız bu yolda, yoğurt mayalayan halkımızın güzel gelenek ve göreneklerine sahip çıktığımızda, sokak sütçülerinin hor görüldüğü, paketli gıdanın alkışlandığı bir dönemdi. Sosyal medya yoktu. Çiğ süte bağlı, kapitalist sistemin dayattığı plastik gıdaya kanmayan gerçek gıda savunucuları için çölde bir vaha gibiydik. O dönem değerli Defne Koryürek liderliğinde Fikir Sahibi Damaklar Slowfood konviviyyumunu da kuran ekipte olmamız bizi hem yeni bir tüketici olma bilinci üzerinden eğitti hem bu bilinç üzerinden hayvancılığımızı dönüştürmemiz gerekliliğinin temelleri atıldı, hem de doğru tüketiciyle buluşmamızı sağladı. Bugün üyelerimizin yarısına yakını o dönemden gelen ve hâlâ bizimle devam eden güzel insanlardır.

— *Avustralya ve Yeni Zelanda'da kısa sürelerle de olsa hayvancılık sektörünü kısmen inceleme, görme fırsatım oldu. İklim, hayvancılığa bakış, işletme yapısı... birçok yönüyle bizden çok farklı yapıları var. Ama gezdiğim işletmelerin hepsi aile işletmesi. Baba, anne, varsa çocuklar işi birlikte yapıyor. İş bölümü mükemmel işliyor. Sizde de böyle bir yapı var. Tipik aile işletmesi. Aslında bizde işletmelerin çoğu aile işletmesi. Ama önemli eksiklikler var. Sizin deneyimlerinize bizdeki aile işletmelerinin yapamadığı, eksik olan nedir? Neler yapılmalı?*

— Yeni Zelanda'dan ailesi hayvancılık yapan, babasından işi devralmaya hazırlanan bir gönüllü hanım geldi çalıştı bizim çiftlikte. Çok çeşitli ülkelerden ve yaşlardan bini aşkın gönüllü ağırladık. Bu hanım gerçekten ilginçti. Babasının 300 baş hayvan ile kâr edemediğini, fiyat baskısı nedeniyle sürüyü büyütmeleri gerektiğini, büyüyen sürünün de meraları yıprattığını ve geleceği tehdit eden bu ekolojik yıpranmaya çare aradığını anlattı. Gönüllülük küçük bir dünya, bizi ve projemizi, ilgilenen çoğu insan duyuyor. O da bizim 8100 projesini ve detaylarını öğrenmeye gelmişti. Karşılıklı birbirimizden çok şey öğrendik; hem bu hanımdan hem de tüm gönüllü çalışanlarımızdan.

Bu hikâyeyi anlatmamın iki sebebi var. İlki, hiçbir şey dışarıdan görüldüğü gibi değil, o gıpta ettiğimiz Yeni Zelanda hayvancılığı da evrensel kapitalizmden nasibini almıştır. İkincisi de köylülüğümüz. Gıdamızı üreten, toprakla çalışanlara hoyrat davranıldıkça aileler

gençleri bu sektöre dair motive etmiyorlar/edemiyorlar. Kaldı ki kendileri de kendi elleriyle çocuklarını topraktan, bitkisel ve hayvansal üretimden uzaklaştırıyor. Akıllarınca onları daha medeni ve konforlu bir hayata yönlendiriyorlar. Bu ülkede biz toplumsal olarak derin bir rüyadayız ve uyanmadıkça olan biteni anlamamız mümkün değil. Bir savaşta gibiyiz. Fena kaybediyoruz. Karşı taraf bizi plastikleşen gıda, ölü sular, diziler, reklamlar, ilaç, eğitim üzerinden korkutuyor, özendiyor ve sömürüyor. Pazarlama şirketleri ne isterse ülkemin zavallı insanları onu yapıyor, onu yaşıyor.

Şükürlerim ki uyanmış çok insan da var ve bu insanlar gıda tüketimleri üzerinden üreticilere destek vermekteler. Tüketici devletler, kurallar üzeridir. O ne derse, parasını neye harcamaya karar verirse o olur. Tüketici şu anda hem kendi sağlığı hem de ailesinin sağlığı için iyi, temiz ve adil gıda arayışında. Bu durum toprağımızın helalini almak için de iyi bir fırsat.

Neler yapılmalı sorunuza aslında temelde tek cevabım var; iletişim. Biz aile işletmesi olarak kurumsal koçluk alıyoruz, iletişime değer veriyoruz. Ekipçe birbirinizle iyi iletiştiğinizde devamı geliyor; etrafınıza dalga dalga huzuru, mutluluğu yayıyorsunuz.

— *İnek, süt, doğa, iklim, beslenme sizin için ne ifade ediyor?*

— İnek hassas, şefkatli, sevgi dolu; yediğini bolluk ve berekete çeviren vegan bir kadın.

Süt, vücut sıvısı, yağ-protein-şeker ve minerallerin en güzel hali.

Doğa, yaşam, tüm canlıların uyum içerisinde yaşadığı yer.

İklim, dünyamızın bağışıklık sistemi.

Beslenme, aldığımız nefes, içtiğimiz su ve gıdadır. Benliğimizin yüzde 33'ünü belirler nasıl beslendiğimiz. Bizi belirleyen diğer iki faktör de yüzde 33 genetik, yüzde 33 çevre koşullarıdır. Ne yersek oyuz. Nasıl beslenirsek o oluruz.

— *İklim değişikliğinden korkuyor musunuz?*

Sevdiklerimi üzmemek, gelecek nesillere yaşadığımdan daha kötü bir ekosistem bırakmaktır hayattaki korkum. Ölmek, iflas etmek, hapse girmek de dahil-iklim değişikliğinden korkmuyorum. Çaresi olduğunu düşünüyorum.

— *Geleceğin çiftçileri, çiftlikleri nasıl olacak?*

— Büyükler çok büyüyecekler. Küçükler de kendine yeten ya da kooperatif algısıyla çalışan, armağan ekonomisini benimseyen, takas yapan çiftlikler olacaklar. Ben, *yin yang*'dan (karşılıklı zıtlığın denge içerisinde bulunduğu ve birbirinin içinde olduğunu anlatan felsefe) çok beslenirim; gece olmadan gündüz olamaz.

— *Yaptığınız iş çağdaş tarım, çağdaş hayvancılık olarak değerlendirilebilir mi? Siz kendi işinizi nasıl tanımlıyorsunuz?*

— Yaptığımız işe onarıcı tarım adı veriliyor. Çağdaş hayvancılık demek mümkün, çünkü çağın gereklerine göre hareket ediyoruz. Bu çağda endüstriyel tarım yapıldığı için harap olmuş topraklar ve yorgun, kendini yenileyemeyen mutsuz bir ekosistem var. Doğa kendini mutsuz edenden kurtulmaya, dengesini kurmaya çalışıyor daima. Ben kendimi doğanın bir parçası olarak hissettiğim, insanlığım nedeniyle daha üstün olduğumu düşünmediğim için doğayla bir hareket etmeye çalışıyorum.

— *Artık öneri yapacak birikime sahipsiniz. Siz yeni çiftçilere, gençlere, kaç kuşaktır bu işi yapan ama işini farklılaştırmak isteyenlere neler önerirsiniz?*

— Bitkisel ve hayvansal üretim sürprizlerle dolu. Değişkenlerini kontrol edemediğiniz bir ortamda, doğada çocuk yetiştirmek gibi. Başkasının çocuğuna kendi çocuğunuzu doğurup yetiştirmeden bakamazsınız. Kaliteli ve içe sinen işler için herkes önce yapacağı işe kendi elleriyle yapabileceği, yetebileceği bir ölçekte başlamalı. Kırsalda sözler, iletişimin sadece yüzde 20'si, geri kalan yüzde 80 için vücut diliniz, koklama, görme, duyma gibi diğer duyularınız devrede olmalı. Bu da ancak ellerinizle bizzat işin içerisinde olursanız mümkün. Sağduyu, disiplin, daima kabulde bir kalp, keyif ve hayata güveni önemiştir. Keyif almadığınız bir işte başarılı olamazsınız. İş her sabah yataktan umutla kalkabileceğiniz bir şekilde kurgulanmalıdır. Bu herkes için farklı olabilir; benim kurgumda bana güvenen ve her gün daha iyisini yapacağıma inanan, çağın gereklerine göre daima dönüşmemi bekleyen üyelerim, çalışanlarım, inekler ve toprak var.

— *Aysun Hanım, “vücut sıvısı” olarak tanımladığınız sütte kriterleriniz nedir?*

Süt her zaman söylediğim gibi bir vücut sıvısıdır. Biz ruhsatlı, bakanlıktan izinli olarak çiğ süt satıyoruz. Bu nedenle işin sanayi kısmını

bilmiyorum. İneğin memesinden aldığımız çiğ sütü şişeleyip üyeleri-mize satıyoruz.

Bu işe 20 yıldan fazla emek vermiş birisi olarak kaliteli çiğ süt için gerekli şartları şöyle sıralayabilirim:

Birincisi, süt aldığınız ineklerinizin sağlıklı olması, yani zoonoz hastalıklardan arı olması gerekir. Bunu nasıl anlıyoruz, hayvanları teste tabi tutarak. Biz, İstanbul'un ilk arılık belgesi alan işletmesiyiz. Aldığınız, içtiğiniz sütün proteini, yağ oranı yüksek, lezzetli olabilir. Hatta çok önemsenen kriterlerden birisi kaymaktır. Kaymağı çok olabilir. Fiyatı ucuz veya pahalı olabilir. Organik olabilir. Ambalajı farklıdır. Eğer o sütü aldığınız inekler zoonoz hastalıklardan test edilmiyorsa, verem, şap, bruselloz ve insanlara geçebilecek diğer hastalıklara sahipse bu sütü konuşmak bile doğru değil.

İkincisi, inekleri, hayvanları ne ile beslediğiniz çok önemli. Fabrika yemiyle mi doğal besi ile mi besleniyorlar. Fabrika yemi denildiğinde hammaddesinin önemli bölümü ithal edilen ve genetiği değiştirilmiş soya ve mısır ile beslenmesi demek.

Üçüncüsü, elbette refah. Hem çalışanların refahı, hem de süt veren ineklerin refahı önemli. Çalışanların refahı iyi olmadan ineklerin refahını sağlamak kolay değil.

Dördüncüsü, sağım hijyenidir. Çiğ süt dediğinizin yaklaşık yüzde 88'i sudur. Kalanı ise kuru madde olarak adlandırılan yağ, protein ve şekerdir. Süt sağımında hijyene dikkat etmezseniz, uygun koşullarda saklamazsanız sütün içindeki mikro canlılar üremeye başlıyor. Süt bozuluyor.

Beşincisi de, sütün kalitesini belirleyen kuru madde oranıdır. Kuru madde oranı ineğin cinsi ve beslemeye göre değişir. Süt hayvancılığına başlarken bu ırk seçimi büyük önem taşır. Türkiye'de yaygın olan Holstein ineklerin sütündeki kuru madde oranı düşüktür. Peynir üretilcekse Montofon ırkı, tereyağı için Jersey ırkı tercih edilir.

Aysun Sökmen'in anlattıklarından elbette çıkarılacak çok ders var. Her şeyden önce sabırla ve doğru bir biçimde yapıldığında hayvancılık Türkiye'nin en çok zenginlik üreteceği alanlardan birisi. Hayvancılık yapmak isteyenlerin Aysun Sökmen ve Gündönümü çiftliği deneyimden öğreneceği çok ders var.

En önemli zenginlik peynir çeşitliliği

Türkiye, 2020 yılında Venezuela'dan ithal edilmesi planlanan peyniri günlerce konuştu. İki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmasıyla bazı ürünlerde karşılıklı tavizler verildi. Türkiye'nin tarımda verdiği tavizlerden birisi peynir ithalatıydı.

Peynir konusunda uluslararası hiçbir varlığı olmayan Venezuela'dan miktarı ne kadar olursa olsun peynir ithalatını konuşmak, bunu gündeme getirmek bile, Türkiye gibi peynir zengini bir ülkeye en hafif deyiimiyle büyük bir haksızlıktır. Peynircilikteki potansiyelimizi bilmemektir.

Dünyada 4 bin civarında peynir çeşidi var. Yöresel çeşitleriyle bilinen Türkiye'nin kayıtlı 200, tahmini olarak ise 300 çeşit peyniri var. Bu zenginliğiyle Türkiye, peynir ithalatı yapacak en son ülkedir. Binlerce yıllık üretim kültürü, tarihi ve çeşitliliğiyle zengin bir peynir ülkesi olan Türkiye, ne yazık ki, bu alandaki potansiyelini ve zenginliğini bugüne kadar değerlendirememiş.

Peynir ithalatı 1980 sonrası Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde yoğun olarak yapılmış, ithal peynirler zenginliğin ve dışa açılmanın simgesi olarak sunulmuştu. O dönem biraz da siyasi bir kararla yapılan ithalat, ülke hayvancılığına ve gelişme aşamasındaki peynir sektörüne de ciddi zarar vermişti.

Verilere dayalı bir analiz yapıldığında, Türkiye dünyada peynir üretiminde miktar olarak 4. sırada yer alıyor.

Uluslararası Sütçülük Federasyonu (IDF) ile Ulusal Süt Konseyi raporlarında da yer aldığı üzere, 2019 yılı verileriyle Avrupa Birliği (28 ülke olarak) 9 milyon 376 bin ton peynir üretimiyle dünyada ilk sırada. Avrupa Birliği içindeyse Almanya 2,3 milyon ton üretimle birinci. Fransa'nın üretimi 1,7 milyon ton, İtalya'nın 1,1 milyon ton. Hollanda 880, Polonya 825 bin ton peynir üretti. Fransa, İtalya ve Hollanda'ya ilişkin bu veriler sadece inek peyniri üretimini kapsıyor.

Avrupa Birliği'nden sonra ikinci en büyük üretici 5 milyon 908 bin ton ile Amerika Birleşik Devletleri. Türkiye ile Brezilya'nın üretimi birbirine çok yakın. 2019'da Brezilya 755 bin ton ile 3. sırada yer alırken,

Türkiye, 753 bin ton üretimle dünyada 4. sıradaydı. Türkiye'yi Arjantin, Rusya ve Kanada izliyor.

Avrupa Birliği ülkelerini bütün olarak değil de tek tek sıraladığımız zaman Türkiye, dünya peynir üretiminde 8. sırada yer alıyor.

İhracata bakıldığında, Türkiye ilk 20 ülke arasında bile değil. İhracatın üçte birini Avrupa Birliği ülkeleri gerçekleştiriyor. 2019 verilerine göre dünya peynir ihracatında 880 bin ton ile Avrupa Birliği yüzde 33'lük paya sahip.

Ülke bazında peynir ihracatından sağlanan gelire bakıldığında, Almanya yılda ortalama 4,6 milyar dolar, Hollanda 4,1 milyar, İtalya 3,5 milyar dolar elde ediyor. Danimarka 1,6, Amerika Birleşik Devletleri 1,5, Yeni Zelanda 1,3, İrlanda 1,1 milyar dolar ve Belarus 956 milyon dolarlık peynir ihracatı yapıyor. Türkiye'nin ihracatı ise sadece 185 milyon dolar.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2019 yılında 55 bin ton peynir ihracatı karşılığında 174 milyon 899 bin dolar döviz girdisi sağlanırken, 2020 yılında 53 bin 318 ton peynir ihraç edilerek 185 milyon 218 bin dolar döviz sağlandı. Aynı dönemde Türkiye'nin peynir ithalatı, 2019'da 10 bin 748 ton, 2020 yılında ise 9 bin 514 ton olarak gerçekleşti.

Döviz bazında ithalata 2019'da 42 milyon 535 bin dolar, 2020'de ise 34 milyon 708 bin dolar ödendi. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. Sadece Kıbrıs'tan 2020 yılında büyük bölümü hellim peyniri olmak üzere 15 milyon dolarlık peynir ithalatı yapıldı. İthalatın en fazla yapıldığı diğer ülkeler ise sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İrlanda, İzlanda, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Danimarka, Hollanda ve Polonya.

Türkiye'nin peynir ihracatı ise ağırlıklı olarak Irak, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Ürdün, Katar'a yapılıyor.

Kişi başına peynir tüketiminde de Türkiye ilk sıralarda. 2019 verilerine göre Avrupa Birliği (28 ülke) kişi başına peynir tüketimi yıllık 18,5 kilo. Amerika'da 17,5, Kanada'da 14,49, Avustralya'da 12,1, Rusya, Arjantin ve Yeni Zelanda'da 8-8,5 kilo civarında. Türkiye'de ise kişi başına peynir tüketimi 17,5 kilo seviyelerinde.

Türkiye’de daha çok yerel, geleneksel peynirler tüketiliyor. Bazı peynir çeşitleri Türkiye’ye özgü. Beyaz klasik peynirler gibi. Başka yerde yok. Türkiye peynirdeki zenginliğini değerlendirse dünyanın önemli peynir ihracatçısı ülkelerinden biri olur. Fransa, İtalya gibi dünyada marka olur. Bunun için örgütlenmek, peynir çeşitlerini korumak ve üretmek gerekiyor.

Venezuela’dan peynir ithalatı

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Venezuela Devlet Başkanı Nicolas Maduro 2018’de başlayan dostlukları, karşılıklı ziyaretler sonrasında ticari konularda da işbirliği için adımlar atıldı. *Resmî Gazete*’nin 21 Ağustos 2020 tarihli sayısında yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile, Venezuela’dan tarife kontenjanı çerçevesinde toplam 16 bin 600 ton tarım ve gıda ürünü ithalatı için kapı açıldı. Kararda 5 bin ton ayçiçeği tohumu, 2 bin ton pirinç, 2 bin ton yağlı tohum, 500 ton taze peynir, 500 ton eritme peynir ve 500 ton diğer peynir çeşitleri ithalatının sıfır gümrükle yapılması için tarife kontenjanı açıldığı bilgisine yer verildi. Diğer ürünlerle ilgili tartışma yaşanmazken toplam 1500 tonluk peynir ithalatı günlerce tartışıldı.

Türkiye’de birçok konuda olduğu gibi tarım ve gıdada tartışmalar veriler üzerinden değil, siyasi argümanlarla yapılıyor. Herkeste bir algı yaratma çabası öne çıkıyor. Gerçeklikten uzaklaşıyor.

Cumhurbaşkanlığı Kararı’nda hangi ürünler için ne kadar tarife kontenjanı açıldığına net olarak yer verildi. Peynir için açılan kontenjan toplamda 1500 ton. Bu kontenjanın tanınması, açıklanması ithalatın fiilen yapılması anlamına gelmiyor. Venezuela bu kontenjanı kullanarak Türkiye’ye ihracat yapabilir.

Muhalefet partilerinin birçok temsilcisi ithalat yapılmış gibi anlattı. Adalet ve Kalkınma Partisi sözcüsü Ömer Çelik, muhalefet partilerinin temsilcilerine yanıt verirken Cumhurbaşkanlığı Kararı *Resmî Gazete*’de yayınlanmamış gibi şu açıklamayı yaptı: “Türkiye peynir ithal edecek diye açıklamalar yapıldı. Böyle bir şey yok arkadaşlar. Siyasetçi olmalarına rağmen iki satır okumadan suçluyorlar. Muhalefet yapmanın bir seviyesi olması lazım. İşin aslı 17 Mayıs 2018’de Venezuela ile ticari anlaşma imzalamışız. Bunda hiçbir şekilde sanayi ve

tarım ürününde ithalat yapacağımıza dair hüküm yok. Esasında olmayan bir şey üzerinden muhalefet yapılıyor.”

Türkiye ile Venezuela arasında imzalanan ve 31 Mayıs 2020 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren “Ticaretin Geliştirilmesi Anlaşması” uyarınca Venezuela’dan 16 bin 600 ton tarım ve gıda ürününün ithalatında uygulanacak tarife kontenjanı ile sıfır gümrükle ithalat yapılması öngörülüyor. Bu karar *Resmî Gazete*’de yayımlandı. Birçok ülke ile benzer anlaşmalar çerçevesinde ithalat tarife kontenjanı uygulanıyor.

Venezuela’dan sıfır gümrükle ithal edilecek ürünler arasında en çok dikkat çeken peynir oldu. Taze, eritme ve diğer peynirler olmak üzere bu ülkeden 1500 ton peynir ithalatı öngörülüyor. Ömer Çelik’in açıklamaları da doğru değil. Anlaşma gereği bu ithalat yapılabilir.

Peynirde geleneksel üretimi ve zengin çeşitliliğiyle bilinen Türkiye’nin 300’e yakın peynir çeşidi var. Sadece Balıkesir’de 50 çeşit peynir üretiliyor. Berrin Bal Onur ve Neşe Aksoy Biber’in yazdığı *50 Peynirli Şehir Balıkesir* kitabı 2019’da Hong Kong’da düzenlenen Dünya Yemek Kitapları Yarışması’nda 1. oldu.

Dünya peynir üretiminde Türkiye ilk 4 ülke arasında. Yıllık ortalama 50- 55 bin ton ihracat yapıyor. Türkiye’de peynir üretimi ve tüketimi konusunda ciddi bir birikim ve kültür var.

Venezuela bilinen bir hayvancılık ülkesi veya peynir üreticisi değil. Uluslararası raporlarda adı bile geçmiyor. Akdeniz Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller İhracatçıları Birliği’nden bir heyet Kasım 2020’de Venezuela’ya gitti. Devlet Başkanı Nikolas Maduro ile de görüştü. Peynir üreticisi ve ihracatçısı Cemal Torun da o heyetteydi.

Venezuela’nın Türkiye’ye satacak peyniri olmadığını belirten Cemal Torun’un anlattıkları özetle şöyle: “Ziyaretimizde Venezuela Devlet Başkanı Nikolas Maduro, ‘kapılarımız sonuna kadar size açık’ dedi. Biz peynir satmak istiyoruz. Fakat, bu ülkeye ambargo nedeniyle peynir satamıyoruz. Uçaklar kabul etmiyor. Gemiyle göndermek çok maliyetli ve uzun zaman alıyor. Orada kapalı olan bir süt fabrikasını özel izinle açıp bize gezdirdiler. Bir çiftlik ziyaret ettik. Onların bize satacak peyniri yok. Bu ülkeye un, makarna, ayçiçek yağı satıyoruz. Fakat peynir için uygun değil.”

Türkiye'nin sadece Venezuela'dan değil, başka bir ülkeden de peynir ithalatı yapmasına gerek yok. Dünyanın en zengin peynir çeşitlerine sahip olan Türkiye, buradan en az birkaç dünya markası çıkaracak çalışmalara odaklanmalı. İthalata harcayacağı döviz ve zamanı Türkiye'nin 300'ü aşkın peynir çeşidinden birkaç tanesini dünya markası yapmak için ayırmalı. Tarife kontenjanına konu olan 1500 ton peynir, Türkiye üretiminin ve ihracatının yanında önemsiz bir miktar olarak görünebilir. Burada önemli olan miktar değil, hiç ihtiyacı yokken ithalata kapıların açılmasıdır. Önemli olan yapılan ticaret anlaşmalarında, serbest ticaret anlaşmalarında Türkiye'nin hep tarım ürünleri konusunda taviz vermesidir. Yani tarımın önemsizlenmesi ve ithalattan olumsuz etkilenen çiftçinin, üreticinin dikkate alınmamasıdır. Bu tür anlaşmalarda tarım ürünleri ithalatına kapılar bu kadar kolay açılmamalı.

Peynir ve süt ürünleri konusunda Türkiye'nin çok büyük bir potansiyeli olduğu biliniyor. Bu potansiyeli değerlendirmek için, meradan sofraya kadar olan sürecin çok iyi yönetilmesi gerekiyor. Öncelikle yem hammaddelerinde dışa bağımlılığı, ithalat bağımlılığını azaltacak, ortadan kaldıracak adımların atılması gerekiyor. Meraların ıslahı, amaç dışı kullanımın önlenmesi ve yem bitkileri üretimi teşvik edilmeli.

Sütte üretim, işletme ve fiyat konusunda verimlilik esasına dayalı bir modele geçilmeli. Yetiştirici, üretici ürettiği sütün fiyatını kendisi belirleyebilmeli. Gıda Komitesi veya Ulusal Süt Konseyi'nin fiyat belirlemesi üreticinin aleyhine oluyor. Çiftçi örgütlü olarak fiyat konusunda belirleyici olmalı.

Peynirdeki çeşitlilik, kültürüyle birlikte yaşatılmalı. Dünya çapında marka olacak çeşitler için özel tanıtım ve marka çalışmaları yapılmalı. Coğrafi işaret alan peynir çeşitleri uluslararası düzeyde tanıtımı ve pazarlanması yapılarak üreticiye ve ülkeye katma değer sağlanmalı.

Kars'ta dört kuşaktır peynircilik yapan bir aileden gelen İlhan Koçulu'nun Kars Kaşarı ve gravyeri için yaptıklarını, peynir konusundaki çabaları, aslında bu konuda neler yapılması gerektiğini çok iyi anlatıyor.

Anadolu'nun öksüz çocukları; geleneksel peynirler

Türkiye, dünya peynir üretiminde 4. sırada. Miktar olarak üretimdeki bu payı elbette çok önemli. Daha da önemlisi, geleneksel peynir üretimi ve çeşitliliğinin çok yaygın olması. Ulusal ve yöresel bazda bilinen 300 civarında peynir çeşidiyle dünyanın en zengin peynir ülkelerinden birisi. Her yörenin, her bölgenin, köyün hatta ailenin kendine göre bilinen peynir çeşitleri var.

Birçok konuda olduğu gibi peynirde de doğru politikalar üretilmediği ve gerekli çalışma yapılmadığı için, hükümetler, tarım bakanları konuya gereken önemi vermedikleri için potansiyel yeterince değerlendirilemiyor. Potansiyeli zenginliğe dönüştüremiyoruz. Üstelik bazı aklievveler Venezuela gibi hayvancılıkta, peynirde hiç bilinmeyen bir ülkeden peynir ithalatı için taviz verdi.

Peynir konusunda Türkiye'nin sahip olduğu zenginliği, Hazine'yi anlatan birçok eser var. Artun Ünsal'ın *Süt Uyuyunca / Türkiye Peynirleri*, Berrin Bal Onur ve Neşe Aksoy Biber'in yazdığı *Peynir Aşkına* ve 50 *Peynirli Şehir Balıkesir*, Sharon Croxford'un *Türkiye'nin Peynirleri*, Suzanne Swan'ın *Türkiye'nin Peynir Hazinelei* ilk akla gelenler.

Bu kitapları okuyan bir Tarım Bakanı oldu mu acaba? Okusa bu zenginliği harekete geçirmek için çaba gösterirdi. Bir bakan var mı bilmiyorum ama bir yetiştirici var. Peynir konusunu bir bütün olarak ele alan, kırsal kalkınma konusunda bir köyden dünyaya nasıl bir köprü kurulduğunu kanıtlayan İlhan Koçulu. İlhan Koçulu terk ettiği Kars'a yıllar sonra biraz da zorunluluktan dönerek başladığı peynir üretimini bir markaya, yerelde üretim, yerel değerler, üretim kültürünün yaşatılması konusunda çığır açan isimlerin başında gelir. Kars gravyeri ve Kars kaşarı konusundaki çalışmalarının ülkenin pek çok yöresine örnek olması ülkemizin peynirdeki zenginliğini ortaya çıkaracaktır.

Koronavirüs sürecinde hepimiz çalışmalarımızı evden yürütmeye başladık. Zoom üzerinden çok yararlı toplantılar oldu. Antalya Ticaret Borsası ve Antalya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü tarımda bu fırsatı en iyi değerlendiren kurumlar arasındadır. Pandemi sürecinde zoom üzerinden herkesin yararlanabileceği çok önemli toplantılar yaptılar.

Bir üniversite, akademi gibi belli ürün ve alanlarla ilgili atölyeler düzenlendi. Bu atölyelerde alanındaki en iyi uzmanlar bilgiler verdi.

İlhan Koçulu'nun çalışmalarını yakından izliyorum. Slow-Food toplantısı için İtalya'da bir araya gelmiştik. Pandemi döneminde "Kars Gravyeri ve Kars Kaşarı" başlıklı yaklaşık 4 saat süren sunumunda Anadolu'nun peynir hazinelerini sundu. Öncüsü olduğu bir kırsal kalkınma modelini de anlattı. İlhan Koçulu'dan bu 4 saatlik dersinden çok şey öğrendim. Okuyunca siz de öğrenecek ve bana hak vereceksiniz.

Kırsal kalkınmanın öncüsü, çoban ve peynir ustası

İlhan Koçulu'yu kısaca tanıtmak gerekirse, Kars Boğatepe köyünde 1870'lerden bu yana kendi deyimiyle çobanlık, hayvancılık yaparak peynir üreten ailenin 4. kuşak peynir ustası. 1980-2000 döneminde büyük bir çöküş yaşayan hayvancılıkta birçok kişi büyük şehirlere göç ederken, o, memleketi Kars'a dönerek hayvancılığı, peynir üretimini ayakta tutmayı ve "Anadolu'nun öksüz çocukları" olarak tanımladığı peynir çeşitlerini tüketiciyle buluşturmayı hedefleyen kırsal kalkınmanın öncülerinden.

Öğrenim için gittiği İstanbul'dan 2000 yılında tekrar köyüne zorunlu olarak dönen İlhan Koçulu, bölgenin yerel değerlerini ortaya çıkarmak için çok yönlü bir çalışma başlatır.

Kentin çaresizliğini yansıtan "Satılık Şehir" başlığıyla medyaya haber olan Kars'ta, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Kars gravyeri ve Kars kaşar peyniri başta olmak üzere bölgenin peynir çeşitlerinin yeniden ulusal ve uluslararası pazarda yer edinmesini sağlar.

İlhan Koçulu'nun kendi anlatımıyla yaptığı çalışmalar şöyle:

"Tarıma ve temiz gıdaya yönelim var. Unuttuğumuz değerleri yeniden kazanmaya çalışıyoruz. Halen gravyer, eski kaşar ve bölgeye ait 16 çeşit peynir üretiyorum. Anadolu'nun öksüz, yetim çocukları, yok sayılan peynir çeşitlerini pazarla, insanlarla buluşturmaya gayret gösteriyoruz. Bizim 2000 yılında başladığımız çalışmalarla amacımız yerel bilgiyi, kadim bilgiyi üniversitelerle buluşturarak üretimi bu temelde sürdürmektir. Bunun üç ayağı var. Yerel bilgi ve üreticiler, üniversite ve kamu.

Türkiye, Anadolu bir peynir cenneti. Hayvan ırklarının ilk Anadolu’da ıslah edildiği, peynirin anayurdunun da Anadolu olduğu bilinir. Bugün dünya peynir pazarı 114 milyar dolar, Türkiye’nin payı sadece 175 milyon dolar. Bu bize yakışmıyor. Anadolu’nun zenginliğini yansıtmıyor. Uluslararası pazardaki peynirlerin yüzde 60’ından fazlası geleneksel yöntemlerle üretilen peynirlerdir. Biz neden peynirlerimizi dünya pazarına aktaramıyoruz?

Geleneksel peynir üretiminde mikro klima, laktasyon dönemi, hayvan ırkı çok önemli. Bunların hepsinin birleştiricisi kültürdür. Yani bir peyniri kültürü, hikâyesi ile birlikte değerlendirmek, yaşatmak, tüketiciye sunmak çok önemlidir. Endüstriyel peynirler için bu faktörler geçerli değil. Çünkü, endüstriyel peynirler çiftlikte beslenen hayvanlar ve standart bir sütte elde ediliyor. Bugün yüzde 60’tan fazlası Holstein (Holştayn/siyah beyaz) inekler.

Coğrafya ve iklim çok önemli. Hayvanın verdiklerini belirleyen yedikleridir. Hangi coğrafyada beslendiği çok önemli.

Peynir özünde, sütün uzun süre saklanma tekniğidir. Uzun süre saklama yapılırken dost ve düşman bakterilerin savaşı var. Bizim desteğimizle dost bakteriler kazanırsa peynir oluyor. Düşman bakteriler kazanırsa peynir olmaktan çıkıyor.

Peynir üretiminde mikro klima çok önemli. Yani Güneydoğu’da üretilen peynirle Akdeniz’de, Karadeniz’de üretilen peynir farklı. Mersin’de üretilen peynirle Toroslar’da üretilen peynir de farklı. Mikro klima çok etkileyici. Aşağıda haşlama ve çökelek türü peynirler, yukarıya çıktıkça uzun süre dayanabilir peynirler üretiliyor.

Laktasyon dönemi önemli. Geleneksel hayvancılıkta laktasyon döneminde sütün içeriği farklı oluyor ve üretici nasıl bir peynir üreteceğine karar veriyor.

Hayvan ırkı önemli. Her hayvanın peynirinden güzel peynir olmuştur. Holştayn hayvan ırkından çok güzel içme sütü, yoğurt, taze peynir olur. Ama yaşlandırmaya geçildiği zaman kombine ırkların sütü daha iyi olur.

Peynir kendi üretim teknolojisiyle anılır. Yerel peynirde mera hayvancılığı çok önemli. Geleneksel peynirler daha geleneksel ve çiğ sütün kullanıldığıdır. Anadolu’da bir söz var “Cenaze bekler süt beklemez”

Peynirin temeli, süt bozulmadan işlenmesi, peynire evrilmesi.

Hayvan ırkı, biyolojik çeşitler, otlar, peynircilik zanaatı, hayvanların yetiştirilmesi, beslenmesi, sağılması hepsi çok önemli. Bunların hepsinin birleştiricisi kültürdür. Peynir ustalığının önemi büyük. 19-20. yüzyılda bakterilerden bahsediyoruz. Teknoloji, yerel bilgi, işbirliği çok önemli. Tek tat, tek çeşit, tek standart yerine çeşitlilik, yerel tadı barındırması önemli.

Peynirin de coğrafyası var. Bu her zaman siyasi, idari coğrafyayla aynı olmaz. Peynirler, kendi coğrafyasına göre değerlendirilmeli.

Peynir dediğiniz zaman markete gittiğinizde beyaz, lor, kaşar diye isimlendirilir. eşit olarak inek sütünden, koyun, keçi veya bunların karışımından elde edilen peynirler olarak bilinir. Oysa Anadolu'nun çok zengin bir peynir çeşitliliği var. Örneğin ekerek ekşimiş sütten elde edilir. Lorlar peyniraltı suyundan elde edilir.

Tulum peynirlerimiz var. Deri, kp, aħřap, işkembe, güden, bidon, bez, teneke ve benzeri tulum peynirleri. Tulum, Türkiye'nin her bölgesinde var.

Farklı formlar var. Sert, yarı sert, kabuklu peynirler. Bunlar da Anadolu'ya gle gelen veya farklı ticari amaçlarla gelen peynirlerdir.

Eski kaşar, gravyer. Taze kaşarın Anadolu'ya girişi daha düne kadar Balkanlar'daki soydaşlarımızın getirdiği bir teknik. 1970'lerden sonra pazara hkim oldu.

Salamura peynir çeşitlerimiz var. Mihaliç, kelle, Bergama deri tulum, Antep sıkma ve benzeri. Tulumdan sonra, hatta tulum kadar yaygın olan salamura çeşitleridir salamura peynirler.

Küflü peynir eşitleri çok önemli. Konya küflü, Divle Obruk, Erzurum Gğermiş Civil, Gorcola ve diğerleri.

Güneydoğu hariç hemen her bölgede olan peynir eşitleri var. Konya'nın kflsn hepimiz çok iyi biliriz. Kars Erzurum eili çok iyi biliyoruz. Ama Anadolu'da yasalarla korunmuyor. Üniversiteler ilgilenmiyor. Hangi bakteriler çalışıyor içinde, bilinmiyor. Bu kfleri oluşturan bakteriler hangileri? Bu konuda çalışmalar çok yetersiz. Üniversiteler daha çok çalışmalı. Bir tek alışma Konya'da yapıldı. İki bakteri üzerinde çalışıldı. İyi bir çalışma, yararlanıyoruz. Ama daha geliştirilmeli. Bunu daha iyi yerlere götürmeliyiz.

Rokfor peyniri biliyorsunuz, dünya pazarlarındaki yeri çok önemli. *Blue cheese* denilen mavi peynirlerin dünya pazarlarındaki yerini çok iyi biliyoruz.

Bizim elimizdeki bu küflü ya da göğ peynir dediğimiz peynirlerin de hem ülke pazarında hem de dünya pazarlarında çok iyi yer edineceklerinden eminim. Öyle bir algı oluşturuldu ki, gıdacılar tarafından, gıda kodeksi tarafından küflü peynir görüldü mü herkes küften kaçıyor. İki-üç yıllık peynirlerin veya tulumların içerisinde küf oluyor. Müşteri hemen telefon ediyor, 'Bu peynirlerin içinde küf var, kusura bakmayın biz yiyemeyeceğiz'. O da haklı, çünkü onun algısı öyle kurulmuş. Ben gönderiyorum ama içlerinde hangi bakterinin çalıştığını, hangi küflerin oluştuğunu ben de bilmediğim için ben de haksızlık yapıyorum. Bölge üniversitelerinin bu konuda çalışmalar yapması gerekir."

(İlhan Koçulu çok haklı. Peynir konusu her açıldığında ağzını açan, Rokfor peynirini örnek gösteriyor. Biz neden bu işi yapamıyoruz? diye soruluyor. Rokfor, küflü peynir. Bizde küflü peynirlerle ilgili doğru dürüst bir çalışma yok. Küflü kötüymüş gibi bir algı var.)

"Her bölgenin kendine göre tel peynir çeşitleri var. Civil, çeçil, Türkmen Saçak, Trabzon tel peyniri ve benzerleri. Bizim Erzurum'da yağsız süttten yapılan tel peynir var. Erzurum'un deyimi ve tesciliyle çeçil peyniri. Türkiye pazarında bir atağa geçti ve ciddi pay almaya başladı. Türkmen saçak peyniri kadayıf gibi tel tel bir peynirdir. Türkmen boylarının Anadolu'ya gelirken getirdikleri bir peynirdir.

Taze peynirlerimiz yaygın. Dil, kaşar, köy peyniri ve benzeri. Çarşıda pazarda her zaman gördüğümüz peynirler.

Füme peynirler, Çerkez ve Abaza isli peynir. Yine baskı altında olan peynir çeşitleridir.

Otlı peynirler. Birçok bölgemizde ot çeşitlerine göre değişen peynir çeşitleri var. En çok katılan ot çeşidi de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nindedir. Toroslar'da mesela çörek otu katarlar, Ege'de bazı bölgelerde kekik katarlar, Karadeniz'de farklı otlar katarlar. Bu katılan otların katma tekniğinin kayıt altına alınması gerekir. Otlı peynirlerin geçmişinde Hindistan ve İran tıbbının eski etkileri var.

Kapasitesine göre en çok peynir satan ülkelerden birisi Hollanda.

Hollanda insanların damağıyla değil, peyniri gözle görerek aldığını bildiği için tüketicilere renk olarak, çok farklı ürünler sunuyor.

Bölgesel olarak bakıldığında Akdeniz’de 33 çeşit, Ege Bölgesi’nde 23 çeşit peynir var. Bergama, İzmir tulum peyniri çok önemli.

Marmara 23 çeşit. Mihaliç peyniri Türkiye’de ilk 3’te olan peynirlerden birisidir. Karadeniz’de 60’ın üzerinde çeşit var. Karadeniz bir peynir cenneti. Trabzon’da üretilen peynirlerin birçoğunun çok gelişmiş hallerini yurtdışında gittiğim peynir jürilerinde görüyorum. Acaba buradan mı oraya gitti? Oradan gemilerle mi buraya geldi de bu şekilde yapılıyor diye hep soruyorum kendi kendime.

İç Anadolu’da 18 çeşit peynirimiz var. İç Anadolu’da küp, küpecik toprak kapları kullanıyorlar. Bu çömlek peynirlerinde Hitit kültürünün etkileri devam ediyor. Anadolu’daki her kültür bize bir iz bıraktı. Ama küp peynirler giderek yok oluyor. Toprak kaplarda peynir yapma işi neredeyse bitti bitecek. Bir, bir buçuk kuşak kaldı. Yani bu 60-70-80’li yaşlardakiler bırakıp gittiğinde bunlar artık yapılmayacak. Sahip çıkılmazsa ve korunmazsa binlerce yıl birikmiş gelmiş bu zanaat, bu kültür, bu tecrübe mutlaka kaybolacak.

Güneydoğu’da 14, Doğu Anadolu’da 34 çeşit peynir var. Otlı peynirlerde kullanılan otlar şifalı otlar. Sırmı kullanılıyor hazım kolaylaştırıcı. Sivri yapraklı sinirli ot kullanılır, iltihap sökücüdür.”

(İlhan Koçulu’nun altını çizdiği otların peynirlerde kullanılması çok önemli. Türkiye, yöresel, geleneksel peynirini pazarlarken biyoçeşitliliği, yetişen otları, temiz beslenmeyi kullanabilir.)

Göçün insansızlaştırdığı topraklarda yeniden üretime dönmek

“Kars Ardahan sınırındaki Boğatepe köyü, Kars peynirciliğinin mihenk taşlarından biridir. 2000 yılında zorunlu olarak Boğatepe köyüne döndüm. Hayatımda verdiğim en önemli ve zor kararlardan birisiydi. 1980 sonrası başlayan göçle birlikte o bölgenin nasıl insansızlaştırıldığını, nasıl üretme sürecinden koparıldığını, üretimden kopuşun yarattığı yoksulluğu görünce orada kalma kararı aldım.

Önce bir kooperatif kurduk 2004 yılında. Köylere gidip suni tohumlama çalışmalarını başlattık. Köye gittiğimizde, siz bizi dolan-

dırmak için mi kooperatif kurdunuz, dediler. Köylülerin kooperatife bakışı olumsuz bir algı içerisindeydi. Sonra kooperatifi bırakıp birkaç köyde dernek kurduk. Kalkınmayı ve yerel değerleri korumayı amaçlayan dernekler. Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'ni de 2006 yılında kurduk. Toplam 55 üyesi var. Bunun 45'i kadın.

Kadınlar eğitime ulaşmada sıkıntı yaşıyor. Gönüllü olarak birçok eğitim alındı uzmanlardan. Kadınların aile içinde kararlara katılımı sağlandı.

Köylerde yoğurt, ekmek, yumurta bile dışarıdan geliyordu. Yerelde üretip yerelde tüketmezsek kendi yaşamımızı sürdürme konusunda ciddi sıkıntılar yaşarız. Bunu pandemi döneminde bir kez daha gördük.

Kırsal turizm, eko turizmi de kapsayan dayanışmacı turizmi geliştirdik. Köyümüzü 2019'da 23 bin insan ziyaret etti. Yaklaşık 10 bin kahvaltı verdik, 700-800 konaklama aldık. Bunlar tamamen evlerde, hiçbir tesis yok.

2000'li yıllarda köylerin çoğu boşalmıştı. Bizim köy 45 haneye düştü, iki köyü birleştirdiğinizde 65 haneydi. Şimdi iki köyde yazın 100, kışın 75 hane var. Tek bir köyde yapsak başarılı olamazdık. Yeterli insan da yoktu. Onun için Kars, Ardahan, Artvin'i içine alan bölgede 10 köyle başladık. Şimdi bu çalışmalar 45 köyde sürdürülüyor.

Köylerimizde artık, ortak ekipman, ortak makine, ortak tohum bölüşümü, yem verip hayvan alma, kurbanlık besleme gibi birçok çalışma yapılıyor. Bir iç ekonomi oldu. En başarılı olduğumuz alan ortak ekipman kullanımı oldu. Çiftçinin belini büken ve çok pahalı büyük ekipmanları alamıyorlar, ortak kullanıyorlar. İklim ve coğrafya da buna uygun.

Kars'ta 1400 ile 2800 rakım arasında tarım yapılıyor. Aşağıda ekim dikim nisanda başlıyor, yukarıda hazirana kadar devam ediyor. Yani arada 40 günlük fark var. Hasatta da aynı durum. Aşağıda ekim dikimde kullanılan makine yukarıda da kullanılıyor. Hasat bitince aşağıda yukarıda ancak başlıyor. Ortak makine kullanımı bu şekilde çok avantaj sağlıyor.

Geleneksel peynirciliğin yaşatılmasında meranın önemi

“Mera hayvancılığı ve yerel geleneksel peynirlerin yaşatılması en temel hedeflerimizden birisiydi. Çünkü, Kars’ın ekonomisi hayvancılığa, arıcılığa dayalıdır. Hayvancılık dediğim, arıcılık, et, süt ve bal. Atatürkönderliğinde 1924 yılında Kars’ta başlatılan peynircilik süreci, 1980’lere gelinceye kadar çok iyi gitti. 1980-2000 döneminde çöküş noktasına geldi. Mandıra sayısı hızla azaldı. Bizim köyde 40-45 mandıra vardı 1,5 mandıraya düştü. Biri yaz-kış, biri sadece yaz sezonunda açılıyordu. Bugün geldiğimiz noktada çok iyi bir yerdeyiz. Burada peynirciliğin gelişmesi, markalaşma süreci, kalitesinin yükselmesi için ciddi çalışmalar yaptık.

Bölgede tespit edilen 1700 çeşit bitki var. Ama hepsinin adı ot. Yerel flora şifalı aromatik ve yenilebilir bitkilerin kullanımı üzerine atölye ve eğitim çalışmaları yaptık. Uzmanlar tarafından kadınlarımıza bu bitkiler nasıl toplanır, nasıl işlenir, nasıl kurutulur eğitimleri verildi.

Bu çalışmalar yapılırken etnobotanik çalışmaları da yaptık. Yani yerel halk bu bitkileri nasıl kullanırdı? Hocalarımız bu konuda gönüllü olarak bizimle çalıştılar. Bu çalışmayı 5 yıl sürdürdük. Aslında amaçlarımızdan birisi de bu bitkilerin ve dolayısıyla buraların ne kadar kıymetli olduğunu yerel halka benimsetmekti. Çünkü aidiyet duygusu oluşunca bunlara hem sahip çıkılır hem de yemeklerde kullanılır. Tohumculuğa sahip çıkılır.

Kavulca bulguru, kavulca buğdayı antik bir tohumdur. Tahminen 8-10 bin yıldır genetik yapısında hiçbir değişiklik olmamıştır. 1960’lı yıllarda 42 bin dönüm alanda ekimi yapılan bu buğday, biz 2000 yılında başladığımızda bir tek Giresun’da, bir de Kars’ta bir üreticinin elinde kalmıştı. O gün 350 kilo bularak ektiğimiz o tohum bugün 5-6 bin ton üretilmekte.

Ekomüze ZAVOT; yaşayan peynir müzesi

“Yıllardır elimizde olan bilgileri, belgeleri, kamudan aldığımız belge ve bilgileri, sözlü tarihle birlikte toparladık ve peynir müzesi açtık. İlk Kars’ta açmayı düşündük. Belediye Başkanı ve Vali ile konuştuk. Kars süt fabrikası var. Cumhuriyet’in ilk fabrikasıdır. 1929’da Almanlar tarafından kurulmuş fabrika. Fakat ‘öncelikli programda değil’

denilince, Boğatepe'deki 1890 yılında Ruslar tarafından yapılmış bir gravyer atölyesinde Ekomüze ZAVOT adıyla Türkiye'nin ilk peynir müzesini kurduk. Bizim için ekomüzelerle bir tanışma oldu. Müzeler geçmişten bugüne belgelerle tarihsel gelişimi anlatır. Ekomüzeler bunu kültürle birlikte yansıtır ve yaşatır.

2005 yılında Avrupa Birliği uyum yasaları yürürlüğe girdikten sonra gıda kodeksinde, yani yasalarla konulan kurallar var; Anadolu'da kayıt altındaki 200 çeşit peynirin, ki bana göre 400'e kadar peynir çeşidinin hafızalardan silineceği endişesini yaşayarak bu müzeyi oluşturduk. Biz bu müzeyi oluşturduğumuzda gravyer, kaşar ve çeçil dışındaki peynirler kodeks içinde ürün olarak görülmüyordu. Kars ve Ardahan'da 32 çeşit peynir yapılıyor. Biz bunları kayıt altına almak için üretim süreçlerine her aşamasıyla ZAVOT müzesinde yer verdik.

Buradaki peynirleri müze sayesinde pazara kazandırdık.

Kars'ta Boşka ahşap fıçıda yapılıyor. Tam bir feta peyniri. Yani Yunanistan'da yapılanın bire bir aynısı. Kars'ta tulum üretilir. Anadolu tam bir tulum cenneti. Ama uluslararası pazarda tanınan bilinen 3 tane tulumu var. Divle obruk tulum, dünyanın ilk 5 peyniri arasına girmiştir. Çorum Kargı tulumu dünyada en çok tanınan tulumlardan. Üçüncüsü Erzincan tulumu, şavak tulumu. Avrupa'da çokça tanınan, bilinen tüketilen tulumlarımızdan biri.

Kars ve Ardahan'da kayıt altına alınan 32 çeşit geleneksel peynirin kültürünün sürdürülmesi için Ekomüze ZAVOT ciddi bir çalışma yaptı. Bu çalışmayı Ardahan Üniversitesi'yle birlikte yürüttük. İtalya, Makedonya, Fransa ve İspanya ile, yani 5 ülke birlikte sürdürdük. Yerel peynirlerin envanterini çıkaralım dedik. Sonra da Avrupa Birliği'ne yasada esneme talebiyle gittik. Bu taleple gittikten sonra Türkiye'de marjinal sınırlı gıda üretim yönetmeliği çıktı. Küçük işletmeler de peynir üretim izni alabiliyor artık. Bu yöresel, geleneksel peynirlerin yaşatılması için çok önemli bir yönetmeliktir.

Kars Peynirciliği Sözlü Tarih Araştırması ve Gezici Sergi'nin (2013-2014) ve bu çalışmaların temelinde, Kars peynirciliğini nasıl yeniden ulusal pazarda hak ettiği yere taşıyabiliriz mantığı yatıyordu. Bunun için Kars peynirciliğiyle ilgili yaptığımız arşiv taramalarını ve sözlü tarih çalışmalarını bir yere kadar getirdik ve sonra bunları kitaba

ve sergiye dönüştürmek için proje yaptık. Bu projeyi SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı) destekledi. Tarih Vakfı ile birlikte sürdürdük. *Alplerden Kafkaslar'a Kars Peynirciliğinin 150 Yıllık Tarihi* kitabımız 2014'te yayınlandı.”

İlhan Koçulu'nun anlattığına göre yapılan bütün bu çalışmalar sonucunda Kars kaşarı ve Kars gravyeri bugün hem Türkiye’de hem de uluslararası düzeyde talep edilen, aranan iki peynir çeşidi oldu. Bunda Kars kaşarına alınan coğrafi işaretin ve İtalya’da SlowFood tarafından Kars gravyerinin Presidium’a kabul edilmesi, yani özel korumaya alınmasının rolü çok büyük. Kars ve Ardahan’da peynircilik geçmişte olduğu gibi yeniden önemli bir değer, önemli bir geçim kaynağı oldu. Üreticiden tüketiciye herkesin yararına bir model oluştu. Her bölgenin, her ilin örnek alacağı bir model. İlhan Koçulu’nun başlattığı model, Boğatepe ve diğer köydeki üreticilerin, yetiştiricilerin desteği ve işbirliğiyle yapılan çalışmalar örnek alınarak birçok ilde ve üründe yürütülebilir.

İlhan Koçulu, başından beri yapılan çalışmaların mutlaka yerel bilgiye, üreticilere ve üniversitelere dayalı bir yapıda sürdürülmesine vurgu yapıyor. Kars’ta mera hayvancılığı üzerine bir doktora tezi hazırlayan ve Kars Boğatepe’de çalışmaları yakından inceleyen Fatih Tatari, Kaliforniya Üniversitesi’nde doktora çalışmasını sürdürüyor. İlhan Koçulu ile çalışan Fatih Tatari, yerel peynirde mera hayvancılığının çok önemli olduğunu belirterek şu bilgileri verdi: “Peynir yereldeki yaşam biçimini yansıtır. Peynirin temeli, süt bozulmadan işlenmesi, peynire çevrilmesidir. Hayvan ırkı, biyolojik çeşitler, otlar, peynircilik zanaatı, hayvanların yetiştirilmesi, beslenmesi, sağılması hepsi çok önemli. Yerel peynire kimliğini kazandıran da bu özelliklerdir.”

Kars kaşarı bu kadar ön plana çıkınca elbette taklitleri de yapılma-ya başlandı. 2015’te coğrafi işaret tescili alan Kars kaşarının ayırt edici özellikleri şöyle:

- 1- Merada yayılım dönemi (nisan-eylül) sütlerinden yapılması
- 2- Sulu haşlama yönteminin kullanılması
- 3- Elle yoğrulup göbek tutulması (kalıplama)
- 4- Çardakta 30-40 gün arası ön olgunlaştırmada tutulması
- 5- “Eski kaşar” ibaresi için: Çuvallanarak en az 90 gün soğuk hava depolarında olgunlaştırılması gerekiyor.

Türkiye'nin geleneksel peynirlerini “yerel ve kültürel elçiler” olarak nitelendiren İlhan Koçulu'nun ekibiyle birlikte gerçekleştirdiği, Kars'ta hayvancılık yapan üreticilerin Türkiye'ye, dünyaya örnek olacak kırsal kalkınma modelinden herkesin alacağı bir ders var. Umarız bu ders alınır ve ülkenin potansiyeli zenginliğe dönüşür, kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu bölümü, İlhan Koçulu'nun sık sık tekrarladığı bir sözle bitirelim: “Gıdanız şifanız olsun.”

Gençleri tarıma nasıl kazandıracağız?

Kırsalda yaşlanan nüfus, sadece Türkiye'nin değil dünyanın da sorunu. Tarımsal üretim ve gıda güvencesi açısından en büyük tehlikelerden birisi bu. Türkiye'de kırsalda çiftçilik yapanların yaş ortalaması 57-58 olarak tahmin ediliyor. Tarımsal faaliyetlerde bulunan kırsaldaki nüfusun yaşlanması, verimliliğin düşmesine neden olduğu gibi teknolojiyenin yararlanmayı da zorlaştırıyor. Çünkü, yaşlı nüfus genelde teknolojiyle çok barışık değil. Onlarda kuşaktan kuşağa aktarılan kadim bilgi var. Bu bilgiyi aktaracakları yeni kuşak kırsalda kalmayı tercih etmediği için o bilgiler çoğu zaman kaybolup gidiyor.

Avrupa Birliği bir süreden beri özellikle genç çiftçilere, aile çiftçiliğine özel önem ve destek sağlıyor. Tarımsal desteklerde de bu konuda pozitif ayrımcılık uyguluyor. Türkiye'de 2016-2018 döneminde 3 yıl süreyle “Genç Çiftçi Hibe Projesi” uygulandı. Fakat yapılan yanlışlar ve işin siyasi boyutu ön plana çıkınca daha çok seçim yatırımı olarak kaldı. Proje, hayvancılık odaklı ve daha çok da hayvan ithalatı projesine döndü. Ülkenin kaynakları dışarıya akıtıldı. Projenin tamamen başarısız olduğunu söylemek haksızlık olur. Bazı genç çiftçiler bu fırsatı iyi değerlendirdi. Üretime katıldı. Örnek olacak işletmeler kurdu. Bu projenin devam etmesi gerekirdi.

2019'da benzer bir proje, kapsamı çok daraltılarak “pilot” olarak sadece 4 ilde uygulandı. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında, tarım, hayvancılık, ormancılık, gıda ve su ürünleri alanlarında eğitim veren meslek yüksekokulu veya üniversite mezunu girişimcilere 100 bin liraya kadar hibe desteğiyle başlatılan, kısaca adıyla “Uzman Eller” projesiydi.

Uzman Eller hibe desteği 2019-2020 dönemi için pilot uygulamayla Amasya, Düzce, İzmir ve Mardin’de hayata geçirildi.

Hibe desteğine ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararı 12 Temmuz 2019 tarihli *Resmî Gazete*’de, uygulama tebliği ise 17 Aralık 2019 tarihli *Resmî Gazete*’de yayınlandı. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütölen “Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Kırsal Kalkınmada Uzman Ellerin Desteklenmesi Projeleri”, adından da anlaşılacağı üzere herkese değil, tarım, hayvancılık, ormancılık, gıda ve su ürünleri konularında bir yüksekokul veya üniversiteden mezun olanlara yönelik.

Pilot uygulamadan sonra proje ölkö geneline yaygınlaştırıldı. *Resmî Gazete*’nin 2 Haziran 2021 tarihli sayısında yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile projenin 2022-2024 döneminde de uygulanması kararlaştırıldı.

Proje, bitkisel ve hayvansal üretim, su ürünleri üretimi, yöresel tarım ürünleri, tıbbi ve aromatik bitki üretimiyle bu ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi kapsamında uygulanıyor. Proje konularına bakıldığında kırsalda 100 bin lira bir kaynakla önemli çalışmalar yapılabilir. Hayvansal üretime yönelik olarak; büyükbaş, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, arı yetiştiriciliği ve bal üretimi, arı sütü, ana arı, polen ve benzeri arı ürünleri üretimi, ipekböceği yetiştiriciliği ve tesis yapımı projeleri destek kapsamında.

Maksimum üretim kapasitesi yıllık 29 tonu aşmamak koşuluyla, su ürünleri üretimine yönelik olarak alabalık, yayın balığı, sazan, mersin balığı, tilapya, karabalık entansif üretim tesisleri ve/veya kuluçkahaneleri, midye ve kara salyangozu entansif üretim tesisleri de hibe desteği kapsamında yer alıyor.

Bitkisel üretime yönelik destekleme projeleri kapsamında desteklenen alanlar ise şöyle: Kapama meyve bahçesi tesisi, fide, fidan, iç ve dış mekân süs bitkisi yetiştiriciliği, kontrollü örtü altı yetiştiriciliği, kültür mantarı üretimi ve tesis yapımı, ormancılık projeleri, orman ürünleri ve tesislerine ait projeler, odun dışı orman ürünleri projeleri.

Yöresel ürünlerle tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik destekleme projeleri de bu kapsamda 100 bin liraya kadar hibeyle destekleniyor. Tıbbi ve aromatik bitki üretimi, işlenmesi, depolanması ve paketlenmesi, coğrafi işaretli,

organik veya iyi tarım uygulamalı bitkisel ve hayvansal üretim projeleri de destek kapsamında.

Sadece üretim boyutu değil üretimden sonra işleme, depolama ve paketleme tesisi; hayvansal üretim, bitkisel üretim, su ürünleri üretimi, yöresel tarım ürünleriyle tıbbi ve aromatik bitki üretimine yönelik işlenme, depolanma ve paketlenmesine yönelik proje konularına, yani işin sanayisine de hibe desteği var. Tarım, hayvancılık, ormancılık gıda ve su ürünleri konusunda yüksekokul veya üniversite mezunu gençlerin kırsalda yaşamalarını, yatırım yapmalarını sağlamak açısından önemli bir adım. Tarımda yaşlanan nüfus ve işsiz üniversiteliler dikkate alındığında gençlerin sektöre kazandırılması çok önemli. Genç Çiftçi Hibe Projesi’nde olduğu gibi Uzman Eller Hibe Projesi’nde de başarılı olanlar ne yazık ki sınırlı sayıda. Bu iki projenin eksiklikleri ele alınarak mutlaka sahada başarılı olabilecek bir yapıda uygulanması, sürdürülmesi gerekiyor.

Bu konuda elde edilecek her başarı bulunduğu ilde, ilçede, köyde örnek alınarak yaygınlaştırılabilir. Koronavirüs salgınıyla birlikte şehirde yaşayanların kırsala yönelmesi, bu konuda önemli bir fırsattı. Tarımsal üretime girmek isteyenler, kırsala yerleşmek ve üretim yapmak isteyenlerin sayısında ciddi bir artış oldu. Fakat bu fırsat değerlendirilemedi.

İzmir’de yapılan saha araştırmasından çıkarılacak dersler

Kırsal nüfusun yaşlanması ve tarımsal faaliyetlerin devamlılığı konusunda “İzmir İlindeki Çiftçilerin Kırsal Nüfusun Yaşlanma Eğilimi ve Tarımsal Faaliyetlerin Devamlılığına İlişkin Görüşleri” başlığıyla yapılan bir araştırma çok önemli ipuçları veriyor.

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü’nden Doç. Dr. Sevtap Gümüş, Dr. Duygu Tosun, Elif Yılmaz ve Umutcan Turğut tarafından yapılan araştırmada ortaya çıkan bazı çarpıcı sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Dünyada nüfus bir yandan artarken bir yandan da aslında yaşlanıyor. 1960 yılında yüzde 5,7 olan 65 yaş ve üzeri nüfusun, toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı 2018’de yüzde 9,9’a ulaştı. Yaşlı nüfusun ileriki yıllarda daha da artacağı tahmin ediliyor.

Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de kırsalda yaşayan nüfusun tarımsal üretimi nasıl etkileyeceği konusunda ciddi kaygılar var.

Genç nüfusu ile övünen Türkiye’nin de nüfusu giderek yaşlanıyor. Türkiye’de 1960 yılında 65 yaş ve üzerindeki nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı yüzde 3,2 iken, 1990’da 4,6’ya, 2018’de yüzde 8,5’e çıktı. Türkiye de hızlı yaşlanan ülkeler arasında.

Araştırma, İzmir’in Ödemiş ve Bayındır ilçelerinde seçilmiş mahallelerde 41 yaş üstü 118 çiftçi ile yüz yüze yapılan anket verilerinin değerlendirilmesinden oluşuyor. Araştırmada çiftçilerin yaklaşık yüzde 75’i tarımla uğraşan kesimin yaş ortalamasının arttığını ve bunun esas nedeninin genç nüfusun kırsal alandan göç etmesi olduğunu belirtiyor. Tarımla uğraşan kesimin yaşlanma eğiliminde olması çiftçilerin tarımsal faaliyetlere katılımını azaltıyor. Araştırma kapsamındaki çiftçilerin yaklaşık yüzde 56’sı tarımsal faaliyetlere devam etmek istemediğini ve yaklaşık yüzde 58’i kendilerinden sonra çocuklarının ve/veya yakınlarının tarımsal faaliyete devam etmeyeceğini ifade ediyor.

Kırsalda yaşayanların en önemli geçim kaynağı tarımsal faaliyetler. Fakat, özellikle genç nüfus farklı nedenlerle tarımla uğraşmak istemiyor ve kente göç ediyor. Bu yüzden kırsaldaki nüfus her geçen yıl daha da yaşlanıyor.

Araştırmada da ifade edildiği gibi, Türkiye’de tarım işletmeleri sahiplerinin yaşlanması ve gençlerin kentlere göç ederek tarımdan uzaklaşmaları, gıda güvencesini de tehdit eden önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.

Görüşülen çiftçilerin yaklaşık yüzde 38’inin tarım dışı bir geliri olduğu, yaklaşık yüzde 62’sinin gelirini yalnızca tarımsal faaliyetlerden elde ettiği saptanmıştır. Çiftçilerin yaş ortalaması arttıkça, emekli maaşı alma oranı da arttığı için tarım dışı gelire sahip olma oranları artmaktadır.

Üretme Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kışkacında Tarım kitabımda yaşlı nüfusun ve emeklilik sonrası köye yerleşenlerin nasıl bir ikili yapı oluşturduğunu ayrıntılı olarak yazmıştım. Geçimini tamamen tarımdan sağlamak zorunda olanlarla, köye yerleşen, emekli maaşı olduğu

için sadece kendi ihtiyacı için üretim yapanlar arasındaki farkın ve bu iki kesimin birbirine özenmesinin nasıl bir noktaya geldiğini detaylı olarak belirtmiştim.

Köye yerleşen, emekli geliriyle geçinenlerin aslında tarımsal üretime çok fazla bir katkısı yok. Daha çok kendi ihtiyacı olan ürünleri ilaçsız, fazla kimyasal gübre kullanmadan üretiyorlar. Geçimlik üretim yapmak zorunda olanlarda ise bu yaşama özenerek, tarımsal üretimi sürdürmek yerine sosyal güvencesi olan bir işe girip oradan emekli olup köyüne dönme isteği ön plana çıkıyor.

Araştırmada çok çarpıcı bir sonuç ise; görüşülen çiftçilerin yaklaşık yüzde 40'ı gelecek nesillere tarım sektörünü tavsiye ettiğini söylerken, yaklaşık yüzde 60'ı tavsiye etmediğini söylüyor.

Görüşülen çiftçilerin yaklaşık yüzde 42'si kendilerinden sonra tarımsal üretime devam edecek birilerinin olduğunu belirtiyor. Kendisinden sonra tarımsal üretimin devam edeceğini belirten çiftçilerin yaklaşık yüzde 90'ı üretimi devam ettirecek kişinin çocuğu olduğunu, yüzde 10'u tarımsal üretimi bir yakınının devam ettireceğini söylüyor.

Çiftçilerin kendilerinden sonra tarımsal üretime devam edilmesinin nedenlerinin başında “çocuklarının, yakınlarının tarımla uğraşmak istememesi” ifadesi geliyor. Bunu “çocuklarımla, yakınlarımla tarımsal üretimden yeterli gelir sağlanamayacağını düşünmesi, çocuklarının yakınlarının farklı bir mesleğinin olması ve kırsal alandan göç etmiş olması” izlemektedir.

Görüşülen çiftçilerin yaklaşık yüzde 60'ı hanelerinden göç edenlerin olduğunu belirtiyor. Göç edenlerin yaklaşık yüzde 17'sinin son 3 yılda, yüzde 24'ünün son 5 yılda, yüzde 31'inin son 10 yılda ve yüzde 28'inin daha eskiden göç ettikleri tespit ediliyor. Göç etmek için tercih edilen yerlerin başında yüzde 39 ile kendi yaşadığı il merkezi geliyor. Onu yüzde 30 ile kendi yaşadığı ilçe merkezi ve yüzde 27 ile diğer büyük şehirler izlemektedir. Çiftçilerin sadece yüzde 11'i haneden göç edenlerin geri dönme ihtimalinin bulunduğunu ifade ediyor.

Çiftçilerin kırsal alandan göçünün nedenlerine bakıldığında; iş imkânlarının yetersiz ve şehir yaşantısının daha cazip olması, sosyal imkânların yetersizliği ve toprağın verimsizliği ön plana çıkıyor.

Araştırmanın sonuç ve öneriler bölümünde yer aldığı üzere, çift-

çilerin yaklaşık yüzde 56'sı tarımsal faaliyetlere devam etmek istemediğini ve tarım sektörünün çocukları için bir gelecek oluşturmadığını düşünüyor. Çiftçilerin tarım sektörünün devamlılığına ilişkin sergilemiş oldukları bu tutumun başlıca nedenlerinden biri ekonomik faktörlerdir. Üretimde kullanılan girdi fiyatlarının yüksek olması, pazarlama koşulları ve dış kaynak arayışı içinde olmaları, üreticiyi daha zorlu ekonomik koşulların altına sokmaktadır. Bununla birlikte çiftçiler tarımsal faaliyetlere devam etmek istemedikleri gibi gelecek nesillere tarımsal faaliyetleri tavsiye etmemektedirler. Çiftçilerin yaklaşık yüzde 58'i kendilerinden sonra çocuklarının, yakınlarının tarımsal faaliyetleri devam ettirmeyeceğini belirtiyor.

Araştırmanın yapıldığı yörede ortalama işletme büyüklüğü 39 dekar olarak belirlenmiş ve Türkiye ortalamasının altında olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu küçük aile işletmelerinin tarımsal faaliyetlerindeki devamlılığın sağlanması için verilen desteklerin artırılması önemlidir. Küçük aile işletmelerine verilecek desteklerin yanında gençlerin kırsal alanda tutulmasına yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda tarımsal faaliyetlere olan ilginin ve kırsalın çekici yönlerinin artırılabilmesi, göçün önlenebilmesi ve tarım sektörünün geleceği için genç çiftçilere 2016 yılından bu yana verilen genç çiftçi hibe proje desteği gibi destekler artırılmalı, mevcut destek ve projelerin eksik ya da yanlış kısımları tespit edilmeli ve en kısa sürede revize edilmelidir.

Kırsal alandan göçün engellenebilmesi ve tarımsal çalışmaların devamlılığının sağlanabilmesi için kırsal bölgelerde ekonomik getirisi olan faaliyetlerin artırılması gerekmektedir. Kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayiye yönelik yatırımların desteklenmesiyle tarımsal ürünlere katma değer sağlanması ve yeni iş imkânlarının yaratılması büyük önem taşımaktadır. Kırsal alanda yeni iş olanaklarının yaratılabilmesi ve kırsal alanların çekici özelliklerinin artırılabilmesi için agro turizm gibi tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Gençleri tarıma kazandırmak sadece hibe desteği sağlamakla olmaz. Para dağıtmakla hiç olmaz. Eğitim, çiftçilik kültürü, toprağın, üretimin önemi, kırsal yaşamın artıları mutlaka anlatılmalı, benimseltilmeli. Çiftçilik meslek, statü olarak cazip hale getirilmeli. Çocukların

eğitimi, ailenin sosyal güvencesini ve sosyal yaşamını sürdürülebilir kılacak çalışmalar yapılmalı. Yokluklar ve yoksunluklar içinde bir yaşamı kimse tercih etmez, gençler hiç istemez.

Birçok çiftçi ailenin çocuklarının eğitimi için kırsaldan göç ettiği unutulmamalı. Kırsaldan geçimini sağlayamadığı için, sosyal güvencesi olmadığı için kentte daha düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul ettiği gözden kaçırılmamalı.

Çiftçilik mesleğine itibar kazandırılmalı. Çiftçilik itibarlı bir iş olduğu ölçüde kırsalda insanları tutabiliriz. Bu konuda en çok verilen örneklerden birisi “köyde yaşayan ve çiftçilik yapana, çobana kız bile vermiyorlar” deniliyor. Çünkü kırsalda yaşayan aile, kızının, çocuğunun kente gitmesini, orada “daha rahat” bir yaşam sürmesini istiyor. Bu nedenle sosyal güvencesi, yeterli ekonomik geliri olmayan insanları kırsalda tutmak gerçekten çok zor.

Çiftçi çocuklarına yönelik bazı düzenlemelerle, sağlanacak destek ve avantajlarla kırsalda genç çiftçilerin sayısı artırılabilir. Koronavirüs pandemisi döneminde veya ekonomik kriz dönemlerinde işsiz kalan, ekonomik olarak sıkıntı yaşayanlar kırsala dönerek bu zorlu süreci atlattırmaya çalışıyor. Bu dönemleri doğru değerlendirerek gençler kırsalda tutulabilir.

Avustralya’da 2018 yılında ziyaret ettiğimiz Ellinbank Ulusal Süt Araştırma Merkezi’nde yetkililerle konuşurken burasının bir araştırma kurumundan öte bir eğitim merkezi gibi çalıştığına da tanık olduk. Merkezin Endüstri Teknolojisi Koordinatörü Yan Lai, tarım sistemlerinin değişmesi gerektiğinden hareketle bir program başlattıklarını belirterek şu bilgileri vermişti: “Çiftçilerin kullandığı teknoloji ve genç çiftçilerin sektöre kazandırılması için yoğun bir program uyguluyoruz. Sensörlerle yapılan bir teknolojiyi sağlamaya çalışıyoruz. Toprak veriminin ölçülmesi, hava istasyonları, hayvanların takip edilmesi, izlenebilirliğini sağlayan teknolojilerin doğru kullanılması gibi birçok konuda eğitim veriyoruz. Amacımız çiftçilerin daha fazla bilgi kullanmaları ve doğru kararlar vermelerini sağlamak. Bu tip teknolojilere yatırım yaparken onların maliyetini düşürmek için çalışıyoruz. Burada asıl hedef teknolojik cehaletin üstesinden gelmek. Ayrıca cihaz alımlarında da finansman desteği sağlıyoruz.

Teknolojiye genel olarak çiftçilerin ilgisi var. Ancak kuraklık nedeniyle gelirleri azaldığı için istediklerini alamıyorlar. Verdiğimiz eğitimlere daha çok 30-40 yaş aralığında olanlar ve çiftçi çocukları ilgi gösteriyor. Bu gerçekten önemli. Çünkü ortalama yaş 50'nin üzerinde olduğu için geleceğin çiftçilerini, genç çiftçileri donanımlı olarak yetiştirmek ülke hayvancılığının geleceği açısından çok önemli.”

Tarımda, kırsalda güncel birçok sorun var. Ancak geleceği tehdit eden en büyük sorun kırsalda yaşanan nüfus ve gençlerin tarımdan uzaklaşması. Gençleri tarıma kazandırmanın yolunu bulmak zorundayız. Başka çare yok.

Doğu Anadolu’da çiftçinin kaderini değiştiren Organik Nazmi

Nazmi Ilıcalı’ya saygıyla

Doğu Anadolu, tarımsal üretimin en zor şartlarda yapıldığı bölgelerimizden birisidir. Arazi yapısı, doğa şartları, iklimi bu zorlukları daha da artırıyor. Aynı zamanda teknolojinin de sınırlı kullanıldığı bölgelerimizden. Kimyasal gübre ve ilaç kullanımı sınırlı olduğu için toprakları daha temiz, kirlenmemiş. Bu bölge tarımı için önemli bir avantaj ve tarımsal potansiyeli değerlendirildiğinde önemli bir katma değer yaratılabilir.

Bu konuda öncü ve örnek olan bir isim var; Nazmi Ilıcalı. Uyguladığı projelerle Erzurum’da, bölgede çiftçinin yaşamına dokunan, kaderini değiştiren Nazmi Ilıcalı’ya, organik tarım konusundaki çalışmaları nedeniyle bölge halkı “Organik Nazmi” dedi. Erzurum’da valilik yapan Mustafa Malay, bir konuşmasında kürsüden “Organik Nazmi” adını resmîleştirdi.

Nazmi Ilıcalı’yı yaklaşık 20 yıldır tanıyorum. Genellikle yeni bir proje başlattıklarında, bir sorunla karşılaştıklarında, iyi bir çalışma yaptıklarında, yazdığım bir yazıyı veya katıldığım televizyon programında söylediklerimi beğendiğinde ya mesaj yazar ya da telefonla arayarak görüşlerini aktarırdı.

Tarımla ilgili bir fuara veya toplantıya gideceği zaman da benim

katılıp katılmayacağımı sorardı. Katılıyorsa orada mutlaka görüşürdük. Bazen görüşümü sorar, bazen konuyu gündeme getirmem için destek olmamı isterdi. Kendisinden çok şey öğrendim.

Bu kitabı hazırlarken onunla birkaç kez görüştüm. Kitapta çalışmalarına yer vereceğimi söylediğimde çok duyulandı. Onur duyacağını söyledi. Çoğunu bildiğim, tanıdığı olduğum projelerinin dokümanlarını ve bazı notları gönderdi. Ben kitabı bitiremeden, Organik Nazmi 22 Mayıs 2021’de koronavirüs belasına yenik düştü. Onun bu kitabı okumasını çok istedim.

Nazmi Ilıcalı, sadece tarımsal üretimle uğraşan, sürekli şikâyet eden, tarım bitti diye karamsar konuşan birisi değildi. Hep çözüm arardı. Farklı bir çalışma ile çıkış yolu arayanlardandı. En zor şartlarda bile üretmeye, örgütlenmeye önem verirdi. Mücadele insanıydı. Mustafa Kemal Atatürk’ü kendisine rehber almıştı. Eleştirilerini çok net ve keskin yapardı. Ama sadece eleştirmekle kalmaz, çözüm için proje üreten, kırsal kalkınmaya katkı sağlayan, aydınlanmacı kişiliği ile çiftçilere yol gösteren, ışık tutan önder çiftçilerdendi.

Nazmi Ilıcalı bölgesel koşulların önemini ve buna uygun tarımsal politikaların oluşturulması gerektiğini her fırsatta dile getirirdi. Türkiye’nin coğrafi konum ve iklim yönünden önemli değişiklikler gösteren bir ülke olduğunu belirterek görüşlerini şu sözlerle dile getirmişti: “Uygulanacak tarım politikaları bölgesel farklılıklara göre düzenlenmelidir. Bugüne kadar uygulanan tarım politikalarında bu farklılıklar gözetilmeye çalışılmış ancak yeterli olmamıştır. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Doğu Anadolu’da üreticilerin tarımsal kalkınmadaki payı düşük olduğu için millî gelirden aldığı pay da düşüktür. Batı Anadolu’da bir yılda üç ürün alınabilirken, verim yüksek olduğu halde doğuda yılda bir kez hasat yapılmakta ve verim de düşük olmaktadır. Doğu Anadolu’ya verilecek tarımsal destekler ve zirai kredi koşulları ile üretim politikaları bölge koşullarına göre geliştirilmelidir.

Doğu Anadolu tarım ve hayvancılık bölgesidir. Örneğin Erzurum, Türkiye mera varlığının yüzde 15’ine sahiptir. Yem bitkisi üretimini bölgeye özel teşviklerle artırarak, ahır desteklerini yaygınlaştırarak hayvancılığın gelişmesi sağlanmalıdır. Son yıllarda verilen hayvancılık destekleriyle modern hayvancılık koşulları iyileşmiştir. Ancak yeterli değildir.”

Çiftçi bir ailenin çocuğu olan Nazmi Ilıcalı, Erzurum'un Ilıca ilçesinde doğmuş, ilk, orta ve lise eğitimini burada tamamlamıştı. Gençliğinden itibaren edebiyata, şiire meraklıydı. İstanbul'da tanıştığı Bedri Rahmi Eyüboğlu'na şiirini okumuştı. Bu yönünü pek öne çıkarmazdı ama şiir okur ve yazardı.

Eski adıyla Eğitim Enstitüsü, yeni adıyla Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunuydu. Tam 25 yıl edebiyat öğretmenliği yaptı. O yıllarda da tarımdan, çiftçilikten hiç kopmamıştı. Babası besicilik yapıyordu. O da babasına destek oluyordu. Öğretmenlik yıllarında Ilıca Lisesi'nde öğretmenler odasında tüm öğretmenlerin paltoları aynı yere asılırken, onun paltosunun "ahır kokuyor" diye ayrı bir yere asıldığını üzülerken değil, adeta gururla anlatmıştı. Ahır kokusunu severdi. Erzurum'a ilk gittiğimde "Buraya kadar gelmişken ahıra girmeden seni göndermem" demiş ve ahıra girince uçağa, hem de hayatımda ilk kez geç kalmıştım. Nazmi Ilıcalı, Türk Hava Yolları Bölge Müdürü ya da Erzurum Havalimanı Müdürü'nü arayarak benim için uçağı bekletmişti. Bu olay, bir çiftçinin Erzurum'daki gücünü, ne kadar çok sevildiğini ve doğru iş yapıldığında nasıl bir prestije sahip olduğunu gösteriyordu.

Öğretmenlikten emekli olduktan sonra tarım konusundaki çalışmalara ağırlık verdi. Çiftçilik yapan bir aileden gelmesi ve öğretmen olmanın avantajıyla üreticilerle çok kolay diyalog kuran, güven veren, çalışkanlığıyla örnek bir insandı.

Eşi emekli öğretmen Çiğdem Ilıcalı'nın deyimiyle "sosyal girişimciydi." Ziraat Odası Başkanlığı, Pancar Kooperatifi Başkanlığı yaptı. Tamamen kendi çabaları ve birikimiyle üreticileri bir araya getirerek olanakların sınırlı, doğa şartlarının zorlu olduğu ve yılda sadece bir ürün alınabilen Doğu Anadolu Bölgesi'nde geçimini bitkisel üretim ve hayvancılıkla sağlayan çiftçilere öncülük ederek, Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği'ni kurdu.

Nazmi Ilıcalı, yapacağı çalışmalarda kiminle diyalog kurması gerekiyorsa, mutlaka onu bulan, gerekli bilgiyi veya desteği almayı bilen birisiydi. Organik tarım konusunda Türkiye'deki en yetkin isimlerden Prof. Dr. Uygun Aksoy ile 1990'da İzmir'de görüştükten sonra, Uygun Hoca'dan aldığı organik tarım notlarını bir kitapçık olarak iki bin adet bastırıp çiftçilere dağıtmıştı.

Yaptığı çalışmalara Tarım Bakanlığı yeterince ilgi göstermedi. Onun projeleri ülke genelinde uygulansa Türkiye’de tarım bugün çok daha farklı yerlerde olurdu. Bakanlığın göstermediği ilgiyi Japonlar, Almanlar, Amerikalılar gösterdi. Dünyanın değişik ülkelerinden özellikle Japonya’dan gazeteciler, televizyon program yapımcıları onunla röportajlar yaptı. Japonya Ticaret Bakanlığı Ekonomi Geliştirme Enstitüsü’nden Dr. Yasushi Hazama, Nazmi Ilıcalı’nın çalışmalarını Japon hükümetine “örnek model” olarak sundu.

Merkezi Almanya’da olan Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) onun projelerine hep destek verdi. Amerikalılar kırsal kalkınma çalışmalarını ödüllendirdi. Yurtiçinde ve yurtdışında birçok kurum ve vakıf tarafından ödüllendirilen Nazmi Ilıcalı’nın öncülüğünde birçoğu ilk kez gerçekleştirilen projelerden bazıları şunlar:

- Sözleşmeli Organik Tarım Projesi
- Organik Süt Projesi
- Organik Süt Toplama Merkezleri
- Erzurum Yöresinde Organik Tahıl Yetiştiriciliğinin Yaygınlaştırılması Projesi
- Organik Un, Bakliyat İşleme Ambalajlama Projesi
- Organik Yem Üretimi Projesi
- Organik Keten Tohumlu ve Isırganlı Otlı Peynir Üretim Projesi
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Organik Buğday Üretim Projesi
- Gezici Laboratuvarların Oluşturulması Projesi
- Yerel Zerun, Kırık, Şigon, Organik Buğday Üretim Projesi

Nazmi Ilıcalı, bilgisiyle, enerjisiyle, yıllarca Doğu Anadolu’da tarımsal üretimin, kırsal kalkınmanın, organik tarımın gelişmesi için büyük çaba gösterdi. Çiftçiyi örgütledi, ürünlerine pazar buldu.

Türkiye’nin 2007-2008 yıllarında yaşadığı büyük kuraklık sonrası yem fiyatları yüzde 100 artarken, çiğ süt fiyatının litre başına 80 kuruştan 40 kuruşa düşmesi sonucu 1 milyondan fazla süt ineği kesildi. Hayvancılık konusunda ülkede büyük bir karamsarlık ve çöküş yaşıyordu. O günlerde bu zorlu süreçten çıkmak için nasıl çırpındığının tanıklarından birisiyim. “Tarım bitti, hayvancılık bitti” denilen

bir dönemdi. Hükümet çareyi ithalatta ararken, Nazmi Ilıcalı üretim diyordu. Hükümet et ithalatı ile yerli üreticiyi “terbiye” etmeye çalışıyordu. Fakat, üreticinin terbiye olmaya niyeti yoktu. Üretici, “inadına üretim” diyordu. Amerika’dan, Avrupa’dan canlı hayvan ithalatının başladığı o günlerde, ithalata karşı Doğu Anadolu Bölgesi’nden bir ses, bir çığlık yükseliyordu. Hayvancılığın geleceği için umut veren üreticinin çığlığı.

Yıllar önce Erzurum’a Brown Swiss (Montofon) ırkı hayvanları Almanya’dan getirtmiş ve verim alamamış birisi olarak ithalatın çıkar yol olmadığını deneyimleriyle görmüştü. Onun önderliğinde Erzurum, Kars ve Ardahan’da çiftçiler, organik hayvancılık yaparak ülkenin et ve süt ihtiyacını ithalata gerek kalmadan karşılamak için harekete geçti.

Erzurum’da ürettiği organik buğdayı İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne satmayı başardı. Hububat ve bakliyatla, hayvancılıkta, organik üretim için Erzurum’da üç bin çiftçiyi örgütledi. Onların ürününü en iyi şartlarda değerlendirerek bölgeye ve çiftçilere ciddi katkılar sağladı.

Doğu Anadolu Organik Hayvancılık Projesi’ni, Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü ve Erzurum Veteriner Kontrol Araştırma Enstitüsü’nün teknik desteğiyle uygulamaya geçirdi. Projenin uygulama alanı olarak Erzurum, Aşkale, Aziziye, Pasinler, Horasan, Köprüköy, Kars, Sarıkamış, Akya-ka, Arpaçay, Selim, Digor, Ardahan, Göle, Çıldır ve Hanak seçildi.

Projenin temel amaçları şöyle belirlendi:

- Doğu Anadolu’da var olan organik hayvansal üretim potansiyelini değerlendirmek.
- Organik Tarım Kanunu esaslarına göre organik hayvansal üretimi uygulamak, yayılmasını ve gelişmesini sağlamak.
- Üretici ve tüketicinin organik hayvansal ürünler konusunda bilinçlenmesini sağlamak.
- İnsan sağlığı ve çevrenin bozulmasının önlenmesine katkı sağlamak.
- Katılımcı kalkınma modelini oluşturmak.
- Yoksulluğun azalması ve üreticinin gelir seviyesinin artmasına katkı sağlamak.

- Tarımsal üretimde istihdam ve verimliliği artırmak.
- Mevcut kaynakların etkin kullanımını sağlamak.
- Üretimden pazarlamaya kadar olan süreci izleme, değerlendirme ve yurtdışına açılma bilincini geliştirmek.
- Kamu, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve hedef kitleler arasında ilişki ve işbirliğini geliştirmek.

Proje iki aşamalı olarak uygulandı. İlk aşamada organik hayvan yemi üretilmesi ve yonca, korunga, fiğ ile çayır ve merada üretilen yem bitkilerine organik sertifika alınması; ikinci aşamada ise, çiftçinin sahip olduğu hayvanların organik sisteme alınarak organik et ve organik süt üretilmesi ve organik ürün sertifikası alınması hedeflendi.

Bu amaçla proje kapsamında çiftçilere eğitimler verildi. Çiftçiler, Almanya'da bu işin nasıl yapıldığını yerinde gördü, eğitimler aldı. Organik hayvansal üretimi bilinçli olarak yapmaları sağlandı.

Proje kapsamında toprak bitki analizleri yapıldı. Organik hayvancılıkla sisteme alınacak hayvanların brusella, tüberküloz testleri, süt analizi, kuru madde, protein, laktoz, yağ, somatik hücre, ph, özgül ağırlık, toplam bakteri sayımı analizleri yapılmaya başlandı. Ahır hijyeni, meme hijyeni, sağım hijyeni takip edilerek soğuk zincir kuralları yaşama geçirildi.

Nazmi Ilıcalı bu projeyi yaşama geçirmek için olağanüstü çaba gösterirken, hükümet, et fiyatını düşürme bahanesiyle canlı hayvan ithalatı yapıyordu. İthalat demek, hayvanları getir, kes ye. Ülkenin dövizini dışarıya akıtılıyor. Kazanan sadece ithalatı yapan birkaç şirket oluyor. İthalatla yaratılan bir istihdam yok. Üretim yok. Ülkeye kazandırılan bir katma değer yok. Ekonomik ve sosyal hiçbir katkı yok.

İthalata milyar dolarlar ödenirken, Erzurum, Kars ve Ardahan'daki binlerce çiftçi organik yem bitkisi, organik et ve süt üretmek için proje bedelini Avrupa Birliği'nden, Birleşmiş Milletler Kırsal Kalkınma Programı'ndan (UNDP) hibe olarak almak zorunda kalıyor.

Hayvancılık politikasındaki asıl çarpıklık bu değil mi?

İthalata ödenen dövizin yarısı Doğu Anadolu ve diğer bölge çiftçisine verilse Türkiye, ithalat yapmak yerine ihracatçı olur. Kaldı ki, Türkiye, 1980 öncesi bölgesinin en önemli canlı hayvan ve et ihracatçısıydı.

Nazmi Ilıcalı başlattığı projeleri büyük ölçüde gerçekleştirdi. Hükümet, üretime dayalı bu ve benzeri projeleri desteklemek yerine Erzurum, Kars, Ardahan gibi hayvancılık merkezlerine bile ithal besilik hayvan dağıttı. Ağustos 2010'dan 2021 yılına kadar toplamda 10 milyar dolar canlı hayvan ve et ithalatı yapıldı. Hayvancılığa verdiği zarar parayla ifade edilmeyecek kadar büyük olan ithalatla şirketlere, bazı ülkelere, memleketin kaynakları aktarıldı. Üreticilerin bir bölümü sektörden çekilmek zorunda kaldı.

Hayvancılık konusunda geçmişten bugüne önemli projeler uygulandı. Nazmi Ilıcalı'ya göre, Türkiye'de hayvancılıkta en önemli projelerden birisi, Türkiye Şeker Fabrikaları'nın uyguladığı "Sözleşmeli Besicilik Projesi"dir. 1960'ların sonunda başlayan bu proje 1980'lerde sonlandırıldı. Devam etseydi biz bugün dünyanın en önemli hayvancılık ülkesi olurduk. İthalat yerine ihracatta bir numara olurduk.

Hayvanın beslenmesinden hastalıklara kadar birçok konuyu çiftçimiz bu projeye öğrendi.

Şeker fabrikaları için başında, yetiştirici dana alırken çiftçiye destek oluyor, hayvana yedireceği yemi sağlıyordu. Erzurum'un hayvancılıkta öne çıkmasının en önemli nedeni geniş mera alanlarıdır. Bugünkü gibi hayvanlar ahıra kapatılıp fabrika yemiyle beslenmiyordu. Elbette fabrika yemi de verilirdi. Onu da Türk Şeker sağlıyordu. Benim de bir dönem yönetim kurulunda bulunduğum Erzincan'daki şeker şirketinin yem fabrikası yetiştiricilere uygun fiyatla yem temin ediyordu.

Sonbaharın, kışın yaklaşmasıyla meradan, yayladan indirilen hayvanlar ahırda bir süre daha beslenir ve Et Balık Kurumu'nda kestirilirdi. O zamanlar, Erzurum'dan, Kars'tan, Van'dan Ortadoğu'ya et ihraç ediliyordu. Bugün yüzlerce yem fabrikası var. Rasyonlarında ne olduğunu kimse bilmiyor. Bu yemler hayvanlara veriliyor. Hammaddesinin çoğu da ithal ediliyor. Çiftçi yeme para yetiştiremiyor. Eskiden yem vardı. Şimdi süper yemler var. Buzağı yemi, besi yemi, süt yemi. Bunlar hepsi fiyatı artırmanın yolu.

Erzurum'da artık hayvancılık eskisi gibi yapılmıyor. Hayvancılık bitti. Eskiden köyde her hanede 20-30 tane hayvan vardı. Halk hayvancılığı para kazanmak için değil, geçimini sağlamak için yapardı. Hayvancılığın yükünü de evin kadınları çekirdi. İneği sağar, sütü

mandıraya verir, aldığı parayla evin ihtiyaçlarını karşılardı. İş takasa dönüştü. Sütü ver, karşılığında evin ihtiyacı olan gıdaları al. Adam para kazanamayınca hayvancılık bitti.

Erzurum'da hayvancılığın yapısı da değişti. Katma değeri düşük bir hayvancılık yapıyor. Neden? Çünkü, eskiden yaylaya, meraya çıkarılan hayvan bir süre ahırda da beslendikten sonra burada kesilir, et olarak ya büyük şehirlere gönderilirdi veya ihraç edilirdi. Şimdi meradan inen hayvan İzmir, Kayseri, İç Anadolu ve diğer bölgelerdeki besiciler tarafından alınıyor, oralarda bir süre beslendikten sonra kesilip satılıyor. Katma değer bu bölgede kalmıyor. Diğer bölgelere gidiyor. Bu nedenle hayvancılık kârlı iş olmaktan çıktı. Meralar eskisi gibi dolu değil, boş.

Sadece hayvancılıkta değil, sebze konusunda da düzen bozuldu. Eskiden başka illerden buraya sebze, meyve gelmezdi. Herkes kendi sebzesini meyvesini üretirdi. Erzurum'un ihtiyacını Erzurumlu çiftçi üretirdi. Buraya uygun, iklime dayanıklı yerli tohumlarımızla bu üretim yapılıyordu. Tohumlar kısırlaştırıldı. Buradaki yerel tohumlar yerine kısır tohumlardan elde edilen ürünler gelmeye başladı. Devlet de buna destek olunca biz yerli tohumlarımızı kaybettik. Devlet de bizim yerli tohumlara destek vermiyor, sertifikalı, hibrit tohuma destek veriyor.

İnadına üretimi savunmak

İnatla üretimi savunan Nazmi Ilıcalı, kalkınmanın yerel kaynaklarla, yerel tohumlarla, yerel çiftçilerle, organik tarımla sağlanacağına inandı ve bu yönde çalıştı.

Son görüşmemizde; organik tarım işine nasıl başladığını bir kez daha sordum. "İnsana saygının, doğaya saygıyla başladığını anladığımda organik tarım işine girdik," dedi. Daha önce defalarca anlattığı organik tarım macerasını şu sözlerle dile getirdi:

"Erzurum'da patates önemli bir üründü. 1989 yılında patates öyle bir satıldı ki elde bir tane bile kalmadı. Ertesi yıl, 1990'da her taraf patates oldu. Nasıl olsa iyi fiyata satılıyor diye, herkes patates ekti. Öyle olunca bu kez patatesler elde kaldı, satamıyoruz. Satabilmek için herkesi arıyorum. Bizim Erzurumlu olan Ziraat Mühendisleri Odası

Genel Başkanı Mahir Gürbüz'ü aradım. Durumu anlattım. Bir ay sonra aradı, 'İtalya'dan bir grup gelecek. Patatesleri belki onlara satabiliriz,' dedi.

Ben bir çuval patatesi aldım, Ankara'ya gittim. İtalyanlar, yemek yediğimiz otelin mutfağında patatesimizi pişirdiler ve denediler. Çok beğendiler.

'Bu patatesin sertifikası hangi firmadan?' diye sordular.

O zamana kadar organik nedir, sertifika nedir, nasıl alınır hiçbir şey bilmiyorum. Ama merak ettim ve dedim ki, patates organik, yani sertifikası olsaydı kaç para alırdınız?

Bir fiyat söylediler, o zamanki piyasa fiyatının 2-3 katı. Fiyat beni cezbedi. Organik işini araştırmaya başladım.

Öğrendim ki bu organik tarım işini en iyi bilen iki hoca var. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde Prof. Dr. Uygun Aksoy ve Prof. Dr. Ahmet Altındişli. İzmir'e gittim Uygun Hoca'yı buldum. Onunla görüştük, hem kendisi hem eşi Bekir Aksoy bize çok yardımcı oldu. İzmir'de organik üretim yapanlara bizi götürdüler, onlarla görüştük. Uygun Hoca 'Proje yapamam ama yardımcı olurum,' dedi. Organik tarımla ilgili Uygun Aksoy Hoca'nın ders gibi notları vardı. Onları aldım. Yaklaşık iki bin kitapçık olarak bastırdım, dağıttım.

İşe 633 çiftçiyle başladık. Sonra üç binden fazla çiftçiye ulaştık. Finansman işini çözmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile 2003'te bir proje yaptık. Çiftçinin organik sertifika için ödeyeceği parayı UNDP'den hibe olarak aldık.

Erzurum iki bin rakım yükseklikte ve çok soğuk. Halk ısınmak için kömüre para yetiştiremiyor. Kimyasal gübre alıp kullanamamış. Bu da bir avantaj. Topraklarımız kirlenmemiş. Organik tarım için çok uygun."

Nazmi Ilıcalı, bölge üreticisinin zor yaşam koşulları altında ürettiklerinin çoğunun aslında organik olarak üretildiğini, fakirlik yüzünden kimyasal gübre ve ilaç kullanılmadığını görür. Fakirliği fırsata dönüştürecek, üretime akıl katacak bir girişime ihtiyaç vardı. Zaten organik olarak üretilen ürünleri sertifikalandırmak ve bilinçli üretim yapmak için altyapıyı hazırlamak gerekiyordu. Bu işin öncülüğünü Nazmi Ilıcalı üstlendi. Mevcut potansiyeli değerlendirmek için üreticileri bir

çatı altında örgütlemek üzere Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği'ni kurdu. Birlik kurulduktan sonra, üretilecek ürünleri pazarlayacak ve adını Erzurum'un iki ovasından biri olan Daphan Ovası'ndan alan Daphan Organik Tarım Ürünleri Üretim Değerlendirme AŞ kuruldu.

Üretecekleri ürünlere "organik ürün sertifikası" verecek, Tarım Bakanlığı tarafından yetkili kılınan bir kuruluş aramaya başladılar. Sertifikasyon ve denetim kuruluşlarının neredeyse tamamının o dönem İzmir'de faaliyet gösterdiğini öğrenirler. Öncelikle bu kuruluşların Erzurum'da şube açmaları için çaba gösterirler. Ancak kimse şube açmaya yanaşmaz. Eko-Tar Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşu projeye ilgilenir ve elemanlarını Erzurum'a gönderir.

Eko-Tar'ın denetiminde ilk olarak organik buğday üretilir. Üretilen buğday İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne satınınca ve gelecek yıllar için anlaşma imzalanınca, üreticinin hem geliri hem de organik tarıma ilgisi artar. Buğdayın kilosunun 25 kuruştan satıldığı 2005-2006'da (o zaman liradan 6 sıfır atılmadığı için 250 bin liraydı) organik buğdayı 55 kuruştan satmayı başarmıştı.

Nazmi Ilıcalı'nın başkanlığındaki Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği'nin ikinci büyük projesi "Sözleşmeli Organik Et ve Süt Üretim Projesi" oldu.

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Erzurum Tarım İl Müdürlüğü, Doğu Anadolu Tarımsal Araştırma Müdürlüğü, Veteriner Araştırma Enstitüsü'nün teknik desteğiyle yaşama geçirilen proje kapsamında organik süttten yörenin çok iyi bilinen civil peyniri üretildi. Amaç, Erzurum'un hayvancılıktaki potansiyelini organik üretimle katma değere dönüştürmek ve bölge çiftçilerinin gelirini artırarak üretimi sürdürülebilir kılmaktır.

Sadece et ve süt ürünleri değil, Erzurum'u organik ürün üretim merkezi konumuna getirecek bir dizi çalışma yapıldı. Buğday, yulaf, çavdar, arpa ve tahıldan 6 çeşit organik un üretildi. Daphan markasıyla tüketiciyle buluşturuldu. Ayrıca nohut, İspir fasulyesi ve bölgenin bir başka ürünü olan mercimek de organik olarak üretilen ürünler arasındaydı.

Bölgede, elma, vişne, dut, kayısı, kızılıcak, pekmez, kekik, nane, ısır-

gan otu, bal, pirinç, mısır, domates ve biber kurusu gibi her ürün aynı zamanda organik olarak üretilerek sertifikalandırılıyor ve piyasaya sunuluyordu.

Nazmi Ilıcalı'nın önderliğinde başlayan bu çalışmalar sonucunda Erzurum'da yaklaşık 200 bin dekar alanda sözleşmeli organik üretim yapılan noktaya gelindi.

Yerel tohumların izinde

Uzun yıllar çiftçilerle iç içe olan Nazmi Ilıcalı, bölgenin yerel tohumlarının, yerel değerlerin ortaya çıkarılması için de büyük çaba gösterdi. Yerel tohumları sandıktan çıkartmak için tohum getirene çeyrek altın verdi.

Yerel tohumların önemini şu sözlerle anlatıyordu:

“Anadolu insanı, gıda ihtiyacını yıllarca atalarından kalan tohumları üreterek sağlamıştır. Atalarından miras kalan tohumlar o bölgenin özelliklerini taşımakta, iklim şartlarına uymaktadır. O bölgedeki hastalıklara böcek ve haşerelere karşı dayanıklıdır.”

Uzun yıllar, geleneksel üretimle yerli tohumların üretimi sürmüştür. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ülke şartlarına uygun tohumu üretmek için, Tohum Islah İstasyonlarını kurmuş. Türkiye'deki yaş meyve-sebze ve diğer ürünlerin tohumlarıyla ilgili envanteri çıkarttırmıştır.

1960'lı yılların sonunda dönemin Tarım Bakanı Bahri Dağdaş, Türkiye genelinde, yaş meyve ve sebze yetiştirilen illeri belirten bir envanter çıkarttırmış, hangi ilde, hangi geleneksel yerli yaş meyve ve sebze tohumlardan gıda üretildiği belirlenmiştir. Erzurum İspir kuru fasulyesi, Adana yuvarlak patlıcanı, Ankara ayaş domatesi, Diyarbakır karpuzu, Manisa kırkağaç kavunu, İzmir Urla börülcesi, Antalya Çandır piyaz fasulyesi ilk akla gelenlerdir.

Sonra gelen ithal tohumlar bu yerli tohumları bitirdi. Yerli tohumu ancak kendi bölgesinde üretilir. Çanakkale domatesini Erzurum'da ekemezsiniz. Ama şimdi aynı tohumu her yere ekiyorlar. Her şey tek tip oldu. Tadı, lezzeti kaçtı.

Erzurum'da şalgam, lahana, patates çok önemli ürünlerdi. Şimdi doğru dürüst kalmadı. Hepsı kayboldu. Bunlar aynı zamanda bizim

kültürümüzdü. Türkiye’de birçok yerde peş peşe 2-3 ürün ekilir. Bizde buğdaydan sonra şalgam ekilirdi. Yerli yaş sebze ve meyve tohumlarının hiçbir üründe bulunmayan kendine özgü lezzeti, tadı ve kokusu vardır. Tek dezavantajı verimin düşük olmasıdır.

Tekrar bir envanter çıkarabilir miyiz diye çalışmalar yaptık. Envanter çıkarmak için yerli tohumları üç gruba ayırıyoruz:

- Nesli bitmiş, yok olmuş yerli tohumlar
- Risk altındaki yerli tohumlar
- Üretimi devam eden yerli tohumlar

Yerli tohumlardan elde edilen ürünlerin görünümü, tadı, kokusu, lezzeti doğaldır. Yerli tohumlar bir ulusun, kültürel, ekonomik zenginlik kaynağıdır. Yerli tohumların korunması, geliştirilerek üretilmesi şarttır.

Erzurum ve yöresinde kırık buğdayı var. Soğuğa, hastalıklara dayanıklı. Yerli kırık buğdayı yıllarca Erzurum ve Doğu Anadolu halkını, köylüsünü besledi. Un oldu, tandırlarda ekmek oldu. Tandırda yapılan ekmek için ideal olan kırık buğday unudur. Ekmeklerin pişirilmesi sırasında tandıra yapışır, tandırdan akamaz. Ekmeğimizi kendimiz yaparken, buğday tohumu değişti. Bizim kırık buğdayımız kayboldu. Eskiden her bölgede öne çıkan buğday çeşitleri vardı. Erzurum’un kırık buğdayı, Kars’ın kavlıcası. Kastamonu’nun siyezi, Sivas’ın zerun buğdayı vardı. Son yıllarda bu tohumlara bir dönüş var. Ama çok yetersiz. Ata tohumları daha fazla öne çıkarılmalıdır. Devletin de desteklemesi gerekir.”

Erzurum’da önder bir çiftçinin başardığını ülkenin birçok bölgesinde gerçekleştirmek mümkün. Bunun için tarıma gönül veren idealist insanlara ve gerçekten ne üreteceğini bilen bilinçli ve örgütlü çiftçilere ihtiyaç var. Ayrıca, devletin kıt kaynaklarının heba edilmeden bu tür projelere aktarılması, desteklenmesi gerekiyor.

HAZİNE ARAZİLERİNDE TARIM

Tarımsal üretim yapmak isteyenlerden bazılarının gözü Hazine arazilerinde. “Hazine’ye ait tarım arazisini nasıl satın alabilirim veya nasıl kiralayabilirim?” diye çok soruluyor. Koronavirüs sürecinde tarıma olan ilgi nedeniyle bu soru daha sık sorulmaya başlandı.

Hazine’ye ait tarım arazilerinin kiralınması, bu arazileri kullanan, işleyen çiftçilere satışının yapılması daha önce de defalarca gündeme geldi. Hazine arazilerini almak veya kiralamak isteyenlerin bir bölümü gerçekten tarımsal üretim yapmak niyetiyle bu işe giriyor. Bir bölümü araziye ilerde imara açılacağı umuduyla alıyor. Hükümetlerin amacı ise, özellikle AKP döneminde arazilerin tarıma kazandırılmasından çok, bütçeye kaynak sağlamak. Her şey satıldığı gibi Hazine arazileri de satılıyor. Elbette yasal düzenlemelerde “tarım yapmak şartıyla” diye madde konuluyor. Buna ne kadar uyulduğu, denetimlerin ne kadar yapıldığı ortada. Fakat, Hazine arazisi olarak gerçekten çok iyi tarımsal üretim yapan, ceviz, badem ve benzeri ürünleri yetiştirenlerin de sayısı hiç de az değil. Bu nedenle Hazine arazilerinin tarımsal üretime kazandırılması elbette çok önemli.

Tarımsal üretime katkı sağlaması amacıyla Hazine arazilerinin satışı ve kiralınmasıyla ilgili bilgileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürlüğü 2020 Faaliyet Raporu’ndaki verilere dayalı olarak bilginize sunuyorum.

Tarımsal faaliyetleri desteklemek amacıyla ağaçlandırma amaçlı ve tıbbi aromatik bitkiler yetiştirilmesi amacıyla Hazine taşınmazları üreticilere kiralanıyor. Tarımsal üretimi ve istihdamı desteklemek amacıyla, topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere Hazine taşınmazları uygun bedellerle kiralanıyor.

Hazineye ait tarım arazilerinin satış gelirlerine bakıldığında 2016 yılında 89 milyon 293 bin lira, 2017’de 107 milyon 961 bin, 2018’de 86 milyon 875 bin, 2019’da 102 milyon 245 bin lira ve 2020’de 190 milyon 882 bin lira gelir sağlandı.

Hazine arazilerinin kiralınması işlemleri

Hazine taşınmazlarının kiraya verilmesi işlemleri, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, Hazine Taşınmazlarının İdaresi Hakkında

Yönetmelik ve 300 sıra sayılı Millî Emlak Genel Tebliği hükümleri uyarınca yapılıyor. Kiralama ile ilgili birçok işlem var. Bunlardan bazıları şöyle:

- Ecrimisil işlemleri
- Genel kira işlemleri
- Tarımsal amaçlı kiralamalar
- Ticari amaçlı kiralamalar
- Ağaçlandırma amaçlı kiralamalar
- Tıbbi, aromatik ve süs bitkilerini yetiştirmek amaçlı kiralamalar
- Tarımsal üretim yapan kooperatiflere sera ve jeotermal kaynaklı teknolojik seracılık yapmak da dahil tarımsal amaçlı kiralamalar
- Hazineye ait tarım arazilerinin kullanıcılarına tarımsal üretim yapmak amaçlı kiralamalar
- Topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere tarımsal üretim yapılmak amaçlı kiralamalar.

Hazineye ait tarım arazilerinin çiftçiler tarafından sözleşmesiz olarak kullanılması halinde, geriye dönük olarak 5 yılı geçmemek üzere ecrimisil gönderiliyor. Ancak bu kullanımlar herhangi bir sözleşmeye bağlı olmadığı için, Hazine arazilerinde üretim yapanlar tarım sektörüne sağlanan desteklerden yararlanamıyor. Bu nedenle, çiftçilerin Hazine arazileri üzerinde gerçekleştirdikleri tarımsal faaliyetleri desteklemek için yeni bir düzenleme yapıldı ve Hazine'ye ait tarım arazilerinin ecrimisil ödenerek kullanılması yerine kira sözleşmesi ile kullanılmaları sağlandı. Böylece çiftçilerin tarımsal üretim destekleri gibi sözleşmeye bağlı haklardan yararlanması ve sözleşmesiz kullanımdan kaynaklanan ihtilafların giderilmesi amaçlanıyor.

Hazineye ait tarım arazilerini en az 3 yıldan beri tarımsal amaçla kullandığı 31/12/2017 tarihinden önce Bakanlıkça tespit edilen ve başvuru tarihi itibarıyla kullanımlarının halen devam ettiği belirlenen kullanıcılardan; 19/11/2018 tarihine kadar bu arazileri doğrudan kiralamak için başvuruda bulunanlara, ecrimisil borçları bulunmaması şartıyla, cari yıl ecrimisil bedelinin yarısı üzerinden kiralama imkânı sağlandı. Uygulama kapsamında 2020 yılı sonu itibarıyla 77 ilde 52 bin 432 çiftçiye toplam 574 milyon metrekare yüzölçümlü Hazine taşın-

mazı arpa, buğday, yulaf, mısır, çeltik, ayçiçeği, narenciye bahçeleri, zeytinlik vb. amaçlarla kullanılmak üzere kiraya verildi.

Resmî Gazete'nin 16 Eylül 2020 tarihli sayısında yayınlanan Millî Emlak Genel Tebliği ile Hazine'nin özel mülkiyetindeki arazilerin tarımsal üretim yapılmak şartıyla 10 yıllığına kiralanması ve 10 yılın sonunda tekrar 10 yıl daha uzatılmasına yönelik bir düzenleme yapıldı. Arazinin bulunduğu köy/mahalle nüfusuna kayıtlı olan veya o köyde/mahallede ikamet eden topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere, onların talep etmemesi halinde diğer gerçek veya tüzel kişilere kiraya veriliyor. Kiralama süresi 10 artı 10 olmak üzere 20 yıl. Kiralanacak arazi büyüklüğü ise 60 dekar (dönüm) ile sınırlı. Bir çiftçi en fazla 60 dönüm kiralayabilecek.

Tebliğ'e göre kiralama ile ilgili ayrıntılar şöyle:

1- Hazine arazilerini kiralama koşulları nelerdir?

Hazineye ait tarım arazileri bu Tebliğ kapsamında 10 yıl süreyle kiraya verilecek. İlk yıl tahmini kira bedeli, taşınmazın rayiç bedelinin yüzde bir buçuğı olacak. Hazine'ye ait tarım arazileri hak sahiplerine, Devlet İhale Kanunu'nun 51. maddesinin birinci fıkrasının (g) bendine göre pazarlık usulü ile kiraya veriliyor. Kiraya verme işlemlerinde geçici teminat alınmıyor. Düzenlenen kira sözleşmelerinin notere tasdik ve tescili zorunlu değil. Topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere 60 dönüme kadar Hazine taşınmazı kiraya verilebilir. Yüzölçümü 60 dönümden fazla olan taşınmazlar krokisinde ulaşım yolu da gösterilerek 60 dönümü geçmeyecek şekilde bölümler halinde kiraya verilecek. Topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçiler bu tebliğ kapsamında sadece bir kez hak sahibi olabiliyor. Topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere kiraya verilmek üzere ilan edilen taşınmazlara yeterli sayıda başvuruda bulunulmaması durumunda, söz konusu taşınmazların topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilerin dışında kalan gerçek veya tüzel kişilere kiraya verilmesi sağlanacak.

2- Hazine arazilerini kimler kiralayabiliyor?

Hazineye ait tarım arazileri, tarımsal üretim yapılmak amacıyla taşınmazın bulunduğu; köy/mahalle nüfusuna kayıtlı olan ve o köyde/mahallede ikamet edenlere, köy/mahalle nüfusuna kayıtlı olmamakla birlikte en az 3 yıl süreyle o köyde/mahallede ikamet edenlere, köy/

mahalle nüfusuna kayıtlı olan ancak o köyde/mahallede ikamet etmeyen, topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere kiraya veriliyor.

3- Kiralanacak araziler nasıl ve ne zaman ilan edilecek?

Kiraya verilebilecek Hazine taşınmazları, re'sen veya talep üzerine; İdarece; İllerde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Millî Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü ve ilçelerde Millî Emlak Müdürlüğü, yoksa Millî Emlak Şefliği tarafından belirlenecek. Bu taşınmazlara ilişkin bilgi ve belgeler Valiliklerce (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na gönderilecek.

Bakanlıkça kiraya verilmesi uygun görülen taşınmazlar, illerde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Millî Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü ve ilçelerde Millî Emlak Müdürlüğü, yoksa Millî Emlak Şefliği internet sayfasında ve hükümet konaklarında 20 gün süreyle ilan edilecek.

Bu taşınmazlara ilişkin bilgiler çiftçilere duyurulmak üzere Tarım ve Orman Bakanlığı il veya ilçe müdürlüklerine de gönderilecek. Ayrıca, ilan edilen taşınmazlar ilgili muhtarlık ile ziraat odalarına da bildirilecek. İlan edilen bu taşınmazlardan köy ve belde sınırları içerisinde bulunanlar aynı süre içerisinde ilgili köy ve beldede uygun görülen vasıtalarla duyurulacak

4- Hazine arazisi kiralamak için nereye başvurulacak?

İllerde Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Millî Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü ve ilçelerde Millî Emlak Müdürlüğü, yoksa Millî Emlak Şefliği tarafından ilan edilen Hazineye ait tarım arazileri üzerinde tarımsal üretim yapmak isteyen çiftçiler, Tarım Arazisi Kiralama Talep Formu'nu eksiksiz olarak doldurup ilan süresi içerisinde bu kurumlara başvuracak.

5- Şirketler de arazi kiralayabilir mi?

Topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilere kiraya verilmek üzere ilan edilen ancak kiralama talebinde bulunulmayan Hazine taşınmazları, tarımsal üretim yapılmak amacıyla gerçek veya tüzel kişilere kiraya verilmek üzere yüzölçüm sınırlaması olmaksızın yeniden ilan edilecek. İlan edilen Hazine taşınmazlarını kiralamak isteyen gerçek veya tüzel kişiler Tarım Arazisi Kiralama Talep Formu'nu eksiksiz olarak doldurarak ekleriyle birlikte, ilan süresi içerisinde İdareye başvuracak.

6- Kira süresi ne kadar?

Kira sözleşmeleri 10 yıl süreyle düzenleniyor. Sözleşmenin başlama ve bitiş tarihleri, mümkün olduğu hallerde ekim ve hasat dönemleri dikkate alınarak tespit edilecek. Kira süresi sonunda yükümlülüklerini yerine getirdiği tespit edilen ve talepte bulunan kiracıların kira süresi, kontrol ekibinin uygunluk raporu üzerine yeniden bedel belirlenmek suretiyle İdarece 10 yıl daha uzatılabilir.

7- Kira ödemesi nasıl olacak?

İlk yıl kira bedeli hak sahipliğine ilişkin kararın müşteriye tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde peşin olarak veya aynı süre içerisinde faiz uygulanmaksızın dörtte biri peşin, kalanı üçer aylık dönemler halinde üç eşit taksitle, müteakip yıllar kira bedelleri ise, peşin veya üçer aylık dönemler halinde dört eşit taksitle ödenebilir. Ancak, talep edilmesi halinde, peşinatın dışında kalan kira bedelleri aynı yıl kira dönemi içinde olmak kaydıyla tek seferde de ödenebilecek.

Mücbir sebep halleri dışında, üst üste iki yıllık kira bedelinin ödenmemesi halinde yapılacak tebligat ile 30 gün içerisinde bu bedellerin ödenmesi istenir. Bu süre içerisinde de ödenmemesi durumunda fesih ve tahliye süreci başlatılır.

Bir yıldan uzun süreli kira sözleşmelerinde müteakip yıllar kira bedelleri, Türkiye İstatistik Kurumu'nca yayımlanan Tarım Ürünleri Üretici Fiyatları Endeksi (Tarım ÜFE – 12 aylık ortalamalara göre yüzde değişim) oranında arttırılır.

Süresi içinde ödenmeyen kira ve kullanım bedelleri ile diğer alacaklara, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 51'inci maddesine göre belirlenen oranda gecikme faizi uygulanır.

8- Arazinin çiftçiye teslimi nasıl olacak?

Kiraya verilecek taşınmaz, sözleşme tarihinden itibaren 15 gün içinde üzerindeki muhdesat ve müştemilat da gösterilmek suretiyle mahallinde tanzim edilecek tutanakla kiracısına teslim edilecek. Teslim tutanağı üç nüsha olarak düzenlenecek. Tutanağın bir nüshası kiracıya, bir nüshası Tarım ve Orman Bakanlığı il veya ilçe müdürlüklerine gönderilecek, diğer nüshası ise dosyasında saklanacak.

9- Kiralandıktan sonra arazi nasıl kullanılacak?

Kiracı, kiralama amacına uygun olarak en fazla 6 ay içerisinde faaliyete başlamak zorundadır. Teslim edilen taşınmazın üzerinde kiracı tarafından kiralama amacına ve bu Tebliğ hükümlerine uygun olarak faaliyette bulunulması esastır.

Kiraya verilen taşınmazlar kiralama amacı dışında kullanılamaz, üzerlerinde hiçbir şekilde sabit yapı ve tesis inşa edilemez.

10- Arazi devredilebilir mi veya amacı dışında kullanılabilir mi?

Tebliğ kapsamında düzenlenen kira sözleşmeleri devredilemez ve bu sözleşmelere ortak alınamaz. Kiracı, kiraya verilen yeri genişletemez, değiştiremez, amacı dışında kullanamaz ve başkasına kiraya veremez. Kiraya verilen Hazine'ye ait tarım arazilerinin tarımsal amaçla kullanılması zorunludur. Amaç dışı kullanımın tespit edilmesi halinde tebligat yapmaya gerek kalmaksızın sözleşme feshedilir. Kiraya verilen taşınmazların bulunduğu alanda Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurulması talebi olması halinde, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından tüzel kişilik kazandırılmasını müteakip onaylı Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi sınırı içerisinde kiraya verilen taşınmazlara ilişkin sözleşmeler İdare tarafından tek taraflı olarak feshedilir ve taşınmazlar hasat sezonunu müteakip tahliye edilir.

11- Kiralanan arazi satın alınabilir mi?

Hazine'ye ait tarım arazileri kullanıcılarına 10 yıla kadar doğrudan kiralanabilmektedir. Kira süresi sonunda yükümlülüklerini yerine getirdiği tespit edilen ve talepte bulunan kiracılara tekraren 10 yıla kadar kiralama hakkı verilecektir. Ayrıca kira süresi sonunda yükümlülüklerini yerine getirenlere kira süresini yeniden uzatma veya 10 yıl boyunca kullananlara doğrudan satın alma hakkı tanınıyor.

Bu araziler, sözleşme hükümleri çerçevesinde 10 yıllık kullanımı müteakip yükümlülüklerini yerine getirdiği tespit edilen kiracılarına doğrudan satılabilecektir. Doğrudan satış işlemlerinde; belediye ve mücavir alan içindeki Hazine'ye ait tarım arazileri rayiç bedelin yarısı üzerinden satılabilecektir. Bedelin taksitle ödenmesi halinde en fazla 5 yılda 10 eşit taksitte kanuni faizi ile birlikte ödenebilecektir. Belediye ve mücavir alan dışındaki tarım arazilerinde yine rayiç bedelin yüzde 50'si üzerinden doğrudan satılabilecektir. Satış bedelinin tamamının peşin

ödenmesi halinde yüzde 20, en az yarısının ödenmesi halinde yüzde 10 oranında ayrıca indirim uygulanacaktır. Taksitle satışlarda ise satış bedeli en fazla 6 yılda 12 eşit taksitte faizsiz olarak ödenebilecektir.

Ağaçlandırma amaçlı kiralamalar

Hazine arazilerinin ağaçlandırma amaçlı kiralanması uzun yıllardır teşvik ediliyor. Bu kapsamda, ceviz, badem, antepfıstığı, zeytin başta olmak üzere; kavak, kızılğaç, okaliptüs, fıstıkçami, kızılçam, sedir, köknar, ladin, akasya vb. türlerin yetiştirilmesi amacıyla Hazine taşınmazları üzerinde uygun bedellerle 10 yıla kadar ağaçlandırma izni veriliyor. Ağaçlandırma amaçlı kiralamalarda dönüm başına 5,2 TL ile 13 TL arasında kira bedeli alınıyor.

Hazine taşınmazları, üzerinde ağaçlandırma veya özel orman fidanlığı yapmak isteyen gerçek veya tüzel kişilere kiraya veriliyor. Ağaçlandırma amacıyla yapılan kiralamalarda yıllık kira bedeli, Orman Genel Müdürlüğü'nce fidan türleri ve arazi verim sınıfları dikkate alınarak her yıl belirleniyor. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından il teşkilatına gönderilerek duyurusu yapılıyor. İlk 5 yıl, yüzde 50 indirimli olarak tahsil ediliyor.

Hazine taşınmazları, üzerinde ağaçlandırma yapmak isteyen gerçek veya tüzel kişilere, Tarım ve Orman Bakanlığı'na belirlenen tip projeye uygun olarak tanzim ettirilen uygulama projesine istinaden 10'ar yıllık dilimler halinde kiraya veriliyor.

2020 yılında ceviz, badem, antepfıstığı, zeytin başta olmak üzere ağaçlandırma için 10,4 milyon metrekaare taşınmaz ilana çıkarıldı. Bunlardan 4,8 milyon metrekaresi kiralandı.

Tıbbi, Aromatik ve Süs Bitkileri Yetiştirmek Amaçlı Kiralamalar

İlaç ve kozmetik sektöründe yoğun olarak kullanılan ve lavanta, gül, adaçayı, kekik, çörekotu başta olmak üzere 139 çeşit tıbbi ve aromatik bitki ile süs bitkilerinin yerli üretiminin arttırılarak ithalatının azaltılması amacıyla Hazine taşınmazları uygun bedel ve koşullarla kiraya veriliyor.

Tıbbi ve aromatik bitkiler ile süs bitkileri üretimi yapmak isteyenlere

rayiç bedelin binde biri üzerinden, çok uygun bedellerle, çok yıllık bitkiler için 10 yıla, tek yıllık bitkiler için ise 5 yıla kadar kiraya veriliyor.

Bu amaçla belirlenecek ya da vatandaşlarca talep edilecek taşınmazlar;

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürlüğü'nün internet sayfalarında ve ilan panolarında,
- Ticaret, sanayi ve ziraat odalarında,
- Gazetelerde,
- Kaymakamlıklar ve ilgili belediyede,
- Taşınmazın bulunduğu mahalle/köyde

ilan edilerek duyuruluyor.

Bu kapsamda 2020 yılında 25 ilde 12 milyon metrekare taşınmaz ilanı yayınlandı, lavanta, gül, adaçayı, kekik, çörekotu ve benzeri bitkilerin yetiştirilmesi amacıyla 9,5 milyon metrekare alan kiralandı.

Tıbbi ve aromatik bitkiler ile süs bitkilerinin üretilmesi için kiraya verilecek arazilerle ilgili başvuru sahipleri arasından kişiler tespit edilirken puanlama sistemi uygulanıyor.

Puanlamada, kadın girişimci veya 18-40 yaş arası genç çiftçiler, ziraat mühendisi ya da teknisyenleri, taşınmazın bulunduğu yerde ikamet eden ya da kayıtlı olanlar, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı tıbbi aromatik/süs bitkisi yetiştiricileri, tarımsal amaçlı birlik, kooperatif ve benzeri üretici örgütleri daha avantajlı oluyor.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nca belirlenecek tıbbi ve aromatik bitkiler ile süs bitkilerini yetiştirmek üzere yapılan kiralamalarda yıllık kira bedeli, taşınmaz rayiç bedelinin binde biri oranında belirleniyor.

Tarımsal üretim yapan kooperatiflere sera ve jeotermal kaynaklı teknolojik seracılık yapmak da dahil tarımsal amaçlı kiralamalar

Hazineye ait taşınmazlar, tarımsal üretim yapmak üzere tarımsal amaçlı kooperatifler, tarım satış kooperatifleri ve tarımsal üretici birlikleri ile bunların üst kuruluşlarına 20 yıl süreyle kiralanabiliyor.

Sadece bitkisel üretimle ilgili değil, hayvancılıkta da Hazine arazileri irtifak hakkı ile kullanırılıyor. Yerli hayvan üretimini artırmak amacıyla, Hazine taşınmazları üzerinde hayvancılık yatırımı yapmak

isteyenlere, irtifak hakkı tesisi yöntemiyle 30 yıla kadar arazi desteği sağlanıyor. Bu tür araziler Milli Emlak Genel Müdürlüğü internet sitesinde ilgili belediye, ticaret, sanayi ve ziraat odalarında ve taşınmazın bulunduğu mahalle/köyde duyuruluyor.

Hayvancılık yapılmak üzere kullanma izni verilen veya irtifak hakkı tesis edilen Hazine taşınmazlarının bedelleri; ilk yıl ihale bedeline, ikinci ve üçüncü yıl bedelleri ise sözleşmeleri gereğince tespit edilecek bedellere yüzde 70 oranında indirim uygulanarak tahsil ediliyor.

Kooperatif ve birliklere kiralama nasıl olacak?

Hazine'ye ait tarım arazileri, tarımsal üretim, sera ve jeotermal sera kurularak üretim yapılması amacıyla tarımsal amaçlı kooperatiflere, tarım satış kooperatiflerine ve tarımsal üretici birlikleri ile bunların üst kuruluşlarına 20 yıllığına kiraya veriliyor. Kiraya verilecek araziler, imar planı bulunmayan veya 1/5000 ya da 1/1000 ölçekli imar planlarında tarımsal amaca ayrılan Hazine'ye ait araziler olacak.

Hazine'ye ait taşınmazlar, tarımsal üretim yapmak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği arasında protokol düzenlenmek suretiyle ve protokolde belirlenen hükümler çerçevesinde doğrudan kiraya verilebilir.

Kiraya verilecek Hazine'ye ait taşınmazın ilk yıl kira bedeli, taşınmazın 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun 63'üncü maddesinde yer alan harca esas değer in yüzde biri olacak. Bu tebliğ kapsamında yapılacak kiraya verme işlemlerinde geçici ve kesin teminat alınmayacak.

Kiracı tarafından talep edilmesi halinde, kontrol ekibinin uygun görüşü ve İdarenin (İllerde Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nün (Milli Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü'nün) ve ilçelerde Milli Emlak Müdürlüğü'nün, yoksa Milli Emlak Şefliği'nin) izni ile Hazine taşınmazları üzerinde sera ve jeotermal kaynaklı teknolojik sera yatırımları ile tarımsal üretim için zorunlu olan; modern örtü altı, topraksız tarımsal üretim gibi ihtiyaçlar için gerekli altyapı ve kiralama amacına matuf takılıp sökülebilir malzemelerle geçici nitelikte tesis, depo ve benzeri yapılar yapılabilecek.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, tarım satış kooperatifleri ve tarımsal üretici birlikleriyle bunların üst kuruluşları, kiraya verilen taşınmazları bizzat işletebilecekleri gibi bünyesinde bulunan kooperatiflere, birliklere, üst kuruluşlara ve sermayesinin yüzde 50'sinden fazlasına sahip olduğu iştiraklerine Bakanlıkça izin verilmek suretiyle işlettirebilirler. Bu durumda cari yıl kira bedeline ilave olarak düzenlenecek kira sözleşmesinden elde edilen gelirin, cari yıl kira bedelinden fazla olan kısmının yüzde 50'sinin Hazine'ye ayrıca ödenmesi gerekir.

Kira süresi sonunda yükümlülüklerini yerine getirdiği tespit edilen ve talepte bulunan kiracıların kira süresi, kontrol ekibinin uygunluk raporu ve yeniden bedel belirlenmek suretiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı izni ile uzatılabilecek.

Kiraya verilen taşınmaz üzerinde ağaç veya fidan dikilmesi durumunda sözleşme sonunda taşınmazın eski haline getirilmesi gerekir. Ancak sözleşmenin sona ermesi, feshi veya yeniden kiralama yapılmaması durumlarında ağaç veya fidanlar sökülüp götürülmezse bunlar için herhangi bir bedel, hak ve tazminat talep edilemez.

Özel kanunlar kapsamında kalıp kiralınması mümkün olmayan yerlerle 1/5000 veya 1/1000 ölçekli imar planlarında tarımsal amaç dışında ayrılan yerler ve Bakanlıkça belirlenen taşınmazlar kiraya verilemeyecek.

Bu tebliğ kapsamında kiraya verilebilecek Hazine'ye ait taşınmazlar, resen veya talep üzerine İdarece (illerde Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Millî Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü) ve ilçelerde Millî Emlak Müdürlüğü Yoksa Millî Emlak Şefliği) belirlenir ve bu taşınmazlara ilişkin bilgi ve belgeler Valiliklerce (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü) Bakanlığa gönderilir. Bakanlıkça kiraya verilmesi uygun görülen taşınmazlar, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü internet sayfasında ve uygun görülen diğer şekillerle otuz gün süreyle ilan edilir. Bu taşınmazlara ilişkin bilgiler tarımsal amaçlı kooperatifler, tarım satış kooperatifleri ve tarımsal üretici birlikleri ile bunların üst kuruluşlarına duyurulmak üzere Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından ayrıca gönderilecektir.

Ayrıca, ilan edilen taşınmazlar ilgili belediye başkanlıkları, ticaret ve sanayi odaları ile ziraat odalarına da bildirilecektir. İlan edilen bu

taşınmazlardan köy ve belde sınırları içerisinde bulunanlar aynı süre içerisinde ilgili köy ve beldede uygun görülen vasıtalarla duyurulacaktır.

Tebliğ'e göre kiralama ile ilgili işlemler şöyle olacak:

- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Millî Emlak Dairesi Başkanlığı veya Emlak/Millî Emlak Müdürlüğü) tarafından ilan edilen Hazine'ye ait taşınmazlar üzerinde tarımsal üretim yapmak üzere tarımsal amaçlı kooperatifler, tarım satış kooperatifleri ve tarımsal üretici birlikleriyle bunların üst kuruluşları, ilan süresi içerisinde il veya ilçe müdürlüğüne başvuracaktır.
- İlan edilen taşınmaz için bir başvuru olması halinde, başvuruda bulunan kooperatif, tarım satış kooperatifi, tarımsal üretici birlik veya bunların üst kuruluşu hak sahibi olarak belirlenecek.
- Birden fazla başvurunun olması durumunda, yapılacak artırmada en yüksek katılım bedelini teklif eden tarımsal amaçlı kooperatif, tarım satış kooperatifi, tarımsal üretici birlik ya da bunların üst kuruluşu hak sahibi olarak belirlenir. Katılım bedeli hak sahibinden bir defaya mahsus tahsil edilir ve bu bedel kira bedelinden mahsup edilmez. İlk yıl kira bedeli ayrıca tahsil edilir.
- Hak sahipliğinin belirlenmesinden sonra bilgi ve belgeler Valiliklerce (Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü) Bakanlığa gönderilir. Bakanlıkça hak sahipliğinin uygun görülmesi halinde, İdarece en geç 15 gün içerisinde hak sahibine; varsa katılım bedeli, kira bedeli, kira süresi, ödeme koşulları, bedelin yatırılacağı yer, sözleşme giderleri (vergi, resim, harçlar ve diğer giderler) gibi bilgileri de içeren tebligat yapılır.
- Ayrıca, yapılacak tebligatta, tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içerisinde yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde sözleşme düzenleneceği belirtilir. Süresi içerisinde yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde kira sözleşmesi düzenlenir.
- Bu Tebliğ kapsamında düzenlenen kira sözleşmelerinin notere tasdiki ve tescili zorunlu değildir.
- Taşınmazın ilk yıl kira bedeli, taşınmazın 492 sayılı Kanun'un 63'üncü maddesinde yer alan harca esas değerinin yüzde biri olacak. Kira ve katılım bedeli peşin veya taksitle ödenebilecek. İlk yıl

kira ve varsa katılım bedelinin taksitle ödenmesi halinde dörtte biri sözleşme imzalanmadan önce peşin olarak, kalanı ise aynı yıl kira dönemi içinde iki eşit taksitle veya yıl sonunda tek seferde ödenebilir. Müteakip yıllar kira bedelleri ise aynı yıl kira dönemi içinde olmak kaydıyla üç eşit taksitle veya yıl sonunda tek seferde ödenebilir. Taksitlere kanuni faiz uygulanmayacaktır.

- Üst üste iki yıllık kira bedelinin ödenmemesi halinde yapılacak tebligat ile 30 gün içerisinde bu bedellerin ödenmesi istenecek, bu süre içerisinde de ödenmemesi durumunda sözleşme feshedilecektir.
- İkinci ve izleyen yıllar kira bedelleri, sözleşme günü itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu'nca yayımlanan Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi (Tarım ÜFE - 12 aylık ortalamalara göre yüzde değişim) oranında arttırılır. Bu bedelin genel beyan döneminde yeniden belirlenen bedelin altında kalması halinde, genel beyan döneminde belirlenen bedel esas alınır.
- Kira süresinin sona ermesi nedeniyle kiracısı tarafından yeniden kiralama talebinde bulunulan Hazineye ait taşınmazın yeniden eski kiracısına kiraya verilinceye kadar geçen süre içindeki kullanımı için, yeni sözleşmede öngörülen bedel üzerinden kullanım bedeli tahsil edilir.
- Kira sözleşmesi feshedilen, kira süresi sona erdiği halde yeniden kiralama talebinde bulunulmayan ve yeniden kiralanması talep edilip de kiraya verilmesi uygun görülmeyen taşınmazların tahliyeleri sağlanıncaya kadar geçen süre içindeki kullanımı nedeniyle ecrimisil takdir ve tahsili yapılır.
- Süresi içinde ödenmeyen kira, katılım ve kullanım bedelleri ile diğer alacaklara, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un 51'inci maddesine göre belirlenen oranda gecikme faizi uygulanır.
- Kiraya verilecek taşınmaz, İdarece sözleşme tarihinden itibaren 15 gün içinde üzerindeki muhdesat ve müstemilat da gösterilmek suretiyle mahallinde tanzim edilecek tutanakla kiracısına teslim edilecektir. Kiracı, kiralama amacına uygun olarak en fazla altı ay içerisinde faaliyete başlamak zorundadır.

- Kiraya verilen taşınmazların kiralama amacı dışında kullanılması yasaktır. Sera ve jeotermal kaynaklı teknolojik sera yatırımları hariç üzerlerinde hiçbir şekilde sabit yapı ve tesis inşa edilemeyecektir. Ancak kiracı tarafından talep edilmesi halinde üretim için zorunlu olan; modern örtü altı, topraksız tarımsal üretim gibi ihtiyaçlar için gerekli altyapı ve kiralama amacına matuf takılıp sökülebilir malzemelerle geçici nitelikte tesis, depo ve benzeri yapılar kontrol ekibinin uygun görüşü ve İdarenin izni ile yapılabilecektir. Bu şekilde izin verilen yapılar, sözleşme bitiminde kiracı tarafından kaldırılarak tahliye edilecektir.
- Kiraya verilen Hazine taşınmazlarının tarımsal üretim amacıyla kullanılması zorunlu olacaktır. Amaç dışı kullanımın tespit edilmesi halinde tebligat yapmaya gerek kalmaksızın sözleşme feshedilecektir.

Kiraya verilen taşınmaza, kira sözleşmesinin sona ermesinden önce, kamu kurum ve kuruluşları tarafından; kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için zorunlu olarak ihtiyaç duyulması veya taşınmazın özel kanunlar gereğince değerlendirilmesinin talep edilmesi halinde, sözleşme İdarece tazminat alınmaksızın tek taraflı olarak feshedilir. Kiracı hasat sezonu dikkate alınmak suretiyle yapılacak tebligatı takip eden 15 gün içerisinde taşınmazı tahliye eder.

Kiracının; fesih talebinde bulunması, kira dönemi sona ermeden faaliyetini durdurması, taahhüdünü sözleşme hükümlerine uygun olarak yerine getirmemesi hallerinde İdarenin en az 30 gün süreli ve nedenleri açıkça belirtilen ihtarına rağmen aynı durumun devam etmesi halinde, ayrıca protesto çekmeye ve hüküm almaya gerek kalmaksızın sözleşme İdarece tazminat alınmaksızın feshedilecektir.

Hobi bahçeleri tarıma dost mu düşman mı?

Köyden kente göç edenlerin çoğunun akıllı topraktır. Bazen bir türkünün dizelerinde, bazen bir film veya dizi sahnesiyle dalar gider köyüne. Toprağını, bağını, bahçesini unutamaz. Yıllarca emeklilik için

gün sayar, köyüne, baba ocağına dönmek ve üretim yapmak hayaliyle yaşar. Birçoğu gidemez. Ailesi, çocuklarının eğitimi, sorumlulukları köye dönmesine izin vermez. Yaşadığı kentin civarındaki köylerde küçük de olsa bir bahçede, bir karış toprakta hasretini dindirmek ister.

Hobi bahçesi, köye, toprağa hasret şehir insanının duygusuna hitap eder. Kentin gürültüsünden, trafiğinden, stresinden uzaklaşmak, toprakla uğraşmak, kendi sebzesini, meyvesini yetiştirmek isteyenler için önemli bir fırsat olarak görülüyor. Sadece İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük kentlerin çeperlerinde değil, tarımla iç içe olan Konya, Manisa, Adana, Mersin, Çorum, Erzurum, Kahramanmaraş gibi hemen her ilde hobi bahçeciliği yayılıyor.

Koronavirüsle birlikte tarıma olan ilgi, müstakil, bahçeli evlere talep artınca, hobi bahçeciliği deyim yerindeyse patladı. Yazlık alamayanlar için, hobi bahçesi bir alternatif olarak sunuluyor. Genellikle düşük veya orta gelir düzeyinde, yazlık alacak kadar parası olmayan ama kredi desteğiyle şartlarını zorlayanlar hobi bahçesi ediniyor. Ekonomik durumu daha iyi olanlar sahil beldelerinde yazlık ev, villa alıyor.

Yoğun taleple birlikte, verimli tarım arazilerine, ovalara, yılda üç ürün alınan tarım topraklarına bile hobi bahçesi kuruluyor. Tarım arazilerini korumaya yönelik birçok yasal düzenleme olmasına rağmen, hükümet, yerel yönetimler, bu yapılaşmaya göz yumdu. Bazı yerlerde belediyeler toplu konut projesi inşa eder gibi benzeri hobi bahçeleri kurdu. Ovanın ortasına onlarca hobi bahçesi yapan belediyeler var. Bu bahçeler yıllık veya belli dönemler kiraya veriliyor. İmara aykırı yapılan hobi bahçelerinin bir bölümü imar barışı ile yasal hale getirildi.

Emlak ve gayrimenkul şirketleri, üretim yapılan tarım arazisini, tarlayı önce düşük fiyatla satın alıyor. Araziyi parçalayarak büyüklüğüne göre 200-300 metrekairelik hobi bahçesine dönüştürüyor. Prefabrik veya betondan yapılar konduruluyor. Bu bahçeler tek tek satışa sunuluyor. Bu işi kooperatif kurarak yapanlar var. Bazı emlak danışmanları, bazı yerlerde muhtarlar bu işi yapıyor. Adam 10 dönümlük tarlayı alıyor. Şirket veya yapı kooperatifi kuruyor. Hisse satıyor. Yani 10 bin liraya aldığı dönümü 200 bin liraya satıyor. Buna tapuda beyanlar kısmına baktığınızda hâlâ tarla gözüktüyor. Tescil edilemeyecek şekilde satılmış.

Büyük bir rant var. İster belediye, ister kooperatif, isterse emlak şirketi olsun, çoğu tarım arazisini yapılaşmaya açarak, hobi bahçesi kuruyor. Aslında tersine bir göç yaşanıyor. İnsanlar 1960'lı, 1970'li yıllarda nasıl ki köylerinden, tarımdan koparıldı, iş ve aş umuduy-la gittikleri büyük şehirlerde gecekonduarda yaşamaya tutundu, şimdi kırsala doğru bir göçle, kentin stresinden, gürültüsünden kaçarak hobi bahçelerinde yaşama tutunmaya çalışıyor. Gecekondu ne kadar çarpık bir kentleşme yarattıysa, hobi bahçesi adı altında kentlerin yakınlarında kurulan hobikondularla çarpık bir kırsal yapı örülüyor.

Türkiye'de hobi bahçeciliğinin başlangıcı 1980'li yıllara kadar uzanıyor. Ancak asıl yoğunlaşma 2000'li yıllarda yaşanıyor. İl düzeyinde Türkiye'deki birçok belediyenin, büyük şehirlerde ayrıca ilçe belediyelerinin hobi bahçeleriyle ilgili çalışmaları var. Bazı belediyeler sadece alan tahsis ederek, bahçe oluşturarak kullanıma sunarken, bazılarının konut projesi gibi yapılaşmaya gittiğini görüyoruz. Belediyelerin bir hizmet olarak yaptığı hobi bahçesini bedelsiz olarak tahsis eden de var, yıllık 1000 lira, 1500 lira kira alanlar da.

Almanya'da hobi bahçeciliği nasıl yapılıyor?

Hobi bahçeciliğinin başlangıcı 19. yüzyılın ortasına kadar uzanıyor. Alman Doktor Daniel Schreber'in çocuklara oyun alanı oluşturma girişimiyle başlattığı çalışmalar zamanla hobi bahçeciliğine dönüştü. Bu nedenle Almanya'da "Schrebergarten" olarak adlandırılıyor. Bugün Almanya'da yaklaşık 1 milyon 400 binden fazla hobi bahçesi olduğu tahmin ediliyor. Almanya'daki hobi bahçeciliğiyle ilgili, Federal Küçük Bahçe Yasası var. Ayrıca her eyalette, şehirde hobi bahçeleriyle ilgili dernekler ve bu derneklerin oluşturduğu ülke genelinde 19 hobi bahçeciliği federasyonu var.

Hobi bahçeleri tarım arazilerine kurulmuyor. Büyük bölümü şehir içinde. Şehrin en yeşil alanları olarak görülüyor. Belediyelere, kiliseye veya az sayıda da olsa özel arsalarla kurulan bahçelerin yasası, tüzüğü var. Bu bahçelerde mülkiyet satışı yok, hisse devri yapılıyor. Bahçesini, hissesini devretmek isteyen üye olduğu bahçenin derneğine bildiriyor. Dernek devir işlemlerini organize ediyor. Kimin alacağına dernek

yönetimi karar veriyor. Şehir şebekesinden su ve elektrik bağlanıyor. İklim'e göre kasım-mart döneminde suları kesiliyor.

Almanya'daki hobi bahçelerinde sadece kişinin kendi ihtiyacı için meyve ve sebze üretimi yapılmasına izin veriliyor. Ticari üretim yasak. Bahçenin belli oranında meyve, belli oranda sebze ve yeşil alan bulundurma zorunluluğu var. Hepsini meyve veya sebze alanı olarak kullanamıyorsunuz. Ziraî ilaç kullanımı yasak. Çevre ve doğaya zarar verecek hiçbir faaliyete izin verilmiyor. Sürekli ikametgâh olarak kullanılması yasak. Ancak, belli dönemlerde yorgunluk atmak için kalınabilir. Mangal serbest. Hobi bahçesi sahipleri için düzenli seminerler yapılıyor. Üretimle ilgili, bahçe bakımı, kompost üretimi gibi konularda eğitim veriliyor.

Tekrar etmekte yarar var. Hobi bahçeleri tarım arazisine değil, belediye veya kiliseye ait arazilere kuruluyor.

Hobi bahçesi alırken nelere dikkat edilmeli?

Türkiye'de ise, hobi bahçelerinin kurulduğu alanlar birçok yerde birinci sınıf tarım arazisi. Yapılaşmanın yasak olduğu alanlar. Geçekundu gibi önce kaçak olarak yapılmasına göz yumuluyor. Sonra, imar barışı ile yasal hale getiriliyor.

Tarımda "torba yasa" olarak adlandırılan 7255 Sayılı Gıda, Tarım ve Orman Alanında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun 4 Kasım 2020 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yasa görüşmeleri devam ederken yapılan açıklamalar hobi bahçelerinin sahiplerini çok endişelendirdi. Çünkü, bu yasa çıktıktan sonra hobi bahçelerinin yıkılacağı söyleniyordu. Yasa çıkmadan önce ve sonrasında da hobi bahçesi sahipleri "evim, bahçem yıkılacak mı" endişesi yaşarken, bir yandan da koronavirüs nedeniyle kendini şehir dışına atmak isteyenler, "nereden ve nasıl hobi bahçesi sahibi olurum" diye ciddi ciddi araştırıyor. Herkesin aklındaki soru aynı; hobi bahçesi alırken neye dikkat etmek gerekiyor? Alacağım hobi bahçesi yasal mı? Yıkılabilir mi?

Elbette ki öncelikle hukuki durumuna bakmak gerekiyor. İzmir Barosu avukatlarından dostum Mehmet Egemen'e hobi bahçeleriyle ilgili yasal durumu sorunca şu değerlendirmeyi yaptı:

“Hobi bahçeleri olarak tabir edilen yerlerin hukuki durumunun ne olduğunu ve hangi şartlara tabi olduğunu tespit edebilmek için;

- 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu (torba yasa ile bu kanunda bazı değişiklikler yapıldı)
- 3194 sayılı İmar Kanunu
- Köy Yerleşik Alanı ve Plansız Alanlar Tip İmar Yönetmeliği
- Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliği’ne bakmak gerekir.

Hobi bahçeleri olarak tabir edilen yerler ülkemizde genelde, köy yerleşik sınırları içerisinde olmayan tarla üzerinde görülmektedir. Yasalarımıza göre köy yerleşik sınırları içerisinde yer almayan tarla imara açık değildir. Ancak bazı şartlar altında köy yerleşik alanı dışındaki tarla üzerinde ruhsat alınmak suretiyle bir yapı yapılması mümkün olur.

Köy yerleşik sınırları içerisinde yer alan tarla üzerinde ise sadece köy nüfusuna kayıtlı ve köyde sürekli oturanlar, konut ile tarım ve hayvancılık amaçlı yapılar yapabilir; bu yapılar izne tabi değildir. Ancak, yapının fen ve sağlık kurallarına uygun olması ve köy ihtiyar heyetinden izin alınması şarttır.

Köy yerleşik sınırları içerisinde yer almayan tarla üzerine yapılacak baraka, kulübe, konteyner, prefabrik ev, depo, ahır, kümes, çardak, sabit karavan gibi her türlü yapı için ruhsat şarttır. Ruhsata tabi olmayacak tek şey Trafik Sicili’nde kaydı (yani plakası) bulunan çekme karavan, dorse, römork gibi araçtır. Ancak bu araçlar “taşınır” olarak kabul edilir ve tarla üzerinde amacına uygun bulunabilir.

Köy yerleşik sınırları içerisinde yer almayan tarla üzerinde özel imar şartları yerine getirilmesi halinde ufak yapılara izin verilmektedir. Belediye ve Mücavir Alan Sınırları İçinde ve Dışında Planı Bulunmayan Alanlarda Uygulanacak İmar Yönetmeliği hükümleri uyarınca bu özel şartlar şunlardır: Taban alanı katsayısı yüzde 5’tir. Yani yapının alanı parsel alanının yüzde 5’inden fazla olamaz. Yapının alanı 250 metrekareden ve yüksekliği de 6,50 metreden fazla olamaz. Yapı 2 kattan fazla olamaz. Üzerine yapı yapılacak parselin kadastral yola cephesi olması gerekir.

Bu şartları taşıyan yapılara, köy yerleşik sınırları içerisinde yer almayan tarla üzerinde bulunsa da imar izni verilir. Yapılması beklenen mevzuat değişikliği bu yönetmelikte olabilir. Fakat tarlasında üretim yapan kişinin yukarıdaki şartlarda bir yapı yapabilmesi üretim için zorunlu olabilir. Aslında sorun mevzuat hükümlerinin kendisinde değil, mevzuata uygun olmadan ve izin alınmadan ‘hobi bahçesi’ adı altındaki yapıların her yerde çoğalmasına göz yumulmasıdır.”

Avukat Mehmet Egemen’in de belirttiği gibi tarım arazilerindeki yapılaşma ile ilgili birçok yasal düzenleme var.

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası 2005 yılında çıkarıldı. Daha sonra bazı değişiklikler yapıldı. Bu yasa tarım arazilerinin ilçe bazında “Yeter Gelirli Arazi Büyüklüğü”nün tespitini öngörüyor. İlçe bazında sulu ve kuru tarım arazilerinin bölünebilecek alt sınırları bu yasa ile belirlendi. Diyelim ki bir ilçede yeter gelirli arazi büyüklüğü 10 dekar (dönüm) ise o ilçedeki kuru tarım arazileri 10 dekarın altına bölünemez. Ama 2005’ten bu yana yürürlükte olan yasayı kimse umursamamış. Araziler hobi bahçesi adı altında 100 metrekareye, 200-300 metrekareye kadar bölünmüş. Yönetenler de buna seyirci kalmış.

Verimli tarım arazileri, kurulan hobi bahçeleriyle ekonomik üretimin dışına çıkarılıyor. Yapılaşma ile, betonlaşma ile üretim yok ediliyor. Hobi bahçelerinin en yoğun olduğu İzmir’in Menderes ilçesi mandalina bahçeleri, seracılık yapılan tarım arazileriyle biliniyordu. Bu bahçelerin, arazilerin önemli bölümü parçalanarak hobi bahçeciliğine dönüştürüldü. Üretim yok edildi.

Türkiye, 1960-70’li yıllarda sahil beldelerinin zeytinliklerini yok ederek yazlık yaptı. Şimdi de tarım arazilerini yok ederek hobi bahçesine dönüştürüyor. Bu yapılaşma, bu rant sistemi tarıma yarar değil zarar verir. Birçok yerde havuzlu, otoparklı hobi bahçeleri var. Bunun adı hobi bahçesi değil hobikondudur. Bazı yerlerde kooperatif adıyla hobi bahçeleri pazarlanıyor. Son yıllarda başarılar elde eden kooperatifçiliğe de zarar veriliyor. Kooperatifçiliğin prestiji kullanılıyor.

Üretimden çıkmış, tarımsal üretim yapılamayan alanlar değerlendirilebilir, ama yasalar ve kurallar çerçevesinde. Ayrıca, kent tarımı ile hobi bahçeciliğini ayırmak gerekiyor. Kent tarımı dünyada geliyor. Hobi bahçeciliği daha çok tartışılacak, çok konuşulacak konulardan

birisi. Hobi bahçeleri tamamen yasaklansın diyen yok. Elbette yapıl-sın. Fakat verimli tarım arazilerine yapılmamalı. Dünyadaki örnekleri gibi kent içindeki alanlara yapılmalı. Yasalara uygun olmalı. Emlakçı-ların, rant peşinde koşanların değil, yerel yönetimlerin, sosyal hizmet uzmanlarının, ziraat fakültelerinin yönetiminde, denetiminde sosyal bir hizmet olarak, tarım konusunda farkındalık yaratacak, kendi mey-vesini, sebzesini yetiştirecek hobi bahçelerinin kurulmasına öncülük edilmeli. Tarımın, gıdanın, üretimin önemini hissettiren, anlatan hobi bahçeleri. Tarımı yok eden değil, tarımı, üretimi destekleyen bir kent tarımı, hobi bahçeciliği olmalı.

Örnek vermek gerekirse, Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Ya-sası 2005 yılında kabul edildi. 2014 yılında bu yasaı değiştiren 6537 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasasında Değişiklik Kanu-nu adıyla yeni bir yasa kabul edildi. Bu iki yasada toprak koruma ve arazi kullanımıyla ilgili önemli düzenlemeler var. Bu yasalar uygulan-sa bugün sorun haline gelen verimli tarım arazileri üzerindeki sanayi, enerji, konut, turizm, madencilik ve hobi bahçeleri gibi yapılaşmalar olmazdı. Tarım topraklarının amaç dışı kullanılması belli oranda da olsa önlenebilirdi.

Yasalar uygulanmadığı gibi, devletin yaptırdığı köprü, yol ve di-ğer altyapı yatırımları için milyonlarca ağaç kesildi, kesilmeye devam ediliyor. Otoyollar nedense verimli tarım arazilerinden, ovalardan ge-çiriliyor. *Resmî Gazete*'de hemen her gün enerji, yol, köprü için acele kamulaştırma kararları yayınlanarak tarım arazileri amaç dışı kullanı-ma açılıyor.

Çıkarılan yasalar uygulanmadığı için yapılaşmaya, sanayi, turizm, enerji, madencilik yatırımlarına, hobi bahçelerine göz yumuldu. Yasal düzenlemelere ilave olarak 7255 Sayılı Gıda, Tarım ve Orman Alanın-da Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun 4 Kasım 2020 ta-rihli *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Bu yasa ile tarım arazilerinin korunması için çıkarılan 5403 Sayı-lı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası'nda önemli değişiklikler yapıldı.

Aynı zamanda 7255 Sayılı Gıda, Tarım ve Orman Alanında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun ile tarım arazisine yapılan

hobi bahçelerinin yıkılması ve bunlarla ilgili cezalar getirildi. Verimli tarım arazilerine kurulan hobi bahçelerinin yıkılması öngörülüyor. Tarım arazilerinin bölünmesi önlenmeye çalışılıyor.

Kamuoyunda hobi bahçelerinin tümünün yıkılacağı algısı var. Hobi bahçesi sahipleri büyük bir tedirginlik içerisinde. Tek endişeleri sahip oldukları hobi bahçesinin yıkılması. “Madem yıkılacaktı neden izin verdiler?”, “İmar barışından yararlanılmasına neden izin verildi?” gibi sorular soruluyor.

Aslında, yasada hobi bahçelerinin tümüyle yıkılmasına ilişkin bir düzenleme yok. Verimli tarım arazilerine kurulan hobi bahçeleri ile ilgili cezai yaptırımlar var.

Yasanın çıkarılması konusunda büyük çaba gösteren Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarım ve Köyişleri Komisyonu Başkanı Kars Milletvekili Prof. Dr. Yunus Kılıç, yasanın kabulünden hemen sonraki açıklamalarında tarım arazilerine kurulmuş hobi bahçelerinin kesinlikle yıkılacağını söyledi.

Kabul edilen 7255 Sayılı Yasa ile 2005 yılında çıkarılan ve daha sonra birkaç kez değiştirilen 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası’nda hobi bahçeleri olarak veya başka amaçlarla tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına yönelik yaptırımlarda önemli düzenlemeler yapıldı. Hapis cezası dahil önemli cezalar getirildi.

Hobi bahçelerini ilgilendiren düzenlemeleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- İmar planlarında tarımsal niteliği korunacak alan olarak ayrılan yerlerle kamu yararı kararı alınarak tarım dışı amaçla kullanım izni verilen yerler, yeniden izin alınmaksızın bu amaç dışında kullanılamayacak ve planlanamayacak.
- Tarımsal amaçlı arazi kullanımlarında, tarımsal amaçlı arazi kullanım plan ve projelerine uyulması zorunlu olacak. Bu plan veya projelere aykırı hareket edilmesi halinde yani tarım arazisine hobi bahçesi kurulması durumunda valilikçe resen tespit yaptırılarak sorumlulara; 1000 Türk lirasından az olmamak kaydıyla bozulan arazinin her metrekaresi için 10 Türk lirası idari para cezası uygulanacak.
- Projeye uygunluk sağlanması için azami 2 ay süre verilecek.

Hobi bahçesi büyük ova koruma alanlarında ise bu cezalar iki katı olarak uygulanacak.

- Bu sürenin sonunda aykırı kullanımların devam etmesi durumunda; valilikçe faaliyet durdurulacak ve belirtilen idari para cezası üç katı olarak uygulanacak.
- İzinsiz bütün yapılar, masrafları Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından karşılanmak kaydıyla, bir ay içinde belediyeler veya il özel idareleri tarafından yıkılacak. Arazi yeniden tarımsal üretime uygun hale getirilecek. Arazinin tarımsal üretime uygun hale getirilmesi için yıkım ve temizleme masrafları sorumlulardan Bakanlıkça genel hükümlere göre tahsil edilecek.
- Hakkında yıkım kararı alınmış olmasına rağmen bir ay içinde belediye veya il özel idarelerince yıkılmayan yapılar, yıkım masrafları Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından karşılanmak üzere Bakanlıkça yıkılabilir veya yıktırılabilir. Yıkım masrafları %100 fazlası ile ilgili belediye veya il özel idaresinden tahsil edilecek. Bu şekilde tahsil edilememesi halinde belediyelerin veya il özel idarelerinin Hazine veya İller Bankası ödeneklerinden kesilecek.
- Toprak koruma projelerinin hazırlanmaması, yetersizliği veya zamanında gerekli tadilatların yapılmaması sonucu arazi tahribi veya toprak kayıpları olması halinde meydana gelecek zararlardan; proje hazırlanmasına gerek olmadığına karar verenler, proje hazırlanmış ise projeyi hazırlayan ve onaylayanlar sorumlu tutulacak.
- Tarım arazilerini, tescili mümkün olmayan fiili hisseler oluşturarak arazinin hisselerle tekabül ettiği kabul edilen kısımlarının zilyetliğini, bir özel hukuk tüzel kişinin faaliyet kapsamında bu tüzel kişiyle üyelik veya ortaklık ilişkisi kurarak devretmek veya bu işlere aracılık etmek suretiyle arazinin bütünlüğünün bozulmasına ve amacı dışında kullanılmasına sebebiyet verenlere 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 100 günden 1000 güne kadar adli para cezası verilecek. Ayrıca bu tüzel kişi hakkında 50 bin Türk lirasından 250 bin Türk lirasına kadar idari para cezası kesilecek. Tarım arazisinin bütünlüğünün sağlanması ve tarımsal üretime uygun duruma getirilmesi halinde, bu fıkra uyarınca kamu

davası açılmayacak, açılmış olan kamu davası düşecek, mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkacak.

Yasa çıktı ama, uygulanmadı. Birkaç ilde bazı hobi bahçeleri yıkıldı. Ama yasa uygulansa bir ay içinde birçok hobi bahçesinin yıkılması gerekiyordu. Ayrıca, yasa hazırlanırken yine sahadan bihaber hazırlanmış, Ankara’da masa başında karar verilmiş. Yasaya göre, tarım arazisine yapılacak hobi bahçeleri yıkılacak. O alan eskisi gibi tarıma elverişli hale getirilecek. Fakat, imar barışından yararlanmak için başvurusu yapılanlar yıkılmayacak. Aynı parselde diyelim ki 10 tane hobi bahçesi var. Bunlardan 4 tanesi imar barışından yararlanmış, yani yıkılmayacak. Diğer 6 tanesi yararlanmamış ve yıkılacak. O zaman bu alan nasıl eski haline getirilerek tarım yapılabilir?

Mutlaka sahadaki fiili duruma bakılarak karar verilmesi gerekiyor. Mesela belediyelerin sahip olduğu ve ovalara yapılan ve kira geliri elde edilen bahçeler yıkılabilir ve eski haline döndürülebilir. Fakat, vatan- daşın satın aldığı, bir kısmı imar barışından yararlanmış bir kısmı yararlanmamış bahçelerin yıkılması mümkün görünmüyor. O tarım arazisini satan çiftçiye “bahçeleri yıkacağız gel burada tarım yap” denilebilir mi? Çiftçi zaten tarım yapabilse, para kazansa satmazdı.

Bu ayrıntılar hiç hesaba katılmadan yapılan yasal düzenleme işe yaramaz ve uygulanamaz.

Hobi bahçeleri konusunda gösterilen hassasiyet diğer tesisler, toplu konutlar için de gösterilmeli. Özellikle Ege Bölgesi’nde verimli tarım arazilerine kurulan ve birçoğu da kaçak olan jeotermal enerji santralleri var. Kurulduğu alan tarım arazisi. Tesisten çıkan buhar, ağır metaller tarım ürünlerine büyük zarar veriyor. Türkiye’nin dünyada üretiminde ve ihracatında birinci olduğu Ege inciri tehdit altında. Bunlara neden izin veriliyor?

Türkiye’nin en verimli ovaları sanayi ve konut işgali altında. Ovalarda tarım ürünleri yerine beton yapılar yükseliyor. Onlara yönelik bir çalışma neden yapılmıyor?

Koruma altına alınan ve bir çivi bile çakılamaz denilen ovalara termik santral kurulması girişimleri var. Bunlara neden izin veriliyor?

Tarım arazilerine kurulan hobi bahçelerini yıkmak için gösterilen

aba sanayi, konut, enerji, madencilik, altyapı tesislerinin kaldırılması, bundan sonra izin verilmemesi için de gösterilmeli.

Hobi bahçeciliğine, kent tarımına kesinlikle karşı değilim. Yıllardır tarım için, üretim için çırpınan, yazan bir gazeteci olarak verimli tarım arazilerine kurulmasına karşıyım. Almanya rneğinde olduğu gibi, hobi bahçesi kentsel alanlarda olur. Belediyelere, kamuya ait kentsel alanlar rant yerine bu amaçla kullanılmalı. Verimli tarım arazilerinde, ovalarda hobi bahçesi olmaz.

Meyve ağaçları kesilerek, orman yok edilerek hobi bahçesi kurulmaz. Hobi bahçesi konut değildir. Yazlık değildir. Adı üzerinde, hobi amaçlıdır ve üretim yapılır. Hobi bahçesinde ticari amaçla üretim olmamalı. Bu bahçelerde tarım ilaçları/zehirleri kullanılmaz. Üretilen rnler satılmaz.

Kentte yaşıyanların tarıma, üretime olan özlemlerini giderecekleri, kendi ihtiyaı olan sebzeyi, meyveyi üretecekleri bir alan olmalıdır.

Hobi bahçesi emlakıların rant alanı değildir, olmamalıdır. Hobi bahçesi yatırım aracı değildir. Havuzlu, otoparklı hobi bahçesi olmaz. Bu arazilerde sanayi, enerji, madencilik, otoyol, köprü, termik santral, turistik tesis ve benzeri yapılaşmalara da karşıyım. Kesinlikle izin verilmemeli. Kaçak olanlar derhal yıkılmalı.

Tarım arazilerine kurulacak her türlü yapılaşmaya, işgale, gaspa karşı durmak insanlık görevidir. Kızılderili atasözünde ifade edildiği gibi “Yeryüzü atalarımızdan miras kalmadı, çocuklarımızdan dn aldık.”

**DEĞERLENDİRİLEMİYEN ZENGİNLİK,
COĞRAFİ İŞARET**

Tarımda sadece üretmek yetmiyor. Üretilen ürünün değerlendirilmesi, daha fazla katma değer elde edilmesi, farkındalığın ortaya çıkarılması hem ülke hem de üreten çiftçi açısından çok önemli. Bir ürünün farklı kılan önemli özelliklerinden birisi, sahip olduğu özellikleri, yettiği yerdir. Tüketicie sağladığı yarardır. Sağlıklı ve güvenilir olması gibi birçok faktör eklenebilir.

Ürünün ayırt edici özellikleri yine önemli unsurlardan birisidir. Sıradan bir ürün de olabilir, geçmişten kültürüyle birlikte gelen geleneksel bir özelliği de olabilir. Coğrafi işaret tam da bu farklılıkları ortaya koyan önemli bir kimliktir aslında. Ürünün ayırt edici kimliği.

Küreselleşmenin dayattığı tek tip beslenme modeli tarımda çeşitliliği azaltan önemli faktörlerden birisi. Artık her şey sıradanlaşıyor. Her ürün her yerde yetiştiriliyor. Pazarda, markette, manavda hep tek tip ürünler görmemiz bundan. Farklı ürünler bulmak için daha yerel pazarlara bakmak gerekiyor.

Elma örneğinde olduğu gibi. Dünyada 6 binden fazla elma çeşidi olduğu tahmin ediliyor. Türkiye’de ise 500’den fazla çeşit var. Markette, pazarda, manavda bırakın 500 çeşidi 5 çeşit elma bile bulmak zor. Amasya elmasını bile çoğu yerde, çoğu zaman bulmak kolay değil.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, dünyada 400 bin bitki türü var. Tarımın başlangıcından bugüne 7 bin tür toplanmış ve yetiştirilmiş. Dünya gıda arzı sadece 200 bitki çeşidine bağlı. Bunların çoğu da meyve ve sebzelerdir. Tüketilen gıdanın 4’te 3’ünü sadece 12 tür sağlıyor. Sadece 9’u bitkisel üretimin yüzde 66’sını oluşturuyor.

Binlerce bitki çeşidi varken sadece 9 tanesinin bitkisel üretimin yüzde 66’sını oluşturması, çeşitliliğin ne kadar azaltıldığını gösteriyor. İnsanlar kendi topraklarında, kendi yörelerinde yetişen veya yetiştirilen ürünleri artık göremez oldu. Çünkü çeşitlilik büyük oranda yok edildi. Dünyanın pek çok yerinde aynı çeşit ürünler tüketime sunuluyor. Ülke içerisinde bile yerel ürünler giderek kayboluyor. Hemen her pazarda, manavda, markette aynı çeşitler var.

Küreselleşme ile dayatılan tek çeşitliliğe karşı bir yandan da yerel

ürünlerin değeri arttı. Yereli kaybetmeme kaygısıyla yerel beslenme modelleri yine ön plana çıktı, değer kazandı. Türkiye'ye Çin'den sarımsak ithal edilince Kastamonu Taşköprü sarımsağının değeri fark edildi.

Bu yeni trend aynı zamanda coğrafi işaretin önemini de artırdı.

Coğrafi işaret; belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir. Finike portakalı, İskoç viskisi, Rokfor peyniri gibi.

Coğrafi işaretin temel amacı; özellikleri bir yöreden, bilgi ve bece-riden kaynaklanan bir coğrafi adı sahte ve taklitlerinden korumaktır. Tarımsal üretimde çeşitliliği teşvik etmek, yöresel ürünleri kültürüyle birlikte korumaktır. Aynı zamanda kırsal kalkınmayı sağlayarak çiftçilerin gelirlerini yükseltmek, özgün ürünleri geliştirmek ve kırsal nüfusu yerinde tutmaktır.

Dünyada coğrafi işaret alınan 10 bini aşkın ürün olduğu tahmin ediliyor. Bu ürünlerin yüzde 10'u gelişmekte olan ülkelerde. Pazarın büyüklüğü ise 200 milyar doların üzerinde.

Avrupa Birliği'nde sadece tarım ve gıda ürünlerine coğrafi işaret veriliyor. Verilen coğrafi işaretlerin neredeyse tamamı tarım kooperatiflerine, yani üreticilere ait.

Türkiye'de coğrafi işaret konusundaki çalışmaların öncüsü olan Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretler Türkiye Araştırma Ağı Başkanı Prof. Dr. Yavuz Tekelioğlu'nun 2020 yılı verilerine dayanarak verdiği bilgiye göre, Avrupa Birliği'nde coğrafi tescil almış toplam 1479 ürün var. İtalya 302 ürün ile ilk sırada. Fransa'nın 254, İspanya'nın 200, Portekiz'in 140 ve Yunanistan'ın Avrupa Birliği'nden tescil almış 113 ürünü var.

Avrupa Birliği'nin coğrafi işaret ürün pazarının toplamı 77,1 milyar euro civarında. En büyük pay 26 milyar euro ile Fransa'nın. İtalya, parmesan peynirinden yaklaşık 2 milyar euro gelir sağlıyor.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden tescil almış henüz 5 ürünü bulunuyor. O ürünler; Gaziantep baklavası, Aydın inciri, Aydın kestanesi, Malatya kayısı ve Milas zeytinyağı. Taşköprü sarımsağı, Bayramiç beyazı (nektarin), İnegöl köftesi, Afyon sucuğu, Afyon pastırması, Kayseri pastırması, Hatay künefesi, Kayseri mantısı, Kayseri sucuğu,

antepfıstığı, Edremit Körfezi yeşil çizik zeytini, Antep lahmacunu ve Giresun tombul fındığı gibi tescil başvurusu yapılmış ürünlerin de kabul edilmesi bekleniyor. Tescil süresi birkaç yıl alabiliyor.

Türkiye’de tarım ve gıda ürünlerinin yanı sıra, el sanatları, doğal ürünler, maden ürünleri ve mevzuatta belirtilen şartlar taşıyan sanayi ürünleri de tescil edilerek coğrafi işaret alınabiliyor. Coğrafi işaretler, menşe adı ya da mahreç işareti olarak tescil ediliyor.

Menşe adı: Bir ürünün, tüm veya esas nitelikleri belirli bir coğrafi alana ait doğal ve beşerî unsurlardan kaynaklanıyorsa bu durumdaki coğrafi işaretlere “menşe adı” deniliyor. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümünün belirlenen coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu çerçevede menşe adı olarak tescil edilen coğrafi işaretlerin kaynaklandıkları yöre ile bağları çok kuvvetlidir.

Mahreç işareti: Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla belirli bir coğrafi alan ile özdeşleşmiş olan; üretim, işleme ya da diğer işlemlerinden en az birinin belirlenmiş coğrafi alan içinde gerçekleşmesi gereken ürünlerin konu olduğu coğrafi işaretlere “mahreç işareti” denir. Hammaddesi veya üretim, işleme aşamalarından bir tanesi yörede gerçekleşen bir ürün mahreç işareti olarak tescillendiğinde diğer üretim ve işleme aşamaları kaynaklandığı yöre dışında da gerçekleştirilebilir.

Yasayla tanımı yapılan menşe adı ve mahreç işaretini basit iki örnekle anlatalım. Aydın kestanesi bu ilimizde üretiliyor. İşlenmesi, diğer işlemlerinin tamamı bu ilde gerçekleştiriliyor. Bu nedenle Aydın kestanesi menşe adı olarak tescil edilebilir. Kestane şekeri ise, hammaddesi yani kestanesi Aydın’dan sağlanarak Bursa’da diğer işlemler yapılıyorsa o zaman mahreç işareti veriliyor.

Türkiye Patent ve Marka Kurumu çalışmalarına göre, Türkiye’de coğrafi işaret alabilir 2 bin 500 civarında ürün var. 2020 yılı itibarıyla tescil edilen ürün sayısı 661 ve başvurusu yapılmış tescil bekleyen ürün sayısı ise 691. Tescil alan bu ürünlerin yüzde 75’inden fazlası tarım ve gıda ürünü.

Türkiye’de sadece tarım ve gıda ürünlerine değil, geleneksel ürünlere, el sanatları, sanayi ürünlerine de tescil veriliyor. Bugüne kadar verilen tescillerin 417’si (yüzde 63,4) mahreç işareti, 238’i (yüzde 36,2) menşe adı sahibi ve 3’ü (yüzde 0,5) geleneksel ürün.

Avrupa Birliği'nde tescil edilen coğrafi işaretli ürünlerde peynir ve şarap ilk sıralarda. Türkiye'nin bilinen 200'den fazla peynir çeşidiyle dünyada önemli bir yere sahip olmasına rağmen bunu yeterince değerlendiremediğini coğrafi işaret tescilinde de görüyoruz. Toplam tescillerin sadece yüzde 3'ü peynir. Coğrafi işaret tescili alan peynir sayısı 20. Bira ve diğer alkollü içeceklerde tescil sayısı 10, yüzde 1,5 oranına denk geliyor. Türkiye'de en çok tescil alan ürün grubu yüzde 26,1 ve 172 tescil ile işlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlardır.

İkinci sırada ise, yüzde 19,9 ve 133 tescille yemekler ve çorbalar var. Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri ve tatlılarda 103 tescilli ürün dikkat çekiyor. Halılar, kilim ve dokumalar dışında kalan ürünlerde, yani el sanatlarında 37 tescilli ürün bulunuyor.

Avrupa Birliği'nde coğrafi işaret tescilinin neredeyse tamamı üreticiler, kooperatifler tarafından alınıyor. Türkiye'de ise, ağırlıklı olarak belediyeler, ticaret ve sanayi odaları, borsalar, valilik, kaymakamlık gibi kamu veya kamu niteliğindeki kurumlar ve şirketler tarafından alınıyor. Üretici ve kooperatifler bu konuda etkin değil.

Ticaret ve sanayi odalarının coğrafi tescilini yaptığı ürün sayısı 210, belediyelerin 176, ticaret borsalarının 61, valiliklerin 43, kaymakamlıkların 27. Buna karşılık ziraat odalarının yaptırdığı tescil sayısı 18, üretici birliklerinin 15, kooperatiflerin ise 13.

Başka ülkelerden de Türkiye'den coğrafi işaret alan ürünler var. Özellikle en çok taklit edilen parmesan ve hellim peyniri konusunda, şampanya, viski ve alkollü içkilerde alınan tesciller var.

Fransa, şampanya için tescil alırken, İtalya, Grana Padano ve parmesan peyniri, Parma jambonu; Birleşik Krallık, İskoç viskisi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hellim peyniri ve geleneksel içkisi Zivaniya için Türkiye'den coğrafi işaret tescili aldı.

Türkiye'de üç bin civarında yöresel ürün olduğu tahmin ediliyor. Bu potansiyele bakıldığında yıllık en az 2 milyar euro coğrafi işaretli ürünler ihracatı yapılabilir. Bugün ise birkaç yüz milyon euro seviyesinde. Avrupa Birliği uygulamaları da dikkate alınarak Türkiye'nin tarımdan zenginlik üretebileceği alanlardan birisi de coğrafi işaretli ürünler olabilir. Büyük bir potansiyel var. Ancak, çok dar açıdan

bakıldığı için ve sistem kurulmadığı için, organizasyon eksikliğinden bu potansiyel değerlendirilemiyor.

Bugün coğrafi işaret, iller arasında “o ürün benim” yarışı düzeyinde ele alınıyor. İncir Aydın’ın mı, İzmir’in mi yoksa Ege’nin mi? Bunun kavgası veriliyor. Bu tartışmayı yapanlar da inciri üretenler değil, ticaret borsaları, odalar, belediyeler. İncir için İzmir Ticaret Borsası “Ege inciri” diye tescil alırken, Aydın Ticaret Borsası “Aydın inciri” olarak tescil aldı. Bununla da yetinmedi, Avrupa Birliği’nden de coğrafi işaret tescili aldı. Türkiye’de üreticiden çok, kamu ve kamu niteliğindeki kurumlar coğrafi işaret tescili yaptırıyor. Aldıkları tescil belgesini duvara asınca o ürüne sahip çıktıklarını düşünüyorlar. Bu kurumların duvarları belgelerle doldu. Kurumlar, iller belge sayısıyla övünür oldu. Ekonomik olarak, üreticiye, yöreye, ülkeye katkısı istenen düzeyde olmuyor.

Coğrafi işaret almanın temel felsefesi ürünü taklitlerinden korumak, değer kazandırmak ve değerinde satmaktır. Ancak, bu ürünler korunmadığı gibi taklit ve taşışş artarak devam ediyor. Coğrafi işaret alınan ilk ürün Ayvalık zeytinyağı. En çok taklit edilen ürün de Ayvalık zeytinyağı.

Finike portakalı örneğinde olduğu gibi, Türkiye’de üretilen Finike portakalının en az 4-5 katı portakal Finike diye satılıyor.

Bu nedenle coğrafi işaret konusunun daha ciddi ele alınması, üreticilerin kendi ürünlerine sahip çıkarak coğrafi işaret almaları ve koruma sağlamaları gerekiyor. Devletin de bu ürünleri koruyacak denetim mekanizmasını oluşturması gerekir.

Coğrafi işaretli ürünler ikamesi olmayan, bilinçli tüketiciler tarafından izlenen, talep edilen ürünler. Türkiye, bu konuda iyi bir organizasyon, yasal altyapı ve sıkı denetimle ürünlerine değer katabilir. Hem ihracatını artırmış olur, hem de yerel kalkınmaya ciddi katkı sağlar. Tarım ve gıda sektörü için önemli bir çıkış yolu olabilir.

İstenilen değere ulaşmak için öncelikle uluslararası marka olmak gerekiyor. Uluslararası marka için coğrafi işaret tescili almak, özellikle de Avrupa Birliği’nden coğrafi işaret tescili almak önemli.

Bir ürüne coğrafi işaret alınması önemli, ancak daha da önemlisi bu işareti almış, tescil edilmiş ürünlerin korunması. Yani etkin bir denetim yapılması. Sahte, taşışşlı, merdiven altı ürünlerin yaygın olduğu bir ülkede bu denetim çok daha büyük önem kazanıyor.

Tarım Bakanlığı, 2012 yılından beri belli aralıklarla gıdada tağşiş ve taklit yapan işletmeleri, üreticileri kamuoyuna açıklayarak teşhir ediyor. Coğrafi işaret alan ilk ürün olan “Ayvalık zeytinyağı” en çok taklit edilen ürünlerden birisi. Bakanlığın teşhir ettiği zeytinyağı ürünlerinin birçoğunda “Ayvalık” ibaresi var. “Ayvalık Hasat”, “Gurme Ayvalık”, “Ayvalık Naturel”, “Ayvalık Safir Naturel” markası ile üretilen ve tağşişli olduğu için teşhir edilen bu yağların farklı illerde üretildiği Bakanlığın açıklamalarında yer aldı. Bu yağlar, Ayvalık zeytinyağı ile bir ilgisi olmadığı halde “Ayvalık” adıyla piyasaya sürülüyor.

Denetimle bu sahtekârlıklar önlenmezse Ayvalık zeytinyağına coğrafi işaret almanın anlamı kalmıyor. Hem Ayvalık zeytinyağı üreten çiftçi hem de tüketici aldatılmış, zarara uğramış olur.

Prof. Dr. Yavuz Tekelioğlu’nun her fırsatta dile getirdiği gibi, coğrafi işareti bir araba imalatına benzetirsek, coğrafi işaretli ürün yani araba var, ama tekerleği yok. Denetim olmadığı için yürümüyor.

Türkiye, coğrafyası, iklimi, yöresel ürünleri, zengin mutfağı, çok çeşitli tarımsal ürünleri ile coğrafi işaretler bakımından çok zengin bir potansiyele sahip. Bu potansiyelin ortaya çıkarılması tarıma, kırsal kalkınmaya ve genel olarak ülkeye büyük bir katma değer sağlayacaktır. Bu nedenle başta denetim olmak üzere yapılacak çok iş var. Bu konuda çaba gösterenler desteklenmeli.

Antalya Ticaret Borsası uzun yıllardan bu yana Yöresel Ürünler Fuarı (YÖREX) düzenleyerek ülkenin en ücra köşesindeki ürünleri buluşturuyor, tanıtıyor. Ankara Ticaret Odası, coğrafi işaretler zirvesi ve yine fuar organizasyonu ile farkındalık yaratmaya çalışıyor.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği bu çabalara destek sağlıyor.

Ancak, daha organize, daha bilimsel çalışmalar yapmak ve ülkenin potansiyelini değerlendirmek için Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretler Türkiye Araştırma Ağı Başkanı Prof. Dr. Yavuz Tekelioğlu’nun söylediği gibi Coğrafi İşaret Enstitüsü kurulmalı. Hem ulusal hem de uluslararası çalışmaları yürütecek enstitü, bu alanda Türkiye’nin potansiyelini harekete geçirerek hem kültürel hem de ekonomik ciddi faydalar sağlayabilir. Coğrafi işaretli ürünler potansiyeli değerlendirilirse tarım için, ekonomi için yeni bir çıkış yolu olacaktır.

İKLİM VE TARIM

İklim krizi ve Türkiye

Türkiye, iklim değişikliğinden en fazla etkilenmesi beklenen Akdeniz Havzası'nda yer alıyor. Kuraklığın daha sık yaşanması ve yayılması, aşırı sıcaklar ve daha birçok felakete neden olan iklim değişikliğine karşı mücadelede daha etkin çalışmalar yapılması gerekiyor.

Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, iklim değişikliği ve tarım konusunda İzmir ve Şanlıurfa'da 2021'de, Ankara'da 2022'de olmak üzere geniş kapsamlı 3 çalıştay düzenledi. Bu çalıştaylarda 81 ilin Tarım ve Orman Müdürlüklerinden en az iki katılımcı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü yönetici ve uzmanları, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge ve Kalkınma İdaresi, Boğaziçi, Ege, Harran üniversiteleri, Araştırma Enstitüleri, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma Merkezi ve daha birçok kurumdan katılımcılar yer aldı. Bütün bu çalışmaların sonucunda "İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu" hazırlandı. Ayrıca, 27 maddeden oluşan "İklim Değişikliği ve Tarım Sonuç Bildirisi" yayımlandı.

Rapor ayrıntılı ve önemli bilgiler içeriyor. Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli ve Toprak Reformu Genel Müdürü Kerim Üstün'ün sunuş yazılarının da yer aldığı toplam 114 sayfadan oluşan raporda çok çarpıcı tespitler var. Bunları özetleyerek paylaşıyorum:

"Dünyada iklim değişikliğinden en çok etkilenmesi beklenen bölgelerden Akdeniz Havzası'nda yer alan Türkiye'de kuraklığın geniş bölgelerde hissedileceği ve aşırı sıcak günlerin sayısının artacağı öngörülmektedir. Bu nedenle bu sorunun ulusal anlamda ciddiyetle ele alınması gerekmektedir.

Dünyada enerji tüketimi, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının açık ara en büyük kaynağı olup dünya çapında sera gazı emisyonlarının %73'ünden sorumludur. Enerji sektörünün haricinde emisyon üreten başlıca diğer alanlar, tarımsal faaliyetler (%12), arazi kullanımı, arazi kullanım değişikliği ve ormansızlaşma gibi ormancılık faaliyetleri (%6,5), kimyasallar, çimento ve farklı endüstriyel süreçler (%5,6)

ve düzenli depolama alanları ile atık suların da yer aldığı atıklardan (%3,2) oluşmaktadır.

İklim değişikliğinin tarımda yarattığı risk çok yüksek

Genel olarak bütün tarım ürünlerinin büyümesi için toprak, su, güneş ışığı ve sıcaklığa ihtiyaç vardır. İklim, sayılan bileşenlerin hepsine etki eden dinamik bir bileşendir. Bu nedenle tarım sektörü için yarattığı risk, içerdiği bilinmezlikler yüzünden çok yüksek seviyededir. İklim, tarımsal üretimi doğrudan etkileyen etmenlerin başında gelmektedir.

İklim değişikliğinin tarımsal üretimdeki olumsuz etkilerini önlemek ve tarımsal üretimi iklim değişikliğine adapte etmek için Birleşmiş Milletler'in (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından 13'üncüsü iklim eylemidir. Bu eylemde iklimle ilgili tehlikelere ve doğal afetlere karşı dayanıklılığın ve uyum kapasitesinin bütün ülkelerde güçlendirilmesi, iklim değişikliğiyle ilgili önlemlerin ulusal politikalara, stratejilere ve planlara entegre edilmesi, iklim değişikliğine uyum, etkinin azaltılması ve erken uyarı konularında eğitimin, farkındalık yaratmanın ve insani ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi temel hedefler olarak belirlenmiştir.

Tarım sektöründe ise bu hedefler; açlığın sona ermesi, gıda güvenliğinin sağlanması ve sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi, bitki desenlerinin dayanıklılığı ve üretim sistemlerinin iklim risklerine ve doğal afetlere uyumlu hale getirilmesi, tarım sistemlerinin iklim değişikliğine uyumlu hale getirilmesi, sürdürülebilir gıda üretim sistemlerinin sağlanması, üretimin artırılması ve ekosistemlerin korunması eylemleri olarak öne çıkmaktadır.

İklim değişikliğinin en önemli etkisinin su döngüsü üzerinde olacağı tüm bilimsel raporlarda ispatlanmıştır. Araştırmalar 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı yaşayacağını ortaya koymaktadır. Ekonomik sulanabilir arazi varlığımız 8,5 milyon hektar ve sulamaya açılan arazi miktarımızda (2020) 6,7 milyon hektardır. Su stresi yaşayan ülkemizin su kaynakları ise yerüstü suyu 98 milyar metreküp, yeraltı suyu 14 milyar metreküp olup toplam kullanılabilir su (net) miktarı ise 112 milyar metreküp olarak tespit edilmiştir. Kişi

başına düşen kullanılabilir su miktarı yıllık 1.347 metreküptür. Bu durum su zengini bir ülke olmadığımız ve hatta su stresi altında olan ülke konumunda olduğumuzu göstermektedir. Ülke genelinde sulamaya açılan alanlarda sulama oranı %65 ve sulama randımanı ise %45'dir. Ayrıca; 71 kilogram et için 15 ton su ve 1 fincan kahve için 170 litre suya ihtiyaç olduğu göz önünde bulundurulduğunda su kaynaklarının sürdürülebilir yönetilmesi gerektiğini daha da önemli olmaktadır.

Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri

Sıcaklık Artışı: Sıcaklık, yağış ve atmosferik CO² (karbondioksit) konsantrasyonundaki değişikliklerin birleşik etkileri ürün verimini etkilemektedir ve bu etki bölgelere göre farklılık göstermektedir. Avrupa Çevre Ajansı 2019 Raporu'nda, Akdeniz Havzası'nın büyük bölümünde ürün veriminde azalma ve hayvancılık için artan bir risk öngörülmektedir. İklim projeksiyonları, Avrupa'nın büyük bölümünün küresel ortalamadan daha yüksek düzeyde ısınma yaşayacağını göstermektedir.

Kuraklık: İklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sorunlardan bir diğeri kuraklıktır. Kuraklık ürünü, hem miktar hem de kalite açısından olumsuz etkilemektedir. Kuraklık sonucunda, bitkinin su ihtiyacı karşılanamamakta, yabancı ot ve haşere artışıyla birlikte ürün veriminde ve kalitesinde azalmalar yaşanmaktadır.

Toprak Verimliliği ve Erozyon: Erozyon toprağın, özellikle de verimli üst toprağın su ve rüzgâr gibi doğal süreçlerin yanı sıra insan aktivitesiyle hızlı bir şekilde taşınmasıdır. Sıcaklık artışları ve toprağın işlenmesi, topraktaki bozulma hızını artırmaktadır. Bu durumda erozyon tehlikesi artmakta ve toprak verimliliği azalmaktadır. Yapılan araştırmalara göre Türkiye'nin toprak verimliliği son 10 yılda yüzde 23 azalmıştır.

Su Kaynaklarında Azalma: Su, temel yaşam kaynağıdır. İklim değişikliğinin önemli sonuçlarından biri, su kaynakları ve su döngüsü üzerinde yarattığı olumsuz etkilerdir. İklim değişikliği nedeniyle;

- Su döngüsünde değişimler (artan atmosferik su buharı, yağış rejiminde değişiklik, kuraklık ve seller gibi aşırı sonuçlar, kutup ve dağ buzullarının geniş ölçüde erimesi, toprak neminde değişiklikler),
- Yüksek hava sıcaklıklarının su miktarını ve kalitesini etkilemesi,

- Deniz seviyesi yüksekliğinin, nehir ağzı ve kıyı yeraltı sularının tuzlanmasına yol açması, bu nedenle kıyı alanlarında insanların ve ekosistemlerin tatlı suya erişiminin azalması söz konusudur.

Aşırı Yağış: İklim değişikliğiyle birlikte yağış şiddeti ve dağılımında değişimler gözlenmektedir. Birkaç ay içerisinde düşmesi gereken yağış birkaç saat içerisinde yağarak ciddi zararlara neden olmaktadır. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü Batı ve Güney bölgelerindeki yağışlarda belirgin bir düşüş beklenirken, ılımlı bir orta enlem ikliminin hüküm sürdüğü Karadeniz Bölgesi'nde yağışların artması beklenmektedir. Artan sıcaklık ve azalan yağış nedeniyle, kuraklık olaylarının şiddet, sıklık ve süresinde artış beklenmektedir.

Doğal Bitki Örtüsü Değişimi: Artan iklim değişikliği doğal bitki örtüsünde de değişikliğe neden olmaktadır. Bu durumun ülkemizde de, özellikle bozkır alanlarının genişlemesine ve mera alanlarının azalmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Hastalık ve Zararlılar: İklim değişikliğiyle birlikte sıcaklık artışları veya yağış rejimindeki değişiklikler sonucunda bitki hastalık ve zararlıları için uygun ortamlar oluşabilmektedir. Ani olarak gelişebilen bu hastalık ve zararlı istilası nedeniyle ürün miktarı ve kalitesi düşmektedir.

Gıda Sektörüne Etkileri: 21. yüzyılın stratejik sektörleri arasında gösterilen tarım ve gıda sektörü, 2050'de 10 milyara ulaşacağı hesaplanan dünya nüfusunun beslenmesinde yetersiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Araştırmalar, 2050 yılında dünya nüfusunu beslemek için, tarım ve gıda üretiminin, bugünkü düzeyinden en az yüzde 50 oranında fazla olması gerektiğini belirtmektedir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) değerlendirme raporları, iklim değişikliğinin etkisiyle dünyada su kıtlığının ve kuraklığın artacağını, tarımsal verimliliğin düşeceğini, gıda fiyatlarında dünya genelinde yüzde 85'e varan artışların gerçekleşebileceğini öngörmektedir.

Yağış rejiminin değişmesi nedeniyle bazı tarım alanlarının kuraklaştığı, tarımsal ürünlerin olgunlaşma sürelerinin değiştiği, bazı tarım alanlarının sel suları altında kalarak kullanılamaz hale geldiği ya da deniz suyunun yükselmesi ile tuzlandığı ve verimin düştüğü bilinmektedir. Yükselen sıcaklıklar da gıdalarda bakteri üretimini artıracaktır. Özetle iklim değişikliği gıda güvenliğini de tehdit etmektedir.”

Raporda da yer verildiği gibi, iklim değişikliğinin etkisiyle ekim alanı ve üretim deseninin değişmesi, verim ve üretim miktarında düşüş kaçınılmaz görünüyor. Gelecek 30 yılda tarımsal verimlilikte yaklaşık yüzde 25 oranında bir düşüş olacağı farklı otoriteler tarafından belirtiliyor.

İklim değişikliğinden etkilenmeyen ürün ve bölge yok

Türkiye'nin 7 bölgesinin iklim değişikliğinden etkilenme düzeyi farklılıklar gösterse de etkilenmeyen ürün ve bölge yok. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün "İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu" bölgesel bazda da önemli bilgiler içeriyor. İklim değişikliğinin Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesindeki etkileri özetle şöyle:

Akdeniz'de biyoçeşitlilik azalıyor

Adana, Antalya, Burdur, Mersin, Isparta, Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illerini kapsayan bölgede yetiştirilen başlıca tarım ürünleri, buğday, pirinç, pamuk, turuncgiller, muz, haşhaş, şekerpancarı, zeytin, üzüm, soya fasulyesi, mısır ve yer fıstığıdır. Seracılığın da en yaygın olduğu bölgedir. Akdeniz Bölgesi'nde hayvancılık fazla gelişmemiştir.

İklim değişikliği hastalıklara ve zararlı popülasyonlarında artışlara neden olmakta, bu da tarım sektörünü olumsuz etkilemektedir. Aşırı sıcaklık, kuraklık ve beklenmeyen hava olayları nedeniyle oluşan afetlerle biyoçeşitlilik azalmakta, verim kayıpları yaşanmakta, ekim-dikim ve hasat zamanında değişiklikler meydana gelmektedir. Üretim maliyetleri de artmaktadır. Dolayısıyla, tarımsal üretimin azalması ürün fiyatlarının artmasına, ithal edilen ürün çeşidinin artmasına, ihracatın ise azalmasına sebep olabilmektedir.

İklim değişikliği nedeniyle meydana gelen beklenmeyen hava olayları beraberinde aşırı yağışları da getirdiğinde oluşan sel, dere yataklarında ve vadilerde yapılan hayvancılık ve seracılık faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir.

İç Anadolu’da kuraklık artarken, su kaynakları azalıyor

İç Anadolu, ülkemizin en az yağış alan bölgesidir. Bölge ekonomisinin temeli tarıma ve hayvancılığa dayanır. Tarım ürünleri içinde tahıllar başta gelir. Türkiye genelinde tahıla ayrılan toprakların yarıya yakını bu bölgededir. Bölgenin sulanabilen bölümlerinde şeker pancarı tarımı yapılır. Ayrıca buğday ve elmanın da en fazla üretildiği bölgedir. Küçükbaş hayvancılık ön plandadır.

Ankara, Eskişehir, Çankırı, Kayseri ve Niğde, Nevşehir, Sivas, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Karaman, Kayseri ve Yozgat’ı içine alan bölgede iklim değişikliği doğal afetlerdeki artışla tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Daha sıcak ve az yağışlı iklim koşulları, kuraklık şiddetinde artış, vejetasyon döneminde yağışlarda azalmalar görülmektedir. Yağışlardaki düzensizlik yeraltı ve yerüstü su kaynaklarında da önemli bir azalmaya neden olmuştur. Su kaynaklarının azalmasına ters orantıyla sulanabilir tarım alanları büyümektedir. Konvansiyonel tarım ve poli-kültür üretim nedeniyle su ve toprak kalitesi gün geçtikçe bozulmaktadır.

Zararlılarda ve hastalıklarda artış, gübreleme ve ilaçlama sorunları, hayvansal üretimde yem temininde güçlükler, mera alanlarının mera vasfını yitirmesi gibi sorunlar nedeniyle gün geçtikçe güvenilir gıdaya ulaşım azalmaktadır.

Ekolojiye uygun olmayan tarımsal faaliyetler: Mısır, yonca, şeker pancarı, havuç, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği vb. ile birlikte doğal kaynak kullanımı, kimyasal gübre ve pestisit kullanımı, yoğun toprak işleme faaliyetleri ve fosil yakıt kullanımının artması, iklim değişikliğini tetikleyen faaliyetler olarak değerlendirilmektedir.

Marmara’da tarımın yanı sıra deniz canlıları da tehdit altında

Türkiye’de bölge yüzölçümüne göre, ekili-dikili alanın en fazla olduğu bölge Marmara Bölgesi’dir. Bölgede yetiştirilen başlıca tarım ürünleri zeytin, pamuk, tütün, ayçiçeği, şeker pancarı, buğday, pirinç ve mısırdır. Bölgede meyvecilik çok gelişmiştir. Özellikle Bursa çevresinde çilek, elma, armut, kiraz, şeftali ve kestane üretimi oldukça fazladır. Bölgede hayvancılık büyük ölçeklidir.

İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Yalova, Sakarya, Bilecik, Bursa, Balıkesir'i kapsayan bölgede, iklim değişikliği bölge genelinde; ekim, hasat-harman, toprak işleme, gübreleme, sulama suyunun temininde rastlanan olumsuzluklar; hasat zamanında kaymalar-değişiklikler, hastalık ve zararlı kompozisyonu ile fizyolojik strese bağlı problemlerde ve ürün kalitesinde azalış olarak kendini göstermektedir. Sıcaklık; deniz ve doğal göllerin su sıcaklığında artışa sebep olmakta, bu durum da deniz canlılarının yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Yine bölge genelindeki illerde iklim değişikliğinin yağış rejimi, dolayısıyla tarımsal üretim ve toprak üzerindeki etkisi olumsuz olmaktadır. Donlar ve aşırı ısınmalar bitki gelişimine, özellikle bölgedeki ayçiçeği ve çeltik üretimine zarar vermiştir.

Ege'de kuraklık su kısıtlamasını zorunlu kılıyor

Yetiştirilen ürünler zeytin, üzüm, haşhaş, tütün, incir, pamuk, patates, turunçgiller, sebze, susam, buğday, arpa, şeker pancarıdır. Büyük kentler çevresinde (İzmir-Manisa-Denizli) kümes hayvancılığı, Muğla, Aydın, İzmir, Manisa çevresinde arıcılık, kıyılarda balıkçılık (Bodrum-Marmaris kıyılarında sünger avcılığı) yapılır; Menteşe yöresinde kıl keçisi yetiştiriciliği, büyük kentler çevresinde büyük baş hayvancılık, iç kesimlerde de koyun yetiştiriciliği gelişmiştir.

İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla, Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak'tan oluşan bölgede iklim değişikliğinin su-toprak ve ekosistem üzerine etkisini gösterdiği, ancak tarım sektörü üzerinde en önemli etkisinin kuraklık olarak ortaya çıktığı ve kuraklığın tüm sektörde olumsuz etkileri bulunduğu raporlanmıştır. Söz konusu etkinin su kısıtına gidilmesi sonucunu doğurduğu ve gerek depolamaların gerekse basınçlı sulama şebekesinin alansal olarak yetersizliğinden dolayı rekoltenin düştüğü görülmüş, az su alan ürünlerin hastalık ve zararlılara açık hale gelmesi ve mevsimlerdeki gece-gündüz sıcaklık farkının yükselmesi sonucu tarımsal ve yaşamsal alanlar olumsuz etkilenmiştir.

İklim değışikliğı Doğı Anadolu’da göçü tetikliyor

Doğı Anadolu Bölgesi yüzölçümünün ancak yüzde 10’unda tarım yapılabilir. Yer şekilleri ve iklim koşullarından dolayı tarımsal faaliyet gelişmemiştir. Erzurum, Kars bölümünde yaz yağışlarıyla oluşan çayırların geniş alan kaplaması büyükbaş hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır.

Ağrı, Ardahan, Bitlis, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Şırnak, Tunceli, Van’ı içine alan bölgede yıllar içerisinde gittikçe artan sıcaklıkla günümüze kadar takip edilen ekim-dikim ve hasat tarihleri değışmektedir; bu değışimin sonucunda bitkilerin fenolojik gelişimlerinde farklılıklar gözlenmeye başlamıştır. Çiçeklenme, meyve ve dane oluşumundaki etkilenmeler yıllar içinde verim kaybı kendini göstermektedir. Değışen flora arıcılık faaliyetlerini ciddi anlamda etkilemektedir.

Kuraklıkla birlikte mera alanlarında gelişimi azalan otların erken kurumasının zararı hayvancılık üzerinde de görölmüştür. Kaba yem ve saman temini ihtiyacı artmıştır. Bölgenin ana geçim kaynaklarından olan hayvancılıkta gübre yönetiminde aksaklıklar yaşanmaktadır. Yağış rejiminin değışmesi, kuraklık ve bilinçsiz veya vahşî sulama yöntemlerinin kullanılmasıyla su kaynaklarına erişimde sıkıntılar yaşanmaya, toprak yapısında tuzluluk, çoraklaşma gibi sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Tarımsal alanları kısıtlı, sanayi işyerleri yetersiz olan bölge halkının artan nüfusu içinde işsiz kalan kesim, ülkenin ekonomi olanakları daha gelişmiş yörelerine göç etmek zorunda kalmaktadır.

Güneydoğı Anadolu, kuraklıktan en çok etkilenen bölge

Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak’ı kapsayan Güneydoğı Anadolu’nun ekonomisi Gaziantep dışında tarım ve hayvancılığa dayanır. Geniş düzlüklerin olması bölgede tarım için büyük bir avantaj iken, yazları şiddetli kuraklık üretimi olumsuz etkiliyor. Bölgenin dünyada en bilinen tarım ürünü antepfıstığıdır.

Don, yüksek sıcaklık, ani yağış sıklaşmaktadır. Kuraklık, düzensiz yağış ve ayrıca yağış rejiminin değışmesiyle, ürün gelişim, ekim-dikim

ve hasat tarihlerindeki değişimlerle verim yıl geçtikçe dűşmektedir. Bitkisel üretimde yaşanan hastalık ve zararlı profilinde, görűlme sıklığında artışlar yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak da kullanılan ilaç miktarı artmaktadır. Yeraltı suyu aşırı ve bilinçsizce kullanılmakta, izinsiz açılan kuyular için caydırıcı yaptırımlar bulunmamaktadır. Gübre ve ilaç kullanımdaki artış, toprak ve su kirliliğinin artmasına neden olmaktadır. Tarımsal atıkların geri dönűştürűlememesiyle birlikte bu atıkların su kaynaklarını ve toprağı kirletmesi engellenememektedir. HES barajlarındaki suyun tarımsal sulamada kullanımında sorunlar yaşanmaktadır. Sıcaklık artışının hayvanlar üzerinde yarattığı stres nedeniyle hayvancılık ciddi oranda etkilenmeye başlamıştır. Meraların kuraklıktan zarar görmesi, ot veriminin dűşmesiyle kaba yem ve saman açığı ortaya çıkmıştır.

Karadeniz'in hamsisi büyük tehdit altında

Fındık, ay, tütün, mısır, elma, şeker pancarı, keten-kenevir, turunçgiller, kivi bölgede yetişen başlıca tarım ürünleridir. Hayvancılık faaliyeti de bölge ekonomisi için önemlidir.

Artvin, Rize, Bayburt, Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Ordu, Tokat, Amasya, Samsun, Sinop, Çorum, Kastamonu, Bartın Karabűk, Zonguldak, Dűzce, Bolu gibi çok sayıda ili kapsayan Karadeniz'de kuraklık ve sıcaklık artışları vardır. Bölge genelindeki illerde, iklim değişikliği etkilerine bağlı yağış rejimindeki farklılıkların, sel olaylarını ve buna bağlı toprak erozyonunu artırdığı görűlmektedir.

Hava olayları ve yağış rejimindeki aşırı değişiklikler sonucu meydana gelen doğal felaketler, yamaçlarda, akarsu yataklarının kenarında ve/veya eski yatakların üzerinde yerleşim kuran, tarım yapan insanların yaşamını doğrudan tehdit etmekle ve zarar vermekle kalmayıp bu sektörlerde istihdam edilen insanlar geçim kaynaklarını kaybederek göç etmek zorunda kalabilmektedirler.

Deniz suyu sıcaklık ortalamalarının artması sonucu denizlerde istilacı türlerin ve deniz ekosisteminde kaymaların gözlemlenmesi, bölge için önemli bir geçim kaynağı olan balıkçılığı olumsuz yönde etkilemektedir. İklim değişikliği, çay, fındık, hububat ve yem bitkilerinde olduğu gibi arıcılıkta bal verimini, meralarda ot verimini dűşürműş,

bu da hayvanların et ve süt verimini olumsuz etkilemiştir. Deniz suyu sıcaklığının ortalamaların üzerine çıkmasıyla avlanılan hamsi miktarında düşüşler yaşanmaktadır.

Tarımda iklim krizine karşı alınması gereken önlemler

Tarım, gıda, su kaynakları üzerinde ve her bölgede farklı biçimde etkili olan iklim krizine karşı neler yapılmalı, hangi önlemler alınmalı?

Sera gazı emisyonlarının azaltılarak iklim değişikliğinin etkilerini gidermek, her biri karbon yakalama ve depolama yeteneği bulunan ormanların, sulak alanların, deniz ve kıyı ekosistemlerinin, çayırların, tarımsal alanların mevcut durumlarının korunması ve iyileştirilmesiyle mümkün olabiliyor. Sayılan bütün bu sistemlerde temel hedef, toprak organik miktarının artırılması, suyun etkin kullanımı, arazi kullanım planlaması ve biyoçeşitliliğin artırılmasına yönelik uygulamalardır.

“İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu”nda, iklim değişikliği ile mücadelede kısa ve uzun vadede neler yapılması gerektiği konusunda ayrıntılı bilgiler yer alıyor. Öncelikle uygulanacak bazı yöntemlere bakalım:

1- Yağmur Hasadı: Yağışla yüzey akışına geçen suyun biriktirilip sulamada kullanılması için geliştirilen yöntemlerin bütünüdür. Yağmur hasadı; yeraltı suyunun beslenmesi, susuzluk nedeniyle kısıtlanan tarımsal üretimin ve verimin artırılması amaçlarının yanı sıra toprağın iyileştirilmesi, yer örtüsünün ve topraktaki organik içeriğin artırılması, göletler içinde balık ve uygun bitki üretimi, ayrıca su kuşlarına habitat oluşturma gibi yan uygulamalarla ekolojik ve rekreasyonel faydalar sağlamaktadır.

2- Tasarruflu Su Kullanımı: Son yıllarda meydana gelen kuraklıklar ülkenin çeşitli bölgelerinde ürün kayıplarına sebep olmuş ve sulamaya olan ihtiyacı artırmıştır. Artan su ihtiyacını kısıtlı su kaynaklarıyla karşılayabilmek için basınçlı sulama yöntemleri kullanılmalıdır.

3- Azaltılmış Toprak İşleme: Toprak işleme en eski toprak yönetimi sistemi olarak kabul edilir. Günümüz dünyasında toprak işlemesiz tarım veya azaltılmış toprak işleme gibi tarım teknikleri;

- Erozyonu önlemek,
- Topraktaki nem içeriğini korumak,
- Toprağın organik madde içeriğini artırmak gibi nedenlerle tercih edilmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, atmosferdeki karbondioksit miktarını azaltmak için azaltılmış sürüm ya da toprak işlemez tarım uygulamalarının etkili önlemler arasında olduğunu ortaya koymaktadır.

4- Doğrudan Ekim Yöntemi: Ekim öncesinde toprağı işlemeye gerek kalmadan tek seferde ekim yapılabilen bir yöntem. Ekim bir önceki ürüne ait anızla kaplı alan üzerine özel mibzerler ile gerçekleştirilir. Doğrudan ekimin faydaları; toprakta su tutumunun artırılması, erozyonun önlenmesi, toprağın yapısının iyileşmesi ve karbon tutumu, yakıt tüketiminin dikkate değer oranda düşmesidir.

5- Arazi Toplulaştırma: Küçük ve şekilsiz tarım arazilerinin birleştirilerek düzgün ve optimal parseller haline getirilmesi tarımsal üretimde önemli faydalar sağlamaktadır. Toplulaştırma ile küçük parseller bir araya getirileceği için işletme merkeziyle parseller arasındaki uzaklık azalmakta ve buna bağlı olarak tarla içi ulaşımında emisyon azalması ve yakıttan tasarruf sağlanmaktadır. Ayrıca parsel sayısı azaldığı, şekilleri düzeldiği ve büyüklükleri arttığı için verimlilik artmakta ve tohum, gübre, ilaç gibi tarımsal girdilerdeki kayıplar azalmaktadır. Bu kayıpların azalması, her bir tarımsal girdinin üretilmesi esnasında oluşan emisyonun da azalması anlamına gelmektedir.

6- Organik Tarım: En önemli özelliği toprak için gerekli olan besin maddelerini ve organik karbonu toprağı yeniden kazandırmaya eğilimli olmasıdır. Dolayısıyla yapılan uygulamalar verimli üst toprağın erozyonunu önlemek için hayvan gübresinin doğrudan geri kazanımını, ürün artıkları için etkili kompostlama tekniklerini ve ürün atığını yeşil gübreyle birbirine karıştırmayı içermektedir. Bu yöntemlerle toprak yapısının iyileştirilmesi, sera gazı emisyonunu azaltmaya yardımcı olur.

7- Biyoenerji Kaynakları: Elektrik üretmekte, doğrudan ısı sağlamak ve ulaştırma sektöründe yakıt olarak kullanılan biyoenerji; katı biyokütle, biyogaz veya sıvı biyoyakıtlardan üretilen bir yenilenebilir enerji türü olup, kaynağı ormancılık, tarım, organik atık ve artıklardır.

Mısır, şeker kamışı ya da şeker pancarı gibi enerji bitkileri, odun, odun artıkları hayvansal ve tarımsal atıklar, kentsel katı atıklar ve diğer atık yığınlarındaki organik ögeler biyokütle olarak adlandırılır. Biyokütleden doğrudan elektrik, ısı üretimi ya da dolaylı olarak sıvı, katı veya gaz formunda yakıtların üretilmesi için yararlanılır. Tarım ve ormancılık faaliyetlerinden elde edilen biyoenerji, iklim değişikliğiyle mücadelede ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasında kullanılmaktadır. Biyokütle, biyogaz ve biyoyakıtlar depolanabilmektedir.

8- Karbon Çiftçiliği ve Tarımsal Ormancılık: Agro-ekolojik çiftçilik, gıda ormancılığı, toprağı işlemeden ekim, bitki örtülü ürünlerin ve uzun ömürlü bitkilerin kullanılması, ürün rotasyon döngülerinin iyileştirilmesi ve kalıcı tarım tasarım tekniklerinin kullanımı, toprak tarafından depolanan karbon miktarını artırma ve iklim değişikliğinin azaltılmasında önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Çiftçilere, karbon depolanmasını artıran ve sera gazı emisyonlarını azaltan çiftçilik tekniklerini benimsemeleri için teşvikler verilebilir.

Kısa vadede yapılması gereken bazı uygulama ve öneriler

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın raporunda tarım sektöründe iklim değişikliğine uyum ve azaltım için kısa vadeli alınacak tedbirler özetle şöyle sıralanıyor:

- Tarım ve Orman Bakanlığı öncülüğünde tarım sektöründe iklim değişikliğine uyum eylem planı oluşturulacaktır.
- “Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında tarım ve mera alanları için tarımsal kuraklık erken uyarı sistemleri kurulacaktır.
- Ulusal Arazi Kullanım Planlaması yapılacaktır.
- Paris İklim Anlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması ile önem kazanan iklim değişikliğine uyum ve azaltım faaliyetleri hızlandırılacak ve etkileri analiz edilecektir.
- Ekosistem odaklı gıda üretim modeli oluşturulacaktır.
- Bozkır Ekosistemlerinde İklim Değişikliğine Ekosistem Tabanlı Uyum Stratejisi uygulamaya alınacaktır.
- Dijital, iklimle uyumlu tarım teknolojileri yaygınlaştırılacaktır.

- Permakültür uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
- Agroekolojik uygulamalar küçük aile işletmelerinden başlanarak desteklenecek ve uygulanacaktır.
- Çiftçi hanelerinde veya tarımsal işletmelerde çiftçi ihtiyacını karşılayacak ölçekte yenilenebilir enerji tesisleri kurulumu finanse edilecektir.
- Tarımsal hibeler bölgenin iklim değişikliği karşısındaki hassasiyetleri değerlendirilerek yapılacaktır.
- Biyolojik mücadele yöntemleri desteklenecek ve yaygınlaştırılacaktır.
- Karbon döngüsündeki kırılğanlıklar tespit edilerek, özellikle tarımsal ormancılık (agroforestry) uygulamaları, doğrudan ekim, malçlama (organik materyal ve canlı malç) ve yeşil gübre uygulamaları desteklenecektir.
- Mera ıslahlarında mera bitki örtüsünü güçlendirmek üzere özellikle yağışlardan maksimum faydayı sağlayacak yöntemler geliştirilerek bu alanlarda Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Desteklenmesi kapsamına alınan “Yağmur Hasadı” yöntemleri %50 hibe olarak desteklenecek ve uygulamaya geçilecektir.
- Su ihtiyacı az olan bitkilerin ekiminin yaygınlaştırılması için havza bazlı üretim modelinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- Tarımsal sulamada maksimum su tasarrufu sağlayan “Basınçlı Sulama Yöntemlerinden” damla sulama ve toprak altı damla sulama yöntemlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesine devam edilecektir.
- “Canlı Rüzgâr Perdeleri” yaygınlaştırılacaktır.
- İklim değişikliğinin balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine etkileri ve çözüm önerileri araştırılacak, çözüm önerileri geliştirilecektir.
- İyi Tarım Uygulamaları ve organik tarım faaliyetleri alansal olarak artırılarak desteklenecektir.

Uzun vadede yapılması gereken uygulama ve öneriler

İklim değişikliğine uyum ve azaltım için uzun vadede yapılması gerekenler ise şöyle:

- İklim dostu tarımsal destekleme modeli oluşturulacaktır.

- Kuraklığa ve soğuga toleranslı tohum çeşitleri geliştirilecek ve hastalıklara dayanıklı çeşitlerinin kullanım alanları yaygınlaştırılacaktır.
- Yerel hayvan ırklarının ıslah çalışmaları yapılacaktır.
- İklim değişikliğiyle ilgili uygulamaların bir bilgi sisteminde kaydı ve takibi yapılacaktır.
- Tarım sektöründe sera gazı emisyon azaltım potansiyeli ve maliyeti belirlenecektir.
- Su döngüsünde meydana gelen kırılğanlıklar tespit edilerek, özellikle yukarı havzalarda bu kırılmaları gidermek üzere tarımsal ormancılık (agroforestry) çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.
- Çiftlik tipi biyogaz tesisleri teşvik edilecektir.
- Hayvansal gübre yönetim sistemleri kurulacaktır.
- Tarımsal faaliyetlerin doğal afetlere karşı sigortalanması ile sektörün sahada kalmasının sağlanması açısından TARSİM iklim değişikliğine uyumda önemli tedbirlerinden biridir. Köy bazlı kuraklık kuru tarım alanlarında uygulanmakta olup farkındalığının artırılması ve parsel bazlı olarak kuraklık sigortasının uygulanması için çalışmalar yapılacaktır.
- Tarım sektöründe iklim değişikliğine uyum ve azaltım konularına ilişkin Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesi ve geliştirilmesi sağlanacaktır.

Özetle, Tarım ve Orman Bakanlığı çok kapsamlı bir raporla iklim değişikliğiyle ilgili sorunları büyük ölçüde tespit ediyor. Alınması gereken önlemler de belli. Bu önlemlerin kâğıt üzerinde kalmaması ve acilen uygulamaya geçirilmesi şart. Çünkü tarımsal üretim bundan böyle iklim krizi dikkate alınmadan tarımsal üretimin sürdürülmesi mümkün değil.

İklim değişikliğini dikkate almadan tarım olmaz

Dünyayı adeta bir hapishaneye dönüştüren, kısıtlamalarla insanları eve hapseden, öldüren koronavirüs (Covid-19) salgını dünyanın gündeminde bir süre daha ilk sıralarda olmaya devam edecek.

Tarih boyunca yaşanan diğ er salgınlar gibi, koronavirüs salg n  da mutlaka durdurulacak ve insanlar normal yaşama dönecektir. A ı, ilaç ve benzeri ölümler koronavirüsü de grip ve diğ er hastalıklar gibi sıradan hale getirecektir.

A ısı olmayan ve tedavisi (!)  ok daha kapsamlı önlemleri gerektiren iklim değişikliği sorunu ise gezegenin geleceğini tehdit ediyor. Koronavirüsün iklimdeki değişikliğin bir sonucu olduğu iddiaları tart s lıyor. Gelecekte başka salgınların da yaşanabileceği ve bunda iklim değişikliğinin etkilerinin de olduğu iddia ediliyor. Dolayısıyla iklim değişikliği bugünü ve geleceği tehdit eden en büyük tehlikelerden birisi olarak tanımlanıyor.  nem alınmazsa gezegenin bile sonunu getirebilir.

Uzun yıllar iklim değişikliği sadece “buzulların erimesi” veya “kutup ayılarının yaşamının tehdit altında olması” şeklinde algılandı. Bu nedenle bazı duyarlı insanlar dışında büyük çoğunluk iklim değişikliğinin yaratacağı büyük yıkıma g lanamadı. Çünkü, buzullar çok uzaktaydı. Kutup ayılarını haberlerde, ekranlarda görünce o an üzülenler kısa süre sonra unuttular. Bugün, iklim değişikliğinin etkisi insanların günlük yaşamını doğrudan etkiler boyuta geldi. Çiftçilerin ürünlerini etkiledi. İkl m değişikliğine bağlı olarak artan felaketler, sel, dolu, fırtına, hortum, kuraklık, aşırı sıcaklar, aşırı soğuklar ekim zamanını deği tirince,  ift i, ağaçlarındaki çiçeklenme zamanı, ürünlerindeki hasat zamanı değişince, ektiği tohumun verimliliği azalınca ve zarar gördükçe iklim değişikliğiyle mücadelenin önemini anladı. Yanı başındaki g l kuruyunca, nehirlerde sular, balıklar azalınca iklim değişikliğinin etkilerini gördü.

Tüketicisi ise, gıdaya erişimde sorun ya ayınca, üretimdeki düşüş nedeniyle fiyatlar artınca, yani sofrasına kadar ulaşınca iklim değişikliğinin önemini gördü.

Gıdayı, suyu, tarımsal üretimi, çevreyi ve genel anlamda yaşamı tehdit eden iklim değişikliğinin yaratacağı sorunları ortadan kaldırmak için, tek başına bir ülkenin veya birkaç ülkenin değil, dünyanın birlikte hareket etme zorunluluğu var.

Genel olarak ifade edildiği gibi, Sanayi Devrimi sonrası üretim artması, benzin, mazot, doğalgaz, kömür tüketiminin yaygınlaşması,

nüfusun, dolayısıyla tüketimin artması, ormanlık alanların azalması, tarım alanlarının tarım dışına çıkması gibi faaliyetlerin sera gazı emisyonlarını artırması iklim değişikliğinin en önemli nedeni olarak biliniyor.

İklim değişikliği, sera gazı artışı, sıcaklıkların yükselmesi, yağış rejiminin değişmesi, karla kaplı alanların azalması, buzullarda erime, deniz seviyesinin yükselmesi, mevsimlerde kaymalar, kuraklık, sel, aşırı yağış, aşırı soğuk veya aşırı sıcak gibi afetlerin artmasına neden oluyor.

Prof. Dr. Mikdat Kadioğlu hocamızın çok sıklıkla dile getirdiği gibi alınması gereken önlemleri almadan, yapılan tüm yanlışları, eksik uygulamaları iklim değişikliğine bağlayarak sorumluluktan kaçmak da doğru değil. İklimi suçlamak olmaz. Bütün bu yanlışların sorumlusu büyük oranda insanlar. Ayrıca, sanıldığı gibi, iklim değişikliği sadece çevreyle ilgili bir sorun da değil. Doğal yaşamı, suyu, havayı, gıdayı, yerleşim alanlarını, barınmayı tehdit ediyor. Bu nedenle, ülkelere, önemli görev ve sorumluluklar yükleyen Paris İklim Anlaşması şartlarının yerine getirilmesi çok önemli. Koronavirüs salgını bu konudaki farkındalığı daha da öne çıkardı.

Paris İklim Anlaşması hedeflerinin özü; en basit anlatımla küresel ısınmanın 1,5 derecenin altında tutulmasıdır. Bunun için de sera gazı emisyonlarının azaltılması şart. Önlem alınmazsa, 2050 yılına kadar küresel ısınmanın 1,5 dereceyi aşması, 2100'de 2 dereceye çıkması ise gezegenin sonu olarak adlandırılıyor.

Anlaşma çerçevesinde iklim değişikliğinin finansmanı için zengin ülkelerin 2020'den sonra 5 yılda 100 milyar dolar kaynak ayırmaları öngörülüyor. Bu miktar 2025'ten sonra artırılabilecek. Gelişmiş ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmaya öncülük edecek. Belirlenen emisyon hedeflerine 2050 yılına kadar ulaşılması ve sonrasında hızla azaltılması öngörülüyor.

Küresel iklim değişikliği konusunda belli ülkelerin, kurumların alacağı tavır, uygulayacağı politikalar çok önemli. Donald Trump'ın, seçimi kaybettiği günlerde Amerika Birleşik Devletleri, Paris İklim Anlaşması'ndan çekildi. Seçilen yeni Başkan Joe Biden, Amerika'yı yeniden Anlaşma'ya dahil etti.

Avrupa Birliği'nin Paris İklim Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmek için ciddi çabaları var. Avrupa İklim Yasası ile emisyon azaltım hedefleri belirlendi. Buna göre, 2030'da daha önce belirlenen yüzde 40 yerine yüzde 55 ve 2050'de yüzde 100 azaltım hedefi benimsendi. Ayrıca, Avrupa Birliği, "Çiftlikten Çatala Stratejisi" çerçevesinde tarımda kimyasal pestisit kullanımını yüzde 50, kimyevi gübre kullanımını yüzde 20 azaltacak. Organik tarım alanları yüzde 25'e çıkarılacak. Besin, gıda kayıpları yarı yarıya azaltılacak.

Biyçeşitlilik Stratejisi çerçevesinde ise, 2030'a kadar tarım alanlarının en az yüzde 10'u yüksek biyçeşitliliğe sahip alanlar olacak. Çiftlik hayvanları ve su ürünlerinde antibiyotik kullanımı yüzde 50 azaltılacak. En az 3 milyar yeni ağaç dikilmesi sağlanacak.

Avrupa Birliği'nin kara ve deniz alanlarının asgaride yüzde 30'unun yasal olarak korunması ve ekolojik koridorların birbirine bağlanması öngörülüyor.

Gıda güvencesi için tehdit

Tarım sektörü açısından değerlendirildiğinde, tarım hem küresel ısınmaya neden olan hem de bundan en çok etkilenen sektörlerin başında geliyor. Büyük ölçüde iklime bağlı bir üretim alanı olan tarımda, değişen hava şartları, aşırı soğuk veya sıcaklar, yağış rejimindeki değişiklikler tarımsal üretimi derinden etkiliyor. Gıda güvencesi bu anlamda tehdit altında.

Türkiye açısından bakıldığında, tarımsal üretimin en az yüzde 80'i yağışa bağlı olarak yapılıyor. Toplam 23 milyon hektar tarım alanının 17 milyon hektarında kuru tarım yapılıyor. Yağış olmadığı takdirde veya normalin altında yağış aldığında tarımsal üretim miktar, verim ve kalite açısından zarar görüyor.

En etkili kuraklığın yaşandığı 2007-2008'de, Türkiye tarımda yüzde 7 küçülme kaydetti. Birçok üründe olduğu gibi, yem üretimi azaldı. Fiyatlar yükseldi ve 1 milyondan fazla süt ineği kesildi. Sonrasında başlayan canlı hayvan ve et ithalatının olumsuz etkileri bugün hâlâ devam ediyor.

Türkiye, 2020 ve 2021'de de kuraklıkla karşı karşıya kaldı.

Kuraklık sadece İstanbul, Ankara ve İzmir'in içme suyu sorunu

olarak algılanmamalı. Kuraklığın ve iklim değişikliğine bağlı hava koşullarının etkisiyle birçok ürün zarar görüyor. Verim ve kalite kayıpları yaşanıyor.

Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi'nin 2021 üretim yılına ilişkin rekolte tahmin verilerine bakıldığında zeytin üretiminde 2020 yılına göre yüzde 35 artış oldu. Tahmin edilen zeytin üretimi 1 milyon 738 bin ton. Zeytinyağı üretim tahmini ise 235 bin 738 ton. Bir önceki yıl zeytinde 1 milyon 316 bin ton ile son 11 yılın en düşük üretimi gerçekleşti ve buna bağlı olarak zeytinyağı üretimi de 172 bin ton ile son 7 yılın en düşük üretimi olarak kayıtlara geçti.

Bu örnek bize iklim değişikliğiyle ilgili değerlendirme yapılırken, bu olgunun uzun vadeli olarak ele alınması gerektiğini gösteriyor. 2020 yılı verilerine bakarak "iklim değişikliği zeytinciliği vurdu", veya 2021 verilerine bakarak iklim değişikliğinin zeytinciliğe etkisi yok denebilir mi?

İklim algısı değişiyor

İklim Haber ve Konda'nın ortaklaşa gerçekleştirdiği, "Türkiye'de İklim Değişikliği ve Çevre Sorunları Algısı 2020" araştırması, Türkiye'de de iklim değişikliği algısının değiştiğini gösteriyor.

Araştırmaya katılanların yüzde 70'i iklim değişikliğinden endişeli olduğunu belirtiyor. Endişeli, çünkü kendi yaşamını da doğrudan etkileyecek noktaya gelindi. Araştırmaya katılanların yüzde 70'inden fazlası hidroelektrik santrallerinin doğaya ve köylüye zararı dokunduğunu ve kurulmaması gerektiğini belirtiyor. Yüzde 85'inin kesinlikle ormanların, ağaçların kesilmesine, yüzde 76'sının madenlerin ekonomiye kazandırılmasında çevre kirliliğinin göz ardı edilmesine karşı olması birden bire oluşan bir tutum veya algı değil. Geçmiş yıllardaki araştırma sonuçları da dikkate alındığında, koronavirüsle birlikte iklim değişikliğinin sadece çevre sorunu olmadığı, yaşamın her alanında etkili olduğu algısı da güçleniyor. Araştırmada en çok yatırım yapılması gereken alan olarak tarım ilk sırada yer alıyor.

Yaklaşık çeyrek asırdır tarım yazan bir gazeteci olarak son dönemde tarımda da iklim değişikliği algısının değiştiğini, çiftçiler arasında farklı terimlerle olsa da daha çok konuşulduğuna tanık oluyoruz. Kır-

salda yaşıyanların, tarımsal üretim yapanların da eskiye göre daha çok endişeli olduğunu söyleyebilirim. Artan sel, fırtına, dolu, aşırı sıcaklık, kuraklık gibi düzensiz hava olayları tedirginlik yaratıyor. Bitkisel üretim, hayvancılık, su ürünleri tarımla ilgili her alanda iklim değişikliğini dikkate almayan bir tarım politikasının başarılı olma şansı yok. Sadece çiftçilerin değil, tüketicilerin, herkesin iklim değişikliği konusunda duyarlı olmasına ihtiyaç var.

İklim değişikliği ve hayvancılığın geleceği

Bill Gates, dünyanın en zengin işadamlarından. Ürünleri dünyanın her yerinde kullanılan Microsoft'un kurucusu. Son zamanlarda 1 milyon dönümden fazla tarım toprağı almasıyla deyim yerindeyse Amerika'nın en büyük toprak ağası olduğu yönünde haberler yayıldı.

Türkiye'nin tarımdaki zenginliğini keşfedenlerden birisi Bill Gates. Tatilini Bodrum'da yapıyor, doğum gününü Türkiye'de kutluyor. Bir başka rivayete göre çiftlik kuracak. Türkiye'de, özellikle Trakya'da şirketler üzerinden binlerce dönüm tarım toprağı satın aldığı iddia ediliyor.

Eski eşi Melinda ile kurduğu Bill ve Melinda Gates Vakfı'nın yöneticilerinin Ankara'da Tarım ve Orman Bakanlığı yetkilileriyle görüşmeler yapması da tartışma yaratmıştı. O görüşmelerde Türkiye'nin tarımda en önemli projesi Tarım Sektörü Entegre Yönetim Bilgi Sistemi (TARSEY) ve onun en önemli bileşeni olan Tarımsal İzleme ve Bilgi Sistemi (TARBİL) ile ilgilendikleri belirtiliyor.

Bill Gates bir yandan da sığır yetiştiriciliğine, genel olarak hayvancılığa savaş açmış durumda. Hayvancılığa savaş açan birisi Türkiye'de neden tarım toprağı alsın, neden çiftlik kursun, diye düşünülebilir.

Son yıllarda iklim değişikliği konusundaki çalışmalarıyla dikkat çeken Bill Gates, aynı zamanda yapay et üretimi konusunda yatırım yapıyor ve bu nedenle hayvancılığa, özellikle de sığır yetiştiriciliğine adeta savaş açmış görünüyor.

Bill Gates'in Türkiye'de Doğan Kitap tarafından yayınlanan *İklim Felaketini Nasıl Önleriz / Mevcut Çözümler ve Yapılması Gerekenler*

kitabında hayvancılığa ilişkin çok çarpıcı değerlendirmeler yer alıyor. Öyle görünüyor ki tarımda, özellikle et konusunda Bill Gates'in yatırımları, çalışmaları daha çok ön plana çıkacak. Bu nedenle yakından takip edilmeli.

İklim değişikliği gündeme geldiğinde hayvancılığın etkileri de tartışılıyor. Özellikle büyükbaş hayvanların çıkardıkları metan gazı ile küresel ısınmaya neden oldukları, bu nedenle büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapılmaması gerektiği bile dile getiriliyor.

Buna karşı olanlar ise, hayvancılığın bilinçli olarak hedefe konulduğunu ve yapay et üretimi için bir sektörün gözden çıkarılmak istendiğini ifade ediyorlar.

Bill Gates, çizburgeri çok sevmesine rağmen sığır eti ve diğer etlerin iklim değişikliği üzerindeki etkisini öğrendiğinden beri eskisi kadar yemediğini belirtiyor. *İklim Felaketini Nasıl Önleriz* isimli kitabında hayvancılıkla ilgili şu değerlendirmeleri yapıyor:

“Besi hayvancılığı sera gazına önemli bir katkıda bulunuyor. Uzmanların, ‘tarım, ormancılık ve diğer arazi kullanımı’ olarak tanımladığı, hayvan ve mahsul yetiştirmekten meyve hasadına kadar çok çeşitli insan faaliyetlerini kapsayan sektörün içerisinde sera gazı salınımına en çok etkide bulunan kolu. Aynı şekilde birçok zararlı gaz emisyonunun da sorumlusu. Tarımda baş suçlu karbondioksit değil, metan (tek bir molekülüyle karbondioksitten 28 kat daha fazla ısınmaya neden oluyor) ve 265 kat daha fazla ısınmaya neden olan azot oksit. Net sıfır emisyona yaklaşmak istiyorsak, tarım ve hayvancılık faaliyeti yaparken salınan sera gazlarını azaltıp sonunda bertaraf etmenin yollarını bulmak zorundayız.

Başta çıkmamız gereken tek şey çiftçilik değil. Ormanların tahrip edilmesi ve diğer arazi kullanımı konusunda da bir şeyler yapmamız gerekir ki bu ikisi birlikte atmosfere net 1,6 milyar ton karbondioksit eklerken, doğal yaşam alanlarını da yok ediyor.”

Küresel nüfusun 2100 yılına kadar yüzde 40 artarak 10 milyara ulaşacağına, ancak gıda ihtiyacının yüzde 40 nüfus artışına göre daha fazla artacağına dikkat çeken Bill Gates, görüşlerini şöyle sürdürüyor:

“İnsanlar zenginleştikçe daha fazla kalori tüketiyor, özellikle daha fazla et ve süt ürünü yiyorlar. Et ve süt ürünlerinin üretimi, daha fazla

yem yetiştirmemizi gerektirecek. Örneğın bir tavuk bize bir kalorilik tavuk eti vermek için iki kalori tahıl yemek zorunda; bu, tavuğu, yediğımızde alacağımız kaloninin iki kat daha fazla kaloriyle beslemeniz gerektiğı anlamına geliyor. Bir domuz, onu yediğımızde aldığımız kalori miktarının üç katı kalori tüketiyor. İnekler için bu oran en yüksek: Sığır etinin her bir kalorisi için altı kalori yem. Bir başka deyişle bu et kaynaklarından ne kadar çok kalori alırsak, et için o kadar çok bitki yetiştirmemiz gerekiyor.

İşte bilmece: Bugüne kıyasla çok daha fazla yiyecek üretmemiz gerekiyor, ama şu anda kullandığımız yöntemle üretmeye devam edersek, bu, iklim için bir felaket olacak. Mera veya ekilebilir araziden dönüm başına aldığımız yiyecek miktarında herhangi bir iyileştirme yapmadığımızı varsaydığımızda, 10 milyar insanı besleyecek kadar yiyecek yetiştirmek, gıda üretimiyle ilgili emisyonu üçte iki oranında artıracak.

Dünya çapında, eti ve sütü için yetiştirilen yaklaşık 1 milyar büyükbaş hayvan var. Bu hayvanların her yıl geviş getirip osurdukları metan, tüm küresel emisyonun yaklaşık yüzde 4'ünün sorumlusu olan 2 milyar ton karbondioksitle aynı ısınma etkisine sahip.”

Etin insan kültüründe çok önemli bir rol oynadığını, bu nedenle hayvan yetiştiriciliğini tamamen bırakmanın gerçekçi olmadığını dile getiren Bill Gates yapay et konusundaki çalışmaları kitabında şöyle anlatıyor:

“Ama et yemeyi azaltıp yine de etin tadını çıkarmamız mümkün. Bir seçenek bitki bazlı et, yani etin tadını taklit etmek üzere çeşitli şekillerde işlenmiş bitki ürünleri. Halihazırda piyasada bitki bazlı et üreten iki şirkete yatırım yapmış durumdayım: Beyond Meat ve Impossible Foods; yani bu konuda taraf olduğum açık, ama yapay etin oldukça iyi olduğunu söylemeliyim. Doğru hazırlandığında, kıyma için ikna edici bir alternatif. Ve bu alandaki tüm alternatifler çevre için daha iyi, çünkü çok daha az toprak ve su kullanıyor, daha az emisyonla neden oluyorlar. Dahası bunları üretmek için daha az tahıl gerekiyor, besin ürünleri üzerindeki baskıyı ve gübre kullanımını da azaltıyor. Üstelik dar alanlarda tutulan hayvanların sayısının azalması, hayvan refahı için büyük bir umut.

Ne var ki, yapay etler yüksek fiyat farkıyla birlikte geliyor. Sığır kıymasının yerine geçen bir ürün, gerçek kıymaya kıyasla yüzde 86 daha maliyetli. Ancak bu alternatif ürünlerin satışı arttıkça ve pazara daha fazla ürün girdikçe, sonunda hayvan etinden daha ucuz olacakları konusunda iyimserim.

Ancak yapay et konusundaki en büyük soru işareti tatla ilgili, parayla değil. Bir hamburgerin dokusunu bitkilerle taklit etmek nispeten kolay olmasına rağmen insanları biftek ya da tavuk yediklerine ikna etmek çok daha zor. İnsanlar yapay eti gerçek etten vazgeçecek kadar sevecekler mi, önemli bir fark yaratacak sayıda insan bu ürünlere geçiş yapacak mı?

Yapacaklarına dair bazı kanıtları şimdiden görüyoruz. İtiraf etmeliyim ki Beyond Meat ve Impossible Foods'un işlerinin bu kadar iyi olmasına ben bile şaşıyorum, özellikle de başta yaşadıkları başarısızlıkları göz önüne aldığım da.

Belki zaman alabilir, ama ben bu ürünlerin daha iyi ve daha ucuz hale geleceğine, iklim değişikliği ve çevreyle ilgili endişeler yaşayan insanların onları destekleyeceklerine inanıyorum.

Bu alandaki başka bir yaklaşım da bitki bazlı ete benziyor, ancak burada bitkileri büyütmek ve daha sonra sığır eti tadı verecek şekilde işlemek yerine, eti bir laboratuvar da yetiştiriyorsunuz. Yöntemin 'hücre bazlı et', 'kültür lenmiş et' ve 'temiz et' gibi pek de çekici olmayan isimleri var. Pazara girmeye çalışan yaklaşık iki düzine kadar yeni şirket söz konusu, ancak ürünleri muhtemelen 2020'li yılların ortalarına kadar raflarda olmayacak.

Bunun sahte et olmadığını unutmayın. Kültür lenmiş et, dört bacaklı herhangi bir hayvan gibi aynı yağ, kas ve sinirlere sahip. Ama bir çiftlikte yetiştirilmek yerine bir laboratuvar da yaratıldı. Bilim insanları işe canlı bir hayvandan alınan birkaç hücreyle başlıyorlar, bu hücreleri çoğaltıyor ve sonra onları yemeye alışkın olduğumuz dokular haline getiriyorlar. Bütün bunlar işlemin gerçekleştiği laboratuvar için gerekli elektrik haricinde, çok az veya sıfır sera gazıyla yapılabilir. Bu yaklaşımın zorluğu çok pahalı olması ve maliyetlerin ne kadar aşağıya çekilebileceğinin belli olmamasıdır.

Ve her iki yapay et türü de bir başka zorlu savaşla karşı karşıya.

Amerika Birleşik Devletleri'nde en az 17 eyaletin yasama organı bu ürünlerin mağazalarda 'et' olarak etiketlenmesine engel olmaya çalıştı. Bir eyalet satışlarını tamamen yasaklamayı önerdi. Bu yüzden teknoloji geliştikçe ve ürünler ucuzladıkça, ürünlerin düzenleme, paketlenme ve satışı hakkında sağlıklı bir kamuoyu tartışmasına ihtiyacımız olacak.”

İklim değişikliği, hayvancılık sektörünün geleceği ekseninde Bill Gates'in bu görüşleri çok tartışılacak. Öyle görünüyor ki yapay et, bitki bazlı et daha çok yaşamımıza girecek. Hayvancılıkta bu kadar sorun varken sadece yem fiyatları üzerinden değil, sektörün geleceğini ilgilendiren bu konuları da daha fazla konuşmakta yarar var.

Bill Gates eğer Türkiye'de gerçekten tarım toprağı aldıysa veya alacaksa, çiftlik kuracaksa bu Türkiye'nin tarımdaki zenginliğini, tarım topraklarının verimliliğini gösteriyor. Türkiye'nin her karış toprağına sahip çıkarak tarıma gereken değeri vererek, çiftçisini destekleyerek tarımdan zenginlik üretmeyi öğrenmeli. Yoksa birileri gelir tarım topraklarını toplar, ürettiğı ürünleri alır götürür, Afrika ülkeleri gibi halk kendi topraklarında aç kalır.

**BAŞKA ÜLKELERDE TARIM
YAPILMALI MI?**

Devlet eliyle başka ülkelerde tarım

Türkiye'nin toprakları, tarımsal potansiyeli o kadar yüksek ki, başka ülkelerde macera aramaya, toprak satın alarak veya kiralayarak üretim yapmaya gerek yok. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde tarımsal üretime ciddi darbe vurulurken, başka ülkelerde tarımsal üretim yapma çabalarının arkasında başka niyetler, başka hedefler var. Türkiye kendi potansiyelini değerlendirecek adımlar atsa, çiftçinin para kazanacağı, üretim yapacağı ortam sağlansa başka ülkelerde tarım yapmak için maceraya hiç gerek yok. Kaldı ki, yapılan bir üretim de yok.

Türkiye'nin başka ülkelerde tarım yapmak için iki girişimi oldu. Bunlardan birisi Sudan, diğeri Nijer. İkisi de Afrika ülkesi.

Afrika'da açlık çeken, gıdaya muhtaç ülkelere bazılarının topraklarını geliştirmiş, zengin ülkeler satın alarak veya kiralayarak tarımsal üretim yapıyor. Bu ülkelerin çoğunun yeterli toprağı yok. Nüfusu kalabalık. Bu kalabalık nüfusu beslemek için başka ülkelerde üretim yapmaları ithalatın bir başka seçeneğı olarak görülüyor. O ülkeler ürettikleri ürünleri alıp götürüyor. Ülkede yaşayan insanlar açlıktan, kıtlıktan ölüyor. Sonra da bu ülkelere insani yardım diye kendilerince “iyilik” yapıyorlar.

Türkiye gibi tarımsal potansiyeli yüksek bir ülkenin öncelikle kendi potansiyelini değerlendirmesi gerekir. Geliştirmiş ülkelerin sömürgeciliğı farklı boyutlarda sürdürmesi Türkiye için örnek alınacak bir uygulama değildir.

Türkiye'nin devlet eliyle yurtdışında toprak kiralayarak tarımsal üretim yapma girişimi 2013 yılında başladı. Sudan'a özel ilgi gösteren AKP iktidarı, Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı, Ahmet Davutoğlu'nun Başbakan, Mehdi Eker'in Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı olduğu 2014 yılında Sudan ile tarımda işbirliğı anlaşması imzalandı.

Ankara'da 28 Nisan 2014 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İkili

Tarımsal İşbirliği ve Ortaklığına İlişkin Anlaşma” Bakanlar Kurulu’nun 9.11.2015 tarih ve 2015/8234 sayılı Kararı ile onaylandı.

Sudan ile yapılan anlaşmada özetle şöyle denilmektedir:

“İki ülke arasında tarımsal üretim ve ticaretin artırılması için Sudan’da tarımsal işletmeler/çiftlikler kurulup, Sudan kaynaklarının ve tarımsal potansiyelinin daha rasyonel kullanılması göz önünde tutularak, gelişmekte olan ikili ticaretle ekonomik işbirliğinin büyük potansiyeli de dikkate alınarak, hayvancılık da dahil olmak üzere tarımsal alanda işbirliğinin geliştirilip derinleştirilmesi ve her iki ülkede güvenilir ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla taraflar arasında ortak bir tarım şirketinin kurulmasının önemini vurgulanmış, Türk özel sektörünün Sudan’da kurulacak tarımsal işletmeler/çiftliklerde faaliyet göstermesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Şirketin amacı; Sudan’da tarımsal üretim, hayvancılık faaliyetleri, bunlara ilişkin endüstriyel tesisler kurup, pazarlama, depolama, ihracat, ithalat ve ticaret yapmak, sosyal yaşam alanları kurmak şeklinde özetlenmiştir.

Şirketin merkezi Ankara’da olacak, her türlü tarımsal faaliyet ve işlemleri ile gelirleri ve bu gelirlerin ülke dışına transferi Sudan Cumhuriyeti’nde hiçbir vergiye, vergi benzeri ödemeye, gümrük vergisi ödemelerine ve benzeri diğer ödemelere tabi olmayacak, Şirketin yurtdışı şubelerinden elde ettiği gelirler Türkiye’de vergilendirilmeyecektir.

Şirketin süresi yasal kuruluş tarihinden itibaren 35 (otuz beş) yıl olacak, bu anlaşma ise 99 yıllığına yürürlükte kalacaktır. Şirketin kuruluş sermayesi 10 milyon ABD dolarıdır. İki tarafın şirketteki ortaklık oranları: Türkiye %80, Sudan %20’dir.

Sudan tarafı sermaye karşılığı olarak arazi kira bedelini koyacak, arazi kira bedeli Sudan’daki diğer arazilerle ilgili emsal değerler göz önüne alınarak tarafların mutabakatıyla belirlenecektir.

- Kurulacak ortak şirketin ve Türk girişimcilerin faaliyette bulunacağı ve Sudan Devleti’nin faaliyette bulunmaları için tahsis edeceği tarımsal yatırıma konu araziler aşağıdakilerdir:

El Cezire (Abugota 2)	87.500 ha
Batı Omdurman ve Kuzey Kordofan	50.000 ha
Mavi Nil, Gedaref, Sinnar	300.000 ha

Kuzey Eyaleti (Dongola, Amri, Golid, Multaga) ve	
Nil eyaleti	270.000 ha
El Cezire (Rahat Medani)	73.000 ha
TOPLAM	780.500 ha

Söz konusu arazilerin bütünlüğünün korunması, üçüncü şahıslar tarafından ileri sürülecek hak iddialarını gidermek Sudan devletinin sorumluluğundadır ve bu konuda projede doğabilecek kesintiler ve maliyetler Sudan devletince tazmin edilecektir. Arazi, bina, makine ve personelin güvenliğinden Sudan tarafı sorumlu olacaktır.

Sudan tarafı, Ortak Şirketin ve tarım ve tarımsal endüstri alanında yatırım yapan Türk girişimcilerin Sudan'daki yatırımları ile alakalı üretim ve ticari faaliyetleri sonucunda elde edeceği meblağları ve kârları, hiçbir önleyici tedbir ya da gecikme olmadan serbestçe transfer etmelerini garanti eder.”

Sudan ile yapılan bu anlaşma kapsamında, 17 Ocak 2018 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile “Türk-Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi”nin Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ne (TİGEM) bağlı ortaklık olarak kurulması onaylandı. Şirket kurulduğunda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’dı. Binali Yıldırım Başbakan, Ahmet Eşref Fakıbaba Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı’ydı.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle olan olumlu ve “kazan-kazan” anlayışına dayanan, tarımsal ilişkilerin ikili işbirlikleriyle tüm tarafların gelişmesine katkıda bulunmasını amaçladıklarını açıklasa da, şirket kuruluşu dışında önemli bir adım atılmadı. Sudan’da darbe ile yönetim değişikliği olunca projenin geleceğine ilişkin bir belirsizlik oluştu. Herhangi bir üretim, özel sektöre tahsis edilen arazi olmadı.

Sudan’da 99 yıllığına kiralanan arazide üretim olmadı ama, iş bu ülkeden tarım ürünleri, canlı hayvan ithal etmeye döndü. Türkiye-Sudan Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 24 Aralık 2017 tarihinde Sudan’ı ziyareti sırasında dönemin Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Sudan Cumhuriyeti Ticaret Bakanı Hatim El Sir Ali tarafından imzalandı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışışleri Komisyonu’nun 4 Aralık 2019’daki toplantısında Komisyon Başkanı Volkan Bozkır başkanlığında “Türkiye Cumhuriyeti ve Sudan Cumhuriyeti Arasında Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna ve Anlaşmanın Eklerine İlişkin Değişikliklerin Cumhurbaşkanınca Doğrudan Onaylanmasına Yetki Verilmesine İlişkin Kanun Teklifi” ele alındı.

Toplantı tutanaklarına göre, Dışışleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran, Sudan’la Osmanlı’ya uzanan çok köklü bir tarihî ve kültürel işbirliği olduğuna dikkat çekerek özetle şu bilgileri verdi: “Şu an firmalarımız Sudan’da 70’e yakın proje üstlendiler. Ülkemizde de Sudan sermayeli 100 firma faaliyet gösteriyor. Sudan’da halihazırda yaklaşık 350 milyon dolar değerinde yatırımımız bulunuyor. Öte yandan, Ziraat Katılım Bankamızın Hartum Şubesi’nin açılışına ilişkin süreç de tamamlanmak üzere. Ticaret hacmimiz 2002’de yaklaşık 72 milyon dolardı, geçtiğimiz yıl 435 milyon dolar düzeyine ulaştı. Tabii bunu yeterli bulmuyoruz. Sudan’a gıda maddeleri, sanayi malları, makine ve teçhizat, tekstil ürünleri, buğday, rafineri ve ulaşım araç gereçleri, ilaç ve kimyasal ürünler ihraç ediyoruz. Sudan’dan da yine, altın, petrol ve petrol ürünleri, pamuk, susam, Arap zımkı, şeker ve yer fıstığı ithal ediyoruz.”

Tarımda 802 ürün için gümrük vergisi tavizi verildi

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürü Hüsnü Dilemre ise, Sudan ile Avrupa Birliği arasında serbest ticaret anlaşmasının imzalandığını hatırlatarak: “Bu çerçevede anlaşmayla karşılıklı pazar açılımlarının sağlanmasını teminen ülkemiz, Sudan’dan ithal edeceği tarım ürünlerinde, gümrük vergisine tabi 802 üründe gümrük vergilerini kaldırmayı taahhüt etmiştir. Bu ürünler Sudan’dan tarım ürünleri ithalatımızın yüzde 8’ine, 3,5 milyon dolara denk gelmektedir. 35 adet üründe ise gümrük vergilerinde yüzde 50 oranında indirim taahhüt ettik. Bunlarda Sudan’dan ithalatımız bulunmamaktadır. Buna karşılık olarak Sudan tarafı, ticarete konu olan hem sanayi hem tarım ürünlerinin yüzde 87’sinde ülkemize taviz vermiştir. Söz konusu ürünler Sudan’a ihracatımızın yüzde 55’ine,

yaklaşık 103 milyon ABD dolarına tekabül etmektedir. Sudan mevcut gümrük vergilerini 6 farklı ürün listesi kapsamında kademeli olarak 2028 yılına kadar kaldıracaktır” bilgisini verdi.

Komisyonunda söz alan Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Milletvekili ve Dışişleri Komisyonu Üyesi Ahmet Ünal Çeviköz, anlaşmanın eklerine bakıldığında, Türkiye’nin tarım ürünlerinde kota bazlı tavizlerini içerdiğini belirtti. Çeviköz özetle şunları söyledi: “50 bin büyükbaş, 2 bin küçükbaş hayvan, 8 bin ton et, 2 bin ton tereyağı, 2 milyon yumurta, 500 ton bal, 5 bin ton patates, 5 bin ton domates, bin ton sarımsak, 2 bin ton üzüm, her biri 5 biner ton olmak üzere buğday, arpa, yulaf, mısır ve 2 bin ton buğday unu bu listenin içinde bulunuyor,” diyerek bu ürünlerin tamamının Türkiye’de üretildiğini hatırlattı, Sudan’dan yapılacak bu ithalatın bu şekilde düzenlenmesinin Türkiye’deki üreticiyi olumsuz şekilde etkilediğini söyledi. “Üreticilerimizi korumayı esas alan bazı kapsamlı politikalar geliştirmek ve bu sorunları bu şekilde aşmak yerine et ithal ederek fiyatları düzenlemeye çalışmakla ve bu şekilde düzenlenen anlaşmalar yoluyla giderek ithalata daha bağımlı bir ülke haline gelmesine onay vermek istemiyoruz,” dedi.

Türkiye bir yandan atıl arazilerini değerlendirmek için çaba gösterirken, kendi çiftçisine yeterli destek sağlayamazken, Sudan’dan canlı hayvan, tereyağı, sarımsak, patates, domates ve diğer tarım ürünleri ithal etmek çiftçiye büyük haksızlık olur.

Nijer’de yem üretme hayali

Türkiye, Sudan’dan sonra, bir başka Afrika ülkesi Nijer’de de tarımsal üretim yapmak üzere harekete geçti. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay’ın Nijer Cumhurbaşkanı Mahamadou Issoufou ile 2018’de yaptığı görüşme doğrultusunda, bu ülkede 1 milyon hektar alanda tarımsal üretim yapılması için anlaşmaya varıldı. Bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanı Yardımcılığı bünyesinde özel bir ekip kuruldu ve Nijer’de çalışmalara başlandı.

Hayvancılıkta yem açığını kapatmak ve fiyat artışlarını durdurmak için Nijer’deki 1 milyon hektar alanda yem bitkileri üretimi yapılarak

Türkiye'ye getirilebileceğini belirten Oktay, bu konuda özel bir ekip oluşturulduğunu ve sürecin koordine edildiğini söyledi.

Sudan'dan sonra bu kez dünyanın acil gıda yardımına muhtaç ülkesi Nijer'de 1 milyon hektarlık alanda tarımsal üretim yapmak, öncelikle de hayvan yemi üretmek üzere proje geliştirildi. Proje kapsamında özel sektörün de yatırım yapması isteniyordu.

Cumhurbaşkanlığı'ndan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne 2 Aralık 2020 tarihli ve E-44146668-730.06.01-46838 sayılı yazıyla Nijer'de yem üretimi konusunda yapılması planlanan proje hakkında bilgi verildi.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Genel Sekreteri Mustafa Saraçöz imzasıyla 9 Aralık 2020 tarihli ve "Nijer'de Tarım Alanında Yapılması Öngörülen Proje Hakkında" başlığıyla Oda ve Borsaların Genel Sekreterliklerine gönderilen yazıda şöyle deniliyor:

"İlgide kayıtlı yazıda, 12 Ekim 2018 tarihinde Sayın Cumhurbaşkan Yardımcımız Fuat Oktay ve Nijer Cumhurbaşkanı Mahamadou Issoufou'nun bir görüşme gerçekleştirdiği, söz konusu görüşmede ülkemiz ile Nijer arasında çeşitli alanlarda işbirliği olanaklarının ele alındığı bildirilmektedir.

Yazıda devamla, daha önce 'İstanbulewa Yolu Projesi'ne ilişkin görüşmeye atıfta bulunularak, Sayın Cumhurbaşkanı Yardımcımız tarafından ilgili projenin finansmanının gündeme getirildiği, Nijer tarafının ise maden yatakları ile ilgili çalışmalarda bulunduğu ve Irhazer bölgesinde 1 milyon hektar tarım yapılabilecek arazi olduğunu bildirdiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, 2019 yılı Ocak ayında Cumhurbaşkanı Yardımcılığı bünyesinde bir ekip oluşturulduğu ve sürecin koordine edildiği bilgisi paylaşılmaktadır.

İlgi yazıda ayrıca, 19.11.2020 tarihinde Birliğimizde gerçekleşen TOBB Şurası'nda iş insanlarımız tarafından ülkemizdeki yem fiyatlarının yüksekliğinin gündeme getirildiği ve Sayın Cumhurbaşkanımızın söz konusu sorunun bir an önce çözülmesi talimatına cevaben Sayın Cumhurbaşkanı Yardımcımızın, Nijer'de tarım alanında yapılması öngörülen proje ve 1 milyon hektarlık alanın bu kapsamda kullanılabileceğini belirttiği ifade edilmektedir.

Üyelerimize duyurulur."

Yem sorunu Nijer’de mi çözülecek?

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 18 Kasım 2020 günü Ankara’da “Türkiye Ekonomisi Şurası” düzenledi. Bu Şura’ya Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Hazine ve Maliye Bakanı Lütfi Elvan, Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli, Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank, Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Adil Karaismailoğlu katıldı. Oda ve borsa yöneticileri bu toplantıda tarım ve hayvancılıkta yaşanan sorunları da dile getirdi.

Ekonomi Şurası’nda en çok gündeme getirilen konulardan birisi yem hammaddelerinde dışa bağımlılık nedeniyle yem fiyatının çok yükseldiği, çiğ süt üreticilerinin bu zamlar nedeniyle hayvancılığı bırakmak ve süt ineklerini kesmek zorunda kaldıkları oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, süt ineklerinin kesiminden haberi olduğunu ve yem sorununun çözülmesi için talimat verdiğini ifade etti. O toplantıda Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay Nijer Cumhurbaşkanı ile olan görüşmesini aktardıktan sonra oda ve borsa yöneticilerinin Nijer’de 1 milyon hektar alanda uygulanacak tarım projesinde yer almalarını istedi. Toplantıdan sonra da Cumhurbaşkanlığı’ndan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’ne yukarıdaki yazı gönderildi.

Özel ekip Nijer’de çalışmalar yaptı

Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay’ın da belirttiği gibi Nijer’de 1 milyon hektarlık alanda tarımsal üretim yapılması için özel bir ekip çalışıyor. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü (TİGEM), Devlet Su İşleri (DSİ), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) ve diğer bazı kurumlar bu ülkede incelemelerde bulundu ve bir dizi çalışma yaptı. Bu çalışmalardan sonra bir rapor hazırlandı. Ankara’da düzenlenen bir toplantıda 30-35 kişilik bir ekibe konuyla ilgili sunum yapıldı.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin Ekonomi Şurası’nda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın talimatı ile Nijer Tarım Projesi çalışmaları hızlandırıldı. Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli, Tarım İşletmeleri Genel Müdürü Ayşe Ayşin Işıkeçe ile birlikte Nijer’in Ankara

Büyükelçisi Salou Adama Gazibo ile görüştü. Bakanlık, iki ülke arasındaki tarım ve orman alanlarındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik işbirliği imkânlarının konuşulduğunu duyurdu.

Görüşmede Nijer’de 1 milyon hektar alanda yapılacak tarım projesi ele alındı. Bakan Pakdemirli, başlangıç olarak 1000 dönüm alanda bir pilot çalışma yapılmasını önerdi. Nijer’in Ankara Büyükelçisi Salou Adama Gazibo ise, en az 2 bin 500 dönüm alanda çalışma yapılmasını ve tahmini olarak 80 milyon dolarlık yatırım yapılmasını ifade ettikten sonra: “Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra bizim çiftçilerimiz üretimi öğrenir ve devam eder” görüşünü dile getirdi.

Nijer’deki yatırım olanaklarını, ülkenin altyapısını, çalışmalarını en iyi bilen isimlerden biri olan Türkiye-Nijer İş Konseyi Başkanı Murat Efendi Ataer, bu ülkede üretim yapılabileceğini, ancak özellikle gıda ürünlerini Türkiye’ye getirmenin çok zor olduğunu söyledi. Yaklaşık 10 yıldır bu ülkede önemli çalışmalar yaptıklarını belirten Ataer şunları söyledi: “Türkiye Cumhuriyeti, özellikle Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla Nijer’de çok önemli çalışmalar yaptı. Afrika’nın en büyük hastanesi, 1200 kişilik bir okul inşa edildi. Özel sektör tarafından havalimanı, 15 katlı otel 9 ay gibi kısa bir sürede tamamlandı. Ülkedeki en yüksek katlı binanın 4 katlı olduğu dikkate alınınca çok önemli. Gıda yardımı, hibe destekleri ve daha birçok çalışma var. Ayrıca ülkenin ilk alışveriş merkezini (AVM) kuruyoruz. Sağlık alanında yatırımlar var. Türkiye, Nijer’de önemli işlere imza atıyor. Orada tarımsal üretim de yapılabilir. Fakat ‘ben orada ürettiğimi Türkiye’ye getireceğim’ dersiniz bu çok maliyetli ve çok zor. Bizim Türkiye’den gönderdiğimiz bir konteyner 45 günde ulaşıyor. Konteyner başına taşıma maliyeti 10-15 bin dolar. Altyapı yetersizliği ve maliyet açısından Nijer’den gıda ve tarım ürününü Türkiye’ye taşımak pek mümkün değil. Orada yollar kötü. Gıda için özel araçlar gerekiyor. Ürünü sıfıra alsanız bile taşıma maliyeti çok yüksek. Bu dönemde konteyner bulmak ayrı bir sorun. Daha önce Türkiye’den, Kayseri Şeker’den 10 konteyner kesme şeker gönderdik. Orada çok büyük yankı uyandırdı. Tarım alanında yatırım yapılabilir. Buradan yatırımcı da gider. Fakat orada üretilip, orada veya komşu ülkelerde alıcı bulmak ve satmak gerekir. Orada üretileni Türkiye’ye getirmek bu projenin sonu olur.”

Türkiye’de boş arazi çok, neden üretim yapılmıyor?

Kaba yem üretenler, Türkiye’de yaklaşık 4 milyon hektar arazinin ekilmediğini belirterek, kuraklığın hüküm sürdüğü Nijer’e yem bitkisi için gitmeye gerek olmadığını söylüyor. Üreticiler, ekilmeyen veya yüksek girdi fiyatları nedeniyle ekilemeyen arazilerin değerlendirilmesi halinde Türkiye’nin kaba yem açığının tamamen kapatılabileceğini ifade ediyor.

Aksaray’da yonca ve diğer kaba yemleri üreten Mesut Örkçü, kaba yem üretmek kadar, dağıtımının yapılmasının da hem maliyetli hem de zor olduğunu belirterek, Nijer’de kaba yem üreterek Türkiye’ye getirip dağıtmanın hiç kolay olmadığını söylüyor.

Hayvancılık yapanların Türkiye’de en yaygın kullandıkları kaba yemin mısır silajı, yonca ve saman olduğunu hatırlatan Mesut Örkçü şunları söyledi: “Bir dönem samanda büyük sıkıntı oldu. Komşumuz Bulgaristan’dan saman aldık. Türkiye’ye getirip dağıtımını yapamadık. Urfa’daki, Mardin’deki kaba yemi bile batı illerimize getirmek hem çok maliyetli, hem de zor. Bu sene Balıkesir Burhaniye tarafına yonca gönderdik. Nisan-Mayıs dönemi ilk biçimden 24 tonluk TIR için 3 bin 500 lira taşıma bedeli ödedik. İkinci biçimde 4 bin lira verdik. Sonra diğer ürünlerin hasadı, taşınması çıkınca, 3. ve 4. biçimde TIR bulamadık. Bütün bunların hesaplanması gerekir. Nijer’de üretilen kaba yem İzmir veya Mersin Limanı’na gelecek, oradan dağıtmak, lojistiğini yapmak hem maliyetli, hem zor. Büyüklerimiz bunları düşünüyordur, ona göre hesaplar mutlaka yapılmıştır. Ama ben ülke içinde üretimin yapılması gerektiğini düşünüyorum. Aksaray Merkez’e bağlı Yeşilova’da en az 20 bin dönüm ekilebilecek arazi var. Bütün İç Anadolu’yu, Türkiye’yi hesaba katarsanız ekim yapılacak çok boş alan var. Neden buraları ekilmiyor? Toprak reformu yapılsın, araziler toplulaştırılsın. Hazine arazileri adeta işgal edilmiş. Oralar değerlendirilsin. Türkiye yem sorununu kendi topraklarında çözer. Nijer’e gitmeye hiç gerek yok. Hayvancılıkta en önemli maliyet yem. Yem sorununu çözmeden et ve süt sorununu çözemeyiz. Etteki sorunu kasapta, sütteki sorunu bakkal ve marketlerde çözemeyiz. Tarlada, yem üreterek çözebiliriz.”

Yem bitkileri üretiminde iklim, su, nem, rüzgâr ve daha birçok faktör olduğunu belirten Mesut Örkçü: “Biz Şanlıurfa’da yonca üretimi

için çok uęrařtıktık. Ancak nem olmadıęı için, kıraęı dūřmedięi için istenilen bařarıyı saęlayamadık. Yonca būyuyor ama protein tutmuyor. Bu nedenle yem bitkisi için űretim yaptığınız yer önemli. Bir bařka önemli nokta tabii ki maliyet. űretim, hasat, tařıma, lojistik, daęıtım maliyeti genelde yūksək oluyor. Bunların hepsinin iyi hesaplanması gerekir. Ayrıca, kaba yemi alan iřletmeler, özellikle būyūk iřletmeler artık çok profesyonelce yem rasyonu (formūlū) yapıyor. Bizden diyelim ki yoncayı hep 17 protein istiyor veya 23 protein istiyor. ūnkū rasyonu ona göre yapıyor. Yurtdiřında űretilip getirilen yemi rasyonda kullanabilecek mi? Būtūn bunlara dikkat etmek gerekiyor,” bilgisini verdi.

Bir űlkenin bařka bir űlkede arazi kiralaması veya satın alması yeni bir geliřme deęil. Dūnyada sadece son birkaç yılda 50 milyon hektarın űzerinde tarım arazisinin yabancı firmalara, űlkelere kiralandıęı tahmin ediliyor. Bu toprakların yūzde 70’i Afrika’da. Sudan, Mozambik, Kongo, Kenya, Etiyopya gibi űlkeler topraklarını ucuza elden çıkaran űlkelerin bařında geliyor.

Tarım topraklarını uzun vadeli kiralayan veya satın alan űlkelerin bařında ise, nūfusu kalabalık, ya da su kaynakları kısıtlı olan Çin, Hindistan, Gūney Kore, Katar Emirlięi ve Körfez űlkeleri var. Bu űlkelere çokuluslu řirketleri de eklemek gerekir.

Satın alınan ve kiralanan topraklarda elde edilen űrūnler genellikle űretilen űlkenin diřına çıkarılıyor. Bazı űlkeler kendi ihtiyaı olan űrūnleri buralarda űretiyor ve alıp kendi űlkesine gtūrüyor. Bazı űlkeler veya çokuluslu řirketler ise bu topraklarda biyoyakıt űretmek űzere endūstriyel tarım yapıyor. Dūnyada yaklařık 1 milyar a insanın olmasının temel nedenlerinden birisi de bu arazi satın almalar ve kiralamalar. ūnkū, kendi topraklarını satan veya uzun vadeli kiralayan űlkelerin insanları açlık yařıyor. Kendi yurttařını a bırakan yöneticiler tarım topraęını bařka űlkelere satıyor veya kir alıyor. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker’in daha önce birçok kez söyledięi gibi dūnyadaki açlıęın nedeni űretim yetersizlięi deęil. űretilen tarım ve gıda űrūnlerinin blūřūlmesinde sorun var.

Bakanlık verilerine göre, Tūrkiye’de 2002 yılında 26,5 milyon hektar olan toplam tarım alanı 2011’de 23,6 milyon hektara geriledi. Aynı dönemde ekilen tarım alanı 18,1 milyon hektardan 15,8 milyon hek-

tara geriledi. Türkiye'nin tarım alanları boş dururken Bakanlık gidip Sudan'da tarım arazisi kiralyor.

Türkiye'de tarım arazileri neden boş? Çiftçi neden üretim yapmıyor?

Birinci nedeni, girdi maliyetinin çok yüksek olması. İkincisi, üreticinin ürettiği ürünün fiyatının ucuz olması. Dolayısıyla zarar eden çiftçi üretim yapmak yerine tarlasını boş bırakıyor.

Sudan'da kiralandığı söylenen arazilerde yapılacak üretim Türkiye'de tarımı, çiftçiyi nasıl etkileyecek? Sudan'da kiralanen topraklarda Türkiye'ye göre çok daha düşük maliyetlerle üretim yapılacaktır. Orada mazot Türkiye'den çok daha ucuz. İşçilik maliyeti çok daha düşük. Düşük maliyetle üretilen ürünler Türkiye'ye getirilirse, zorluklarla üretime devam eden çiftçi de üretimi bırakmak zorunda kalacaktır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın görevi Türkiye'de sürdürülebilir tarım yapacak koşulları sağlamaktır. Emperyalist anlayışla başka ülkelerde tarım arazisi kiralamak veya satın almak değildir. Türkiye'de tarımı bitiren anlayış Sudan'da üretim yaparak ülke tarımını kurtarabilir mi?

Kıtlık çeken Madagaskar'dan b r lce ithalatı

Anadolu Ajansı, 19 Kasım 2021'de önemli bir haber servis etti. Haberde, Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi Sözcüsü Jens Laerke'nin, Madagaskar'ın, dünyada iklim değişikliğine bağlı kıtlık yaşıyan ilk ülke olduğu bildiriliyordu. Haber şöyle devam ediyordu:

“Doğu Afrika  lkesi Madagaskar'ın güney bölgelerinde gıda sorununun yol a tığı insani krizin yılın başından bu yana devam ettiği ve Birleşmiş Milletler'in insani yardım için 76 milyon Amerikan doları yardım çağırısı yaptığı bölgede 1,1 milyondan fazla kişi, acil gıda güvenliği sorunu ve kriz altında.”

Birleşmiş Milletler'in, bölgedeki kıtlığa karşi insani yardım ortaklarıyla yürüttüğü yardım kampanyasının Mayıs 2022'ye kadar uzatıl-

dığını kaydeden Laerke, “İnsani yardım fonu taleplerini yüzde 200 artırdık” açıklamasında bulundu.

Laerke, konuşmasında, “Uzatılan yardım kampanyası kapsamında 231 milyon dolar talep edilecek. Şimdiye kadar bağışçılardan 120 milyon dolar yardım yapıldı fakat güney bölgelerde ihtiyaç sahibi 1,3 milyon insana gıda, su ve tıbbi yardım yapılması için daha fazla fon gerekiyor” ifadelerini kullandı.

Madagaskar’da son 40 yıldır ülke tarihinin en kötü kuraklığının yaşandığı ve toprakların tarıma elverişsiz hale geldiğini vurgulayan Laerke, “İnsanlar feci bir açlıkla karşı karşıya ve 28 bini hayati tehlike altında. Birçok bölgede halk, temel ihtiyaçlarını giderebilmek için kırsal kesimden şehirlere taşınmış durumda. Madagaskar, dünyada iklim değişikliğine bağlı ilk kıtlığın eşliğinde” açıklamasını yaptı.

Doğu Afrika ülkesi olan Madagaskar kıtlık yaşarken ihracatının yüzde 70’inin tarım ürünleri olması ne büyük çelişki?

Halk yoksulluk, kıtlık çekerken birçok zengin ülkeye tarım ürünleri ihraç ediyor. Zengin ülkeler bu ülkedeki tarım ürünlerini alırken Birleşmiş Milletler üzerinden göstermelik yardımlar yapıyor.

Uluslararası Af Örgütü’nden geçen ay yapılan açıklamada, Madagaskar’ın iklim krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri olduğu belirtilmiş, 1 milyon kişinin korkunç bir kuraklıkla karşı karşıya kalabileceği uyarısı yer almıştı.

Ülkenin nüfusunun 2021 yılı itibarıyla 28,3 milyon olacağı tahmin ediliyor. Nüfusun yaklaşık yüzde 70’inin günlük 1 dolar gelirle yoksulluk sınırı altında yaşadığı tahmin ediliyor. Diğer taraftan, nüfusun okuma yazma oranı yüzde 80. Birleşmiş Milletler’in 2019 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi’ne göre dünyada 189 ülke arasında Madagaskar 164. sırada yer alıyor.

Ekonomisi büyük ölçüde dış yardımlara bağlı olan Madagaskar’ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 14,7 milyar dolar. Dünyada 194 ülke arasında 123. sırada. Kişi başına düşen millî gelir 2021 sonu itibarıyla 521 dolar olarak tahmin ediliyor. Tüketici fiyat enflasyonu 2020’de yüzde 4,2 iken Uluslararası Para Fonu (IMF) tahminine göre 2021’de yüzde 5,4 olması bekleniyor.

Madagaskar için tarımın önemi çok büyük. Ülkenin toplam ih-

racatının yüzde 70'ini tarım ürünleri oluşturuyor. Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın 1/3'ü de yine tarımdan sağlanıyor. Tarımın yanı sıra, madencilik (nikel ve ilmenit), tekstil ve turizm en önemli sektörler olarak öne çıkıyor.

Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü raporuna göre uzaklık nedeniyle nakliyenin uzun sürmesi ve pahalı olması, gümrükleme işlemlerinde yaşanan sorunlar, siyasi istikrarsızlık pazardaki başlıca sorunlardır.

Madagaskar 2020 yılında yaklaşık 1,9 milyar dolarlık (%24 azalan) ihracatla dünyada 129. sırada. Aynı yıl 3,2 milyar dolarlık (%17 azalan) ithalatla dünyada 140. sırada yer aldı. Ülkenin dünyaya ihracatında en önemli ürün grupları sırasıyla; kahve, çay ve baharat, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı, örme giyim eşyası ve aksesuarı, nikel ve nikelden eşya, metal cevherleri, cüraf ve kül, balıklar vb. su ürünleri, mücevherci eşyası, uçucu yağlar ve kozmetikler, sebzeler, meyveler; diğer adi metaller, bunlardan üretilen eşyalar.

Ülkenin dünyadan ithalatında en önemli ürün grupları sırasıyla mineral yakıtlar, yağlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, hububat, motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazlar, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, eczacılık ürünleri, plastikler ve mamulleri, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat, yapağı ve yün, hayvan kılından iplik ve dokunmuş mensucattır.

Madagaskar'ın 2020 yılı verileri ile en fazla ihracat yaptığı ülkeler 477 milyon dolarla Fransa, 433 milyon dolarla Amerika Birleşik Devletleri, 159 milyon dolarla Almanya, 117 milyon dolarla Çin, 85 milyon dolarla Hollanda, 77 milyon dolarla Hindistan, 63 milyon dolarla Kanada, yine 63 milyon dolarla Japonya. Aynı dönemde ithalatında ise Çin 817 milyon dolar ile ilk sırada. Bu ülkeyi 275 milyon dolarla Hindistan, 231 milyon dolarla Fransa izliyor.

Rakamlardan da görüleceği gibi, Madagaskar gelişmiş zengin ülkelere önemli oranda ihracat yapıyor. Halk yoksulluk ve kıtlık yaşarken, ülkeyi yönetenler, toprak sahipleri tarım ve gıda ürünlerini ihraç ediyor.

Türkiye açısından bakıldığında, bu ülkeye 2000'li yılların başında 3 milyon dolar olan ihracat 2010 yılında 27 milyon dolara, 2015'te 54, 2018'de 80 milyon dolara çıktı. 2019'da 71 milyon dolara gerileyen

ihracat 2020’de 74 milyon dolar oldu. İthalat ise 2005 yılına kadar sıfırken, 2010’da 2 milyon dolar, 2015’te 5, 2018’de 4 ve 2019’da 5 milyon dolar olarak gerçekleşti. 2020’de 3 kat artarak 15 milyon dolara ulaştı.

Madagaskar’dan yapılan ithalatın yarısı sebzeler ve bazı kök ve yumrular, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler ile kuru bakliyat ürünleri. Türkiye’den yapılan ihracatta demir ve çelik, değirmencilik ürünleri (un), malt, nişasta, makineler, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ilk sıralarda yer alıyor.

Sayılarla ifade etmek gerekirse 2018 yılında Türkiye, Madagaskar’dan 1 milyon 148 bin dolarlık kuru baklagil ithal ederken, bu miktar 2019’da 1 milyon 355 bin dolara, 2020 yılında ise 3 milyon 496 bin dolara yükseldi. 2019’a göre yüzde 193 artış oldu. 2020 yılına kadar bu ülkeden tütün ithalatı yokken 2020’de 3 milyon 496 bin dolarlık yaprak tütün ve tütün döküntüleri ithal edildi.

Madagaskar’a buğday unu ihracatımız 2018 yılında 26 milyon 478 bin dolar ile en çok ihraç edilen ürün konumundayken, 2019’da 21 milyon 688 bin dolara, 2020 yılında ise 14 milyon 683 bin dolara geriledi. 2020’de ihracatta ilk sırada inşaat demiri var. 2018’de 18 milyon 720 bin dolar olan ihracat 2020’de 14 milyon 726 dolara geriledi. 2020’de 8 milyon 60 bin dolarlık tütün ve tütün mamulleri, 3 milyon 741 bin dolarlık tütün makineleri ihracatı gerçekleştirildi.

İklim değişikliği, tarım, gıda, insani yardım ve diğer konularda birçok ders çıkarılacak bir gelişme ile karşı karşıyayız. İklim değişikliği nedeniyle kıtlık yaşayan Madagaskar’a daha fazla destek sağlanması, o ülkede üretilen ürünlerin öncelikle o ülke insanların beslenmesinde değerlendirilmesi vicdani bir sorumluluktur. Bizim açımızdan alınacak en önemli ders ise tarım ülkesi Türkiye’nin Madagaskar gibi kıtlık çeken bir ülkeden bile bürölce ve diğer bakliyat ürünleri ithal etmesidir. Bu ayıp bize yeter.

Ülkenin koşullarına uygun tarım politikası

Tarımsal üretim, genel olarak her ülkenin iklimine, coğrafyasına, potansiyeline, sahip olduğu biyoçeşitliliğe, beslenme biçimine ve kül-

türüne, aldığı yağış miktarına ve daha birçok etmene göre değişir. Her ülkenin koşulları farklıdır. Bu nedenle özellikle tarımda bir ülkede uygulanan başarılı bir modeli olduğu gibi alıp uygulamak doğru sonuçlar vermeyebilir. Bu, o modelden ders alınmayacağı anlamına gelmez. Her modeli inceleyip uygun dersler çıkarmak gerekir.

Her model, tarıma bakışın da bir yansıması. Rusya, Almanya, Fransa, Hollanda, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada ve daha birçok ülkenin tarım konusunda farklı uygulamaları var. Ama hepsinin ortak özelliği kendi ülkesinin koşullarına uygun ve başarılı olması. Bu başarının temelinde ülke gerçeklerine uygun planlama, hedeflerin doğru seçimi, o hedeflere ulaşmak için tutarlı bir politikanın uygulanması var. Örneğin Kanada, dünyanın bakliyat tedarikçisi olmayı strateji olarak benimsedi. Buna uygun planlama, yatırım ve çalışmalarla hedefe ulaşmaya çalışıyor. Mercimekte büyük oranda başardı. Şimdi diğer ürünlerde de aynı başarıya ulaşmak için çalışıyor.

Türkiye de tarımda kendi ulusal politikasını, kendi modelini ülke gerçeklerini ve potansiyelini dikkate alarak oluşturmali. Yıllardan bu yana Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve çokuluslu şirketlerin dayattığı reçeteler, modeller onların çıkarlarına hizmet eder. İthalat bağımlılığından kurtulmak için o reçetelerin çöpe atılarak ülkenin, yurttaşların, çiftçinin, üretenin yararına ulusal bir programın uygulaması şarttır.

Bir yandan “Türkiye’nin iklimi, coğrafyası ve ot verimi küçükbaş hayvancılığa uygun, büyükbaş hayvancılığa uygun değil” diyeceksiniz, diğer yandan uyguladığınız hayvancılık politikası tümüyle büyükbaş hayvancılık üzerine olacak. Böyle bir anlayışla başarılı olma şansınız yok. Büyükbaş hayvancılığa dayalı politika ile, hayvanı ithal ediyorsunuz, hayvana vereceğiniz yemi ithal ediyorsunuz. Meraları kullanmak yerine kapalı sistem hayvanları fabrika yemi ile besliyorsunuz. Hayvan alsanız paranız yurtdışına gidiyor, yem alsanız paranız yine yurtdışına gidiyor. Hayvan ıslahı yapmadığınız için dışarıdaki satıcı ülkelerin elindeki hayvan ırkına göre ırk değişimi yapıyorsunuz. Bir zamanlar Holstein en iyi ırk olarak sunuldu, sonra Simental en iyi ırk oldu. Adamların elinde satacak, ihraç edecek hangi hayvan varsa onu Türkiye’ye pazarlıyorlar.

Bunun bir tuzak olduğu çok açık. Avustralya’da 2018 yılında ziyaret ettiğimiz Ellinbank Ulusal Süt Araştırma Merkezi’nin Araştırma Direktörü Dr. Joe Jacobs, Amerika’nın bu tuzağını şu sözlerle anlatmıştı: “Hayvancılıkta özellikle son 15 yıldan bu yana genetik seleksiyonumuzu kendimiz yapıyoruz. Öncesinde genetik materyali, damızlıkları ithal ediyorduk. Birçok ülke gibi Amerikan genetiğini kullanma tuzağına düşmüştük. Amerikan genetiğinin en önemli özelliğı yüksek üretim, düşük protein, düşük yağ, düşük kalite demek. Bu bir tuzak. Yağ ve proteine göre süt parası ödenince bu işlemedi. Ayrıca ciddi bir nakliye maliyeti getiriyordu. Amerikan sistemi ile verim düştü. Ayrıca meraya dayalı değil, yeme dayalı bir sistemdi. Yani size hayvanı satıyorlar, yemini satıyorlar ve bir bağımlılık oluşuyor. Biz bundan vazgeçerek kendi genetik kaynağımızı oluşturduk. Ülke koşullarına uygun, mera hayvancılığına dayalı bir yapı bu.”

Türkiye, bu tuzaktan 60 yıldır kurtulamadı. Hayvanı ithal ediyoruz, yedireceğimiz yemi de ithal ediyoruz. Üretici yemin pahalı, et, süt ve yumurtanın ucuz olmasından yakınıyor. Tüketici ise bu ürünlerin pahalı olmasından şikâyetçi. Devletin milyar dolarları dışarıya akıtılıyor. Bu tuzaktan kurtulmadan hayvancılıktan zenginlik üretmek mümkün değil.

Rusya, ulusal tarım projesi ile başarıya ulaştı

Türkiye’nin tarım ve gıda dış ticaretinde Rusya’nın çok önemli bir yeri var. Tarım ve gıda ithalatında ilk sırada, ihracatında ise 3. sırada. Türkiye, 2021 yılında Rusya’dan 4,3 milyar dolarlık tarım ve gıda ürünü ithal etti. Rusya’ya aynı dönemde yapılan tarım ve gıda ürünleri ihracatı ise 1,5 milyar dolar seviyesinde. Türkiye, Rusya’nın en büyük tarım ürünleri ithalatçısı oldu.

Rusya’nın 2021 yılı tarım ürünleri ihracatı 36 milyar doları aştı. Bu ülkeden tarım ürünü ithalat rekoru ise Türkiye’ye geçti. Uzun yıllar Rusya’dan en fazla tarım ürünü ithal eden Çin ikinci sırada yer aldı. Türkiye’nin tarım ve gıda ürünleri ihracatında ise Rusya 3. sırada yer alıyor.

Rusya Tarım Bakanlığı’nabağlı Agroexport Federal Ajansı’ndan yapılan açıklamaya göre, Türkiye’nin 2021’de Rusya Federasyonu’ndan

tarım ürünleri ithalatı 2020 yılına göre yüzde 38 artışla 4,3 milyar dolara çıktı. Rusya'ya yaptığı ihracat ise 1,5 milyar dolar seviyesinde kaldı.

Türkiye, 2021 yılında, Rusya'dan 1,8 milyar dolar değerinde 6,7 milyon ton buğday ithalatı yaptı. Ayçiçek yağı ithalatı yüzde 42 arttı. Bu ülkeye 913 bin ton ham yağ ithalatı karşılığında 1,1 milyar dolar ödendi. Arpa ithalatı miktar olarak 1,2 milyon tona, değer olarak 309 milyon dolara ulaştı. Rusya'dan 1,1 milyon ton kepek ithalatı için ödenen döviz ise 235 milyon dolar.

Nohut ve bezelye ağırlıklı olmak üzere baklagil ürünleri ithalatı 4 kat artarak değeri 206 milyon dolara ulaştı.

Türkiye'nin en çok ithal ettiği ürünlerden birisi de hayvan yemi olarak kullanılan küspe. Birkaç yıl öncesine kadar Rusya, Türkiye'ye ayçiçeğini tohum olarak yani çekirdek olarak satıyordu. Türkiye, ayçiçeği çekirdeğini alıp kırıyor yağ elde ediyordu, kabuğundan, posasından küspe ürettiyordu. Rusya kendi kırıcı tesislerini kurdu. Ayçiçeği çekirdeğini bu tesislerde kırarak yağı ayrı, küspeyi ayrı satıyor. Ürüne katma değer kazandırıyor.

Rusya'dan ithal edilen diğer ürünlerden bazıları ise, sap, saman, kaba yem, mısır, kanola, soya.

Rusya Tarım Bakanlığı'nın açıklamasına göre, 2030 yılına kadar Rusya'dan Türkiye'ye tarım ürünleri satışının 5 milyar doları aşması hedefleniyor.

Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yaptığı ihracatta en önemli ürün grubu yaş meyve ve sebze. Akdeniz Yaş Meyve ve Sebze İhracatçıları Birliği verilerine göre, 2021 yılı sonu itibarıyla Türkiye bu ülkeye 1 milyon 492 bin ton yaş meyve ve sebze ihraç etti. Karşılığında da 1 milyar 13 milyon dolar döviz girdisi sağladı. Bu ihracatın yarısını narenciye ürünleri limon, mandalina, portakal ve greyfurt oluşturuyor.

Rusya'da bitkisel üretim

Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği tarafından hazırlanan "Rusya Federasyonu 2021 Tarım Raporu"na göre, yaklaşık 130 milyon tonluk tahıl rekoltesiyle dünyanın en önemli ilk 5 üretici ülkesi arasında yer alan Rusya, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü

(FAO) verilerine göre karabuğday, arpa ve yulaf üretiminde dünyada birinci, buğday ve çavdar üretiminde ise dünya üçüncüsü. 2017 yılında 135 milyon tonu aşan rekor tahıl üretiminin (buğdayda 86 milyon ton) elde edildiği Rusya’da, 2020 yılında 133 milyon tonla en yüksek ikinci rekolte seviyesine ulaşıldı. Anılan yılda, 85,9 milyon ton buğday, 20,9 milyon ton arpa, 13,9 milyon ton mısır, 4,1 milyon ton yulaf, 2,4 milyon ton çavdar ve 892 bin ton karabuğday üretimi gerçekleşti.

2019 yılında 54,4 milyon tonluk şeker pancarı üretimiyle lider ülke konumunda bulunan Rusya’da, 2020 yılında pancar üretimi yaklaşık yüzde 40 oranında düşerek 32,4 milyon tona geriledi. Buna paralel olarak, 2019 yılında 7,3 milyon ton gibi rekor bir seviyede gerçekleşen şeker üretimi ise 2020 yılında 5,8 milyon tona gerileyerek yıllık tüketim ihtiyacının altında kaldı.

Ayçiçeği tohumunda son 10 yılda üretim alanları yüzde 20’lik artışla 8,6 milyon hektara, 2019 yılındaki üretimi ise 15,4 milyon ton gibi rekor bir seviyeye ulaşan Rusya, Ukrayna’yı da geride bırakarak üretimde lider ülke konumuna ulaştı. Ancak, olumsuz iklim koşulları nedeniyle 2020 yılında toplam üretim 13,3 milyon tona geriledi. 2021 yılında üretim 15,5 milyon tona ulaşarak yeniden rekor kırdı. 2019 yılında %15’lik bir artışla 5,4 milyon tona çıkan ayçiçeği yağı üretiminde ise artış eğilimi 2020 yılında da devam ederek toplam üretim 5,9 milyon tona ulaştı.

Dünya üretimi dikkate alındığında; kuru bezelyede Kanada’nın ardından ikinci, patatesten ise üçüncü sırada bulunan Rusya, tarla üretiminin yoğun olarak gerçekleştirildiği sebze ürünlerinden karnabahar ve havuçta da küresel ölçekte ilk dört ülke arasında yer alıyor.

Ahududu ve vişne üretiminde lider ülke konumunda bulunan Rusya, çam fıstığında da başlıca üretici ülkeler arasında kabul ediliyor.

Tarla üretiminin yanı sıra, artan örtü altı üretimiyle birlikte Rusya salatalık ürününde de küresel ölçekte Türkiye’den sonra ilk 3 ülke arasındaki yerini sağlamlaştırdı.

Son 5 yılda toplam sera alanlarını yaklaşık yüzde 40’lık bir artışla 2 bin 800 hektarın üzerine çıkararak bu alandaki üretimini yüzde 78 oranında artıran Rusya, tarla üretiminin yanı sıra, örtü altı sebze üretiminde de potansiyelini geliştiriyor.

2020 yılında 300 hektarlık yüksek teknolojili sera yatırımı planlanan ülkede, Covid-19 pandemisinin etkisiyle yaklaşık 150 hektarlık yatırım tamamlanabilmiştir. Toplam örtü altı üretimi, 2020 yılında 1,5 milyon tona yaklaşmış bulunan Rusya’da, domates üretimi 600 bin tona dayanmış, salatalık üretimi ise yaklaşık 850 bin tona ulaşmış bulunmaktadır. Kış döneminde kendine yeterlilik oranı domateste %50, salatalıkta ise %85 seviyelerini bulabilmektedir.

Hayvansal üretim de artıyor

Yaklaşık olarak 500 milyon adet kanatlı, 25 milyon adet domuz, 19 milyon adet büyükbaş ve 23 milyon adetlik küçükbaş hayvan varlığına sahip olan ve yetiştiricilik faaliyetlerinde giderek ön plana çıkan Rusya, hayvansal ürünlerden bal, sığır ve domuz eti ile yumurta ve tavuk eti üretiminde dünyada ilk 10 ülke arasında yer alıyor. Dünya süt üretiminde ise ilk 5’i zorlayan Rusya’da, 2020 yılında üretim yüzde 2,7’lik bir artışla 32,2 milyon tona ulaştı.

2020 yılında ülkede ayrıca 566 bin ton peynir ve 282 bin ton tereyağı üretimi gerçekleştirildi. 2020 yılında kırmızı et üretiminin yüzde 11 oranında artarak 3 milyon tonu aştığı Rusya’da, ayrıca yaklaşık 736 bin ton konserve et, 2,36 milyon ton sosis ve 4 milyon ton da yarı mamul ve et içeren soğutulmuş-dondurulmuş ürün üretildi.

Rusya’da su ürünleri yetiştiriciliği 2020 yılında yüzde 15 oranında artarak 328,6 bin tona ulaştı.

Rusya Federasyonu’nun tarım konusundaki gelişmelerinin çok yakından izlenmesi gerekiyor. Rusya’da tarım konusunda atılan her adım Türkiye’deki çiftçiyi, ihracatçıyı yakından ilgilendiriyor. Son yıllarda seracılık konusunda ciddi yatırımlar yapıldı bu ülkede. Birçoğunun da danışmanlığını Türkiye’deki uzmanlar yapıyor. Rusya’da seracılık geliştikçe Türkiye’den ürün alımları azalacak. Türkiye’nin pazarı daralacak. Buna yönelik çalışmalar yapılmalı.

Rusya’nın son yıllarda ulusal/millî politika ile tarımda adeta mucizeler yarattığı görülüyor. Batı ülkeleri Rusya’ya yönelik gıda ambargosu başlatınca, “Tarımsal Kalkınma Ulusal Projesi” ile kendi kaynaklarına dönerek, tarımsal üretimde kendine yeterlilik konusunda önemli başarılar elde etti.

Asgari geçim seviyesinin altında bir gelire sahip 20 milyona yaklaşan insanın yaşadığı Rusya’da, hane halkı gelirlerinin yaklaşık üçte biri gıda ürünlerine harcanıyor. Türkiye’de bu oran yaklaşık yüzde 29’dur. Bazı anket çalışmaları, bu oranın, Rusya’nın muhtelif bölgelerinde yüzde 50’yi aştığına işaret ediyor. Covid-19 salgını nedeniyle özellikle salgın sürecinde gıda harcamaları hızlı bir artış gösterdi.

Rusya, 2000’li yılların başında binde 3’ler seviyesinde olan küresel tarım ihracatından aldığı payı kriz dönemini müteakip yüzde 1,6’ya çıkarmayı, ithal ikameci politikaların etkisiyle azalan ithalat sonucu ise dış ticaret açığını 5 milyar dolara indirmeyi başardı. Ülke, son iki yıldır 55 milyar dolara yaklaşan dış ticaret hacmiyle tarım sektöründe küresel piyasa dinamikleri açısından önemli bir aktör konumunda.

Buğdayda Türkiye’nin nasıl Rusya’nın pazarı olduğunu *Üretim / Tüket / İthalat-Siyaset-Rant Kısılacında Tarım* kitabımda ayrıntılı olarak yazmıştım. Bu kez Rusya buğdayda ithalatçıyken nasıl dünyanın 1 numaralı ihracatçısı oldu, ona bakalım.

Rusya’nın en büyük başarısı, ülkenin koşullarına uygun olarak uyguladığı politikayla tahıl üretiminde ve ihracatında büyük sıçrama gerçekleştirmesi oldu. Geriye dönük bakıldığında, Rusya, 1990-91 sezonunda 12 milyon ton buğday ithalatı yapan bir ülkeydi. İhracat 2001-2002’den itibaren başladı. Ama asıl başarı son 10 yılda sağlandı. 2020-21 sezonunda 39 milyon ton ile dünya ihracatında ilk sıraya yerleşti. 1990’da dünya buğday ithalatının yüzde 11’ini gerçekleştiren bir ülke konumundan 2020’de dünya ihracatının yüzde 20’sinden fazlasını gerçekleştiren bir ülke konumuna geldi.

2021 verilerine göre, Rusya’nın tarım ürünleri ihracatı yüzde 22 artarak 36 milyar dolara ulaştı. Rusya, tarımda millî politika ile önemli başarılar elde etti. Türkiye, Rusya’nın en önemli pazarı oldu. Millî Tarım, Tarımda Millî Politika diyerek ithalata dayalı politika uygulayan Türkiye’nin Rusya’dan alacağı çok ders var. Ancak öncelikle tarıma bakışın değişmesi ve ulusal politika belirlenerek uygulanması gerekiyor. Tarımda üretime dayalı bir politika uygulanması için öncelikle ülkeyi yönetenlerin üretime inanması, tarıma değer vermesi gerekir. Buna uygun politikalar geliştirip uygulaması şarttır.

Türkiye ile Rusya arasında 2015’te yaşanan uçak krizinden sonra

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin krizi aşmak için Rusya’da, Türkiye’de defalarca bir araya geldi.

O görüşmelerden birisi 3 Mayıs 2017’de Soçi’de gerçekleşti. Yapılan toplantıdan sonra her zamanki gibi liderler kameraların karşısına geçti. Gazetecilerin sorularını yanıtlayan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, domates konusundaki kısıtlamanın bir süre daha devam edeceğini belirterek bunun gerekçesini şöyle açıkladı: “Bizim üreticilerimiz, yatırımcılarımız bankalardan kredi aldılar. Teknik ve altyapı yatırımları için. Kısıtlamalar kalkarsa zor durumda kalacaklar. Bu nedenle domatesteki kısıtlamalar devam edecek.” Domatesteki kısıtlamanın sonsuza dek devam etmeyeceğini anlatan Putin: “Sonsuza kadar pazarımızı kapatmayacağız. Üreticilerimizin yatırımları tamamlandığında kısıtlama kaldırılabilir,” dedi. Gazetecilerin aynı konuda soru sormayı sürdürmesi üzerine Putin, daha net konuşarak: “Rusya’da tarım sektörümüzün gelişmesini istiyoruz. Yatırımcılarımızı, üreticilerimizi zor durumda bırakamayız,” görüşünü dile getirdi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Putin’in konuyla ilgili her şeyi söylediğini belirterek domates dışında diğer yaptırımların kaldırılması konusunda tam bir mutabakata varıldığını ve krizden önceki dönemden daha iyi bir gelişme kaydedildiğini söyledi. Erdoğan: “Türk domatesi hem ucuz ve hem de lezzetli. Rus tüketicilerin bundan yararlanmasını isteriz,” dedi.

Putin kendi üreticisini zor duruma düşürmemek için ithalata karşı çıkıyor, yatırımların devam ettiğini söylüyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise domatesin ucuz ve lezzetli olduğunu dile getiriyor. İki ülkenin tarım politikasına bakışını bu konuşma çok iyi özetliyor. Fazla söze gerek yok.

Un ve makarna ihracatı Rus buğdayı ile değil yerli buğdayla sürdürülebilir

Buğday ithalatı ne zaman gündeme gelse, Türkiye’nin un ihracatında dünya birincisi, makarnada ikinci olduğu hatırlatılır. “Buğday

ithalatı yapıyor ama un ve makarna olarak ihraç edilerek daha yüksek katma değer sağlanıyor” denilerek yapılan ithalatın ne kadar doğru olduğu dile getirilir.

Türkiye’nin dünya un ihracatında açık ara birinci olduğu doğrudur. Makarna ihracatında ise miktar olarak ikinci sırada, gelir bakımından dördüncü sırada. Ayrıca, bulgur, bisküvi ve diğer ürünlerde de ihracat potansiyeli çok yüksek. Un, makarna, irmik, bulgur ithalatının büyük bölümü ithal buğday işlenerek gerçekleştiriliyor. Dahilde İşleme Rejimi (DİR) kapsamında gümrük vergisi ödenmeden ithal edilen buğday işlenerek mamul ürün olarak ihraç ediliyor.

Buğday ithalatının çok büyük bölümü, yüzde 65’i, bazı yıllar yüzde 80’i Rusya’dan, kalanı Ukrayna ve diğer ülkelerden sağlanıyor. Dolayısıyla un ve makarna ihracatında Rusya’nın buğdayına bağımlılık var. Bu bağımlılığın getirdiği bazı sakıncalar ve gelecek açısından ciddi riskler olduğunu uzmanlar ve devlet yetkilileri de dile getiriyor.

Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu 11-14 Kasım 2021 tarihlerinde Antalya’da Türkiye Hububat Kongresi düzenledi.

Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdür Yardımcısı Musa Demir’in bu kongrede “Un ve Unlu Mamuller İhracatı” başlıklı sunumu Türkiye’nin bu mamullerdeki durumunu ve ihracattaki avantaj ve dezavantajları ortaya koyması bakımından çok önemliydi.

Dünya un ihracatı 2020 yılı verileriyle 11,6 milyon, ton karşılığı 4,7 milyar dolar. Bu ihracatın yüzde 20’sini Türkiye gerçekleştirdi. Türkiye’nin 2020 yılı un ihracatı 951 milyon dolar, miktar olarak da yaklaşık 3 milyon ton. Türkiye’den sonra sırasıyla Kazakistan’ın payı yüzde 10, Almanya’nın yüzde 7, Özbekistan’ın yüzde 5, Arjantin’in yüzde 4.

Türkiye’nin yıllar itibarıyla ihracatına baktığımızda bundan 10 yıl önce 2011’de 891 milyon 744 bin dolar olan un ihracatı ilk kez 2016 yılında 1 milyar dolar sınırını aşarak 1 milyar 78 milyon dolar oldu. 2019’da 1 milyar 51 milyon dolar olan ihracat 2020’de koronavirüs pandemisinin etkisiyle 1 milyar doların altına gerileyerek 951 milyon dolarda kaldı.

İkinci sırada yer alan Kazakistan’ın 2020 yılı un ihracatı 489 milyon

385 bin dolar. Almanya'nın 341 milyon 558 bin dolar. Bu rakamlardan da görüleceği üzere Türkiye, un ihracatında açık ara birinci sırada. Bu ihracatın yüzde 47'sini Irak'a gerçekleştiriyor. Diğer önemli pazarlar, yüzde 9 ile Yemen, her biri yüzde 6 ile Suriye, Venezuela ve Angola.

Buğday ithalatında Rusya'ya bağımlılık ön plana çıkarken, un ihracatında Irak pazarına bağımlılık var. İhracatın neredeyse yarısı tek pazara yapılıyor. Un ihracatında ilk 5 ülkenin payı yüzde 74. Dolayısıyla ihracatta pazar çeşitliliği yok.

İtalyan makarnası 1400, Türk makarnası 500 dolar

2020 yılı dünya makarna ihracatı 11,9 milyar dolar. Türkiye, aynı yıl 761 milyon dolarlık makarna ihraç etti. Miktar olarak makarna ihracatında dünya ikincisi olan Türkiye, döviz geliri bakımından 4. sırada. İtalya ise, gelir bakımından yüzde 30 payla ilk sırada. Çin, yüzde 8 ile ikinci, Güney Kore yüzde 7 ile üçüncü, Türkiye yüzde 6 ile dördüncü, Tayland yüzde 5'le beşinci sırada bulunuyor.

Makarna ihracatında en dikkat çekici durum, Türkiye'nin diğer ihracatçı ülkelere göre oldukça düşük fiyattan ihracat yapması. İtalya son 10 yılda makarnanın tonunu ortalama 1350-1400 dolardan ihraç etti. Çin, 1650-1700 dolardan, Güney Kore 3 bin-3 bin 100 dolardan ihracat yaparken, Türkiye'nin ton başına makarna fiyatı 2018'de 458 dolar, 2019'da 478 dolar ve 2020'de 519 dolar.

Makarna ihracatının yüzde 41'i 5 ülkeye. Bu ülkeler sırasıyla yüzde 15 ile Venezuela, yüzde 11 ile Somali, yüzde 6 ile Japonya, yüzde 5 ile Gana ve yüzde 4 ile Togo.

Makarna ihracatında ağırlıklı olarak ithal durum buğdayı kullanılıyor. Rakamlara bakıldığında 2012 yılında Dahilde İşleme Rejimi (DİR) kapsamında Türkiye'nin durum buğdayı ithalatı 83 milyon dolar, makarna ihracatı aynı yıl 383 milyon dolar. 2018'de 103 milyon dolarlık buğday ithalatına karşılık 357 milyon dolarlık makarna ihracatı yapıldı. 2019'da 375 milyon dolarlık durum buğdayı ithalatı yapılırken makarna ihracatı 238 milyon dolar oldu. 2020'de 217 milyon dolarlık ithalat ve 321 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirildi.

Türkiye Makarna Sanayicileri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Abdülkadir Külâhçoğlu'nun verdiği bilgilere göre, Türkiye'de makarna üretimi yapan 26 fabrika 2 milyon 800 bin ton kapasiteye sahip. 2020 yılı satış miktarı 2 milyon 250 bin ton. Son 5 yılda ülkeye kazandırılan toplam döviz 2,8 milyar dolar.

Külâhçoğlu, dünyanın en fazla makarna ithal eden ülkelerinin Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, Şili, Japonya, Kanada, Venezuela, Hollanda, Belçika gibi ülkeler olduğunu hatırlatarak, Türkiye'nin dünyanın en büyük ikinci makarna üreticisi olmasına rağmen en büyük ithalatçı konumunda olan Amerika ve Avrupa Birliği pazarından yeterince pay alamamasından yakınıyor.

Türkiye, Avrupa Birliği pazarından sadece yüzde 1,5, Amerika pazarından yüzde 2,28 pay alırken, Afrika pazarının yüzde 52'sine hâkim. Avrupa Birliği'ne 20 bin tona kadar ihracatı vergisiz yapabiliyor. Bu miktarın aşılması durumunda ton başına 110 euro dolaylı vergi ödemesi gerekiyor.

İtalya Avrupa Birliği pazarında yüzde 63, Amerika pazarında ise yüzde 12 pazar payına sahip. Afrika'ya ihracat payı sadece yüzde 1,29. İtalya Avrupa pazarına, Türkiye Afrika pazarına hâkim.

2020 yılında küresel makarna tüketimi yüzde 25 artarken 2021 Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16,8 azalma var.

Bu genel ve önemli bilgilerden sonra şunu söyleyebiliriz ki, başka bir ülkeden hammadde ithal ederek ihracat yapmanın her zaman belli riskleri vardır. Özellikle 2021 yılında olduğu gibi hammadde fiyatlarının çok yükselmesi ithalatta ve ihracatta önemli sorunlara neden olabilir.

Özellikle tarımsal ürünlerde, üretici ülkeler önce ham olarak ihrac ettikleri ürünleri daha sonra mamul olarak ihraç etmenin yollarını arar. Türkiye'nin pamuk ihracatından tekstil, konfeksiyon ihracatına dönmesi gibi. Her ülke elindeki ürünü katma değeri yüksek ürüne dönüştürerek ihraç etmek ister. Dolayısıyla belli bir pazardan buğday ithal ederek un ve makarna ihraç etmenin de riskleri var. Buğday ithal ettiğimiz Rusya, yarın un ve makarna ihracatına yöneldiğinde bu pazarları kaybetmek söz konusu olabilir. Rusya'nın un ihracatıyla ilgili

alışmaları olduğu biliniyor. Bu nedenle un ve makarna sanayicilerinin yerli buğday üretimini destekleyerek hammaddelerine sahip ıkılmaları gerekiyor.

Önümüzdeki somut örneklerden birisi ayıeği. Türkiye, ayıeği tohumunu ithal ederek kendi kırma tesislerinde kırar, yağ ve küspe elde ederdi. İthalatın büyük bölümünü yaptığımız Rusya, Ukrayna ve diğer ülkeler artık ayıeği tohumunu kendi kurdukları tesislerde kırıyor. Türkiye'ye çekirdek yerine ham yağ satıyor. Kabuğundan ve yağ üretiminde ortaya çıkan kspeyi de ayrıca satıyor.

Birçok üründe olduğu gibi un ve makarnada da Türkiye tarımsal potansiyelini doğru değerlendirdiğinde bugün elde ettiği gelirin çok daha fazlasını sağlayabilir. Ticaret Bakanlığı İhracat Genel Müdür Yardımcısı Musa Demir'in vurguladığı gibi, un ve makarna ihracatında sürdürülebilir artışın sağlanabilmesi için pazar çeşitlendirmesi yapılması gerekmektedir.

Hammadde temininde yaşanabilecek muhtemel tedarik sorunlarının önlenebilmesi için farklı tedarikçi ülkeler araştırılmalıdır. Hedef pazar ve hedef ürün odaklı stratejiler geliştirilmelidir. İhracatta katma değerin artırılabilmesi için ambalajlı ve markalı ihracata ağırlık verilmelidir. Dünyanın en önemli makarna pazarı konumunda bulunan Amerika Birleşik Devletleri ve diğer potansiyel arz eden uzak pazarlara yönelik tanıtım, pazarlama ve ürün geliştirme faaliyetleri yapılmalıdır. Dünya genelinde sağlıklı ve organik ürünlere yönelik talebin arttığı dikkate alınarak bu ürünlerin üretim içerisindeki payı artırılmalıdır.

Olağanüstü dönemlerde olduğu gibi pandemi günlerinde de un ve makarnanın önemi daha çok görüldü. Özellikle tam kapanmanın uygulandığı, kısıtlamaların olduğu 2020'de küresel makarna tüketiminde yaklaşık yüzde 25 oranında bir artış oldu. Kısıtlamaların gevşetilmesi, aşılamanın artmasıyla normale dönüş başlayınca 2021 Ocak-Haziran döneminde 2020 yılına göre küresel makarna tüketiminde yaklaşık yüzde 17 azalma yaşandı.

Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri ihracatında potansiyelini yeterince değerlendirememesinin önemli nedenlerinden birisi, tarife dışı engeller, tarım ve gıda ihracatına ülkeyi yönetenlerin gerekli önemi vermemesi.

Makarna ihracatında, Avrupa Birliği Türkiye'ye 20 bin tonluk bir kota uyguluyor. İhracat 20 bin tonu aşınca ton başına 110 euro vergi alınıyor. Bu engeller müzakerelerle aşılabılır. Türkiye'yi yönetenler birçok dönemde tarım ve gıda konularını müzakere ederken çok kolay tavizler veriyor. Genellikle "sizden şu ürünü alalım" denilerek ithalata destek olunurken, size şu ürünleri satalım denilmediği için ihracat aynı rahatlıkta yapılamıyor.

Yerli buğday ile yapılacak un ve makarna ihracatı ülkeye çok daha büyük katma değer sağlayacaktır.

TÜRKİYE'NİN ORMAN ZENGİNLİĞİ

Ormanlar, temiz hava, su kaynakları ve iklim değişikliğiyle mücadelede çok önemli bir role sahip. Yerkürenin yüzde 30'u ormanlarla kaplı. Türkiye'nin de yaklaşık yüzde 30'u (29,4) ormanla kaplı.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) öncülüğünde dünyadaki bütün ülkelerden elde edilen ormancılık alanındaki verilerden derlenen ve her beş yılda bir yayınlanan Küresel Orman Kaynakları Değerlendirmesi (FRA) 2020 Raporu'na göre Türkiye orman alanları bakımından dünyada 7. sırada.

İlk sırada 815 milyon hektarla Rusya Federasyonu var. İkinci sıradaki Brezilya 496 milyon hektar ormanlık alana sahip. Sonra sırasıyla Kanada 346 milyon hektar, Amerika Birleşik Devletleri 309 milyon hektar, Çin 219 milyon hektar, Avusturalya 134 milyon hektar ve Türkiye 22,2 milyon hektar. Orman Genel Müdürlüğü verilerinde Türkiye'nin orman varlığı 22,9 milyon hektar olarak görünüyor. Bu fark hesaplama biçiminden kaynaklanıyor. Her iki veriye göre de Türkiye'nin dünyada 7. sırada olduğunu görüyoruz.

Aynı rapora göre, Türkiye yıllık ormanlık alan artışında dünyada 6. sırada yer alıyor. Yıllık ormanlık alan artışı sıralamasında Çin ilk sırada, Avusturya, Hindistan, Şili, Vietnam'dan sonra Türkiye geliyor.

Yeniden ağaçlandırma sıralamasında 12. sırada yer alan Türkiye, ağaç serveti bakımından dünyada 42. sırada. Orman varlığı bakımından büyük bir zenginliğe sahip olan Türkiye, bu zenginliğini yeterince değerlendiremediği gibi, ormanlarını korumakta zorlanıyor.

2021 yılının Temmuz sonu-Ağustos başında Akdeniz Bölgesi ağırlıklı olmak üzere ülkenin pek çok yerinde çok büyük orman yangınları yaşandı. Günlerce kontrol edilemedi. Muğla'da termik santral yandı.

Orman yangınlarına müdahalede çok önemli görevi olan Türk Hava Kurumu'nun nasıl yok edildiği bir kez daha görüldü. 16 Şubat 1925'te Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulan Türk Hava Kurumu (o zamanki adıyla Türk Tayyare Cemiyeti) orman yangınlarında uçaklarıyla çok etkin görev alırdı. Atatürk'ün kurduğu kurumlardan birisi diye birçok kurum gibi yok edildi. Sahip olduğu uçaklar çürümeye bırakıldı. Uçaklar hangarda beklerken günlerce yangınlar

söndürülemedi. Rusya'dan uçak kiralandı. Yani S-400 füzeleri, buğday, arpa, ayçiçeği aldığımız Rusya'dan yangın söndürmek için uçak kiralandı. İspanya ve Hırvatistan'dan uçaklar geldi.

Türkiye'nin en önemli kurumlarından Orman Genel Müdürlüğü'nün siyasi bakış açısıyla nasıl işlevsizleştirildiği, işin ehli olmayanların elinde nasıl etkisiz kaldığı bir kez daha görüldü. Orman Bakanlığı'nın Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile birleştirilmesinin ne kadar yanlış bir karar olduğu da ortaya çıktı. Hantal yapısı ve çok geniş bir faaliyet alanı olan Tarım Bakanlığı'na orman işini devremenin ve işi bilmeyenleri görevlendirmenin faturasını Türkiye çok ağır ödedi, ödemeye devam ediyor.

Siyasetçiler yangın bölgelerini ziyaret ederek her zamanki gibi birbirlerini suçladı. Bölgede yaşayan halk, ormanı, evini, hayvanlarını, çocuklarını ve canını alevlerden kurtarmak için büyük mücadele verdi. Kurtuluş Savaşı'nda cepheye kağnıları çeken Anadolu kadını, yangını söndürmek için hortumları çekti. Kazma, kürek mücadele etti.

Yangınların nedeni olarak, sabotaj, iklim değişikliği, aşırı sıcaklar, dikkatsizlik, ihmal, piknik ateşi ve daha birçok neden sayılabilir. Önemli olan yangın çıkmadan gerekli önlemleri almak, denetimleri sağlamak ve en önemlisi ormanlarımıza sevgiyle, duyarlılıkla sahip çıkabilmektir. Artık her konuda olduğu gibi orman yangınlarında da ülke neredeyse ikiye bölündü. Oysa ormanlar ülkenin millî değeri, zenginliği. Korumak için topyekûn mücadele etmek gerekiyor.

Orman Genel Müdürlüğü Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığı'nın "Türkiye'nin Orman Varlığı 2020 Araştırması"nda ormanlar; insanlığa gıda, yakıt, barınak, temiz hava ve su, ilaç, gelir kaynağı, istihdam, dinlenme, peyzaj gibi maddi-manevi birçok ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel faydalar sunan tabii bir kaynak olarak tanımlanıyor. Bir ekosistem olarak orman, belirli bir kapalılıkta ağaçlar, diğer bitki ve hayvan topluluğuyla topraktaki gözle görünmeyen diğer organizmaların cansız çevreyle belli bir denge içinde karşılıklı olarak etkileşimde bulunduğu canlı bir sistem ve topluluktur.

Araştırmaya göre, Türkiye'nin 78 milyon hektarlık alanının yüzde 29,4'ü ormanlık alanlardan oluşuyor. Toplam ormanlık alan 22,9 milyon hektar. Türkiye ormanlarının tamamına yakını devletin. Orman

Genel Müdürlüğü tarafından yönetiliyor. Özel mülkiyete ait orman alanı tüm ormanlık alanın binde ikisinden daha az, yaklaşık 30 bin hektar.

Türkiye’de kişi başına en çok orman alanı 29 bin 426 metrekare ile Tunceli’de, en az alan ise 8 metrekare ile Iğdır’da. Üç büyük kent arasında ise Ankara ilk sırada. Ankara’da kişi başına orman alanı 4 bin 497 metrekare. İzmir’de 1089 metrekare, İstanbul’a ise sadece 156 metrekare.

Türkiye ormanlarının yüzde 49’unu oluşturan 11 milyon 120 bin 745 hektarı ekolojik, yüzde 42’lik bölümü olan 9 milyon 696 bin 156 hektarı ekonomik ve yüzde 9’u oluşturan 887 bin 406 hektarı sosyo-kültürel fonksiyonlu ormanlardır.

Ormanlık alanın yüzde 32’sini yapraklı ormanlar (meşe, kayın, kızılğaç, kestane, gürgen gibi ağaç türleri), yüzde 48’ini iğne yapraklı (ibrelili) ormanlar (kızılçam, karaçam, sarıçam, köknar, ladin, sedir gibi ağaç türleri), yüzde 20’sini ise ibrelili+yapraklı karışık ormanlar kaplamaktadır.

Ormanlarda yayılış alanı olarak en fazla meşe (6,7 milyon ha) yayılış göstermekte, ondan sonra alan büyüklüğü sırasına göre kızılçam, karaçam, kayın, ardıç, sarıçam, köknar, sedir, ladin, fıstıkçamı, kızılğaç, kestane, gürgen, sahil çamı, kavak, fındık, defne ve dişbudak gelmektedir.

2020 yılı sonu itibarıyla Türkiye ormanlarında tutulan karbon miktarı yaklaşık 2 milyar ton olarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre ülkemiz ormanları yıllık 43 milyon ton oksijen üretmektedir.

Son 10 yılda yaklaşık 99 bin hektar orman yandı. Aynı dönemde amaç dışı kullanıma açılan ormanlık alan yaklaşık 700 bin hektar. Yani yanan ormanlık alanın neredeyse 7 katı, turizm, otoyol, madencilik, altyapı yatırımları için yok edilmiş. Orman Genel Müdürlüğü’ne göre orman yangınlarının yaklaşık yarısı (yüzde 47) ihmal nedeniyle çıkarken, yüzde 9’u kaza, yüzde 11’i doğal, yüzde 25’inin nedeni bile bilinmiyor.

Orman yangınlarının önemli nedenlerinden birisi verilen izinlerle orman içine kurulan otel ve turistik tesisler, madencilik yatırımları, altyapı yatırımları, konut ve benzeri yerleşimlerle ormanın bütünlü-

ğünün bozulması. Özellikle 2021 yangınlarında çok sayıda yerleşim alanı yandı. Orman içine yapılan evler, konutlar yandı. Orman köylerinden söz etmiyorum elbette. İnsanlar ormanlık alanları adeta işgal ettiler. Siyasetçi, bürokrat ve müteahhitler rant elde etmek için ormanları adeta işgal ettiler. Oteller, tesisler ormanın içine inşa edildi. Bu faaliyetlerle ormanın içine daha çok insan girip çıkıyor. Bu da yangın riskini artıran önemli faktörlerden birisi.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 22 bin 948 orman köyü var. Bu köylerde yaklaşık 7 milyon orman köylüsü yaşıyor. Orman köylüleri ülkenin en yoksul, sosyal olanaklardan mahrum, temel hizmetlerden bile yararlanamayan kesimi, geçimini ormandan topladıkları ürünlerle sağlıyor, ormanı en çok onlar koruyor ve sahip çıkıyor. Fakat uygulanan kırsal politikalarla, ormancılık politikasıyla ormandan uzaklaştırıldılar. Ormana küstüler. Geçim sıkıntısı yaşadıkları için fırsatını bulduklarında kente göç etmeye başladılar. Orman yangınlarının artmasında önemli faktörlerden birisi bu. Yangınlar orman köylülerini göçe zorluyor, çünkü yangınlarla evlerini, gelir kaynaklarını kaybediyorlar.

Marmaris başta olmak üzere Muğla yöresi Türkiye'nin ve dünyanın en önemli çam balı üretim merkezi. Orman yangınlarından en çok etkilenecek kesimlerden birisi arıcılar. Dünya çam balı üretiminin yaklaşık yüzde 90'ı Türkiye'de, bunun da yüzde 80'i Muğla'da üretiliyor. Türkiye'nin yıllık 115 bin ton bal üretiminin 30-40 bin tonu çam balı. Bunun 15-20 bin tonu orman yangınlarının en etkili olduğu Marmaris ve yöresinde gerçekleştiriliyor.

Orman köylülerinin en önemli gelir kaynaklarından biri olan ve orman içinden toplanan doğa mantarları yine bu yangınlar nedeniyle yok oluyor.

En önemlisi de yangınlarla birlikte ekosistemin, biyoçeşitliliğin yok olması. Ormanlık sahalar yeniden oluşturulabilir ama bu ekosistemin oluşması yüzlerce, binlerce yıl alır.

Orman yangınlarından sonra yanan yerler yeniden nasıl canlandırılırsa canlandırılırsın, en önemlisi, bu alanların imara, ranta açılmaması, amaç dışına çıkarılmaması. Anayasa'ya göre de bu alanların yeniden ormanlık olarak tesis edilmesi ve korunması gerekiyor.

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Orman Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Doğan Tolunay bu konuda önemli fikirleri ve çalışmaları olan bir hocamız. Uzmanı olmadığım bir konuda yanlış bilgi vermek adına Prof. Dr. Doğan Tolunay'ın görüşlerini özetleyerek paylaşıyorum:

“Ülkemizin toplam orman alanı 22,9 milyon hektar. Bunun 5,9 milyon hektarı meşe, 5,6 milyon hektarı ise kızılçam ormanlarından oluşuyor. Kızılçam, ülkemizin en geniş yayılışa sahip 2. türü ve tamamen doğal.

Kızılçam ekolojik istekleri gereği, Akdeniz ikliminin hâkim olduğu Ege ve Akdeniz bölgesinde yayılıyor. Az da olsa Marmara ve Batı Karadeniz bölgesinde de bulunuyor. Orman yangınları da ağırlıklı olarak yazları sıcak ve kurak bölgelerde çıkıyor. Ege ve Akdeniz bölgesinde maki bitki örtüsü de yayılış göstermekte. Hem kızılçam ormanları hem de maki bitki örtüsünü oluşturan bitki türleri yangınlarda kolayca yanabiliyor.

Ancak kızılçam ve maki bitki örtüsü yangına uyum sağlamış türlerdir. Başka bir ifadeyle kızılçam ormanları ve maki bitki örtüsü yangınlardan sonra kolayca yanan alanlara yeniden gelmektedir. Bunun sebebi kızılçam kozalaklarının ve tohumlarının yangında zarar görmemesidir.

Yangın sonrasında kozalaklardaki tohumlar külün içine düşer. Bu tohumlar yangını takip eden bahar ayında çimlenir ve yanan alanda metrekaresine onlarca fidan gelir. Yangın görmemiş kızılçam ormanlarında ağaçlardan dökülen kuru yapraklar kalın bir tabaka halinde birikmekte, tohumlar toprağa ulaşamadığı için çimlenmemekte, çimlenenler ise yaz kuraklığını atlatamadıkları için kurumaktadır. Maki bitki örtüsünün de gövde ve sürgünleri yansa da kökler yanmamakta, yine bir sonraki baharda 1-1,5 m boyunda sürgün verebilmektedir.

Bu nedenlerle yanan kızılçam ormanları ve maki bitki örtüsünün yerine ağaçlandırma yapılması yerine sadece yanan alanların koruma altına alınması ve bir sonraki baharın beklenmesi durumunda fidan ve diğer çalı ve otsu türlerin yeniden sahaya gelmesi mümkündür.

Bu noktada yeterince tohum olmayan yerlere civardaki yanmamış ormanlardan toplanan tohumlar serpilerek ormanlaştırmaya yardımcı

olunmaktadır. Ağaçlandırmanın ancak fidan gelmeyen alanlarda düşünülmesi gerekir. Yanan ormanların ağaçlandırılmasında yanan ağaçların ve çalıların kökleri sökülmemekte, toprak işlenmemekte, otsu türlerin tohumları ve soğanları toprak işleme sırasında yanan alandan uzaklaştırılmaktadır. Diğer yandan yangınlar beklenmedik olaylardır ve fidanlıklarda yeterince fidan bulunmayabilir. Bu durumda da başka bölgelerden gelen kızılçam ya da diğer türlerin fidanları ağaçlandırmada kullanılmaktadır. Ancak örneğin Antalya'ya İzmir'den kızılçam fidanları getirilse dahi, farklı iklim, toprak gibi ekolojik koşullarda yetişmiş ve farklı genetik özelliklere sahip fidanların uzun zamanda yaşayıp yaşamayacakları belirsizdir. Bu uygulama genetik kirliliğe de neden olabilir. Yanan kızılçam ormanları yerine başka türlerin kullanılması da benzer sorun oluşturmaktadır. Çünkü tür değişikliğine gidilirken en az 80-100 yıl sonrasındaki iklim özellikleri düşünülerek karar alınması gerekmektedir. Ülkemizde 80-100 yıl sonra sıcaklıkların 4-5 derece daha yüksek olacağı ve yağışların azalarak kuraklığın artacağı öngörülmektedir.

Ülkemizde kızılçam, maki bitki örtüsü dışındaki türlerin bu koşullara uyum sağlaması oldukça zordur. Bu nedenle iklim değişikliği de göz önünde bulundurularak yanan ormanların hatta diğer ormanların mümkün olduğunca ağaçlandırma yerine doğal yollarla gençleştirilmesi gerekmektedir. Bu uygulama ağaç türlerinin iklim değişikliğine uyumu açısından önemlidir. Çünkü genetik çeşitliliğin korunması ormanların iklim değişikliğine uyumundaki en önemli araçtır.

Yanan ormanların korunarak bitkilerin kendiliğinden geri gelmesinin sağlanması, ağaçlar dışındaki diğer otsu ve çalı türlerinin, özellikle endemik ve tehdit altındaki türlerin geleceği açısından önemlidir.

Yanan orman alanına otel yapılması örneği ortadayken bu alanların imara açılmayacağını iddia etmek kamuoyunca kabul görmemektedir. Ancak Anayasamızın 169. Maddesi gereğince yanan alanların yeniden orman haline getirilmesi zorunludur. İlgili kurumlara güvenilmiyorsa yanan alanların takibi yapılarak yapılaşma durumunda suç duyurusunda bulunularak bunun önüne geçilebilir. Yanan alanlara kızılçam yerine meyve ağacı dikilmesi önerisi de sıkça dile getirilmektedir.

Ceviz, badem, zeytin gibi meyve ağaçlarıyla orman kurulmaz, olsa olsa meyve bahçesi oluşturulur. Bu türler sulama, gübreleme yapmadan gelişemezler. Aynı zamanda geniş aralıklarla dikildiği için erozyon önleme, karbon tutma, oksijen üretme gibi ekosistem hizmetleri de düşük olur. Yaban hayvanlarına habitat oluşturma fonksiyonları da olmaz. Aynı zamanda bu meyve ağaçlarının altlarına gelen otsu çalı türleri de meyve verimini artırmak için kesildiği için bitkisel biyoçeşitlilik de az olur.

Yanan kızılçam ormanlarının da iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri gözetilerek öncelikli olarak doğal yollarla gençleştirme düşünülmelidir.”

İklim değişikliğine bağlı olarak orman yangınlarının bundan sonra daha da artarak devam etmesi bekleniyor. Doğal hayatı Koruma Vakfı'na (WWF) göre dünyada her yıl 18,7 milyon dekar orman kaybediliyor. Bu, her dakika 27 futbol sahası kadar orman alanının kaybedilmesi demek. Sadece 2020'de iklim değişikliği ve aşırı hava olaylarının neden olduğu zararın 150 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor.

Küresel iklim değişikliğinin etkilerini gelecekte daha çok hissedeceğiz. Buna uygun önlemler alınması gerekiyor.

Türkiye, orman varlığıyla dünyanın önemli ülkeleri arasında yer alıyor. Ancak, bu zenginliğini koruyamıyor. Rant uğruna, yangınlarla, yanlış yönetimle orman varlığımızı kaybediyoruz. Ormanı odun olarak gören, rant alanı olarak gören ve ekosistemi yok sayan anlayışla bu zenginliği korumak ne yazık ki mümkün değil. Yeni bir politika ve bakış açısına ihtiyaç var.

SONSÖZ

Tarımda yeni bir bakış ve yol haritasına ihtiyaç var. Covid-19 salgını birçok alanda olduğu gibi tarım ve gıdada da dengeleri değiştirdi. Dünyada yeni bir tarım düzeni oluşuyor. Yaygın deyimle artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Ülkeler tarıma bugüne kadar verdikleri destekten daha fazlasını veriyor ve vermeye devam edecek.

Her ülke kendi olanakları ve potansiyeli ölçüsünde kendine yeterliliği temel politika olarak benimsiyor.

Ulusal politika, korumacılık büyük önem kazandı.

Gıdada değişen tüketim alışkanlıkları tarımsal üretimi yönlendiriyor.

Artan lojistik maliyetleri nedeniyle yerelde üretim, yerelde tüketim, yakın komşularla ticaret daha ön plana çıktı.

Tarım ve gıda üreticisi ülkeler petrol üreten ülkelerin yerini alıyor.

Türkiye, yeni tarım düzeninin gerektirdiği birçok koşula sahip. Kendine yeterlilik, ürün çeşitliliği, yerelde üretim, ihracat pazarlarına yakınlığı, iklimi, tahıl üretimi ve ticaretinin yoğunlaştığı Karadeniz'e (Rusya, Ukrayna, Kazakistan) olan yakınlığı, gıda sanayii ve daha birçok yönden önemli avantajlara sahip.

Kuru meyveler grubunda, incir, üzüm, fındık ve kayısı üretiminde ve ihracatında dünyada açık ara birinci sırada. İncirde kendine yeterlilik oranı yüzde 618, fındıkta yüzde 564, kayısıda yüzde 392 seviyesinde.

Yaş meyve ve sebze de dünyanın en büyük 5 üretici ülkesi arasında. Greyfurtta kendine yeterlilik oranı yüzde 425, mandalinada yüzde 333, limonda yüzde 180, portakalda yüzde 147, narda yüzde 144, elmada yüzde 128, kestanede yüzde 121.

Sebze grubunda ise havuçta kendine yeterlilik yüzde 118, domates ve biberde yüzde 110, hıyar, ıspanak, pırasa, patlıcan, karpuz, marul, taze bakla ve bezelye gibi ürünlerin hepsinde yüzde 100'ün üzerinde.

Kendine yeterlilik önemli ama daha da önemlisi üretilen ürünü doğru değerlendirmek, israf etmemek, katma değere dönüştürmek,

yani tarımdan zenginlik üretmek gerekiyor. Türkiye'nin en büyük eksikliklerinden birisi bu.

Bu eksikliği en güzel fındık örneğiyle açıklayabiliriz. Türkiye, 2021 yılı verileriyle dünya fındık üretiminin yüzde 62'sini, ihracatın ise yüzde 72'sini gerçekleştiriyor. Kendine yeterlilik oranı yüzde 564. İhracatta neredeyse tekel konumundayız. Fakat fındıktan zenginlik üretmiyoruz. 2021 yılı sonu itibarıyla ihracat verileri açıklandı. Türkiye, 344 bin 370 ton iç fındık ihracatıyla miktar bazında tarihî bir rekor kırdı. Ama elde edilen döviz sadece 2 milyar 260 milyon dolar. Halbuki, 2015 yılında 240 bin 137 ton iç fındık ihracatıyla 2 milyar 887 milyon dolar döviz sağlanmıştı. O da çok yetersiz, 2021 yılında 106 bin ton daha fazla fındık ihraç edilmesine rağmen gelirden 627 milyon dolar düşüş var. Daha çok fındık satılırken daha az döviz elde edildi. Fındığı dalında toplayıp kuruttuktan sonra işleme tesisinde kırıp iç fındık olarak ihraç ederseniz zenginlik üretemezsiniz. Bugün yapılan bu. Fındığı sanayide hammadde olarak kullanıp fındıklı çikolata olarak ihraç ederseniz zenginlik üretmiş olursunuz.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2021 yılı sebze üretimi 31,8 milyon ton, meyve ve baharat üretimi 24,9 milyon ton. Yaş meyve ve sebzede üretilen ürünün yüzde 30'u pazara ulaşmadan kayboluyor, yani israf ediliyor. Bazı ürünlerde israf oranı yüzde 50'yi buluyor. Bu israfı yarı yarıya azaltmak bile ciddi bir ekonomik değer yaratır.

Narenciye ürünlerini dalından toplayıp ihraç etmenin ötesine geçmek gerekir. Sanayide kullanılacak konsantreye veya başka ürünlere dönüştürülerek katma değer artırılabilir.

Türkiye'nin üretimde kendine yeterli olmadığı ürün grubu tahıl, bakliyat ve yağlı tohumlar. Yani tarla bitkileri. Özellikle soya üretiminde, kendine yeterlilik sadece yüzde 5 civarında. İhtiyacın yüzde 95'i ithalatla karşılanıyor. Ayçiçeğinde kendine yeterlilik yüzde 60, kırmızı mercimekte yüzde 72, mısırdan yüzde 75, kuru fasulyede yüzde 76, buğdayda yüzde 89 civarında.

Hayvansal ürünlerde ise, beyaz et, yumurta, süt ve süt ürünlerinde kendine yeterli olan Türkiye, kırmızı ette yüzde 80'in üzerinde kendine yeterli. Hayvancılığın temel girdisi olan yem hammaddelerinde yüzde 50-60 oranında ithalat bağımlılığı var.

Ülkenin potansiyelinde, geçmişteki üretim verilerine bakıldığında uygulanan yanlış politikalar sonucunda bazı ürünlerde kendine yeterlilikten uzaklaşıldı. Dışa bağımlılık arttı. Bunun en somut örneği bakliyat ürünleridir. 1990'lı yıllarda Türkiye, 2 milyon ton bakliyat üretimiyle dünyanın en önemli üretici ve ihracatçı ülkesiydi. Yanlış politikalar sonucu bu özelliğini yitirdi. Mercimekte ihracat pazarlarını Kanada'ya kaptırdı. Kanada'dan mercimek ithal eder duruma geldi. Üretim desteklenir ve çiftçi para kazanırsa bu ürünleri yeniden üretir. Bunun için her türlü olanak ve potansiyel var. Nitekim nohutta 2019-2020 yılında 630 bin ton üretimle yeniden ihracatçı konumuna gelindi. 2021'de kuraklık nedeniyle üretim 475 bin tona geriledi.

Türkiye, kendine yeterli olmadığı ürünlerde bile doğru ve ulusal politikalarla kendine yeterli hale gelebilir. Soya, ayçiçeği gibi ürünlerde daha uzun vadede bu sağlanabilir. Fakat, buğday, arpa, mısır, bakliyat ürünlerinde birkaç yıl içinde kendine yeterli bir ülke olabilir.

Süs bitkileri, tıbbi aromatik bitkiler, arıcılık, su ürünleri ve daha birçok alanda yine Türkiye'nin büyük bir üretim ve ihracat potansiyeli var. Bunları da henüz yeterince değerlendiremediğini söyleyebiliriz.

Pandeminin getirdiği fırsatlar var

Tarımın her alanında var olan potansiyeli değerlendirmek için koronavirüs pandemisi bir fırsattı. Tarıma olan ilgi, gıda konusunda oluşan farkındalık, dünyada artan talep ve daha birçok faktör bir araya geldi. Birçok ülke bu dönemde tarımı desteklemek için ek paketler açıkladı. Hem üreticiyi hem tüketiciyi destekleyici adımlar attı.

Türkiye'de ise tarımsal desteklerin artırılması bir yana, 2021 üretim yılına ait destekler 11 Kasım 2021'de ancak açıklandı. Bu destekler 2022 yılı destekleme bütçesinden ödenecek. 2022 yılı destekleme bütçesi yüzde 36,8 olan resmî enflasyon kadar değil, sadece yüzde 12,5 oranında artırıldı.

Türkiye, pandemi dönemini ne yazık ki değerlendiremedi. Çok kötü bir sınav verdi. Üretimi artırmak, çiftçiyi desteklemek yerine ithalata sarıldı. İthalatın en pahalı olduğu dönemde kaynaklarını dışarıya akıttı. Üstüne 2021 yılında yaşanan kuraklık, gübre, mazot, elektrik,

yem ve diğer girdilerdeki yüksek fiyat artışları eklenince birçok çiftçi üretim yapamaz noktaya geldi.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 2021 Haziran ayından itibaren buğday, arpa, mısır, ayçiçek yağı ithalatına yöneldi. Ofis, 24 Haziran 2021'den 20 Ocak 2022 tarihine kadar 7 ayda 8 defa buğday ithalatı için ihale yaptı. Arpada ise 9 ihale gerçekleştirildi. İki kez ayçiçek yağı ithalatı ihalesi yapıldı. Üretimde kendine yeterli olamadığı ürünleri üretmek yerine daha çok ithal edince çiftçi üretime küstürüldü.

Türkiye üretimden uzaklaşırken, dünyada tarım ve gıdanın önemi arttı. Talep yükseldi. Dünya gıda fiyatları son 10 yılın zirvesine çıktı. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) gıda fiyat endeksinde 2021 yılında yüzde 28,1 oranında artış kaydedildi. FAO'nun 2022 yılı başında yayınladığı verilere göre 2021 yılında mısır fiyatı yüzde 44,1, buğday yüzde 31,3 oranında arttı. Tahıl endeksi önceki yıla göre 2021'de yüzde 27,2 arttı.

Aynı dönemde Bitkisel Yağ Fiyat Endeksi, yüzde 65,8 artarak tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştı. Şeker Fiyat Endeksi, yüzde 29,8 artarak 2016'dan bu yana en yüksek seviyesine ulaştı. Et ve sütte artışlar kısmen daha düşük seviyede kaldı. Etteki artış yüzde 12,7 olurken, süt endeksindeki artış yüzde 16,9 oldu.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, 2022 yılı için de iyimser bir tablo çizmiyor. FAO Ekonomisti Abdolreza Abbassian, "Normalde yüksek fiyatların yerini üretim artışına bırakması beklenirken, yüksek girdi maliyetleri, devam eden küresel salgın ve daha da belirsiz olan iklim koşulları, 2022'de bile daha istikrarlı piyasa koşullarına dönüş konusunda iyimserliğe çok az yer bırakıyor," diye açıklama yaptı.

Çin'in stoklarını artırması soframıza zam olarak yansıyor

Tarım konusunda kararlar alınırken, politikalar uygulanırken dünyadaki gelişmelerden ayrı değerlendirme yapılamaz. Başka ülkelerin attığı her adım her ülkeyi, her tüketiciyi etkiliyor.

Pandemiyle birlikte Çin, birçok üründe büyük stoklar yapmaya başladı. Amerika Tarım Bakanlığı (USDA) verilerine göre, 2021 yılında dünya mısır stoklarının yaklaşık yüzde 70'i, pirincin yüzde 60'ı,

buğdayın yüzde 51'i, soyanın yüzde 33,4'ü Çin'in elinde. Ürün stoklamayı planlı olarak sürdürüyor. 2020 yılında gıda ithalatına yaklaşık 100 milyar dolar harcayan bir ülkeden söz ediyoruz.

İsteddiği kadar stok yapsın, Çin'den bize ne diyebilir misiniz? En çok stok yaptığı mısır, buğday, soya, pirinç gibi ürünlerin tamamında Türkiye ithalatçı konumunda. Çin'in yüksek tonajlı alımları dünyada bu ürünlerin fiyatını artırıyor. Türkiye'nin, ithalat faturası kabarıyor. Tüketici gıda ürünlerini daha pahalıya tüketmek zorunda kalıyor. Çin'in tarım ürünleri stoklaması bizim soframızdaki ekmeğin, gıdanın fiyatını artırıyor.

Dünyadaki bu önemli gelişmeler karşısında Türkiye'de hükümetin uyguladığı tarım politikasının son derece başarısız olduğu artık verilere ve günlük yaşama da yansıyor. Çiftçinin üretim yapamaz hale gelmesi, tarım alanlarının boş bırakılması, yüksek gıda fiyatları, tüketicinin gıdaya para yetiştirememesi bunun en somut göstergesi.

Peki bu konuda ne yapılmalı?

Muhalefet partileri somut bir program ortaya koyuyor mu? Her partinin tarıma ilişkin bazı çalışmaları var. Bu çalışmalar tarımdaki sorunları çözmeye, potansiyeli değerlendirmeye yeter mi? Asıl olması gereken, üreticilerin, çiftçilerin örgütlenerek sorunlarına çözüm üretmek değil mi? Çözüm, hep birilerinden mi beklenecek?

Türkiye'nin potansiyeli çok yüksek diyoruz. Bu potansiyeli ortaya koyacak bir envanter, bir yol haritası ortaya çıkarılması gerekiyor. Bu konuda yapılan çalışmalar var. Ama eksik. Ülke tarımına bütünsel bakmanın yanı sıra hangi havzada neler yapılıyor? Daha verimli bir üretim için neler yapılabilir?

Siyasi hiçbir baskıyı dikkate almadan tamamen ekonomik, ekolojik, iklim, biyoçeşitlilik, su ve insan kaynağı gibi değerleri dikkate alarak üretim planlaması yapılmalı. Sadece tarımsal üretim değil, kırsal kalkınmayı sağlayacak bir politika benimsenmeli.

Çiftçi genel olarak ürünün fiyatına bakarak üretime karar veriyor. O ürün o havzada verimli mi değil mi? Ürünün yetiştirilmesi için yeterli su var mı? gibi birçok konu göz ardı ediliyor. Hangi ürün hangi havzada verimli üretiliyorsa orada desteklemek ve ürün havzaları oluşturmak gerekiyor. Karadeniz'de fındık ve çay için doğal

bir oluşum var. Bakliyatla özellikle mercimekte Güneydoğu Anadolu bölgesi öne çıkıyor. Pamuk üretiminde geleneksel olarak Çukurova, Ege, Antalya ve Antakya'nın yerini büyük ölçüde Güneydoğu Anadolu aldı.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) tek başına tarımsal üretimin, tarımdan zenginliğin çok önemli odak noktası olabilir. Türkiye'de sulanabilir arazinin yaklaşık yüzde 20'si bu projenin uygulandığı alanda. Hedef 2 milyon hektar civarında bir alanın sulamaya açılması; ancak şimdiye kadar bunun yaklaşık üçte biri, 600 bin hektar civarında bir alan sulamaya açıldı. GAP kapsamında enerji yatırımlarının yüzde 91'i tamamlanırken, sulama yatırımlarında bu oran yüzde 30 civarında.

Sulama yatırımları henüz tamamlanmamasına rağmen daha önce neredeyse hiç pamuk ekilmeyen bu bölge, bugün Türkiye pamuk üretiminin yüzde 50'sinden daha fazlasını üretir noktaya geldi. Seracılık yokken seracılık gelişti, sebze, meyve, tahıl ve diğer ürünlerin üretimi artıyor. Sulama yatırımlarının tamamlanması, iyi bir üretim planlamasıyla Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki bölge sadece Türkiye'yi değil, dünyayı doyuracak potansiyele sahip.

GAP benzeri, Konya Ovası Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve daha birçok tarım, sulama ve kırsal kalkınma projesi var. Ama yeterli yatırım yapılmadığı için proje kapsamında çalışanların çabaları yeterli olmuyor ve beklenen katkı sağlanamıyor. Her bir proje için özel programlar, destekler geliştirildiğinde, havza bazlı üretim ve yönetim anlayışı benimsendiğinde, her biri ülke tarımı için büyük zenginlik üretecektir. Bu projeler sadece tarım projesi değil aynı zamanda sosyal yönü güçlü kırsal kalkınma projeleridir.

Yerel yönetimlerin gücü birleştirilmeli

Yerel yönetimlerin tarım faaliyetleri daha derli toplu ve tarımsal üretimin sürdürülmesinde daha etkin kullanılabilir. Sadece üretim boyutuyla değil aynı zamanda tüketici açısından da yerel yönetimlerin yapacağı çalışmaların önemi çok büyük.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi özellikle seracılıkta üreticiye fide desteği veriyor ve bununla elde edilen ürünler pazarlarda tüketiciye daha uygun fiyatla satılıyor.

Fatih Mehmet Maçoğlu'nun önce Ovacık'ta şimdi de Tunceli'de yaptığı çalışmalar, kooperatif üzerinden ürünlerin tüketiciyle buluşturulması bölge için çok önemli kazanımlar sağlıyor. Halkı tarımda tutuyor.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin "başka bir tarım mümkün" diyerek küçükbaş hayvancılığı desteklemesi, keçi sütü ve koyun sütüne verdiği fiyatla üreticinin üretime devam etmesini sağlaması, su sorununu dikkate alarak kuru tarımı öne çıkarması önemli.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve sonra Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin üreticiye sağladığı mazot desteği, Aydın Büyükşehir Belediyesi'nin birçok alanda sağladığı destekler, Gaziantep'te özellikle gastronomi konusundaki çalışmalar çok değerli.

Adana, Mersin, Bursa, Nilüfer Belediyesi, Muğla ve daha birçok belediye bu konuda önemli çalışmalar yapıyor, destekler sağlıyor. Hemen her il ve ilçede belediyelerin çabaları, çalışmaları var. Bunların organize ve planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi tarıma yeni bir ivme kazandıracaktır.

Tarımsal üretimi aynı zamanda bir yerel kalkınma modeli çerçevesinde ele alarak "yerelde üret yerelde tüket" ilkesiyle tarımsal potansiyel üretici ve tüketici yararına en iyi biçimde değerlendirilebilir. İzmir'de Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde Aziz Kocaoğlu bunu kooperatifler üzerinden bir model olarak uyguladı. Çok da başarılı oldu. Belediyelerin yapması gereken, ürün almak veya dağıtmanın ötesine geçmek. Süt dağıtmak yerine süt üretimi için gerekli koşulları sağlayarak üretimi artırmak ve artan üretimi değerlendirecek altyapıyı kurmak gerekiyor.

İzmir Tire'de süt kooperatifi üzerinden verilen destekle süt üretiminde önemli bir artış oldu ve yıllardır bu bölgeden süt alan Süttaş gelip Tire'de fabrika kurdu. Başka fabrikalar kuruldu, Tarım Kredi Kooperatifleri gelip yem fabrikası açtı. Neden? Çünkü orada süt üretim potansiyeli harekete geçirildi ve kaliteli, sanayinin kullanabileceği bir süt üretimi oluştu. Sanayici bunu değerlendirdi. Üretici de kazandı, ülke de kazandı.

Bunun gibi örneklerle havzalar oluşturmak gerekiyor. Yine İzmir'de Bademli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin yaptığı çalışmalar ve be-

lediyyenin, bakanlığın desteğıyle fidan üretimi konusunda önemli bir merkez oldu.

Tek başına üretim, tek başına sanayi, tek başına ihracat, tek başına ithalatı ele almak, tarımda sorunları çözmeye, potansiyeli değerlendirmeye yetmeyecektir. Önemli olan o kesimler arasında bir koordinasyonun, işbirliğinin ve planlamanın sağlanması. Üretimden tüketime kadar olan süreçteki her aşamada mutlaka bu koordinasyonun iyi sağlanması ve iyi yönetilmesi gerekiyor.

Tarımda ürünleri kültürüyle, hikâyesiyle tanıtmak ve pazarlamak gerekiyor. Coğrafi işaret bu konuda önemli bir avantaj. Türkiye bunu henüz değerlendiremiyor.

Toplum destekli tarım grupları, tüketim kooperatifleri yaygınlaşıyor. Üretici pazarlarının yaygınlaşmasıyla üreticiden tüketiciye doğrudan satış hem üreten hem tüketen için önemli bir avantaj sağlıyor.

Dünyadaki yeni eğilimlerden birisi de tarım ve turizmi birleştiren gastronomi. Tarım ürünlerini, tarımsal potansiyeli mutfak üzerinden tanıtmak, pazarlamak. Bu konuda da Gaziantep, Ege, Antakya, Kars, Afyon ve daha birçok yörede önemli çalışmalar yapılıyor. Bunu, daha organize ve dünyaya daha fazla tanıtacak çalışmalara dönüştürmek gerekiyor. Kendi kendimize anlatmak yerine dünyaya anlatmalıyız.

Turizm gibi tarihi de öne çıkarmak bir başka önemli proje olabilir. Tarımın başladığı topraklar. Belgeseller, filmler; Göbeklitepe bu konuda ilk akla gelen tarihî alanlardan birisi. Türkiye'yi bir "tarım ülkesi" olarak her yönüyle tanıtmak gerekiyor.

Sorunlar da çözümler de belli

Özetin özetini yaparsak, tarımda yaşanan sorunlar belli. Çözümler de belli. Yapısal sorunların yanı sıra güncel ve can yakıcı sorunların başında girdi fiyatlarının çok yüksek olması var. O zaman çözüm, girdi fiyatlarını düşürecek adımlar atmakta. Yol da belli. Gübrede yüzde 95 dışa bağımlı bir ülkeyiz. Gübre kullanmadan üretim yapılacaksa bunun sonucunda oluşan verim kayıplarına katlanılacak. Organik, organomineral gübre kullanımı teşvik edilecek. Gübresiz ekimle üretim azalacağı için tarım ve gıda fiyatları artacak. Gübre kullanılacaksa

artan fiyatlar karşısında üretici desteklenecek ve üretim yapması sağlanacak.

Mazot fiyatı ve üzerindeki vergiler devlet tarafından belirleniyor. 2021 yılı Temmuz ayında litresi 7 lira olan mazot 15 Ocak 2022'de 14 lira seviyesine çıktı. Çiftçinin üretim yapması için mazottan alınan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) oranlarında indirim yapılması veya verginin tamamen kaldırılması çok önemli ucuzluk sağlayacaktır.

Hayvancılığın ana girdisi olan yemde dışa bağımlılık yüzde 50-60 oranında. Dışa bağımlılığı azaltmak için yem bitkileri üretiminin desteklenerek artırılması gerekir. Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından uygulanan yem regülasyonunun (desteği) yaygınlaştırılması ve yem fiyatlarının ucuzlatılması şart.

Bazı temel ürünlerde verimlilik hâlâ en önemli sorunlardan birisi. Türkiye'de her iki çiftçiden biri mutlaka buğday ekiyor. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre Türkiye'nin toplam tarım alanı 2020 yılı verileriyle 23,1 milyon hektar. Bunun 15,6 milyon hektarında tarla bitkileri üretiliyor. Bunun da 6,9 milyon hektarında buğday ekimi yapılıyor. Buğdayda yeterli verim sağlanamadığı için çok yaygın bir alanda ekim yapılıyor. Avrupa Birliği ve gelişmiş ülkelerde buğdayda dekar başına verim 600 kilo civarında, Türkiye'de 280-300 kilo seviyesinde. Verimliliği 500-600 kiloya çıkarabilirsek buğday ekimi daha az alanda yapılacak, diğer alanlarda başka ürünler ekilecek.

Tarımda son yıllarda öne çıkan bir başka önemli konu, iklimden kaynaklanan sorunlar. Ani hava değişikliklerine bağlı olarak yaşanan felaketler arttı. Ürünlerin ekim ve hasat dönemi değişti. İklim ve suyu dikkate alan çözümler, önlemler alınması kaçınılmaz hale geldi. Yeni şartlara, iklime dayanıklı, uyumlu çeşitlerin geliştirilmesi gerekiyor. Tarımsal Araştırma Enstitüleri, araştırma kurumları, üniversiteler ve özel sektör bu konuda önemli çalışmalar yapıyor. Fakat bunun sahaya yansımaları saha ile buluşması yeterince sağlanamıyor. İklimle dayanıklı tohumların çiftçinin kullanımına sunulması gerekir.

Ayrıca tarım sigortaları daha etkin kullanılmalı. Felaketler arttıkça sigorta yaptıran çiftçi sayısı artıyor. Bu konuda devletin önemli desteği de var. Ancak özellikle hasar tespitinde ciddi sorunlar yaşanıyor. Çift-

çiyi koruyan değil, hasarı karşılamamaya yönelik bir tutum sergileniyor. Çiftçinin sigorta yaptırması desteklenmeli ve hasar olduğunda en kısa zamanda tespitin yapılarak ödemenin gerçekleşmesi sağlanmalı.

Çiftçinin öne çıkan bir başka önemli sorunu, para kazanamaması. Çiftçiler üretim yapıyor, ürünü elde ediyor, ama ürünü değerinde satamıyor. Çiftçi para kazanamazsa tarımsal üretimi sürdürmek olanaksız hale gelir. Genellikle ürün çiftçinin elinden çıktıktan sonra değerleniyor ve çok yüksek fiyatlara satılıyor. Bu da tüketiciler açısından daha pahalıya ürün tüketmek anlamına geliyor. Bunun nedeni, tarım ürünlerinin pazarlanma biçiminden kaynaklanıyor. Özellikle küçük çiftçiler ürününü hasat ettikten sonra tüccar veya aracıya satıyor. Hepsi aynı dönemde ürünü piyasaya verdiği için ucuza satmak zorunda kalıyor. Ürün arzını ötelemek ve çiftçinin ürünü değerinde satması için lisanslı depoculuk uygulaması başlatıldı. Fakat, lisanslı depoları kullanan ve bu uygulamadan yararlananlar tüccar ve sanayiciler oldu. Çok konuşulan ama uygulamada payı çok az olan kooperatifçiliğin yaygınlaşması ve etkin çalışması sağlanmalıdır.

Hep yazıyoruz, tarımda yaşlanan ve geliri azalan bir nüfus var. Bugün hangi çiftçiye sorsanız ürettiği üründen elde ettiği gelirden memnun değil. Kırsalda emekli veya devletin verdiği destekle yaşamını sürdüren önemli bir kesim var. Onlardan tarımsal üretimi artırmayı beklemek hayal olur. Tarımsal faaliyetten başka hiçbir geliri olmayan ve kırsalda yaşayan nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan bu çiftçilere yeterli gelir sağlanamazsa tarımda tutmak zor olacak. Bu nedenle bu çiftçilerin gelirini artırıcı önlemler, destekler, sosyal güvence sağlayacak önlemler alınmalı.

Göç eden veya para kazanamadığı için tarlasını boş bırakan çok sayıda çiftçi var. Bu çiftçilerden bir bölümü tarlasını satıyor, büyük bölümüyse satmak yerine kiraya veriyor. Pandemiyle birlikte köylerdeki evler gibi tarlalar da değer kazandı. Ekim yaparsa zor para kazanacağını bilen, gübreyle, mazotla işçiyle uğraşmak istemeyen çiftçi tarlasını kiraya veriyor. Maliyetlerin yüksek olması nedeniyle kirala-yan açısından para kazanmak kolay değil. Kiralar da yüksek olunca bu işin altından kalkmak daha da zorlaşıyor. Ayrıca kiraya veren, devletin verdiği destekleri de alıyor. Kiralamayla ilgili, üretim yapan çiftçinin

lehine düzenlemeler yapılmalı ve destek sağlanarak üretimi sürdürmesi özendirilmeli.

Yeni tarım düzeninde, üreten, tarım ve gıda ürünlerinde söz sahibi olan ülke, tarımdan zenginlik üreten dünyanın güçlü ülkesi olacak. Petrol üreten ülkelerin yerini gıda üreten ülkeler alacak. Tarımın kaynağı, rezervi de sonsuzdur. Bundan 12 bin yıl öncesinden bugüne kadar gelen bu zenginliğin doğayla, çevreyle dost bir üretim anlayışıyla geleceğe taşınması gelecek kuşaklar için son derece önemlidir.

Tarımda yeni bir dönem, yeni bir düzen var.

Pandemi, iklim krizi, kendine yeterlilik, yasaklar, kısıtlamalar, korumacılık, yoksulluk bu döneme damgasını vurdu.

Gıda egemenliğinin önemi arttı. Tarım potansiyeli ve üretimi yüksek olan ülkeler yeni tarım düzeninde “zengin ülkeler” olarak adlandırılacak.

Türkiye, iklimi, ürün çeşitliliği, kendine yeterli olma potansiyeli ile yeni tarım düzeninde önemli ülkeler arasında yer alabilir. Üretirse açlık, kıtlık olmaz. Üretmezse açlık da olur, kıtlık da olur. Ulusal politikalarla bu potansiyelini değerlendirmezse dışa bağımlı, varlık içinde yokluk çeken bir ülke olur.

Türkiye, yaşadığı ekonomik krizde tarımın gücünden yararlanmak yerine tarımı yok etmeye çalışıyor. Oysa çıkış yolu tarımda.

ALİ EKBER YILDIRIM

Tarım konusunda Türkiye'nin önde gelen gazeteci yazarlarından olan Ali Ekber Yıldırım, büyük ilgi gören bir önceki kitabı *Üretme Tüke*'nin izinden giderek bu kez aslında biter topraklara, müthiş bir tarım gücüne ve çeşitliliğine sahip ülkemizin, dış ülkelere bağımlılıktan kurtularak, ithalatını değil ihracatını artırarak ve çağdaş teknolojilerden yararlanarak tarım alanında nasıl öncü konuma gelebileceğinin, zenginliğini nasıl artırebileceğinin yollarını öneriyor.

siakitap.com:

- /sia_kitap
- /siakitap
- /siakitap

ISBN: 978-625-7266-4

